

SoPhi

VIHERTYVÄ KAUPUNKISEUTU

suunnittelun ja hallinnan
ekomoderni käänne

jarmo kortelainen [toim.]

VIHERTYVÄ KAUPUNKISEUTU

suunnittelun ja hallinnan
ekomoderni käänne

SoPhi 47

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Olli-Pekka Moisio

PL 35 (MaB)

40351 Jyväskylä

puh. 014-260 3123, fax 014-260 3101

e-mail olmoisio@cc.jyu.fi

<http://www.jyu.fi/yhtfil/sophi>

Myynti ja kustannus:

Kopijyvä Oy

Viitaniementie 15, 40720 Jyväskylä

puh. 014-3342845, fax 014-618650

e-mail kustannus@kopijyva.fi

ISBN 951-39-0658-2

ISSN 1238-8025

Copyright © Kirjoittajat ja SoPhi 2000

Paino Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2001

Kansipaino ER-Paino Ky, Lievestuore 2000

Kansi Tuija Tarkiainen

Taitto Petri Vähäkangas

SISÄLTÖ

Esipuhe.....	5
--------------	---

I JOHDANTO

<i>Jarmo Kortelainen & Perttu Vartiainen</i> Kohti ekomodernia kaupunkiseutua?.....	9
--	---

II TALOUDEN YMPÄRISTÖSUHTEEN MURROS

<i>Jarmo Kortelainen & Mia Vepsäläinen</i> Teollisuuskaupungin ekologinen modernisaatio	35
<i>Ari Hynynen</i> Ekomoderni suunnittelu paikallisena hallintana	64

III FUNKTIONALISMISTA EKOMODERNIIN

<i>Pertti Rannikko</i> Ekologisen modernisaation kulttuuriset ehdot	89
<i>Mervi Johanna Hiltunen</i> Ekomoderni lähiöuudistus	121

IV
PAIKALLISET ESTEET

<i>Satu Huttunen</i>	
Ekomodernin suunnittelun reunaehdot kaupunkiseudulla	153
<i>Anne Virtanen</i>	
Kaupungin suunniteltu ja eletty ekologisuus	184

V
JOHTOPÄÄTÖKSET

<i>Terttu Pakarinen</i>	
Ekologinen modernisaatio ja hallintatapa	209
Kirjoittajat	238

ESIPUHE

Yhdyskuntien rakentamiseen ja suunnitteluun liittyvät kysymykset ovat tätä kirjoitettaessa jälleen ajankohtaisia, kun muutaman 1990-luvun alun lamaa seuranneen vuoden jälkeen yhdyskuntajärjestelmien nopea muutos on käynnistynyt. Kasvu näyttää keskittyvän yhä harvemmillle kaupunkiseuduille, ja monet aiemmin kasvaneet keskukset ovat yllättäen supistumisongelman edessä. Tässä tilanteessa on tärkeää miettiä sitä, millä perusteilla kaupunkiseutujen rakentamista toteutetaan ja ohjataan. Eräs tällainen ohjausperuste on yhdyskuntarakenteen ekologinen kestävyys

Teoksemme esittelee Suomen Akatemian rahoittamaan ”Kestävän kehityksen tutkimusohjelmaan kuuluneen *Kaupunkiseutujen ekologinen modernisaatio*” -tutkimushankkeen tuloksia. Tässä Joensuun ja Turun yliopistoissa sekä Tampereen teknillisessä korkeakoulussa toteutetussa tutkimusprojektissa on tarkasteltu yhdyskuntarakenteen uudistamisen esteitä ja mahdollisuuksia suomalaisilla kaupunkiseuduilla. Kaupunkiseutuihin liittyvien ekologisten ongelmien syvälinen ymmärtäminen vaatii monimutkaisten kokonaisuuksien huomioon ottamista. Olemmekin lähestyneet ongelmakenttää monitieteisestä näkökulmasta, jossa yhdistyvät arkkitehtuurin, maantieteen ja sosiologian asiantuntemus sekä lähestymistavat.

Tutkimusotteensa hanke on ottanut yhdyskuntatutkimuksen tai kansainvälisemmin lokaliteettitutkimuksen perinteestä, jossa yhteiskunnan muutosprosessien ilmenemismuotoja on tutkittu paikallisissa yhteyksissään. Kirjoitukset perustuvat eri paikkakuntia käsitteleviin tapaustutkimuksiin. Tällä tavoin on päästy tarkastelemaan konkreettisia tapahtumia, joissa kaupungistuneiden ympäristöjen ekologisen modernisaation diskurssit ja toimintatavat ovat näkyvillä. Ekologinen modernisaatio saa erilaisia muunnelmia eri paikkakunnilla paikallisten olosuhteiden ja paikallisten toimijoiden vaikutuksesta. Prosessien etenemismuoto on myös paikkakuntakohtaisesti vaihteleva. Kirjassa ovat edustettuina lähes kaikki kaupunkimaiset yhdyskuntatyyppit kuntakeskuksesta suureen eteläsuomalaiseen kaupunkiin. Niinpä tutkimustajamien ja näkökulmien laaja kirjo antaa monipuolisen kuvan eri tyyppisten suomalaisten keskusten ekologisesta modernisaatiosta.

I
JOHDANTO

Jarmo Kortelainen & Perttu Vartiainen

KOHTI EKOMODERNIA KAUPUNKISEUTUA?

Suomalaista ympäristökeskustelua ovat leimanneet jyrkät vastakkainasettelut ja konfliktitilanteet. Nykyisin ympäristönsuojelu ja taloudelliset arvot eivät asetu aina yhtä jyrkästi vastakkain kuin vielä vuosikymmen sitten. Mitkään teollisen yhteiskunnan elämänalueet eivät ole pystyneet eristäytymään muutoksesta, vaan ympäristökysymykset ovat tunkeutuneet kaikkialle. Samalla ympäristökeskustelu on siirtynyt soilta ja metsistä entistä enemmän myös kaupunkimaisiin yhdyskuntiin. Kaupunkien suunnittelun ja rakentamisen ekologisesti kestävästä toimintatavoista ja malleista on viriämässä myös Suomessa vilkas keskustelu ja tutkimustoiminta (vrt. Koskiaho 1997a sekä *Yhteiskuntasuunnittelun ja Alue ja Ympäristön* viimeiset vuosikerrat).

Näitä kysymyksiä on tutkittu Suomen Akatemian rahoittamassa ”Kaupunkiseutujen ekologinen modernisaatio” – tutkimushankkeessa, jonka tuloksia tämä kirja esittelee. Artikkelit tukeutuvat teoreettisesti yhtäältä kaupunkitutkimuksen ja toisaalta yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen perinteisiin. Tämä johdantoartikkeli pyrkii valottamaan näitä kahta, erillisartikkeleiden kannalta tärkeää – ja kuten väitämme: toisiaan täydentävää – näkökulmaa. Ensinnäkin esittelemme ja arvioimme kriittisesti ekologisesta modernisaatiosta käytyä keskustelua, joka näyttää tarjoavan mielenkiintoisen kontekstin ekologisesti kestävästä yhdyskuntarakennetta käsittelevälle keskustelulle ja suunnittelulle. Toisena näkökulmana tarkastelemme yhdyskuntarakenteen tiivistämiskeskustelua, josta on tullut keskeinen kaupunkipolitiikan ja –suunnittelun opinkappale kautta läntisen maailman ja jonka uudempien perustelujen voidaan katsoa tukeutuvan ekologisten modernisaation ideaan.

Jälkien korjailusta ekologiseen modernisaatioon

Ekologisen modernisaation nimellä kulkeva teoreettinen rakennelma on saanut muotonsa pääasiassa saksalaisen ja hollantilaisen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen piirissä 1980- ja 90-luvuilla. Käsite viittaa koko yhteiskunnan läpäisevään ihmisen ja ympäristön välisen suhteen muutokseen. Ajatusmalli liittyy yhteiskuntatieteilijöiden tapaan jaksottaa yhteiskunnan kehitystä erilaisiin vaiheisiin, joiden aikana vallitsevat kullekin jaksolle erityiset taloudelliset ja sosiaaliset olosuhteet sekä poliittiset rakenteet ja kulttuuriset piirteet. Kun aiempien yhteiskunnan kehitysvaiheiden perusjännitteet liittyivät lähinnä taloudellisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin, nyt on nähty merkkejä ihmisen ja luonnon välisen suhteen nousemisesta uuden kehitysvaiheen keskeiseksi määreeksi.

Käsitettä ekologinen modernisaatio on käytetty monissa merkityksissä. Sillä on viitattu yhteiskunnan rakenteellisia ympäristöongelmia tarkastelemaan teoriasuuntaukseen, ympäristöpolitiikan ja suunnittelun uuteen paradigmaan ja ympäristöpoliittisten ohjelmien strategiseen tavoitteeseen (ks. Rannikko tässä teoksessa). Jaottelemme seuraavassa ekologista modernisaatiota tarkastelevia lähestymistapoja kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin realistisesta näkökulmasta ekologisella modernisaatiolla voidaan viitata muuttuneisiin talouden ja politiikan toimintamalleihin, jotka ovat seurausta ympäristökysymyksen kärjistymisestä. Toiseksi sitä on tulkittu konstruktivistisesta näkökulmasta uudenlaisena ympäristökeskustelua hallitsevana diskurssin muotona, jonka kuoren alle kätkeytyy erilaisia yhteiskunnallisia pyrkimyksiä ja piilovaikutuksia.

Ekologisen modernisaation käsite on saanut alkuperäisen – realistisesta näkökulmasta avautuvan – sisältönsä kuvattaessa ympäristöongelmien vaatimaa institutionaalista muutosta tuotannon piirissä. Yhtäältä on arvioitu itse tuotannon piirissä tapahtuneita toimintatapojen ja ajattelumallien muutoksia ja toisaalta eritelty tuotannon ympäristösuhdetta säätelevän ympäristöpolitiikan sisältöjä ja tavoitteita. (vrt. Spaargaren & Mol 1992, 333-334.) Ajattelumallin perustulkinta lähtee siitä, että ekologiset ongelmat on voitettavissa kehittyvän teknologian ja rakenteellisen uusiutumisen avulla. Käsitteen alkuperäinen kehittäjä Joseph Huber näkee ekologisen modernisaation teollisen yhteiskunnan uusiutumisenä, jossa tuotantoa ja kulutusta aletaan organisoida ekologisten periaatteiden mukaan. Muutos saa käyttövoimansa teollisen yhteiskunnan sisäisistä prosesseista, kun ekologiasta tulee taloudellisesti arvokasta ja teknologian kehitys mah-

dollistaa ympäristön huomioon ottamisen. (Vrt. Huber 1991; Mol & Spaargaren 1993, 436-437.)

Huberin mukaan ei ole merkkejä siitä, että modernisaation keskeiset instituutiot olisivat katoamassa. Hän näkee yhteiskunnallisessa kehityksessä kylläkin runsaasti ympäristökysymyksiin liittyvän muutoksen merkkejä, joista hän käyttää nimitystä ekologinen käänne. Ekologisen modernisaation keskeisiä piirteitä ovat materiaallinen säästäminen sekä laadulliset teknologiset innovaatiot. Perinteisestä piipunpääteknologiasta ollaan siirtymässä yritysten koko organisaatioihin ja tuotantojärjestelmiin integroituihin ennalta ehkäiseviin ratkaisuihin. Huber näkee tämän kehityksen luonnollisena taloudellisen toiminnan logiikkaan kuuluvana piirteenä, koska ympäristöä säästävien tuotteiden valmistaminen ja tuotantotapojen käyttöönotto tulee taloudellisesti kannattavaksi ja houkuttelevaksi. Ympäristölle haitallisten alojen ja tuotantolaitosten kohdalla käy päinvastoin.

Teknologian keskeisyys vaikuttaa Huberin mukaan eri toimijoiden valmiuksiin edistää ekologista modernisaatiota. Ympäristöpolitiikalla on ollut tietty rooli näkyvimpien ja pahimpien ongelmien ratkaisuisissa, mutta ympäristöhallinnolta puuttuvat hänen mielestään keinot ja tieto hallita ja kontrolloida äärettömän monimutkaisia järjestelmiä. Ympäristöliikkeiden merkitys rajoittuu Huberin mukaan siihen, että ne ovat nostaneet ympäristökysymykset julkisuuteen ja tutkimuksen kohteeksi. Tämä on lisännyt ekologiselle modernisaatiolle välttämätöntä ympäristötietoisuutta.

Ekologiseen modernisaatioon tarvittavat tieto ja valmiudet piilevät Huberin mukaan siellä, missä ongelmat syntyvät eli teollisuusyrityksissä. Yrityksiä houkuttelee ympäristöystävällisempään tuotantoon ensinnäkin se, että markkinat tarjoavat uusia mahdollisuuksia ekologisesti kestävälle tuotannolle. Toiseksi kustannusten tasolla kasvavassa kilpailussa on etua siitä, jos pystyy käyttämään raaka-ainetta ja energiaa mahdollisimman tehokkaasti. Kolmanneksi työntekijöitä on yhä vaikeampi saada hyväksymään ympäristöä vahingoittavaa tuotantoa.

Ekologista modernisaatiota toimintana on hahmoteltu myös ympäristöpolitiikan strategioiden kautta, joissa etsitään teknologisia, poliittis-sosiaalisia ja tieteellis-kulttuurisia innovaatioita ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Käsite on liitetty valistuksen perinteeseen, jossa ihminen ei ole passiivinen sivustaseuraaja. Hän kykenee mielikuvituksellaan, järjellään ja teknologisilla välineillään muuttamaan ja uudistamaan yhteiskuntaa. Ympäristöongelmista selviytyminen on tästä näkökulmasta mahdollista, kun liberaali demokratia ja teollisen vallankumouksen aloittama kehitys täydennetään ekologialla ja ympäristötietoisuudella. Ajattelun mukaan

teknis-taloudellista kehitystä ei voida pysäyttää eikä kelloa voi kääntää taaksepäin. Teknistä kehitystä on pikemminkin joudutettava valikoivasti suuntaamalla sitä ympäristöystävällisempään suuntaan. (Massa 1995, 12-16.)

Ekologisen uusiutumisen ympäristöpoliittista sisältöä on jäsennetty erottamalla kolme tuotantoon vaikuttavaa toimintamallia. Ensimmäinen on *puhdistus- ja suodatinpolitiikka*, joka on alimman tasoisen tuotantoprosessia koskeva toimintamalli. Siinä puhdistustekniikoiden avulla pyritään minimoimaan ympäristövaikutuksia, mutta uudistuksia ei uloteta itse ympäristöä kuormittaviin järjestelmiin. Kyseessä on siis jo tuotettujen ongelmien jälkihoito, josta yksi esimerkki on vaikkapa teollisuuden jätevesien puhdistusjärjestelmät. Toista, edistyneempää ympäristöpolitiikan toimintamallia kutsutaan *ekologisen modernisaation politiikaksi*. Siinä tavoitteeksi asetetaan ympäristöä ennakoivasti säästävät toimet. Uuden teknologian avulla pyritään teollisten prosessien puhdistamiseen ja uudelleen järjestelyihin sekä energian ja raaka-aineiden taloudelliseen käyttöön. Tärkeä muutos puhdistus- ja suodatinpolitiikkaan verrattuna on se, että nyt pyritään ennalta ehkäiseviin toimenpiteisiin. Kolmatta ympäristöpoliittista toimintamallia on kutsuttu *ekologisen rakennemuutoksen politiikaksi*. Siinä pyritään tuotantorakenteiden syvälliseen muuttamiseen, minkä tavoitteena on ekologisesti mahdollisimman haitattomien, jälkiteollisten menetelmien ja tuotannonalojen suosiminen sekä perinteisten saastuttavien sektoreiden karsinta. (Jokinen 1995.)

Taloudellisen ja teknisen kehityksen ohella ekologisen modernisaation politiikkaan liitetään nykyisin myös monia sosiaalisia ja kulttuurisia elementtejä. Perinteisen ympäristöpolitiikan lisäksi tämä edellyttää poliittisten toimintajärjestelmien sekä teoreettisten, käsitteellisten ja metodisten innovaatioiden kehittämistä. Keskeiseen asemaan nousee kulttuurin muuttamisen näkökulma. Ympäristöpolitiikan on ulotuttava luonnon- ja ympäristönsuojelun lisäksi myös kansalaisten elämäntavan ja kulutuksen tasolle. Samalla myös ympäristöpolitiikan tiedeperusta muuttuu monitieteisemmäksi, kun luonnontieteellis-teknisen tutkimuksen ohella tarvitaan yhteiskuntatieteellis-kulttuurista tutkimusta. (Massa 1995, 13-14.)

Toista, Hubertin edustamasta suuntauksesta huomattavasti poikkeavaa näkökulmaa edustaa ekologisen modernisaation konstruktivistinen tulkinna. Tästä näkökulmasta ekologisen modernisaation ajatusta on kriittisesti analysoinut hollantilainen ympäristösosiologi Maarten Hajer (1995; 1996). Toimintojen muutoksen sijasta hän kiinnittää huomion ekologisen modernisaation diskurssiin, joka on hallinnut nykyistä ympäristöpoliittista

keskustelua 1980-luvulta lähtien. Se poikkeaa olennaisesti aiemmin vallinneista ympäristönsuojelun suuntauksista, jotka jakautuivat jyrkkää yhteiskunnallista muutosta vaatineeseen radikaaliekologiseen näkemykseen ja piipunpääteknologiaan nojanneeseen ympäristöhallintoihin. Ekologinen modernisaatio painottaa kyllä ympäristöongelmien yhteiskuntarakenteellista ulottuvuutta, mutta pyrkiessään vähittäiseen, teollisuusyhteiskunnan perusinstituutioihin nojautuvaan muutokseen se eroaa ratkaisevasti 70-luvun radikaaleista ympäristökannanotoista. Hajerin mukaan ei ole selvää näyttöä siitä, että ekologinen modernisaatio olisi ilmennyt vähentyneenä ympäristön kuormituksena. Sen sijaan hän näkee, että ekologisen modernisaation prosessi on muuttanut ympäristöä koskevia ajattelutapoja ja käsitteellistämisyrittämiä teollisuuden ja hallinnon toimijoiden keskuudessa.

Analyysissään Hajer erottaa kolme tulkintaa ekologisesta modernisaatiosta. Ensimmäinen niistä on ekologinen modernisaatio *institutionaalisenä oppimisena*, joka liittyy edellä esitettyyn ekologisen modernisaation realistiseen tulkintaan. Sen mukaan taloudelliset ja poliittiset instituutiot voivat oppia virheistään ja sisällyttää ekologisen rationaalisuuden toimintaansa. Tämän lisäksi hän erottaa kaksi ekologista modernisaatiota kriittisesti uusintavaa tulkintaa.

Toista tulkintaa hän nimittää *teknokraattiseksi projektiksi*, joka kuvaa ekologista modernisaatiota taloudellisten ja poliittisten eliittien sekä asiantuntijoiden projektiksi. Tämä radikaaliin environmentalismiin nojautuva näkemys ei pidä mahdollisena institutionaalista oppimista, vaan näkee ongelman instituutioissa sinänsä ja korostaa kansalaisyhteiskunnan merkitystä ongelmien ratkaisussa. Kolmas ekologisen modernisaation tulkinta näkee sen *kulttuurisena politiikkana*, joka liittyy välittömästi Hajerin omaan konstruktivistiseen näkökulmaan. Siinä hylätään kahden ensimmäisen tulkinnan jakama realismi ja objektivismi, joiden mukaan on olemassa jokin annettu ympäristöongelma ja sille ratkaisumallit. Kulttuurisen politiikan tulkintatapa lähtee siitä, että ei ole olemassa yhtä ympäristöongelmaa, vaan erilaisia tulkintoja ja kertomuslinjoja. Nämä problematisoivat eri tavalla fyysisen ja sosiaalisen todellisuuden ominaisuuksia. Ekologinen modernisaatio on tästä näkökulmasta ymmärrettävissä joukkona kertomuslinjoja, joka rajaa keskustelun piiristä toisia yhteiskunnallisia ongelmia ja nostaa joitain ongelmia (ympäristöongelmat) sekä eräitä niitä koskevia toimintamalleja hallitsevaan asemaan. (ks. Hajer 1996.)

Kulttuurisen politiikan perspektiivistä tärkeää onkin selvittää ekologisen modernisaation yhteiskunnallisia, usein tiedostamattomia piilovaiku-

tuksia sekä niitä tuottavia diskurssikoalitioita ja prosesseja. Hajer itse nimeää neljä ekologiseen modernisaatioon kytkeytyvää kehityslinjaa. Niistä ensimmäinen eli *ekologian rationalisaatio* liittyy ekologian tunkeutumiseen eri tahojen päätöksenteon kentälle. Esimerkkinä hän mainitsee kestävän kehityksen idean, joka voi saada kentällä toimivien päätöksentekijöiden käsissä hyvin erilaisia muotoja.

Toinen kehityslinja eli *ekologian teknistyminen* liittyy sen sijaan pyrkimykseen yhdistää ympäristönsuojelu ja teknologiset innovaatiot. Ekologian teknistymisen sosiaalinen käyttövoima ei ole peräisin niinkään sen ympäristöä hyödyttävistä vaikutuksista, vaan se on tulkittavissa prosessiksi, jossa sosiaaliset ja moraaliset asiat on käännetty markkinatekijöiksi. Ekologian oletetaan muodostavan tulevaisuudessa merkittävät markkinat, jotka yhtiöiden on vallattava mutta samalla myös konstruoitava mainoskampanjoin ja teknologisin innovaatioin (ks. Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa).

Kolmas kehityslinja on *sosiaalisen ekologisoituminen*. Sillä tarkoitetaan tapaa, jolla olemassa olevat sosiaaliset projektit höystetään ekologialla, mistä esimerkiksi sopivat vaikkapa eri puolueiden ohjelmat. Hajer näkee muun muassa Bruntlandin komitean työn teollisen yhteiskunnan sosiaalidemokraattisen projektin laajentumana, johon on liitetty ekologinen ulottuvuus.

Neljäntenä kehityslinjana Hajer erottaa *ekologian yhteiskunnallistamisen*. Ympäristökysymyksiä pidetään nykyisin yhtenä keskeisimmistä modernisaatiota kriittisesti arvioivista diskursseista. Ympäristökysymysten yhteiskunnallistaminen tarkoittaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, demokration, teknologian roolin ja ”hyvän” ihminen-luontosuhteen liittymistä ympäristökysymykseen. Tämä antaa ympäristökeskustelulle suuren poliittisen merkityksen.

Yhdyskuntarakenteen ekologinen modernisaatio

Ekologisen modernisaation käsitteistöä voidaan käyttää myös tarkasteltaessa yhdyskuntarakenteen ekologisempaa hahmoa koskevia tavoitteita ja keskustelua. Myös tässä yhteydessä ekologinen modernisaatio on tulkittavissa yhtäältä toimintana ja toisaalta sosiaalisina konstruktioina (diskursseina). Yhdyskunnat ovat fyysisiä kokonaisuuksia, jotka syntyvät tuotannollisissa prosesseissa. Niitä kuitenkin tuotetaan sosiaalisissa konstruktioissa, kaupunkisuunnittelussa ja -politiikassa, joissa yhdyskuntien hahmoa suunnataan ja määritellään. Myös kaupunkipolitiikassa ja yhdyskuntien suunnittelussa ekologinen modernisaatio on näyttäytynyt vielä enemmän-

kin diskurssien kuin toimenpiteiden tasolla. Kyse on pitkälle määrittelykampailuista, joissa paikannetaan ongelmien lähteitä ja korjaustapoja.

Rakentamisessa ja yhdyskuntarakenteen suunnittelussa ja käytännöissä on nähtävissä erilaisia vaiheita, jotka liittyvät teollisen yhteiskunnan kehitykseen. Pitkään yhdyskuntia koskevaa ympäristöpolitiikkaa on ohjannut ”puhdistus- ja suodatinpolitiikka”. Keskustelun ja toimenpiteiden kohteina eivät niinkään ole olleet yhdyskunnissa syntyvien ympäristöhaittojen lähteet, vaan ongelmia on ratkaistu ottamalla käyttöön esimerkiksi jätevesien puhdistusjärjestelmiä tai keskittämällä jätteet niitä varten perustetuille kaatopaikoille. Toisaalta jatkuvasti kasvavan yksityisautoilun haittoja on pyritty hallitsemaan erilaisin teknisin ratkaisuin kuten katalyysaattoreilla ja sähköautolla.

Viime aikoina rakentamisessa ja yhdyskuntarakenteen suunnittelussa on nähtävissä tiettyjä ekologisen käänteen merkkejä, kun erilaisia ekologisia periaatteita on alettu pohtia syvällisemmin ja soveltaa käytäntöön (ks. esim. Lahti & Harmaajärvi 1992; Hakanen 1993). On katsottu, että tulevaisuudessa yhdyskuntarakenteen ja rakentamisen suunnittelussa on pyrittävä ehkäisemään ekologisten häiriötekijöiden syntymistä eikä vain lieventämään niiden vaikutusta niin kuin tähän asti.

Yhdyskuntarakenteen ekologiseen uudistamista koskeva kansainvälinen tutkimus ja keskustelu on ollut vilkasta. Keskustelussa on kehitetty lukuisia ekologisemman yhdyskuntarakenteen malleja. Kompaktin kaupungin (termiittikeko) mallissa kaupunkikasvu pyritään keskittämään nykyisten kaupunkirajojen sisäpuolelle. On katsottu, että tiheä ja sekoitettu yhdyskuntarakente on energiansäästön kannalta edullinen, koska matkat lyhenevät ja joukkoliikenteen mahdollisuudet paranevat. Myös kompaktin kaupungin tarjoamaa elämänlaatua on pidetty parempana kuin muiden mahdollisten vaihtoehtojen. (vrt. Breheny & Rookwood 1993, 155.) Toisaalta myös markkinarationaliteetti näyttää suosivan nyt tiivistymistä, koska jälkiteollinen kehitys on vapauttanut keskusta-alueiden tuntumasta teollisuuden, varastoinnin ja tavarakuljetusten vaatimia laajoja maa-alueita, jotka usein sijaitsevat vielä maisemallisesti arvostettujen vesistöjen äärellä.

Toista äärimmäisyyttä edustavat monet hajautettua yhdyskuntarakennetta korostavat mallit. Näiden mallien kannattajat katsovat muun muassa, että tietoliikenteen kehittyminen vähentää liikkumistarvetta ja maataloudelta vapautuvat laajat alueet mahdollistavat tiiviin yhdyskuntarakenteen hajottamisen. Ympäristön katsotaan hyötyvän muun muassa siksi, että asutuksen hajautuminen laajalle alueelle pienempiin yhdyskuntiin

mahdollistaa paikallisten energioresurssien käytön sekä elintarvikkeiden kasvatuksen ja valmistuksen kotona. (esim. Robertson 1990.)

Kumpikin pääsuunnauksista on saanut osakseen runsaasti arvostelua. Kritiikin kärki kohdistuu siihen tosiasiaan, että ne ovat epärealistisia ideaalimalleja ilman konkreettista kytkentää yhdyskuntien olosuhteisiin ja yhteiskuntakehityksen realiteetteihin. Kompaktin kaupunkimallin arvostelijat ovat pitäneet naiivina ajatusta siitä, että vuosikymmeniä jatkunut kaupunkiseutujen leviäminen voitaisiin yhtäkkiä pysäyttää ja kääntää kehityspäinvastaiseksi. Hajautettujen mallien ei niidenkään ole katsottu olevan sen realistisemmalla pohjalla. Esimerkiksi hajautetun mallin perusargumenttia liikkumisen vähenemisestä on pidetty epärealistisena, koska se ei toteudu pelkästään tietoliikenteen ja omavaraistalouden avulla. (ks. Breheny & Rookwood 1993, 155- 156; Rådberg 1994.)

Tiivistäminen ekomodernina politiikkana

Tiivistämisoppi ja sen kannattajat näyttävät menestyneen tässä, viime kädessä diskursiivisessa kamppailussa paremmin. Seuraavassa arvioimme yhdyskuntarakenteen tiivistämisen opinkappaletta osana ekologisesta modernisaatiosta käytyä keskustelua, tavallaan sen yhtenä variaationa.

Tiiviistä kaupungista on tullut suunnittelija- ja tutkijapiireissä jopa ihanne, jota ei juuri sovi kyseenalaistaa (Päivänen 1996, 24). Meilläkin tunnettuja ovat muun muassa EU:n ja YK:n piirissä yhdyskuntarakenteen tiivistämisen puolesta tehdyt linjaukset (kuten EY:n komission vuonna 1990 julkistama *Green Paper on the Urban Environment*). Myös ekologisesti kestävän kaupunkikehityksen ja -rakenteen yhteyksiä tarkastelevassa tutkimuskirjallisuudessa tiivistäminen on keskeisessä roolissa. Suuntaus on ollut esillä myös kriittisessä merkityksessä, joten tiivistämisen ihanne ei kuvaa enää yksiselitteisesti alan kansainvälistä keskustelua (esim. Anderson ym. 1996; Breheny 1995b). Tässä voimme nähdä myös selvän rinnastuksen ekologisen modernisaation konstruktivistiseen tulkintaan.

Ympäristöministeriön valmisteleva Suomen kansallinen raportti YK:n toiseen asuinyhdyskuntakonferenssiin (Habitat II) Istanbulissa 3.–14.6.1996 kirjasi yhdyskuntarakenteen tiivistämisen osaksi Suomen virallista politiikkaa (Ministry of the Environment 1996). Tiivistämisen sijasta suomalaisessa suunnittelukeskustelussa on alettu puhua myös laadullisessa merkityksessä yhdyskuntarakenteen eheyttämisestä (K. Koskiaho 1997). Kuten Briitta Koskiaho (1997b, 29) on todennut, myös eheyttämis-

puheen taustalla on vanha kahtiajako kompaktiin ja hajautettuun kaupunkiin.

Tiivistämisen perusteluille ovat luonteenomaisia ekologisen modernisaation keskustelusta tuttu positiivinen summapeli, jossa tiivistämisestä katsotaan koituvan sekä ympäristöä hyödyttäviä että taloudellisia säästöjä tuottavia seurauksia. Alunperin tiivistämistä perusteltiin lähinnä yhdyskuntataloudessa saavutettavien säästöjen näkökulmasta, mutta nyttemmin se on sulautunut osaksi kaupunkisuunnittelun ekologisen modernisaation diskurssia. Yhdyskuntarakenteen keskittämisen avulla uskotaan vähennettävän kokonaisliikkuvuutta ja lisättävän julkisen liikenteen osuutta. Näin voidaan vähentää erityisesti ympäristöä voimakkaasti kuormittavaa yksityisautoilua. Toissijaisesti tiivistämisellä uskotaan saavutettavan hyötyjä myös lämmitysenergian kulutuksessa sekä tehokkaan kierrätyksen ja jätehuollon järjestämisessä. Näiden toimenpiteiden summana sillä on laskettu vähennettävän paikallisia ympäristöpäästöjä sekä saavutettavan huomattavia energiankulutuksen säästöjä. Lisäksi tiivistämisellä voidaan pyrkiä ohjaamaan asutusta niin, että samalla säästetään virkistäytymisen ja kaupunkiluonnon kannalta arvokkaita viheralueita.

Yksinkertaisimmillaan yhdyskuntarakenteen tiivistämistä on perusteltu energiatalouslaskelmilla. Ne ovat perustuneet joko ideaalimallien mukaisesti oletuksiin tai poikkileikkauksenomaisiin vertailuihin. Energiataloudellisten laskelmien esikuvana on australialaisten Newmanin ja Kenworthyn (1989) selvitys, jossa vertailtiin eri puolilla maailmaa sijaitsevien kaupunkien polttoaineen kulutusta ja siihen vaikuttavia maankäyttöön, liikenteeseen sekä tulo- ja hintatasoon liittyviä tekijöitä. Heidän perusväitteensä asukastiheyden ja bensiinin kulutuksen välillä havaitusta selkeästä negatiivisesta riippuvuudesta on ollut esillä myös suomalaisessa keskustelussa (Lahti & Harmaajärvi 1992; Majala 1995).

Newmanin ja Kenworthyn tutkimuksessa vertailtiin yksinkertaisella korrelaatiotekniikalla maapallon eri osien kaupunkeja. Merkittävimmät erot bensiinin kulutuksessa ovatkin eri maanosien välillä, minkä voi arvella johtuvan myös syvemmistä kulttuurisista merkityksistä kuin maankäytön hajautuneisuudesta. Hajautuneiden amerikkalaisten ja tiiviiden itäisten kaupunkien välimaastoon asettuvien länsieurooppalaisten kaupunkien joukossa energiankulutuksen ja asukastiheyden välillä ei ollut havaittavissa mitään merkittävää yhteyttä. Kansallisessa Habitat II -raportissa alkuperäiseen kuvioon on sijoitettu myös eräitä suomalaisia kaupunkeja, vaikka pienten suomalaisten kaupunkien vertailu maailman suurkaupunkeihin ei ole kovinkaan mielekästä (ks. Vartiainen 1998).

Uudemmasta tutkimuksesta löytyy metodologisesti hienostuneempia lähestymistapoja, joissa on tarkennettu riippumattomien muuttujien välistä yhteyksiä ja tarkasteltu kaupunkirakennetta monitasoisesti. Esimerkkinä niistä ovat Suomessakin tutun norjalaisen Peter Næssin tutkimukset, jotka ovat jääneet kuitenkin melko vähälle huomiolle angloamerikkalaisten kirjoittajien hallitsemassa kansainvälisessä keskustelussa (ks. Næss ym. 1995). Hänen mukaansa yksittäisen kaupungin tasolla liikenteen kulutus on vähäisintä tiiviissä rakentamisessa. Aluetasolla hajauttaminen voi olla kuitenkin edullisempaa, koska tällöin yksittäisen kaupungin sisäinen liikenne pysyy mittasuhteiltaan optimaalisena. (Næss 1994, 20.) Tämä näyttäisi tukevan myös suomalaisessa suunnittelukeskustelussa esillä ollutta ajatusta pienehköjen, mutta tiiviiden kaupunkien tai niiden osien muodostamasta helminauhamaisestä ja tehokkaiden raideyhteyksien yhdistämästä kaupunkirakenteesta, jossa turvataan riittävä viheralueiden verkosto (esim. Soitinvaara 1995; Ympäristöministeriö 1995).

Myös tiivistämisen keskeisen kriitikon, Michael Brehenin oma ihannekaupunki perustuu tiivistämisen ja hajautumisen yhdistelmään. Hän on luonnostellut yhdessä käytännön suunnittelijana pitkään toimineen Ralph Rookwoodin kanssa ”sosiaalisen kaupunkiseudun” mallin, jota on laajalti referoitu myös suomalaisessa keskustelussa (esim. Maijala 1995; Lahti ym. 1997). ’Sosiaalisen kaupunkiseudun’ mallissa hyväksytään kohtuullinen hajakeskittyminen, vaikka yhdyskuntapolitiikan yleisenä päämääränä onkin liikkuvuuden minimointi.

Peter Hallin (1996, 413) mukaan alan tutkijoiden piirissä vallitsee jopa epätavallinen yksimielisyys siitä, että ekologisesti kestävä kehityksen tulisi perustua tiiviisiin, mutta melko pieniin asutusyksiköihin, joissa on mahdollista yhdistää työ ja asuminen ja jotka ryhmittyvät hyvien julkisten liikenneyhteyksien varrelle. Kuten Hall huomauttaa, tämä yksimielisyys ei ole kuitenkaan mitenkään uutta. Hän nostaa esiin yhtäältä Ebenezer Howardin puutarhakaupunki-idean ja toisaalta Tukholman kaupunkisuunnittelun periaatteet jo 1950-luvulta.

Näiden monitasoisten ja moniulotteisten visioiden ongelmana on niiden perustuminen Hallin esiin nostamaan, modernistisen suunnittelukäsityksen utopistiseen perinteeseen. Keskustelu liikkuu siten ihannekuvin ei reaali maailman tulkinnoissa. Neitseellinen tiivistämisenoppi voi politisoituessaan kääntyä omia tavoitteitaan vastaan. Sitä voidaan käyttää – kuten aikanaan puutarhakaupungin ideaa – sosiaalisesti hyväksyttynä perusteluna monille kaupunkiuudistuksen julkituomattomille tavoitteille (vrt. Bourne 1996a, 13). Esimerkiksi hyvin sijaitsevien ja maisemallisesti

arvokkaiden viher- tai ranta-alueiden käyttöönoton tosiasiallisena tavoitteena voi tiivistämisen sijasta olla ajankohtaisesta kaupunkikilpailun opista lähtevä pyrkimys korkealuokkaisten asuma-alueiden rakentamiseen. Samoin puutalokaupunkien hävittämistä voidaan perustella kaupunkirakenteen tiivistämisen tarpeella, vaikka julkituomattomana kehityskulkuna olisi *gentrifikaatio*, jossa hyvin toimeentulevat sosiaaliset ryhmät syrjäyttävät alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvat asukkaat (ks. Jauhiainen 1997).

Vaikka hajautumisen tietyt kustannusvaikutukset *ceteris paribus* olisivatkin ilmeisiä, niin tiivistämispolitiikan sosiaaliset hyödyt ovat kyseenalaisia. Brehenyn (esim. 1995a) mukaan radikaalilla tiivistämispolitiikalla saavutettavat vähäiset hyödyt voidaan saavuttaa suhteellisen helposti ja nopeasti muilla keinoilla kuten polttoaineveron korotuksella tai kulkuvälineiden polttoaineenkulutukseen ja päästöihin vaikuttavilla teknisillä innovaatioilla. Toinen alan keskustelussa keskeinen brittimaantieteilijä Susan Owens (1995) on kuitenkin kritisoinut Brehenyä tiivistämisargumentin karikatyyrin esittämisestä. Juuri tuo karikatyyri on helppo osoittaa virheelliseksi. Owensin (1995, 383) mukaan relevantti kysymys ei olekaan se, saavutetaanko tiiviissä kaupungissa energiasäästöjä, vaan yhtäältä millainen kehityskuva ja liikkuvuus on toivottavaa ja kestävä, ja toisaalta millaisilla politiikan eri lohkojen ja keinojen joustavilla yhdistelmillä tämä päämäärä parhaiten saavutetaan. Siten keskustelun tulisi siirtyä maankäytön suunnittelun teknisluonteisista ratkaisuista kaupunkipolitiikan rakenteisiin ja käytäntöihin.

Asetelmaa voidaan havainnollistaa Hollannin kaupungistuneen ydinalueen – *Randstadin* – tapauksella. *Randstadin* suunnittelua aina 1960-luvulta lähtien voidaan pitää yhtenä kunnianhimoisimmista kompaktin kaupungin ideaa toteuttaneista suunnittelutapauksista. Sen pyrkimyksenä oli (1) säilyttää alueen sisään jäävä maatalous- ja viheralue, (2) kehittää henkilöautolle vaihtoehtoisia liikkumistapoja ja (3) vähentää hajautumisesta vanhoille keskustaupungeille aiheutuvia haittoja.

Dielemanin (1997) mukaan *Randstadin* tiivistämispolitiikan saavutukset voidaan arvioida todellisuudessa paljon vähäisemmiksi kuin mitä suunnittelukeskustelussa on annettu ymmärtää. Ainakaan sitä ei ole syytä yleistää paikastaan ja ajastaan irralleen. Dielemanin mukaan osittaisen onnistumisen perustana on ollut paitsi Hollannin kehittynyt suunnitteluperinne, myös keskushallinnon vahva ohjausvalta. Koska kunnilla ei ole Hollannissa verotusoikeutta, niin valtiolla on siellä merkittävä strateginen suunnitteluvallta myös paikallistasolla. Toisaalta valtio on pystynyt ohjaamaan Hollannissa asuntotuotannon sijoittumista, koska sosiaalisen asun-

totuotannon merkitys on ollut maassa poikkeuksellisen huomattava. Viime aikoina keskitetyn asuntotuotannon ja maapolitiikan ohjaamisedellytykset ovat kuitenkin heikentyneet myös Hollannissa merkittävästi.

Kaupunkikehityksen myöhäismoderni konteksti: ekologisesta refleksiiviseen modernisaatioon

Tiivistämisoppi ja usein myös sen vastakritiikki perustuvat yhä paljolti varhaisen teollisen ja kaupungistuneen yhteiskunnan käyttäytymismalleille. Kuten Bourne (1996a, 3) on korostanut, kaupunkikäsitteemme ja niihin liittyvät yleistyksiset, teoriat ja suunnittelustrategiat ovat aina normatiivisia ja tilannesidonnaisia. Hänen mukaansa tutkimusta ja tiedotusvälineitä hallitsevat yhä käsitykset, jotka poikkeavat ratkaisevasti tämän hetken kaupunkikehityksen ja jokapäiväisen kaupunkielämämme realiteeteista.

Tiivistämiskeskustelun perusolettamuksina ovat näkemys yksikeskuksesta kaupunkirakenteesta ja ajatus yhdyskunnasta jonain fyysisen suunnittelun avulla hallittavissa olevana kokonaisuutena. Modernistiseen suunnittelukäsitykseen sisältyy toki ajatus erilaisista *alakeskuksista*, mikä onkin otettu huomioon useissa tiivistämisen ja hajautumisen yhdistelmiin perustuvissa kaupunkirakennemalleissa. Tiivistämisen dynamiikkaa jäsentävä kaupunkikehityksen vaihemalli tukeutuu kuitenkin yksikeskussisen kaupunkirakenteen malliin. Vaihemallin mukaan olemme siirtymässä vastakaupungistumisesta jälleнкаupungistumiseen, mikä näyttäisi suosivan tiiviimpää kaupunkirakennetta ja ennen muuta kaupunkikeskustojen elpymistä. Vaihemallin oletus 'jälleнкаupungistumisesta' perustuu kuitenkin pikemminkin normatiivisiin oletuksiin kuin reaalisten muutosprosessien analyysiin (kritiikistä ks. esim. Nyström 1992 ja Bourne 1996b). Hajautumista ilmentävä 'vastakaupungistuminen' taas voi ilmentää *joko* paikallista hajautumista *tai* alueellista hajakeskittymistä (ks. Vartiainen 1989). Näillä kahdella kehityskululla on varsin erilainen merkityssisältö tiivistämisargumentaation näkökulmasta.

Vaihemallia hedelmällisempänä lähtökohtana voidaan pitää ajatusta erilaisten muutosprosessien rinnakkaisuudesta ja kerrostuneisuudesta. Ajallisesti vaihtelevat muutosprosessit kohdentuvat yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä eri tavoin eri paikkakunnille ja ne eriytyvät myös eri sosiaali- ja elinvaiheeryhmien mukaisesti. Tätä ajatusmallia voidaan hahmottaa Suomen tapauksessa kuvan 1 avulla.

Kuva 1. Yhdyskuntajärjestelmän muutosta kuvaava malli (Vartiainen 1997a)

Mallin mukaan seutuistumisen suuntainen kehityskulku on ollut viime vuosikymmenten aikana maassamme hallitseva, vaikkakaan ei ainoa yhdyskuntajärjestelmän muutoksen kehityskulku. Siksi myös tämän teoksen polttopisteessä ovat yksittäisten kaupunkikuntien tai taajamien sijasta toiminnalliset kaupunkiseudut. Myös seutuistumisen muoto on muuttuva. Etenkin nuoria lapsiperheitä koskenut paikallinen hajautumisprosessi hidastui laman aikana, kun taas keskuskaupungit saivat runsaasti uusia muuttajia. Olisi kuitenkin ennen aikaista tulkita, että uusmuuttajat ovat pääsääntöisesti 'jälleenkaupungistumisen' ideaalin mukaisia urbaaneja, hyvin toimeentulevia ryhmiä. Pikemminkin he ovat opiskelun, lyhytkestöisten työsuhteiden ja työttömyyden kiertokulussa eläviä nuoria (Vartiainen 1997c).

Suuremmissa kaupungeissa on jälleen nähtävissä uusia yhdyskuntarakenteen hajautumisen merkkejä (Vartiainen 1998). Seutuistumisen sijasta uuden kaupunkikehityksen spatiaalisena muotona voi ollakin eri kaupunkiseutuja yhdistävä kaupunkiverkostoituminen (vrt. Haami & Vartiainen 1996). Suomessa tämä näkyy lähinnä Helsingin ja siitä hieman kauempana sijaitsevien, alunperin varsin itsellisten kaupunkien – kuten Karjaan, Lohjan, Hyvinkään, Riihimäen tai Porvoon – välisissä toiminnallisissa linkeissä. Myöhäismodernissa yhdyskuntarakenteessa tämä keskustan ja alakeskusten muodostama hierarkkinen rakenne eli *paikkojen tila* menettää merkitystään. Entistä hallitsemmiksi tilallisten suhteiden määrittäjiksi nousee erilaisten virtarakenteiden luonnehtima *virtojen tila* (ks. Castells 1996; Vartiainen 1997b). Kaupunkielämämme uudet keskukset sijaitse-

vat näiden seudullisten ja yhä useammin yliseudullisten virtojen solmu-paikoissa. Voimakkaasti kaupungistuneilla alueilla myös perinteiset yksit-täiset kaupungit jäävät yliseudullisten virtarakenteiden varjoon. Bournen (1996b, 700-701) mukaan monikeskeisessä kaupunkirakenteessa juuri erilaiset vaihtoehtoiset riippuvuussuhteet tekevät tiivistämisen tavoittees-ta erityisen kompleksisen.

Oleellista ei ole kuitenkaan pelkkä uusi spatiaalinen muoto. Kaupunki-verkostoituminen tarjoaa mahdollisuuksia sekä tehokkaan joukkoliikenteen varaan rakentuvalla helminauhamaiseen yhdyskuntarakenteelle että yhä voimistuvan yksityisautoilun varaan rakentuvalla mallille moottoriteineen ja niiden solmukohtiin rakentuvine ostoskeskuk-sineen. Myös tiiviiden kaupunkikeskustojen tai helminauhamaisten rakenteen ytimenä olevien puutarhakaupunkien uusiksi asukkaiksi haviteltujen ryhmien – kuten niin sanottujen osaavien ammattilaisten – liikkuminen tapahtuu entistä laa-jemmilla päivittäisalueilla (Jessen 1996, 10). Tiivistäminen voikin onnis-tua vain mikäli siihen liittyy toimintojen sekoittaminen. Jessenin mukaan sekoittamisen liikkuvuutta vähentävistä vaikutuksista on olemassa kui-tenkin vain vähän empiiristä näyttöä – myös alueilla, joissa se on ollut tietoinen päämäärä. Päivittäisalueemme kokonaisuudessa työpaikan lähei-syys on vain yksi asuinpaikan valinnan peruste ja kahden työssäkäyvän kotitaloudessa valinta on vielä kahden kauppa. Sekoittamisella on lisäksi vain vähäistä vaikutusta yhä merkittävämpään vapaa-ajan liikkuvuuteen (vrt. myös Anderson ym. 1996, 23).

Modernistinen suunnittelukäsitys perustuu julkisen vallan hierarkkiseen ja muodolliseen maankäytön kontrolliin. Modernistisen järjestyksen purkauessa myös perinteinen suunnittelu on menettänyt relevanssiaan (taulukko 1). Kuten Bourne (1996a, 14) korostaa, uusi säätelykulttuuri ei merkitse varsinaisesti säätelyn heikkenemistä, vaan sen uutta muotoa. Uusi säätelykulttuuri vaatii ilmiselvästi myös uudenlaista suunnittelukäsitystä, joka lähtee pikemminkin monitasoisesti ja -jännitteisesti määrittävän yh-teiskunnan rakenteistumisesta ja eri toimijoiden välisten suhteiden hallin-nasta kuin perinteisestä maankäytön kontrollista (ks. Healeyn 1997; vrt. myös Vartiainen 1996).

Monipuolisempaan tulkintaan

Oleellista tiivistämiskeskustelussa ei olekaan tiivistämisen puolesta tai vas-taan esitetyt laskelmat, vaan tiivistämisen sosiaalinen merkityssisältö. Se

Ominaisuus/ prosessi	Perinteisistä muodoista ja tyyleistä	Uuteen muotoon
Organisaatorakenne	Keskitetty	Hajautettu
Säätelyn agentit	Virkamiehet/ instituutit	Koalitiot, verkostot; julkisten ja yksityisten toimijoiden yhtiötoveruus
Lähestymistapa/ ideologia	Pakko/ säätely	Vapaaehtoisuus
Säätelymuoto	Eksplisiittinen	Implisiittinen/kätkeyty
Säätelykeinot	Markkinoiden suora kontrolli	Markkinoiden suora ja epäsuora tuki
Tavoitteet	Kasvava homogeenisuus	Kasvava heterogeenisuus
Kustannusten ja hyötyjen jako	Yhteiskunnallinen kustannusten jako	Käyttäjämaksut
Valtaperusta	Valtion virastot ja eksplisiittinen lainsäädäntö	Markkinat ja implisiittiset säätelymuodot
Vastuu	Avoimempi vastuu	Vähemmän eksplisiittinen vastuu

Taulukko 1. Siirtymiä kohti uutta urbaania säätelykulttuuria (Bourne 1996a, Table 7)

voidaan ymmärtää yrityksenä ratkoa teollisen ja kaupungistuneen yhteiskunnan (myös yhdyskuntarakenteen) tuottamia ympäristöongelmia tämän omista rajoissa. Tiivistämispissa ei kyseenalaisteta vallitsevia yhteiskunnallisia rakenteita tai kaupunkien kasvua; päinvastoin kasvua pyritään suuntaamaan haluttuun suuntaan. Tärkeänä liikkeelle panevana voimana ja motivoivana tekijänä tiivistämisessäkin on luonnonvarojen ja energian tehokkaampi käyttö, joka tuottaa sekä ekologisia että taloudellisia hyötyjä. Hyötyjen toteutuminen perustuu teknisiin innovaatioihin ja menettelytapoihin liittyviin uudistuksiin, jotka toimivat samalla myös uuden taloudellisen kasvun käyttövoimana. Yhdyskuntarakenteellisen modernisaation keinot voidaan löytää esimerkiksi uusista täydennysrakentamisen tai liikenneteknologian sovelluksista.

Yhteiskuntateoreettisena ajattelumallina ekologinen modernisaatio johtaa asetelmiin, joissa väistämättä koetellaan myös modernin politiikan rajoja.

Siksi sen rinnalle on nousemassa refleksiivisen modernisaation idea, jota on tarkasteltu myös suunnittelukeskustelun yhteydessä (ks. Sairinen 1995; Blowers 1997). Ympäristökeskustelussa refleksiiviseen modernisaatioon liittyy meilläkin laajalti tunnettu riskiyhteiskunnan teoria, mutta sitä yleisemmässä merkityksessä refleksiivinen modernisaatio voidaan ymmärtää myöhäismodernin yhteiskunnan tulkintakehyksenä. Esimerkiksi yksi ekologisen modernisaation teorian kehittäjistä Gert Spaargaren (1997) kaippaa nyttemmin toimijalähtöistä kulutuksen ja elämäntavan prosessia reflektoivaa lähestymistapaa vastakohtana ekologisen modernisaation usein varsin deterministiselle ja tuotantokeskeiselle tarkastelutavalle. Maarten Hajer (1996) vuorostaan näkee ekologisen modernisaation tai pikemminkin sen kritiikin hedelmällisimmillään kulttuurisena politiikkana. Kognitiiviseen refleksiivisyyteen, argumentaatioon ja sopimuksellisuuteen viitattaessaan myös Hajer tulee teemoihin, jotka ovat keskeisiä myöhäis-modernistisen yhteissuunnittelun ideassa (vrt. Healey 1997).

Myöhäismodernissa tilanteessa kaupunkiseutujen ekologisen modernisaation tarkastelussa olisi otettava huomioon paikallisen ja globaalin uudenlainen suhde. Tiivistämiskeskustelu on lähtenyt korostuneesti kansallisten rakenteiden ja säätelyn näkökulmasta kuten pohdintana Suomen kansantalouden kannalta toivottavasta yhdyskuntarakenteesta. Myöhäis-modernissa tilanteessa korostuvat kuitenkin erilaisista toimijoiden intresseistä ja niiden paikallisesta hallinnasta lähtevät haasteet. Näitä yhdyskuntarakennetta muovaavia tekijöitä tulee tarkastella monitasoista, usein globaalia rakentumista ja virtarakenteita vasten. (Blowers 1997, 865-866.)

Tiivistämiskeskustelussa ei olla myöskään pohdittu lähimainkaan riittävästi ympäristömyötäisen kehityksen institutionaalisia ehtoja. Monet kriitikot ovat suhtautuneet varsin skeptisesti mahdollisuuteen estää hajautumiskehitystä. 'Vastakaupungistumisen' on voitu ajatella heijastavan yksinkertaisesti asukkaiden preferenssejä (Breheny 1995b, 91). Brehenyn poleemista näkemystä suvereneista kuluttajista voi kuitenkin pitää yksipuolisena vaikkakin myöhäismodernissa tilanteessa entistä ajankohtaisemman yksilöllistymistendenssin mukaisena tulkintana (vrt. Owens 1995, 383). Vastaavasti rakenteellisia tekijöitä korostava näkökulma johtaa helposti skeptisiin tulkintoihin kaupunkiuudistuksen kollektiivisen säätelyn mahdollisuuksista (vrt. esim. Jessen 1996, 14-16). Myöhäismodernin suunnittelun haasteena onkin kehittää aivan uusia institutionaalisia muotoja, joilla voidaan vaikuttaa esimerkiksi maapolitiikkaan, kiinteistöbisnekseen, liikennepolitiikkaan.

Tämän päivän suunnittelukeskustelua leimaa hämmennys siitä, miksi yhdyskuntarakennetta muovaavat keskeiset toimijat, kuten asukkaat ja kaupan keskusliikkeet, eivät toimi rationaalisesti eli tässä tapauksessa tiivistämispin mukaisesti. Myöhäismodernissa tilanteessa kysymys yhdyskuntarakenteen tiivistämisestä ei voi kuitenkaan avautua enää mielekkäästi jonain teknisenä, ylhäältä päin annettuna rationaliteettina. Suunnittelun tulisi kohdata entistä välittömämmin nuo eri toimijat ja heidän – keskenään ristiriitaiset – intressinsä. Ilman uudenlaisia sopimuksellisia mekanismeja erilaiset toimijat ja heidän intressinsä joutuvat väistämättä törmäyskurssille, jossa tappiolle jäävät heikot väestöryhmät ja usein myös suunnittelijat omine ihanteineen.

Tiivistämiskeskustelu on etääntynyt yhdyskuntien yhteiskunnallisesta olosuhteista ja hallintakäytännöistä. Sitä on hallinnut tekninen, lähinnä energiavirtoja ja maankäyttöä pohtiva lähestymistapa. Lisäksi perinteisen fyysisen suunnittelun näkökulma on tavallaan epäpolitisoinut koko kysymyksen. Siksi pyrimme tarkastelemaan tässä teoksessa myös luonnon sosiaalista merkitystä ja yhdyskuntarakenteen yhteyttä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Tarkastelun kohteena ovat myös paikallinen hallinta ja demokratia, joissa tiivistäminen saa lopulta konkreetin muotonsa.

Teoksen näkökulmat

Tämän kirjan tavoitteena on päästä kaupunkiseutujen ekologisen modernisaation entistä monipuolisempaan tulkintaan. Esiteltävät tutkimukset eivät ole lähteneet liikkeelle ideaalimalleista ja niiden oikeaksi tai vääräksi osoittamisesta. Lähtökohtanamme on ollut tarkastella yhdyskuntarakenteessa tapahtuvia ja yhdyskuntarakennetta tuottavia käytäntöjä, jotka eivät tarkoita pelkästään toimintaa vaan myös diskurssiivisiä käytäntöjä. Kaupunkiseutujen ekologisessa modernisaatiossa on kyse paljosta muustakin kuin teknisestä tiiviyden tai hajautuneisuuden asteesta. Yhdyskunnat eivät koostu vain fyysisiä rakennuksia, teistä ja viheralueista, vaan siellä asuvat, toimivat ja niitä suunnittelevat ihmiset tekevät niistä eläviä yhdyskuntia.

Kaupunkien yhteiskunnallisen luonteen vuoksi on paneuduttava laajaan kirjoon sosiaalisia ja kulttuurisia kysymyksiä. Yhdyskuntarakenteen ekologisessa modernisaatiossa keskeisessä asemassa ovat paikallinen hallinto ja suunnittelu, joita tarkastellaan jossain muodossa kaikissa artikkeleissa. Lisäksi on tarkasteltava yhdyskunnissa asuvien ihmisten elämäntapoja ja kokemuksia, toimijoiden valtasuhteita, paikallista ympäristö-

keskustelua ja tuotannon ympäristösuhdetta. Nämä kysymykset ovat keskeisellä sijalla tämän teoksen sivuilla.

Artikkeleista kaksi ensimmäistä lähestyy ekologista modernisaatiota paikkakakuntien pitkässä historiallisessa kehityksessä muotoutuneiden yhteiskunnallisten olosuhteiden näkökulmasta. Niissä tarkastellaan hallinnon, talouselämän ja erilaisten kansalaisryhmien uudenlaisia liittoutumia, joilla ekomodernin vaiheen haasteisiin on pyritty vastaamaan paikallisella tasolla. *Jarmo Kortelaisen* ja *Mia Vepsäläisen* artikkeli käsittelee paikallisten hallintatapojen ekologista modernisaatiota suomalaisessa teollisuuskaupungissa Varkaudessa. Metsäteollisuusyhtiön ja kaupungin hallitsema hallintatapa sekä paikkakunnalle muodostunut industrialistinen ympäristöorientaatio (ks. Konttinen & Litmanen 1996, 3-6) pitivät pitkään ympäristökysymykset poissa julkisesta keskustelusta. Sitäkin nopeampi oli muutos, kun ympäristötietoisuuden kasvu ulotti vaikutuksensa Varkauteenkin. Hallintatapojen ja ympäristöorientaation paikallista murrosta kuvataan kirjoituksessa käsitteellä ympäristökäänte.

Lainsäädännölliset muutokset ja talouden globalisoituvat prosessit siirtävät suunnitteluvastuuta yhä enemmän paikalliselle tasolle. *Ari Hynysen* artikkelissa tarkastellaan sitä, miten paikalliset talouselämän ja hallinnon toimijat sekä kansalaiset sovittelevat intressejään suunnitteluprosesseissa. Kirjoituksen keskeisiä kysymyksiä ovat, riittääkö kaupunkiseudulla sijaitsevan maaseutukunnan paikallinen potentiaali ja miten luonto tulee edustettua uusissa ekomoderneissa suunnittelukäytännöissä. Artikkelin perustuu Liperin kunnassa toteutettuihin tapaustutkimuksiin, joissa ekomodernisoituvan maatalouden, yrityselämän, hallinnon ja ympäristötietoisuuden kansalaistoiminnan väliset jännitteet haastavat perinteisen hallinnan ja suunnittelun.

Kahdessa seuraavassa artikkelissa tarkastellaan suunnittelua ja urbanisoitumista kauan suunnanneen funktionalistisen ideaalin vaihtumista uudenlaisiin, ekomoderneihin malleihin. *Pertti Rannikko* tarkastelee Ilo-mantsin kuntakeskuksen rakennetun ympäristön muuttoutumista ja siihen liittyneitä ristiriitoja. Ympäristö sai uuden merkityksen, kun hyvinvointivaltion kasvun mukanaan tuomat palveluluokat haastoivat perinteisen maaseutuvaestön edustaman ympäristöorientaation. Seurauksena on ekologisen modernisaation läpimurto, joka näkyi muutoksina sekä suunnittelukäytännöissä että rakennetussa ympäristössä.

Eräs funktionalistisen suunnittelukäsityksen hedelmä ja keskeinen suomalaisen kaupunkirakenteen ominaispiirre ovat 1960- ja 70-luvuilla rakennetut lähiöt. 1990-luvulla ne tulivat vaiheeseen, jossa niitä alettiin

uudistaa ja peruskorjata erilaisissa projekteissa. Tärkein näistä on ollut valtakunnallinen lähiöiden perusparannusprojekti, jota käsitellään *Mervi Johanna Hiltusen* artikkelissa. Lähiöuudistusta tarkastellaan keskeisenä osana vuosituhannen taitteen kaupunki-uudistusta, joka on saanut vivahteita ekologisen modernisaation prosesseista. Vaasan Ristinummen ja Joensuun Rantakylän lähiöuudistusprojektien valossa artikkelissa pohditaan lähiöiden ekologisen modernisaation sisältöä ja mahdollisuuksia.

Seuraavat kaksi artikkelia vievät tarkastelun ylipaikallisen ekomodernin ideaalin ja paikallisesti eletyn elämän kohtaamattomuuden pohdintaan. *Satu Huttusen* artikkeli käsittelee Joensuun kaupunkiseutua ja siellä ilmenneviä ekomodernin suunnittelun esteitä ja mahdollisuuksia. Tarkastelun kohteena on erityisesti ekologisen modernisaation kapasiteetti, jolla tarkoitetaan kuntien erilaisia valmiuksia vastata yhdyskuntasuunnittelun uusiin haasteisiin. Artikkelissa arvioidaan sitä, antaako kaupunkiseudun kuntien välinen yhteistyö mahdollisuuksia kuntien ekologisen modernisaation kapasiteetin lisäämiseen. Erääksi uusien tavoitteiden esteeksi nousevat kuntien ristiriitaiset intressit ja tavoitteet, jotka estävät toteuttamasta yleisesti ja periaatteellisesti hyväksytyjä ekologisia tavoitteita.

Kaupunkisuunnittelun keskeiseksi ongelmaksi on noussut se, että suunnitelmat eivät tavoita asukkaiden tarpeita ja kokemusmaailmaa. *Anne Virtanen* tarkastelee kahta kaupungin ekologisen modernisaation toteutumistapaa Turusta keräämänsä aineiston valossa. Ensinnäkin tarkastelun kohteena ovat kaupunkipolitiikan yleiset kehittämistavoitteet ja maankäytön suunnittelu, jotka ohjaavat fyysisen ympäristön ekologista modernisaatiota. Toiseksi selvitetään asukkaiden elettyä ekologisuuutta, jolla tarkoitetaan elämäntapojen valintoja sekä uudistuvien kaupunkiympäristöjen mukanaan tuomia muutoksia asukkaiden kokemana. Artikkelin osoittaa, kuinka vaikeaa on näiden kahden elementin yhdistäminen. Esimerkiksi kaupunkirakenteen tiivistäminen saa suunnittelijan ja asukkaan tulkinnoissa aivan erilaisia merkityksiä.

Teoksen päättää *Terttu Pakarisen* artikkeli, jossa tiivistetään muissa kirjoituksissa esille nostettuja tuloksia sekä kytetään ne uusimpaan kaupunkien suunnittelua ja päätöksentekoa koskevaan keskusteluun. Siinä mietitään sitä, millaisia edellytyksiä paikkakunnittain vaihteleva hallintatapa antaa ekomodernin käänteen toteutumiselle. Toisaalta artikkelissa tarkastellaan myös sitä, millä tavalla hallintatapa estää uudenlaisen ympäristöpolitiikan omaksumista. Pakarisen mukaan on ilmeistä, että avoimempi hallintatapa tuottaa merkittävämpiä ekomodernia käännteitä. Jos halutaan jotain uutta aikaan, on perinteiseen hallintoon nojautuvan lähestymistä-

van sijasta siirryttävä avoimepiin liittoihin. Nämä uudet, ekomodernit liitot avautuvat yhtäältä talouselämään ja toisaalta kansalaisyhteiskuntaan, missä ekologinen, taloudellinen ja poliittinen sekoittuvat uudella tavalla.

Ekologisen modernisaation käsite on herättänyt vilkasta keskustelua yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen piirissä. Kapeimmillaan käsitteen voin rajata koskemaan tuotantoa ja sen muutoksia, mutta laajimmillaan sillä on viitattu lähes kaikkeen viimeaikaiseen ympäristökeskusteluun ja -suojeluun. Myös tähän teokseen kirjoittaneet tutkijat ovat tulkinneet käsitettä hieman eri tavalla, toiset väljemmin ja toiset tiukemmin rajaten. Ekologisen modernisaation synonyymikäsitteenä on lisäksi käytetty ekomodernia useimmissa artikkeleissa.

Yhteistä kaikille artikkeleille on se, että niissä on irtauduttu puhtaasti teolliseen tuotantoon keskittyvästä ekologisen modernisaation tulkinnasta. Yhdyskunnat ja kaupunkiseudut ovat enemminkin tarkastelun kohteena rakennetun ympäristön tuottamisen ja kulutuksen sekä niiden ohjausmekanismien näkökulmasta. Kulutuksen näkökulma on saanut vankempaa jalan sijaa myös ekologisen modernisaation teoretisoinneissa (ks. Spaargaren 1997). Uutta tässä kokoelmassa on nimenomaan rakennetun ympäristön – tai voisimme sanoa: yhdyskuntien – tuottamisen ja asumisen näkökulmien liittäminen ekomoderniin käänteeseen.

Lähteet

- Anderson, W.P., P.S.Kanaroglou & E.J.Miller (1996). Urban form, energy and the environment: a review of issues, evidence and policy. *Urban Studies* 33, 7-35.
- Blowers, A. (1997). Environmental policy: ecological modernisation or the risk society? *Urban Studies* 34, 845-871.
- Bourne, L.S. (1996a). Presidential address – Normative urban geographies: recent trends, competing visions, and new cultures of regulation. *The Canadian Geographer* 40, 2-16.
- Bourne, L.S. (1996b). Reurbanization, uneven urban development, and the debate on new urban forms. *Urban Geography* 17, 690-713.
- Breheny, M. (1995a). Counter-urbanisation and sustainable urban forms. Teoksessa J.Brotchie et al. (toim.) *Cities in Competition*. Longman Australia, Melbourne.
- Breheny, M. (1995b). The compact city and transport energy consumption. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 20, 81-101.

- Breheny, M. & R. Rookwood (1993). Planning the sustainable city region. Teoksessa A. Blowers (toim.) Planning for a sustainable environment. A report by the Town and Country Planning Association. TCPA, London.
- Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society. Blackwell Publishers, Oxford.
- Dieleman, F. (1997). Planning compact urban form: Randstad Holland 1965-95. *Environment and Planning A* 29, 1711-1715.
- Haarni, T. & P. Vartiainen (1996). Kaupunkiverkostoituminen Suomessa. Suomen ympäristö 64.
- Hajer, M. A. (1995). The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process. Clarendon Press, Oxford.
- Hajer, M.A. (1996). Ecological modernisation as cultural politics. Teoksessa S. Lash, B. Szerszynski and B. Wynne (toim.) Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology. Sage, London.
- Hakanen, M. (1993). Asuinympäristö ja kestävä kehitys: periaatteita ja käytäntöjä. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, selvitys 6.
- Hall, P. (1996). Cities of Tomorrow. Blackwell, Oxford.
- Healey, P. (1997). Collaborative Planning; Shaping Places in Fragmented Societies. MacMillan, London.
- Huber, Joseph (1991). Ecological modernisation. Away from scarcity, soberness and bureaucracy. Käännös artikkelista: Ecologishe modernisering: weg van shaarste, soberheid en bureaucratie. Teoksessa: A.P.J. Mol, G. Spaargaren & A. Kalpwijk (toim.). Technologie en milieubeheer. Tussen sanering en ecologische modernisering. SDU, Den Haag.
- Jauhainen, J.S. (1997). Kaupunkiuudistus ja gentrifikaatio. Teoksessa T. Haarni ym. (toim.) Tila, paikka ja maisema. Vastapaino, Tampere.
- Jessen, J. (1996). Der Weg zur Stadt der kurzen Wege – versperrt oder nur lang? *Archiv für Kommunalwissenschaften* 35, 1-19.
- Jokinen, P. (1995). Moderniuden ympäristösosiologia. Teoksessa: P. Jokinen, T. Järvikoski & P. Rannikko. Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:33.
- Konttinen, E. & Litmanen, T. (1996). Ympäristönhallinnan paikallinen eriaikaisuus. Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristönhallinnan paikallisesta eriaikai-suudesta. SoPhi, Jyväskylä.
- Koskiaho, B. (1997a). Kaupungista ekokaupungiksi. *Gaudeamus*, Helsinki.
- Koskiaho, B. (1997b). Miksi ja miten finger city -malli piinaa ekokaupungin kehittäjiä? *Yhteiskuntasuunnittelu* 35:3, 28-33.

- Koskiaho, K. (toim.) (1997). Eheyttävän suunnittelun haasteet. Suomen ympäristö 147.
- Lahti, P. & I.Harmaajärvi (1992). Yhdyskuntarakenne ja kestävä kehitys. Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, Tutkimusraportti 1/1992.
- Lahti, P. ym. (1997). Kestävä kehitys aluerakenteessa. Suomen ympäristö 109.
- Maijala, O. (1995). Kestävän kehityksen toteuttaminen rakenteeltaan erilaisissa yhdyskunnissa. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Tutkimusraportti 7/1995.
- Massa, I. (1995). Epävarman yhteiskunnan ympäristöpolitiikka. Teoksessa I. Massa & O. Rahkonen (toim.) Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio. Gaudeamus, Helsinki.
- Ministry of the Environment, Finland (1996). Sustainability as a Challenge. Finland's national report to the second United Nations conference on human settlements (Habitat II).
- Mol, A. & G. Spaargaren (1993). Environment, modernity and the risksociety: the apocalyptic horizon on environmental reform. *International Sociology* 8, 431-459.
- Newman, P.W. & J.R.Kenworthy (1989). Gasoline consumption and cities. *Journal of the American Planning Association* 55, 24-37.
- Næss, P. (1994). Liikenteen vaatima energia ja kaupunkirakenne. Tielaitoksen selvityksiä 9/1994 (tarkistetun norjankielisen esitelmän käännös).
- Næss, P., P.G.Røe & S.Larsen (1995). Travelling distances, modal split and transportation energy in thirty residential areas in Oslo. *Journal of Environmental Planning and Management* 38, 349-370.
- Nyström, J. (1992). The cyclical urbanization model. *Geografiska Annaler* 74B:2, 133-144.
- Owens, S. (1995). A response to Michael Breheny. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 20, 381-384.
- Päivänen, J. (1996). Avara luonto, tiivis kaupunki? *Yhteiskuntasuunnittelu* 34:2, 24-36.
- Robertson, J. (1990). Alternative futures for cities. Teoksessa D. Cadman & G. Payne (toim.) *The living city: Towards a sustainable future*. Routledge, London.
- Rådberg, J. (1994). Termitstack eller ekobyar. *Plan* 48:4, 201-207.
- Sairinen, R. (1995). Refleksiivinen modernisaatio ja ympäristöpolitiikka. *Yhteiskuntasuunnittelu* 33:3, 22-37.
- Soininvaara, O. (1995). Hyvä kaupunki ja sen esteet. Teoksessa *Katse kaupunkiin*. Ympäristöministeriö, Helsinki.

- Spaargaren G. (1997). The Ecological Modernization of Production and Consumption. Essays in Environmental Sociology. Thesis Landbouw Universiteit Wageningen.
- Spaargaren G. & A. Mol (1992). Sociology, environment, and modernity: Ecological modernization as a theory of social change. *Society and Natural Resources* 5, 323-344.
- Vartiainen, P. (1989). Counterurbanisation: a challenge for socio-theoretical geography. *Journal of Rural Studies* 5, 217-225.
- Vartiainen, P. (1996). Alueellisen kehittämissuunnittelun uudet eurooppalaiset mallit ja vaiheittaisen neuvottelusuunnittelun idea. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 24:1, 85-92.
- Vartiainen, P. (1997a). Maaseutuyhteiskunnasta monikasvoiseen kaupungistumiseen. Teoksessa *Suomi 80 – kuokasta kännykkään*. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Vartiainen, P. (1997b). Miten globaalinen ja lokaalinen tulee tietoomme. Teoksessa P. Ahponen (toim.) *Riskikirja*. SoPhi, Jyväskylä.
- Vartiainen, P. (1997c). Muuttoliikkeen uusi kuva. Sisäasiainministeriö, Aluekehitysosaston julkaisu 4/1997.
- Vartiainen, P. (1998). Yhdyskuntarakenteen tiivistäminen jälkimodernin suunnittelun haasteena. *Alue ja Ympäristö* 27:1, 5-15.
- Ympäristöministeriö (1995). *Alueiden käyttö ja aluerakenne vuonna 2017*. Helsinki.

II
TALOUDEN
YMPÄRISTÖSUHTEEN
MURROS

Jarmo Kortelainen & Mia Vepsäläinen TEOLLISUUSKAUPUNGIN EKOLOGINEN MODERNISAATIO

Teollisuuskaupungit ovat joutuneet suurten muutosten pyörteisiin viime vuosikymmeninä. Pitkään niitä pidettiin teollisen yhteiskunnan moottoreina ja hyvinvoinnin tuottajina. Niitä leimasivat kasvu ja kukoistus. Viimeisen parin vuosikymmenen aikana kuva on monelta osin murentunut. Savupiipputeollisuuden kasvu on kohdannut omat rajansa, kun kiristynyt kilpailu ja tuotantoteknologian kehitys ovat tehostaneet tuotantoa ja vähentäneet työvoiman tarvetta. Deindustrialisaation nimellä tunnettu prosessi on tuonut supistumisen ongelmat moniin aiemmin kukoistaneisiin teollisuuskeskuksiin.

Toinen tärkeä muutos on ollut ympäristökysymysten kärjistyminen. Teollisuuskaupungit ovat paikkoja, joissa teollisuuden ympäristöongelmia tuotetaan. Yleisen ympäristötietoisuuden kasvaessa ympäristöaktivistien, ympäristöviranomaisten ja ympäristötietoisten kuluttajien kritiikki on ulottunut teollisuuskaupunkeihinkin. Tehtaissa tapahtuneet ympäristönsuojeluun kytkeytyvät muutokset ovat vaikuttaneet myös tehdasyhdyskuntien elämänmenoon. Ympäristökysymykset ovat pakottaneet yritykset ottamaan huomioon tehtaan aitojen ulkopuolelle jäävän ympäristön ja lähialueiden asukkaiden mielipiteet. Voimme puhua teollisuuskaupungin ekologisesta modernisaatiosta. (ks. Kortelainen 1996, 93-136.)

Tutkimuskohteemme Varkaus on tyypillinen teollisuuskaupunki. Se on alunperin rakentunut yhden yrityksen varaan, ja sen elinkeinoelämää on hallinnut pitkään metsäteollisuus. Teollisen yhdyskunnan historia ulottuu vuonna 1815 tapahtuneeseen rautaruukin perustamiseen. Ruukkiaika päättyi 1900-luvun alussa, jolloin tehtaat siirtyivät A. Ahlström Oy:n omistuk-

seen. Yhtiö rakensi sinne nopeaan tahtiin paperitehtaan, sellutehtaan, sahan ja vaneritehtaan, jolloin vanha ruukkiyhdyskunta muuttui metsäteollisuuden keskuksiksi. Kunnallisen itsenäisyyden Varkaus sai vuonna 1929 muuttuen kauppalaksi. Yhtiön rooli yhdyskunnassa asuntojen ja palveluiden tarjoajana oli aiemmin vahva. Viime vuosikymmeninä yhtiö on pitkälle luopunut yhdyskuntaa koskevista velvoitteistaan. Vuonna 1986 Ahlström myi Varkauden metsäteollisuutensa Enso-Gutzeitille, mikä merkitsi ”Römmin kaupungin” loppua. Teollisuus on monipuolistunut ja säilyttänyt vahvan asemansa kaupungissa. Vielä vuonna 1995 teollisuuden palveluksessa toimii 37 prosenttia Varkauden työvoimasta (Tilastokeskus 1998).

Vaikka Varkaus ei ole joutunut ympäristökamppailujen kohteeksi niin kuin useat muut suomalaiset teollisuusyhdyskunnat, ovat ympäristökysymykset tulleet sielläkin ajankohtaisiksi. Tämä on merkinnyt ekologiseksi modernisaatioksi kutsuamme muutosta paikallisessa ympäristöorientaatiossa. Ympäristöorientaatiolla tarkoitetaan paikkakunnalla ympäristölle annettuja merkityksiä, joissa korostuvat yhteisön toiminnassa johdettavan aseman saaneet tulkinnat. Niihin vaikuttavat yhteisön sosiaaliset rakenteet, historia ja nykyisyys sekä yhteiskunnassa laajemmin esiintyvät ympäristöä koskevat keskustelut. (Konttinen ja Litmanen 1996, 3-6.) Ympäristöongelmien määrittely onkin sidoksissa yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin (Väliverronen 1996, 43). Tältä pohjalta voidaan puhua paikallisista valtamäärittäjistä, joiden johtava asema yhteisössä antaa niille keskeisen roolin myös ympäristökysymysten määrittelyssä. Varkaudessa tällaisia valtamäärittäjiä ovat perinteisesti olleet kaupunki ja teollisuus.

Esittelemme Varkauden ympäristöorientaation kehitystä ja ekologista modernisaatiota sen viimeisimpänä vaiheena sekä toiminnallisesta että diskursiivisesta näkökulmasta. Hallintatavan käsitteen avulla selvitämme sitä, kuinka ympäristöongelmia on teollisuuskaupungissa eri aikoina pyritty säätelemään ja millä tavalla toimijoiden suhde ympäristöongelmiin on muuttunut. Erittelemällä teollisuuskaupungin keskeisten toimijoiden välisiä suhteita ja paikkakunnan julkista ympäristökeskustelua jäljitämme varkautealaisen ympäristöorientaation ja hallintatavan ”juuria” sekä muutoksia. Tarkastelemme myös sitä, miten paikallisen ympäristön rooli on näkynyt pyrkimyksissä tuottaa uudenlaisia imagoja kaupungin ja paikallisen teollisuuden 1980-90-luvuilla julkaisemissa esitteissä. (ks. Itkonen & Kortelainen 1998a; Pitkänen 1998.)

Hallintatavasta paikan markkinointiin

Hallintatapa viittaa vakiintuneiden toimintatapojen varaan rakentuneisiin päätöksenteon ja säätelyn käytäntöihin. Ympäristö ja sen eri elementit merkitsevät eri ihmisille ja toimijoille poikkeavia resursseja. Erilaiset resurssimerkitykset johtavat puolestaan helposti ristiriitoihin ja konfliktitilanteisiin. Näiden hallitsemiseksi on muodostettu virallisia normeja ja järjestelmiä, jotka ovat käytäntöjen kautta muotoutuneet ympäristön käyttöä sääteleviksi hallintatavoiksi. Usein ne ovat liittyneet jonkin sektorihallinnon, kuten esimerkiksi vesirakentamisen piiriin (ks. Haila ym. 1996). Tässä artikkelissa tarkoitamme hallintatavalla yhtäältä virallisia ympäristön käyttöä ja kuormitusta sääteleviä normeja ja niitä soveltavia käytäntöjä. Toisaalta liitämme hallintatapaan kansalaisnäkökulman, johon kuuluvat esimerkiksi varkauteilaiset poliittisina toimijoina, mielipiteen ilmaisijoina ja ympäristön käyttäjinä.

Paikallinen hallintatapa on aina yhdistelmä ylipaikallista normitusta sekä paikallisia käytäntöjä. Varkaus on teollisuuspaikkakunta, jonne on muodostunut vastaaville yhdyskunnille tyypillinen päätöksenteon ja julkisen keskustelun kulttuuri. Tehdas yhdyskunnissa yhteiset asiat on hoidettu tavallisesti poliittisen järjestötoiminnan kautta. Vakiintuneet säännöt ja käytännöt määrittelevät sen, millä tavalla ja mitä kysymyksiä otetaan esille ja käsitellään kollektiivisesti. (Ks. Fortmann & Kusel 1990; Konttinen 1994.) Metsäteollisuuden hallitsemille paikkakunnille on myös tyypillistä, että ne ovat valtarakenteeltaan ikään kuin metsäsektoriyhteiskuntia pieniskoossa. Paikalliset metsäsektorieliitit (tehtaan johto, kaupungin johto ja työväenjärjestöt) ovat kyenneet varsin pitkään määrittelemään paikallisen kannan, joka on peittänyt alleen mahdolliset muut näkemykset. Tehdas yhdyskuntien perinteinen hallintatapa ei ole tukenut ympäristökysymysten esille nostamista. Vallalla on ollut industrialistinen tulkinta ympäristön merkityksestä. Siinä luonto on ymmärretty tuotannon resurssivarastona ja ympäristöhaitat välttämättömänä maksuna hyvinvoinnista. (ks. Konttinen & Litmanen 1996, 10.)

Hallintatapakäsitettä voidaan soveltaa myös tarkasteltaessa paikallista laajempia alueita. Esimerkiksi vesikysymysten kohdalla kansalliset hallintatavat on jaettu neljään ajallisesti toisiaan seuraavaan tyyppiin: vapaaseen käyttöön, eturistiriitojen hallintaan, teknis-taloudelliseen hallintaan ja

ekologis-sopimuksellinen hallintaan. Eturistiriitöiden hallinnassa ei pyritä vaikuttamaan itse ympäristöongelmaan, vaan ristiriitöihin haetaan ratkaisua oikeuden määrittämien sanktioiden ja korvauksien avulla. Teknis-taloudellisessa hallintatavassa ympäristöongelmat nähdään uhkana talouden toiminnalle ja ihmisten terveydelle. Ratkaisuihin pyritään piipunpääteknologian avulla. Ekologis-sopimuksellisessa vaiheessa paikallisista ympäristöongelmista on tullut myös kansallinen ja kansainvälinen kysymys. Vaiheen keskeisiä piirteitä ovat entistä laajempaa toimijajoukkoa koskeva sopimuksellisuus, luonnontieteellisen ajattelun ja asiantuntemuksen korostuminen sekä pyrkimys ennaltaehkäiseviin toimiin. (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Vaikka nämä hallintatapojen tyypit on kehitetty nimenomaan vesien hallintaa tarkastelemalla, voidaan samat hallintatavan tyypit ja vaiheet löytää muutakin ympäristön käyttöä säätelevän hallinnan piirteistä. Ekologis-sopimuksellisen hallintatavan sijasta puhumme kuitenkin ekomodernista hallintatavasta, joka liittyy tarkastelumme lähemmin ekologisen modernisaation käsitteistöön.

Teollisuuskaupunkiin muodostunutta julkisen keskustelun ilmapiiriä lähestymme Warkauden Lehdestä kerätyn aineiston valossa. Tiedotusvälineiden tehtävä on tuoda ympäristöongelmat julkisuuteen, mutta samalla ne toimivat ympäristön määrittelyn ja tulkintakamppailujen areenoina. Niiden kautta eri toimijat pyrkivät edistämään ympäristöön liittyviä arvojaan ja intressejään. Lehtikirjoitukset sisältävätkin monia näkyviä tai näkymättömiä etusijalle asetettuja merkityksiä. Siihen mitä kirjoitetaan ja mistä jätetään kirjoittamatta vaikuttavat laajemmat sosio-ekonomiset ja kulttuuriset tekijät sekä vallitsevat valtasuhteet (Anderson 1997, 124, 195; Burgess 1990, 148-149.) Lehdessä ei välttämättä kerrota suoraan mitä ihmisten tulisi ajatella tai miten heidän tulisi toimia. Kuitenkin sillä, mistä asioista kirjoitetaan ja mistä jätetään kirjoittamatta, on tärkeä rooli yleisen mielipiteen suuntaajana sekä kulttuurisen yhdenmukaisuuden rakentajana. (Anderson 1997; Suhonen 1994, 10-46.)

Tarkastelemme paikallislehtiaineistoa paitsi paikallisen ympäristökeskustelun ilmentäjänä myös sitä muovaavana toimijana, johon vaikuttavat erilaiset paikalliset ja yleisemmät tekijät. Lehden uutisointia suuntaavat erilaiset sisäiset rajoitteet, kuten toimituspolitiikka, omistussuhteet ja henkilöstön yksilölliset ominaisuudet. Julkaistun uutisen muoto ja lukijan yksilölliset ominaisuudet puolestaan vaikuttavat tekstin tulkintaan, jonka kautta saatu tieto liitetään osaksi arkielämää ja elettyä paikallisuutta. Paikallisista kulttuurisista, poliittisista ja taloudellisista olosuhteista muodostuva eletty paikallisuus sekä paikkakunnan ympäristöorientaatio

toimivat paitsi uutislähteenä myös keskeisenä vaikuttajana paikallislehden uutisointiin ja ihmisten asenteisiin. Paikallinen ympäristöjulkisuuteen vaikuttavat myös globaalit ja kansalliset ympäristökeskustelut. Näitä ajatuksia voidaan omaksua suoraan lehden kirjoituksiin, mutta ennen kaikkea ne suodattuvat eletyn paikallisuuden kautta. Yleisemmät ympäristökeskustelut vaikuttavat myös muiden tietolähteiden kautta paikallisten ihmisten arvoihin ja asenteisiin. Eletyllä paikallisuudella on kuitenkin keskeinen merkitys myös niiden tulkintaan (ks. Burgess 1990, 145).

Ympäristöä on hyödynnetty myös luotaessa imagoja niin kaupungille kuin sen teollisuudellekin. Imago määritellään jollekin kohderyhmälle suunnatuksi, erilaisin markkinointikeinoin välitetyksi julkiseksi mielikuvaksi, jonka tuottaja pyrkii hyödyntämään omia toimintamahdollisuuksiaan ja houkuttelemaan kohderyhmää toimimaan halutulla tavalla. Esimerkiksi kunnan julkisuuteen itsestään antamaa (markkinoimaa) mielikuvaa voidaan kutsua kunnan imagoksi. (Norvasuo 1996, 57; Ward & Gold 1994, 3.) Imagot ovat siten tietoista todellisuuden tuottamista, jossa paikallista ympäristöä hyödynnetään eri tavoin. Tarkastelumme kohteena oleva imagojen rakentaminen ja ympäristön rooli siinä kertovat myös paljon paikallisen ympäristöorientaation muutoksista.

Ympäristö teollisuuden palvelukseen

Varkauden elämää on hallinnut kahden valtamäärittäjän, kaupungin (vuoteen 1962 saakka kauppalan) sekä yhtiön, rinnakkainelo ja ristiriidat. Tämä hallintatapa on jättänyt jälkensä myös paikalliseen ympäristöön. Kaupungissa vaikuttanut arkkitehti Heikki Lonka kuvaa yhdyskunnan rakennetta ja sen tuottanutta hallintatapaa:

”Kaksi toria, kaksi virran erottamaa keskustaa, jotka muistuttavat paljon toisistaan. Voisipa sanoa, että toinen on toisen vähemmän laadukas kopio. Tätä kaupunkia on rakentanut kaksi joukkoa, jotka ovat halunneet pysyä erossa toisistaan, mutta silti asua samalla paikkakunnalla. Kaupunkia leimaa outo viha-rakkaussuhde.” (Lonka 1998, 36.)

Vuosisadan alussa kahden kunnan alueella sijainnutta Varkautta hallitsivat yhtiö ja paikkakunnan uudisasukkaat. Yhtiö pystyi vapaasti muokkaamaan ja käyttämään omistamiaan laajoja maa- ja vesialueita. Paikkakunnan teollisuutta hallinnut A. Ahlström Oy pyrki muodostamaan yhdyskunnasta toiminnallisen kokonaisuuden, jossa paikallinen ympäristö tulisi optimaalisesti hyödynnetyksi. Tämä merkitsi vesivoiman hyödyntämistä,

ranta-alueiden varastokäyttöä, tuotantoa palvelevia kuljetusreittejä, tuotantorakennusten ja asuinalueiden rakentamista sekä yleensäkin lähiympäristön valjastamista tuotannon palvelukseen. (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Tehdaslaitosten läheisyydestä hankitut maa-alueet Kommilassa ja Päiviönsaarella olivat täydellisesti yhtiön hallinnassa, mikä sai ensimmäiset ilmentymänsä yhtiön tuottamissa kaavoissa. Tähän asti yhdyskunta oli saanut kasvaa suhteellisen vapaasti ilman ohjaavia kaavoja. Vuonna 1913 Walter ja Ivar Thome laativat yhteistyössä Walter Ahlströmin kanssa asemakaavan. Suunnitelmalle oli tyypillistä puutarhamaisuus ja hierarkkisuus, eli johtajien, virkailijoiden ja työläisten asunnot eriytettiin omille alueilleen. Walter Ahlströmin tavoitteena oli luoda teollinen imperiumi teollisuuslaitoksineen ja yhdyskuntineen, jota hän pääsi toteuttamaan Varkaudessa ”puhtaalta pöydältä”. Myös viihtyisän ympäristön rakentamisen taustalla olivat tuotantoon liittyvät motiivit, sillä kilpailussa ammattitaitoisesta työvoimasta Varkaus haluttiin pitää vetovoimaisena paikkakuntana. (Itkonen & Kortelainen 1998b.)

Samanaikaisesti kun A. Ahlström Oy:n johto suunnitteli toisaalle ”kaupunkia taideluomana” (Savolainen 1993, 22), kohosi yhtiön omistamien alueiden liepeille suunnittelematonta mökkiasutusta. Teollistumisen myötä väkiluku alkoi kasvaa nopeasti. Yhtiön asuntotuotannosta huolimatta seurauksena oli asuntopula, joka johti heikkokuntoisten mökkien rakentamiseen. Tällä tavalla muodostui Taulumäen ranta-asutus, joka muodosti jätevesineen oman aikakautensa ympäristöongelman. ”Näin syntyi tuo mökkien ja niiden lisäkkeiden, liiterien, perunakuoppien ja huusien sokkelo.” (Soikkanen 1963, 459; Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Yhdyskunnan keskellä sijaitseva Pirtinvirta jakoi Varkauden kahteen erilaiseen todellisuuteen. Vasta kauppalan perustaminen vuonna 1929 synnytti paikkakunnalle yhtiöön verrattavan intressitahon, jolle oli tärkeä nimenomaan Taulumäen puoli. Kauppala alkoi tuottaa omaan tehtäväkenttäänsä kuuluneiden alueiden suunnitelmia. Yhtiö hallitsi Päiviönsaarta ja sen länsipuolisia alueita, kun taas kauppalan hallinnassa olivat Taulumäen puoleiset alueet. Samalla käynnistyi kamppailu tilatulkinnoista, vaikkakin monet tila- ja vesiasiat oli ratkaistava yhteistyössä. (Ks. Itkonen 1996, 332-338; Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Kauppalan perustaminen ei uhannut yhtiön vesialueiden käyttöä. Ne olivat ei kenenkään ”maata”, jonka käyttö oli käytännössä vapaata. Metsäteollisuus pyrkiikin hyödyntämään vesialueita viemäreinä, jotka olivat halpa ja helppo tapa päästä eroon tuotannossa syntyvistä jätteistä. Tuotannon

kasvu lisäsi jätevesipäästöjä. Erityisen saastuttava oli vuonna 1926 käynnistetty sulfiittiselluloosatehdas (Soikkanen 1963, 162). Jätevedet laskettiin käsittelemättöminä voimakananavan kautta pohjukkamaiseen Huruslahteen. Kaupungin keskellä ollut lahti saastui lähes käyttökelvottomaksi. Kuormitusta lisäsivät myös kauppalan jätevedet. (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Varkauden kohdalla voidaan puhua industrialistisesta ympäristö-orientaatiosta, jossa luonto näyttäytyi tuotannollisen resurssin merkityksessä. Saasteet ja muut haitat tuli nähdä välttämättömänä hintana, jotta hyvinvointia voitiin kasvattaa. (Konttinen & Litmanen 1996.) Tämän saman ympäristötulkinnan jakoivat sekä yhtiön johto että työväenpuolueiden hallitsema paikallinen hallinto. Asukkaiden hiljaista sitoutumista industrialistiseen ympäristöorientaatioon voidaan selittää työpaikkarippuvuudella, mutta se ei kerro syytä paikallisen ympäristökritiikin lähes täydelliseen puuttumiseen. Esimerkiksi ammattiyhdistykset ovat kautta aikojen uskaltaneet esittää yhtiöitä kohtaan jyrkkääkin kritiikkiä ja painostaa niitä työolosuhteita koskeviin uudistuksiin (ks. Kortelainen 1996, 106). Myös ympäristökysymykset olisivat olleet potentiaalinen kohde vastaavanlaiselle kritiikille. Paikallista ympäristöorientaatiota ja hallintatapaa voidaan tulkita syvällisemmin teollisuustyöväestön sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteita vasten.

Puute ja heikot elinolot olivat tuttuja teollistumisen alkuvaiheen, usein vielä maaseudun köyhyyttä pakoon muuttaneen sukupolven piirissä Varkaudessa. Esimerkiksi asumisolot olivat erityisen heikot suomalaisten tehdasyhdyskuntien joukossa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä (ks. Schybergsson 1988). Tämä ei ollut kuitenkaan paikallinen eikä vain teollisuusyhdyskuntia koskenut ilmiö, vaan puute ja niukkuus on liitetty koko sukupolvea leimaavaksi kansalliseksi kokemukseksi (vrt. Roos 1987). Köyhä ja vasta itsenäistynyt Suomi alkoiikin etsiä turvallisuutta ja taloudellista hyvinvointia teollisuuden kasvusta (ks. Konttinen 1996). Tällaisessa paikallisessa ja kansallisessa kontekstissa oli ymmärrettävää, että työväenpuolueiden ja kaupungin johdon rooliksi Varkauden asukkaiden edun ajajina muotoutui taloudellisen ja sosiaalisen turvallisuuden edistäminen. Toimintatavat ja käsiteltävät asiat sementoituivat vähitellen pysyviksi käytännöiksi ja poliittisen toiminnan kulttuuriksi. Niitä oli vaikea muuttaa myöhemmin, vaikka hyvinvointi kasvoi ja ympäristöongelmat alkoivat häiritä yhä enemmän ihmisten jokapäiväistä elämää. Vakavatkin ympäristöongelmat jäivät paikallisen poliittisen toiminnan ulkopuolelle.

Vuosikymmenien aikana Varkauteen juurtui industrialistinen ympäristö-orientaatio, joka ”jäähmettyi” pysyviksi ajattelutavoiksi kaksinaapaisen hallintatavan rakenteisiin ja käytäntöihin. Ei ole epäilystäkään siitä, etteivätkö ympäristöongelmat puhuttaneet varkautealaisia. Ne eivät kuitenkaan juuri nousseet paikallisen politiikan tai julkisen keskustelun kysymyksiksi. Yksi syy tähän oli se, että A. Ahlström Oy oli Warkauden Lehden omistaja ja pystyi näin suuntaamaan lehden kirjoituksia haluamaansa suuntaan.

Yhtiön hallitsema julkinen keskustelu

Warkauden julkisen keskustelun kulttuuri heijastelee paikallisen hallintatavan piirteitä ja erityisesti yhtiön vahvaa roolia julkisuuden suuntaajana ja säätelijänä. Tämän havaitsi myös tunnettu yliopistomies Matti Kuusi, joka seurasi pitkään kaupungin tapahtumia lähistöllä sijainneelta kesäasunnoltaan.

”Warkaudessa sopii käyttää puheenvuoro viran puolesta. Warkaudessa sopii puhua toisten selän takana. Mutta kun olen seurannut paikallista äänenkannattajaa, olen saanut vaikutelman, että kaupungissa on epätavallisen paljon asioita, joista ei sovi julkisesti keskustella ja epätavallisen vähän yksityisiä kansalaisia, joilla on rohkeutta julkisesti keskustella yhteisistä asioista.” (Kuusi 1965, 113-114.)

Kuusi ei eritellyt, mitä hän tarkoitti julkisesti keskustelemattomilla asioilla. Todennäköistä kuitenkin on, että ympäristöongelmat olivat yksi niistä. Tämä näkyi Warkauden lehden palstoilla vielä 1970- ja 80-luvuilla. Kansallinen ja kansainvälinen ympäristökeskustelu alkoi nostaa päätään 1960- ja 70-luvuilla, mutta Warkaudessa industrialistinen ympäristöorientaatio eli vielä kukoistustaan. Huolimatta paikallisten ongelmien vakavuudesta ja 1970-luvun lopun kansallisesta ympäristökonfliktien huippukaudesta (ks. Rannikko 1994, 12-13) Warkauden Lehden kirjoituksissa paikalliset ympäristökysymykset olivat vähäpätöisessä asemassa. Yleisesti vallalla ollut kritiikki teollisuuden saasteita ja erityisesti vesien saastumista kohtaan ei näkynyt lehden kirjoittelussa. Sen sijaan teollisuuden keskeinen merkitys oli näkyvästi esillä.

”Warkaus on vanhastaan esimerkki yhdyskunnasta, jossa teollisuus on ... keskeinen elinhermo ja toimeentulon lähde... Teollinen toiminta vaikuttaa suoraan yhdyskunnan hyvinvointiin mm. palkkojen ja verojen maksajana, työllistäjänä ja tarvitsemiemme hyödykkeiden tuottajana...” (WL, pääkirjoitus 16.3.1975.)

Industrialistista ympäristöorientaatiota ja kehityksen ihannoitua ilmensivät myös muutamat rakennetun ympäristön muutokset. Esimerkiksi Alvar Aallon suunnitteleman sahan julkisivun purkaminen uuden paperitehtaan rakennusten tieltä ei herättänyt kritiikkiä, pikemminkin päinvastoin. Tapahtumaa luonnehdittiin kehityksen ja uuden teollisen suurprojektin merkiksi, joka raivasi tieltään vanhoja ja tutuksi käyneitä ympäristön elementtejä (WL 13.8.1975).

Yhtiö kontrolloi omistamansa lehden kautta sitä vähäistäkin julkista ympäristökeskustelua, jota Varkaudessa käytiin. Teollisuuden ympäristövaikutuksia käsittelevissä kirjoituksissa siteerattiin ensisijaisesti Ahlströmin edustajia ja niistä heijastui vahva modernisaatiousko. Esimerkiksi vesistö päästöt esitettiin voitettuna ongelmana paikkakunnalle rakennettavan uuden selluloosatehtaan edistyksellisen puhdistusmenetelmän ansiosta. (Ks. Pitkänen 1998, 69.) Myös hajuhaittojen korostettiin olevan ratkaistavissa: ”Täysin uusissa sulfaattisellutehtaissa haju on saatu poistumaan kokonaan. Pelko ilman saastumisesta on siis Varkaudessa aiheeton.” (WL 10.4.1975.) Keskustelu rajoittui tuohon aikaan joko suunnitteilla olleiden tai tehtyjen ympäristönsuojeluinvestointien varsin optimistiseen esittelyyn.

Ahlströmin määräävää asemaa lehden uutisoinnissa kuvaa hyvin vuonna 1980 käynnistetyin uuden selluloosatehtaan hajuhaittojen ja kloorin käytön uhkatekijöiden käsittely. Nämä kysymykset herättivät suurta huolta paikkakunnalla etenkin rakennusvaiheessa tapahtuneiden kloorionnettomuuksien myötä. Varkauden Lehti korosti kuitenkin haittojen väliaikaisuutta, sopeutumista ja laitoksen teknistä edistyksellisyyttä. Kirjoituksista on havaittavissa vahva tekniikkausko, kun teollisuuden aiheuttamista ympäristöongelmista kirjoitettiin uuden tekniikan myötä ratkennaina tai alkukankeuksien jälkeen poistuvina ongelmina. Toisaalta koko keskustelua leimasi ongelmien pohtiminen ihmisille eikä luonnonympäristölle aiheutuvana haittana:

”Missään vaiheessa ei ole luvattu täysin hajutonta tehdasta... Sen sijaan on luvattu tehdä kaikki mahdollinen, että hajuhaitat olisivat mahdollisimman pienet. Hajun torjuntaa pidetäänkin yleisesti pisimmälle kehitettynä koko maailmassa.” (WL, pääkirjoitus 20.6.1980)

Kloori on muodostanut sellupaikkakunnilla vakavan paikallisen ympäristöriskin. Kloorionnettomuudet ovat koskettaneet monien teollisuuspaikkakuntien elämää (ks. Kortelainen 1994). Varkaudessa tapahtuneet kloorionnettomuudet herättivät myös huolta asukkaiden keskuudessa. Onnettomuuden mahdollisuus esitettiin kuitenkin tehtaan puolelta erittäin epätodennäköisenä. Toisaalta tehdas jatoi tietoa onnettomuuteen

varautumisesta tiedotustilaisuuksissa ja joka kotiin jaetussa oppaassa. Tehaan rakennusvaiheessa tapahtuneista kahdestatoista kloorimyrkytystapauksesta kerrottiin vasta syyskuun alussa vaikka ne olivat sattuneet jo elokuun kuluessa. Artikkelissa kloorimyrkytyksiä luonnehdittiin lieviksi ja vuodon aiheuttaneen vian todettiin olevan hallinnassa. Yhtenä keskeisenä tekijänä onnettomuudessa katsottiin olevan tiedon puute oikeista suojautumistavoista (WL 6.9.1980).

Yhdessä tapauksessa, jossa seitsemän tehtaan ulkopuolista, läheisessä kirkkoherran virastossa työskennellyttä henkilöä joutui sairaalahoitoon myrkytysten takia, korostettiin vuodon johtuvan tehtaan käynnistysvaiheesta ja sille altistuneiden henkilöiden oireiden olevan lieviä. Myöhemmin oireiden aiheuttajaksi tunnistettiin kloorin sijasta rikkidioksidi ”... siis aine, joka on tuttu varkauteilaisille jo vanhan sulfiittiselutehtaan ajoilta”. Kloorionnettomuuksia koskevista kirjoituksista on havaittavissa vähättelevä sävy ja pyrkimys tuottaa turvallisuuden tunnetta herättäviä mielikuvia.

Ilmansuojeluun keskittynyt keskustelu pääsi muutamien mielipidekirjoitusten muodossa Varkauden Lehden palstoille. Jo se, että ne otettiin lehteen, osoittaa huolen olleen yleistä paikkakunnalla. Yhtiö pyrki samalla ottamaan asukkaiden keskuudessa käydyn keskustelun haltuun julkaisemalla mielipidekirjoitusten yhteydessä tehtaan edustajien vastineet. Myös kaupungin terveyslautakunnan näkökannoissa oli havaittavissa samansuuntaisia pyrkimyksiä.

”Selluloosatehtaan haju- ja nokihaitoista halutaan virallinen selvitys Varkaudessa. Ahlströmiin yhteyttä ottanut terveyslautakunta pyrkii palauttamaan keskustelun tunteenomaisista yleisönosastokirjoituksista viralliselle, tosiasioihin pohjautuvalle tasolle... Lautakunta ei epäile Ahlströmiä ehtojen laiminlyönneistä, vaan haluaa valvovana viranomaisena tietää, miten lupaehtoja on noudatettu ja mistä haju- ja nokiongelmät johtuneet.” (WL 30.8.1980.)

Lautakunnan kannanotossa on selvästi havaittavissa halu palauttaa mielipidekirjoituksiksi ryöstäytynyt keskustelu perinteisen hallintatavan piiriin. Siinä korostettiin asian virallista käsittelyä, ja pyrittiin siirtämään se takaisin kaupungin elinten ja yhtiön kesken sovittavaksi asiaksi.

Työväen poliittiset järjestöt ovat olleet kansalaisten äänitorvia ja edun ajajina teollisten yhdyskuntien hallintatavassa (Konttinen 1994), mutta niiden suhtautumista ympäristöongelmiin on leimannut industrialistinen ympäristöorientaatio. Varkaudessakaan poliittiset järjestöt eivät olleet aktiivisia ympäristöä koskevissa asioissa. Työväenyhdistys tosin esitti kritiikkiä yhdyskunnan puutteellisista jätevesiviemäröinneistä. Ajan ympäristö-

keskustelulle tyypillisesti niistä kirjoitettiin ensisijaisesti terveys- ja hygienia-ongelmana (ks. Haila ym. 1996). Huomattavaa on, että kritiikki ei kohdistunut tehtäseen vaan julkisen hallinnon tehtäväkenttään kuuluneisiin kysymyksiin.

Paikallisen kritiikin potentiaalisen väylän ovat muodostaneet paikalliselle tasolle perustetut luonnonsuojeluyhdistykset. Niiden rooli on yleensä keskittynyt luonnon tarkkailuun ja muihin perinteisiin luontoharrastuksiin, mutta joidenkin ympäristökysymysten yhteydessä ne ovat saattaneet olla aktiivisia toimijoita (Saaristo 1996, 114). Myös Varkauteen perustettiin luonnonsuojeluyhdistys vuonna 1975 osana valtakunnallista järjestäytymiskampanjointia. Yhdistys ei ollut kuitenkaan kovin kriittisessä roolissa, eikä sen kannanottoja näkynyt julkisessa keskustelussa.

Ympäristöpolitiikka tuli kaupunkiin

Vaikka paikallinen ympäristökeskustelu ei ottanut viritäkseen, alkoi yli-paikallinen ympäristönormisto vaikuttaa Varkauden toimijoihin 1960- ja 70-luvuilla. Ekologiset ongelmat tulivat julkisen keskustelun aiheiksi eri puolilla teollistunutta maailmaa. Yleisen ympäristökeskustelun viriämisen merkit näkyivät myös Varkauden Lehdessä tosin melko lievässä muodossa. Sen palstoilla kirjoitettiin sellaisista yleisen tason ongelmista kuten kaupungistumisen aiheuttamista ongelmista sekä elintason kohoamisen ja kerskakulutuksen mukanaan tuomista riskeistä. Näitä kysymyksiä ei kuitenkaan kytketty paikalliseen todellisuuteen.

Kansainvälisen ympäristökeskustelun lisääntyessä ongelmille alettiin etsiä myös ratkaisuja, jolloin syntyivät kansallisen ympäristöpolitiikan alkumuodot myös Suomessa. Tuohon aikaan keskustelua hallitsi yhtäältä ympäristöongelmien radikaaliekologinen tulkinta, joka suhtautui kriittisesti teollisen yhteiskunnan perusinstituutioihin ja erityisesti teollisuuteen. Toista kertomuslinjaa edusti piipunpääteknologiaa korostanut ympäristöhallinnointi, josta ekologisen modernisaation tarkasteluissa on käytetty nimitystä puhdistus- ja suodatinpolitiikka. (Hajer 1996.) Näistä jälkimmäinen hallitsi ympäristöpolitiikan alkuvaiheen tulkintaa ympäristöongelmien ratkaisusta. Esimerkiksi vesikysymyksiä alettiin tarkastella teknis-taloudellisena kysymyksenä 1950-luvulta lähtien. Ratkaisevaa oli se, että pilaantumisen nähtiin uhkaavan yhdyskuntien ja teollisuuden vesihuoltoa. Laadittiin vesilaki ja perustettiin vesiviranomaisorganisaatio valvomaan vesien käyttöä ja pilaamista (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Ympäristöpolitiikka tuli Varkauteen vesiä pitkin. Teknis-taloudellisessa vaiheessa yli paikalliset normistot pakottivat Varkaudessakin kiinnittämään huomiota esimerkiksi lähivesien tilaan tai juomaveden laatuun. Ympäristökysymykset eivät enää olleet paikallisesti ratkaistavia kysymyksiä, vaan kansalliset ja alueelliset vesiviranomaiset tulivat mukaan paikallisen ympäristön hallintaan. Tuossa vaiheessa pystyttiin varsin tehokkaasti vähentämään asutuksen jätevesien aiheuttamaa kuormitusta koko maassa. Vesilain säätämisen jälkeen kuntien ja kaupunkien edellytettiin huolehtivan jäteveden puhdistuksesta, mikä näkyikin puhdistamojen rakentamisen vilkastumisena. Varsinainen puhdistamojen rakennusboomi ajoittui 1970-luvulle, jolloin lähes kaikki Suomen taajamat saivat puhdistamonsa. (Lehtonen 1994, 51-53). Varkauden kaupungin asutusjätevesien puhdistamo valmistui vuonna 1973 (Vesihallitus 1974). Se oli suora seuraus vesilain uudistuksista ja uusista lupakäytännöistä. Paikallisia ratkaisuja olivat uimahallin rakentaminen Huruslahden veden saastuttua ja vähittäinen siirtyminen juomaan pohjavettä pintaveden sijasta. (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Teknis-taloudellisen vaiheen ongelmana oli alussa se, ettei se puuttunut tehokkaasti teollisuuden aiheuttamiin päästöihin. Tämä johtui hallintatavan taloudellisen hyötynäkökohdan korostuksesta. Jos jätevesien haitat arvioitiin vähäisiksi toiminnasta aiheutuvaan hyötyyn nähden, voitiin pilaantuminen vesilain mukaan sallia. Esimerkiksi metsäteollisuuden haitat oli helppo tulkita vähäisiksi hyötyihin verrattuna. 1960- ja 70-lukujen Suomessa. Metsäteollisuuden hegemoninen asema hyvinvoinnin veturina oli vahva, ja pyrkimykset vesistöjä rajoittamiseen suhteellisen ponnottomia. Vesistöjen pilaantuminen nähtiin välttämättömänä pahana, joka täytyi maksaa hyvinvoinnin hintana.

Kansallisten normien vaikutus ulottui tehtaan päästöihin myöhemmin kuin muun yhdyskunnan jätevesiin. Teollisuudenkin oli alettava vähentää jätevesikuormitustaan. Suurin vesiensuojelun edistysaskel oli sulfittiselluloosatehtaiden lakkauttaminen, joka käynnistettiin 1950-luvulla ja suoritettiin loppuun 1980-luvulla. Varkaudessa sulfittisellutehdas lopetti toimintansa vuonna 1975. Lakkauttamisen taustalla eivät olleet ympäristösyöt, vaan tuotannonalan rakennemuutos. Ympäristösyöt tiedostettiin ja niillä perusteltiin uuden tehtaan tarpeellisuutta.

”Sulfaattiprosessi on edeltäjänsä joustavampi, ystävällisempi vesistöille... Kokonaisuutena ... se antaa hyvät lähtökohdat varkauteen puunjalostusteollisuuden hyvinvoinnille ja jatkokehittelylle.” (WL, pääkirjoitus 20.6.1980)

Teknis-taloudelliselle hallintatavalle oli tyypillistä, että vesiensuojelua koskeva aloite tuli viranomaisilta (ks. Haila ym. 1971). 1970-luvun alussa viranomaiset kiinnittivät huomiota myös Varkauden tehtaiden jätevesipäästöihin. Esimerkiksi kiintoaineen kuormitus oli tuolloin kaksi ja puolikertainen vesioikeuden asettamiin lupaehtoihin nähden. Vesiviranomaiset asettivat vuoden 1975 takarajaksi, johon mennessä velvoitteet tuli saavuttaa. Tehtaalle rakennettiin mekaanisen puhdistuksen järjestelmiä. (Vesihallitus 1975.)

Merkittävin vaihe vesiongelmiensa teknisen hallinnan pyrkimyksissä olivat Varkauden tehtailla toteutetut vesiensuojeluun vaikuttaneet toimenpiteet 1970- ja 80-lukujen taitteessa. Mekaanis-biologinen jäteveden puhdistamo otettiin käyttöön vuonna 1979. Samalla pyrittiin lievittämään kaikkein ongelmallisimman alueen eli Huruslahden kuormitusta ohjaamalla tehtaan jätevedet sen alapuolelle Pirtinvirtaan. Yhdessä sulfittiselluloosatehtaan sulkemisen kanssa nämä toimet vähensivät biologisen hapenkulutuksen ja kiintoaineen aiheuttamaa kuormitusta. Sen sijaan fosforikuormitus lisääntyi tuotannon kasvusta ja lisääntyneestä puun käytöstä johtuen vielä 1980-luvulla. (Panula-Ontto-Suuronen 1987, 40.)

Varkauden ympäristökäänne

Ekologisen modernisaation teorioissa puhutaan ekologisesta käänteestä, jolla tarkoitetaan siirtymää ekologisen modernisaation vaiheeseen (esim. Huber 1991). Samanlaisen käänteeseen piirteitä oli nähtävissä Varkaudessa 1980- ja 90-lukujen vaihteessa, tuolloin ympäristökysymykset tulivat kaupunkiin monin tavoin ja monilta suunnilta. Käytämme tässä yhteydessä käsitettä ympäristökäänne, koska ekologisten ongelmien korostumisen lisäksi paikkakunnalla leimahti rakennettuun ympäristöön liittyviä konflikteja. Varkauden ympäristökäänne osoitti myös sen, että perinteinen hallintatapa ei enää vanhassa muodossaan sopinut yhdyskunnan ja yhteiskunnan muuttuneisiin olosuhteisiin.

Teollisuuskaupungin perinteistä hallintatavan haastoivat uudet toimijat, jotka tulivat mukaan ympäristön merkitystä tuottaviin määrittelyihin. Varkauden ja sen toimijoiden ympäristösuhde ei ollut enää paikallinen tai edes kansallinen kysymys, vaan se alkoi kiinnostaa yhä suurempaa joukkoa ylipaikallisia ja muualla vaikuttavia toimijoita. Myös itse paikkakunnalle oli muodostunut ryhmiä, jotka eivät enää kunnioittaneet perin-

teisen hallintatavan käytäntöjä. Hallintatapa ei ollut enää kahden kauppa, yhtiön ja kaupungin, vaan siihen alkoi vaikuttaa kasvava joukko tavoitteita ja intressejä. Varkaudessakin jouduttiin siirtymään kohti hallintatapaa, jota kutsumme ekomoderniksi.

Varkauden ympäristökäänne näkyi selvimmin puunjalostusteollisuuden kokemissa muutoksissa. Siirtyminen ekomoderniin vaiheeseen liittyi Varkaudessa toiseen merkittävään murrokseen, nimittäin noin 80 vuotta yhdyskunnan teollisuutta hallinneen A. Ahlström Oy:n luopumiseen kaupungin metsäteollisuudesta. On vaikea sanoa, mikä oli lopulta Enson paikallakunnalle tulon vaikutus ympäristökysymysten paikallisen hallintatavan muutoksessa. Yhtiön vaihdos sattui tapahtumaan samaan aikaan, kun ympäristöasioista tuli metsäteollisuudessa yhä enemmän markkinatekijä. Samaan aikaan tapahtui myös kunnallisen ympäristötoimen perustaminen ja paikallisen ympäristönsuojeluvirkamiehen tulo kaupunkiin. Samantyyppinen murros olisi voinut tapahtua siinäkin tapauksessa, jos Ahlström olisi säilyttänyt asemansa Varkaudessa. Joka tapauksessa tehtaiden ympäristönsuojelupäällikkö vaihtui pian omistajanvaihdoksen jälkeen, ja ympäristökysymyksiä alettiin käsitellä eri tavalla 1980-luvun lopulla.

Käänteiden merkit näkyivät paikallisessa ympäristöjulkisuudessa 1980-luvun puolivälistä lähtien. Tärkeä tekijä oli yhtiön paikallisen media-monopolin murtuminen, kun Varkauden Lehti siirtyi Ahlströmiltä Savon Sanomien haltuun vuonna 1986 (Pitkänen 1998).

”Varsinainen ongelma vesistöille ovat Varkaus ja sen tehtaat. Enson päästämät jätteet aiheuttavat alapuolisissa vesissä rehevöitymistä ja happikatoa.” (WL 5.7.1990.)

Varkauden Lehden kirjoituksissa oli havaittavissa ympäristökysymysten määrittäjätahojen monipuolistuminen. Tämä näkyi muun muassa lisääntyneenä kritiikkinä paikallisen teollisuuden ympäristövaikutuksia kohtaan. 1990-luvun alkuun tultaessa teollisuuden edustajien asema itseään koskevien ympäristökirjoitusten valtamäärittäjänä oli selvästi horjunut. Heidän mielipidettään ei enää esitetty yleisenä totuutena vaan mielipiteenä muiden joukossa.

Varkaudessa elettiin 1980-luvun lopulla epävarmuuden aikaa suurteollisuuden rationalisointien ja tehtyjen yhtiökauppojen vuoksi. Muutosten aika merkitsi paitsi uhkaa hyvinvoinnille myös muutosta hallintatavan perustaan. Olihan Varkautta rakennettu vuodesta 1909 lähtien Ahlströmin ympärille ja pitkälti myös sen ehdoilla. On ilmeistä, ettei Ensosta voinut välittömästi muodostua vastaavanlaista valtamäärittäjää kuin Ahlström oli pitkin perinteineen ollut. 1980-luvun loppu ja vielä 1990-luvun alku

olivatkin aikaa, jolloin Enso haki paikkaansa yhtenä yhdyskunnan valtamäärittäjästä. Tätä vaikeutti muun muassa se, ettei paikallinen julki-
suus ollut yhtiön hallussa samalla tavalla kuin edeltäjällään oli ollut. Sama-
lla ympäristökeskustelussa jäi tilaa kriittisemmillekin tulkinnoille.

Metsäteollisuuden kohdalla 1980-luku oli hieman paradoksaalisesti sekä
ympäristöprotestien kärjistymisen että ekologisten ongelmien lievenemisen
aikaa. Ympäristökysymykset saivat yhä laajempaa julkista huomiota. Ajasta
muistuttavat Äänekosken ja Uimaharjun selluloosatehtaiden aiheuttamat
jätevesikonfliktit, joihin vaikuttivat ympäristöviranomaisten tiukentunut ote
ja kansalaisten aktivoituminen (Kortelainen 1996). Ympäristötietoisuuden
herääminen teki ekologisista kysymyksistä markkinatekijöitä, kun kulutta-
jat ja tuotteiden ostajat alkoivat kiinnittää huomiota tuotannon ympäristö-
vaikutuksiin. Myös kansalliset ja kansainväliset ympäristöjärjestöt kiinnos-
tuivat yhä enemmän metsäteollisuuden ympäristövaikutuksista. Metsäte-
ollisuus oli pakotettu tehostamaan vesiensuojeluaan. Tämä toteutettiin
yhtäältä nojaamalla perinteisiin piipunpääratkaisuihin ja rakentamalla esi-
merkiksi tehokkaampia aktiivilietelaitoksia. Toisaalta oli nähtävissä myös
aidompia ekologisen modernisaation merkkejä, kun Varkauden tehtaillakin
alettiin toteuttaa ongelmien syntymistä ennalta ehkäiseviä prosessi-
parannuksia.

Ekologisen käänteän yhtenä merkinä toiminnan tasolla pidetään sitä,
että päähuomio kääntyy piipunpääteknologiasta ennalta ehkäiseviin toi-
miin. Varkauden puunjalostusteollisuuden kohdalla suhtautuminen
päästörajoihin on muuttunut. Vielä vuosikymmen sitten tavoitteena oli
tehdä vain pakollinen ja pysyä lupaehtojen asettamissa rajoissa. Ekomoder-
nille vaiheelle on yleisemminkin luonteenomaista se, että pelkkä normien
alittaminen ei enää riitä. ”Kansalaismielipide on mennyt lain ohi,” kuten
Varkauden kaupungin ympäristönsuojelupäällikkö asian ilmaisi. Teollisuu-
den on otettava perinteisten ympäristönormittajien eli viranomaisten li-
säksi huomioon eri aluetasoilla vaikuttavien toimijajoukkojen odotukset.
(Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Koska ympäristöstä on tullut markkinatekijä, nähdään myös Varkau-
den tehtailla lupaehtojen alitus hyödylliseksi ja kannattavaksi toiminnaksi
(ks. Enso Group 1997, 56). Pyrkimyksenä on vastata tuotteiden ostajien
ja kuluttajien odotuksiin eli tavoitella kilpailuetua markkinoilla. Tehtaan
ympäristösuojelupäällikkö totesikin, että asiakkaiden vaatimukset ovat tätä
nykyä kovempia kuin viranomaisten asettamat normit. Asiakkaiden yh-
teydenotot ja tehtaiden ympäristöpäästöjä koskevat kyselyt ovat yleisty-
neet. Kiinnostuneita ollaan kuormitusluvista ja lupa-arvojen mahdollis-

ta ylityksistä. Yrityksen myyntiyhteyksiä hoitavat edustajat tarkkailevat asiakkaiden odotuksia ulkomailla. (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Toinen näkyvä muutos on ollut oma-aloitteisen tiedottamisen käynnistyminen. Vapaaehtoinen tiedottaminen on suunnattu ympäristöviranomaisille, varkauteilaisille ja myös muille intressiryhmille Suomessa ja ulkomailla. Paikallisesti tämä on näkynyt yhtäältä erilaisina julkisina tilaisuuksina, joissa tehdään edustajat ovat olleet mukana kertomassa ympäristöasioista. Toisaalta se on näkynyt ympäristöviranomaisille annettuina oma-aloitteisina ilmoituksina äkillisistä päästöistä tai päästöjä aiheuttavista häiriöistä. Aiemmin kaupungin ympäristötoimisto joutui kysymään vuotojen syitä ja lähteitä, nykyisin ilmoitukset tulevat tehtaalta oma-aloitteisesti. Päästöjen ja häiriötilanteiden peittely-yrityksiä ei kaupungin ympäristönsuojelupäällikön mukaan enää ole ilmennyt sitten 1980-luvun lopun, jolloin Ahlström yritti salata veteen karanteen mäntyöljy-päästön (Itkonen & Kortelainen 1998a).

Kolmas ekomodernin vaiheen piirre Varkauden puunjalostusteollisuuden näkökulmasta on ollut pyrkimys yhteistoimintaan eri toimijaryhmien, erityisesti ympäristöviranomaisten kanssa. Kun vielä 1980-luvun lopulla yhtiö ja kaupungin vasta aloittanut ympäristönsuojelusihteeri saattoivat ajautua törmäyskurssille, painotetaan nyt molemmilta puolilta yhteistoiminnan ja toimivien suhteiden merkitystä (ks. Saaristo 1996, 110). Tehaiden ympäristöpäällikkö toteaa, että viranomaiset koetaan nykyisin enemmänkin yhteistyökumppaneiksi kuin vastustajiksi (Itkonen & Kortelainen 1998a, 88). Kontaktit ympäristöjärjestöihin ovat olleet vain Greenpeacen kyselyt klooripäästöistä ja WWF:n tiedustelut erilaisten kampanjoiden tukemiseksi. Varkauden jätevesikysymys ei ole missään vaiheessa aiheuttanut vakavaa ympäristökonfliktia, eikä se ole joutunut ympäristöjärjestöjenkään aktiivisen kampanjoinnin kohteeksi.

Neljäntenä ekologis-sopimukselliseen vaiheen piirteenä Varkauden tehtaat on lähtenyt luomaan uutta ympäristöimagoa. Varkauden tehtaiden on koko Enso konsernin osana rakennettava itselleen uusi ympäristöystävällinen imago. Tämä tapahtuu sosiaalisten konstruktoiden kautta, mikä näkyy tiedottamisessa ympäristöystävällisyyden korostamisena. Teollisuuden ympäristöimagoa tuottaessa Varkaudella ja erityisesti sen vesiluonnolla on ollut keskeinen sija. Ympäristökysymysten korostuminen onkin merkinnyt myös tehtaan lähentymistä ympäröivään yhdyskuntaan.

Paikallinen kritiikki

Pelkästään julkista keskustelua seuraamalla olisi helposti voinut saada vaikutelman, että varkauteilaiset ovat välinpitämättömiä ympäristönsä ongelmista. Kaupungin ympäristötoimen ja Enson yhdessä järjestämät asukastilaisuudet osoittivat tämän luulon vääräksi 1980-luvun lopulla. Ympäristöä käsitelleet neljän tunnin yleisöluennot keräsivät jopa viitisensataa kuulijaa, joilla kaupungin ympäristönsuojelupäällikön mukaan ”oli palava tarve tietää ympäristöasioista”. (Itkonen & Kortelainen 1998a.) Kyse ei siis ollut välinpitämättömyydestä, vaan pikemminkin perinteisestä hallintatavasta ja julkisen keskustelun kulttuurista. Teollisuuskaupungissa yhteiset asiat hoidettiin sekä yhtiön että kaupunginhallinnon suuntaan perinteisiä virallisia teitä, eikä ympäristöasioiden esiin nostamiselle tällaisia väyliä ollut. Vasta virallinen, yhtiön ja kaupungin virkamiesten yhdessä kokoon kutsuma yleisötilaisuus sai varkauteilaiset liikkeelle. Vihdoinkin arveltiin voitavan puhua ympäristökysymyksistä avoimesti. Järjestetyt tilaisuudet purkivatkin nähtävästi suurimpia paineita. Kymmenkunta vuotta myöhemmin järjestettyihin tilaisuuksiin saapui enää alle kymmenen henkilöä. (Itkonen & Kortelainen 1998a.)

Kun ympäristöpolitiikan ensimmäinen vaihe ulkopuolisten vesiviranomaisten vaikutuksen kaupunkiin, toivat 1980-luvun muutokset ympäristöviranomaisen fyysisesti paikkakunnalle. Varkaudessa kaupungin ympäristösuojelusihteerin tulolla on nähtävissä kaksi vaikutusta. Ensinnäkin hänestä tuli ainakin aluksi teollisuuden paikallinen ympäristökritiikko. Hänen luonnontieteellinen asiantuntemuksensa, lainsäädännön antama valtansa ja riippumattomuutensa paikallisesta poliittisesta perinteestä antoi mahdollisuuden esittää yhtiötä kohtaan kritiikkiä. Toiseksi paikallinen ympäristöviranomainen tarjosi virallisen vaikuttamiskanavan, jota asukkaat saattoivat käyttää ympäristöasioissa.

Julkisuudessa esillä ollut Varkauden teollisuuteen kohdistunut paikallinen kritiikki on pysynyt vaimeana. 1990-luvun Varkauden Lehden ympäristökirjoituksia luonnehtii keskittyminen paikallisiin ja ihmisten arkielämän ympäristökysymyksiin, ympäristökysymysten hallinnollistuminen sekä kestävä kehityksen diskurssin liittäminen osaksi lähes kaikkia ympäristöteemoja, myös teollisuuden ympäristövaikutuksia. Paikkakunnalla tuntuukin vallitsevan varsin laaja yhteisymmärrys paikallisen teollisuuden ympäristöstävällisyydestä ja siihen kohdistettu kritiikki koetaan jopa epäoikeudenmukaiseksi. Teollisuuden saasteiden sijasta suurim-

mat ympäristökysymykset löytyvät muun muassa asuinalueiden kehittämisen, kulttuurimaisemien säilyttämisen ja jätehuollon alueelta. (ks. Pitkänen 1998, 74-75.)

Rakennettuun ympäristöön ja kaavoitukseen kytkeytyvissä asioissa kansalaiset ovat lähteneet vastustamaan ”ylhäältä päin” annettuja suunnitelmia. 1990-luvun alussa käytiin kamppailua alunperin Ahlströmin Kommilan kaupunginosaan rakentamien puutalojen puolesta. Vanhojen työväenasuntojen suojeluun tähdännyt kamppailu kulmineoiti vuosisadan alussa rakennetun Korpelan ”työläiskasarmien” ympärillä käytyyn keskusteluun. Korpelan suojeluliikkeen keskeisenä puuhamiehenä toiminut arkkitehti kuvaa suojelijoita seuraavasti:

”Rakennuksen suojelijat olivat pääasiassa muualta kaupunkiin muuttaneita, paikallisia taitelijoita tai muita, joille kaupungin perinteiset vastakkainasettelut olivat vieraita. Tätä kaupungin kahden perinteisen tradition oli mahdotonta sietää.” (Lonka 1998, 42.)

Asialla olivat siten ryhmät, joita Esa Konttisen (1994) tapaan voidaan kutsua toiseksi yhdyskunnaksi. Käsitteellä kuvataan ryhmää, joka poikkeaa teollisuuspaikkakunnan perusväestöstä ajattelu- ja toimintatavoiltaan. Usein, vaikkakaan ei Varkaudessa, tämä ryhmä koostuu keskiluokkaisista muualla työssä käyvistä ihmisistä. Heille on vieras perinteinen hallintatapa, jossa kansalaisten vaikuttaminen tapahtuu työväenjärjestöjen kautta virallisia teitä pitkin. Toisen yhdyskunnan edustajat pystyvät ohittamaan perinteisen poliittisen vaikuttamisen kanavat ja nostamaan esille sellaisia asioita, joita ei aiemmin ole ollut tapana käsitellä julkisesti.

Kritiikin esittäminen ei ole rajoittunut vain niin sanotun toisen yhdyskunnan edustajiin, vaan myös yhtiön palveluksessa olevat tai olleet varkauteilaiset ovat osallistuneet uudenlaiseen kansalaistoimintaan. Sairaala-laajennusta koskeneen kaavoituskiistan aktivisti, entisiä tehtaalaisia hänkin, kritisoi kaupungin päättäjiä:

”Välillä tuntuu siltä kuin veronmaksaja ei saisi tuoda mielipiteitään julki paitsi nyt, kun ympäri kaupunkia on noussut esiin samansuuntaisia asioita. On ollut pakko ymmärtää ihmisiä, jotka haluavat vaikuttaa.” (Ropponen 1998, 62.)

Lainaus kuvaa hyvin sitä, että kyse on yksittäistapauksia laajemmasta paikallista hallintatapaa koskevasta muutoksesta. Kyse on erityisesti kunnallisen hallinnon ja kansalaisten välisen suhteen uudelleen muotoutumisesta. Kansalaiset eivät ole välttämättä enää kuuliaisesti tyytyneet ylhäältä annettuihin päätöksiin. Monissa tapauksissa he ovat ohittaneet perinteisen poliittisen vaikuttamisen kanavat ja tuoneet näkökohtansa julki muu-

ta kautta esimerkiksi valittamalla päätöksistä, suorilla kontakteilla kaupungin hallintoelimiin tai median kautta (ks. Itkonen & Kortelainen 1998a). Kansalaisten uudenlainen aktiivisuus on pakottanut kunnalliset toimijat terästäämään kuuloaan kansalaisten vaatimusten suuntaan.

Ympäristöimagoa rakentamassa

Teollisuuden ja kaupungin itsestään tuottamaa imagoa on tässä tarkasteltu erilaisin esitemateriaalein. Yrityskauppojen vuoksi 1980-luvun lopulta ja 1990-luvun alkuvuosilta ei juurikaan ole olemassa Varkauden tehtaita koskevaa esiteaineistoa. Vuonna 1988 valmistunut esittelyvideo Enson Varkauden tehtaiden ympäristöasioista antaa kuitenkin viitteitä, jo Ahlströmin viimeisissä tehtaita koskevissa esitteissä aloittaman, yhdyskuntaa lähentyvän linjan jatkumisesta etenkin ympäristönsuojelukysymyksissä. Tehtaiden edustajien ohella videossa esitettiin myös kaupungin ympäristönsuojeluviranomaisten ja kaupunkilaisten mielipiteitä. Kun tehtaiden mainonta oli parin edellisen vuosikymmenen aikana keskittynyt pääasias-
sa teollisuuden tuotteisiin ja muihin sisäisiin asioihin, korostettiin nyt tehtaan roolia yhdyskunnan hyvätেকijänä, joka on panostanut erityisesti ympäristön esteettiseen laatuun.

Teollisuuden uusi lähentyminen yhdyskuntaan alkoi paikallisten ihmisten vakuuttamisella tehtaiden ympäristöystävällisyydestä aikana, jolloin tehtaiden asema yhdyskunnan valtamäärittäjänä oli epävarmalla pohjalla. Kasvava ympäristötietoisuus muodosti tuolloin mahdollisen kanavan voimakkaallekin teollisuuteen kohdistuvalle kritiikille. Varkaudessa tämä onnistuttiin kuitenkin välttämään sitomalla tehtaiden työntekijät, kaupungin ympäristötoimi ja yhdyskunta osaksi tehtaiden ympäristöstrategiaa. Tässä kuviossa globaali ympäristötietoisuus on toiminut pakotteena, joka on tehnyt myös varkauteilaisen ympäristön puhtaudesta tehtaiden markkinavaltin ja samalla vahvistanut tehtaan asemaa yhtenä yhdyskunnan valtamäärittäjistä.

Tehtaan ympäristöimagon tuottaminen liittyy yleisempään länsimaisten yritysten ympäristökäyttäytymisessä tapahtuneeseen laadulliseen muutokseen. Ympäristökysymykset muuttuivat yritysten puhe- ja toimintatavassa ulkoisesta häiriötekijästä liiketoiminnan osatekijäksi. Kun ympäristöasioiden tärkeyttä perusteltiin aikaisemmin lainsäädännön vaatimuksilla, liitetään ne nyt liiketoiminnan edellytysten varmistamiseen. (Lovio 1995,

143-146) Kun vielä 1980-luvun alussa ympäristövaikutusten liittäminen taloudellisiin käsitteisiin ja käytäntöihin vaikutti oudolta, on se 1990-luvulla jo lähes rutiinia liike-elämässä ja teollisuudessa (Hajer 1995, 261).

Muutosten taustalla ei kuitenkaan voida katsoa olevan syvällisempää ympäristöarvojen muuttumista, vaan kyse on ulkoisesta pakosta, jossa uudet kansainväliset sopimukset, kansallinen lainsäädäntö ja erityisesti 1990-luvulla kasvanut markkinavoimien vaikutus asettavat entistä tiukemat rajat yritysten ympäristökäyttäytymiselle. (Lovio 1995, 150.) Yritysten ympäristökäyttäytymisen pelikenttä onkin laajentunut huomattavasti 1960-luvulta lähtien, jolloin ympäristökysymyksiä käsiteltiin lähinnä yritysten ja viranomaisten erityisasiantuntijoiden kesken. Ympäristökysymysten vaikutusketju kulki ympäristötutkimuksesta, ympäristöliikkeiden ja joukkotiedotusvälineiden kautta julkisen vallan sääntelytoimiin, joihin yritykset reagoivat. 1990-luvulla uusia voimakkaita vaikuttajia ovat asiakkaat ja kilpailijat. Ympäristötekijöistä on tullut kilpailutekijä muiden joukkoon. (Lovio 1995, 155-156.)

Ympäristönsuojeluinvestoinnit ja yleensäkin edistyminen ympäristönsuojelun alueella ovat Varkauden tehtaidenkin viimeaikaisten esitteiden keskeisiä teemoja. Tehdyt toimenpiteet liitetään myös osaksi paikallista yhdyskuntaa. Tehtaan korostetaan tuntevan vastuunsa varkautealaisesta ympäristöstä. Esitteissä kulkevat rinta rinnan faktatiedot ympäristöllisestä edistyneisyydestä, kestäväen kehityksen ja biodiversiteetin diskurssit sekä romantisoivat kuvat sopusointuisesti ympäristöönsä sopivasta, pehmeitä arvoja kunnioittavasta tehtaasta. Hyvän esimerkin tästä antaa konsernin ympäristöraportti vuodelta 1996. Siinä on Varkauden tehtaiden osaraportissa kuva Saimaan norpasta ja seuraava kuvateksti:

”Kiitokset onnistuneesta ympäristönsuojelusta Varkauden tehtailla antoi Saimaan norppa, joka ilmestyi tehtaan rantaan 18.12.1996. Paikallislehti risti norpan Aapoksi.” (Enso Group 1997, 57.)

Vesikysymykset ovat muutenkin keskeisesti esillä Varkauden kohdalla ja koko ympäristöraportissa yleensäkin. Ympäristöraportin ensisijainen kohderyhmä lienevät ulkomaiset asiakkaat ja muut sidosryhmät, sillä se on julkaistu suomenkielen lisäksi useilla vierailta kielillä. Tällä tavalla Varkauden ympäristö on saanut uuden ylipaikallisen merkityksen symbolisena resurssina. Paikallinen metsäteollisuus rakentaa emoyhtiön osana uudenlaista kansainvälistä julkisuuskuvaan ympäristöstä huolta pitävänä toimijana.

Ympäristöimagoa ei voida enää rakentaa pelkkien symbolien varaan. Lukuisat asiantuntijajärjestelmät valvovat vesistöjen tilaa, eikä yhtiöllä ole varaa virheisiin. Epäonnistuminen vesiensuojelussa romuttaisi imagon

rakentamisyrittämykset. Tämän vuoksi tehtaalla pyritään varmistamaan, ettei virheitä pääse tapahtumaan. Teknisten ratkaisujen kehittäminen on yhä ollut keskeisellä sijalla. 1990-luvulla on vähennetty jätevesiä prosessin sisäisin keinoin. Varkauden tehtailla on toteutettu prosessimuutoksia, jotka vähentävät tehtaan tuottamaa orgaanista ainesta ja fosforia. Merkitäviä muutoksia ovat olleet siirtyminen happivalkaisuun sellutehtaalla sekä puunkäsittelyn vesikierron sulkeminen puunkäsittelyssä vuosina 1995-96. (Enso Group 1997, 56.) Tällä tavalla yhtiö pyrkii takaamaan yhä edelleen puhdistuvan vesistön tarjoaman symbolisen resurssin saatavuuden myös jatkossa. (ks. Kortelainen 1999.)

Imagon rakentaminen ei ole vain yrityselämän ominaispiirre, vaan paikkakunnat ovat yhä tietoisemmin lähteneet mukaan mielikuvamarkkinoihin. Kaupunkien keskinäisen kilpailun kiristymisen myötä mainoksissa tuotetuista paikan imagoista on tullut keskeinen markkinavaltti myös paikalliselle hallinnolle. Imagon tuottaminen on kuitenkin erittäin harvoin uusien, ympäristöstä ja sen havainnoinnista riippumattomien mielikuvien tuottamista. Sen sijaan se on vallitseviin mielikuviin mukautumista, niiden muuttamista tai laajentamista (Ashworth & Voogd 1990, 80). Fyysinen ympäristö on paikan imagon ja markkinoitavan paikkatuotteen kannalta keskeinen, sillä se on yksi tärkeimmistä paikkakuntien resursseista ja ratkaisee suurelta osin niiden antaman vaikutelman (Norvasuo 1996, 59-60).

Tuotantoteollisuuden taantuma on luonut monille teollisuuskaupungeille tarpeen luoda uutta taloudellista perustaa ja jopa kokonaan uudenlaista imagoa. Teollisiin kaupunkeihin yleisesti liitetyt rappeutumisen ja saastutetun teollisuuden mielikuvat on pyritty korvaamaan edullisemmalla jälkiteollisen kaupungin imagolla, jossa yhdistyvät taloudellinen muutos ja ympäristön laatu. (Holcomb 1993, 134; Barke & Harrop 1994, 93-94.) Tärkeä elementti teollisuuskaupunkien imagon muutoksessa onkin uuden kontaktin luominen fyysiseen ympäristöön. Vesialueet, jotka ennen olivat jätteiden säilytyspaikkoja mielletään uudella tavalla. Saasteiden puhdistaminen ei ole vain velvollisuus vaan osa uuden luomista – paikan uudelleenkonstruointia. (Short 1996, 431; Ward & Gold 1994, 1.) Vastavia piirteitä on havaittavissa myös Varkaudessa.

Kaupungin julkaisemissa esitteissä korostettiin 1980-luvun alussa Varkauden teollista imagoa, johon yhdistettiin ristiriidattomasti yhdyskunnan luonnonläheisyys. Ympäristönsuojelulliset näkökohdat tuotiin suoraan esille, esimerkiksi mainintana toteutettujen ympäristönsuojeluinvestointien aikaansaamasta lähivesien uima- ja kalastuskelpoisuudesta.

Teollisuus nähtiinkin vuosikymmenen alussa myyntivalttina. Tehtyjen ympäristönsuojeluinvestointien katsottiin toimivan vakuutuksena puhtaasta luonnosta, ei osoituksena ongelmista. Vuosikymmenen kuluessa teollisuuden suhteen vallitseva epävarmuus johti kuitenkin ei-teollisten imago-tekijöiden korostumiseen. 1980-luvun puolivälissä Varkautta mainostettiin siltojen ja kanavien kaupunkina ja vuosikymmenen lopulla siirryttiin entistä enemmän paikallisista perinteisistä ja kulttuurista erotettujen mainosvalttien käyttöön. Keskeiseksi matkailukohteeksi nostettiin Mekaan Musiikin Museo ja Varkaudesta ryhdyttiin luomaan kuvaa Suomen ”posetiivisimpana” matkailu- ja kongressikaupunkina. Teollisuus esitettiin historioituna museoiden kokoelmiin ja erilliseen työläisasuntomuseoon.

Ei-teollisten imago-tekijöiden korostamiseen ja jälkiteollisen imagon luomiseen tähtäävästä strategiasta kertovat myös eräät rakennushankkeet. Paikkakunnalle rakennettiin modernia arkkitehtuuria edustava kirjastotalo (valm. 1986) sekä kokous- ja kongressikeskus, Warkaus-Sali (valm. 1989). Lisäksi vuonna 1991 Varkaudessa järjestettiin erityisesti rantarakentamiseen painottuneet asuntomessut. Messujen edellä tehdyssä julkisivukatselmuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota kaupungin siisteyteen ja edustavuuteen tavoitteena saada kaupunki esittelykelpoiseen kuntoon (WL, pääkirjoitus 16.5.1990). Katselmuksen tuloksista kertoi silloinen kaupunginarkkitehti Heikki Lonka varsin kriittiseen sävyyn:

”Taulumäellä eivät muutamat kiinteistöt ole ollenkaan kaupungin uuden liikekeskustan arvon mukaisia... Vaikutelma on kuin pikkukunnan kaatopaikan kupeesta... Kaupunkikuvalla on... merkitystä myös siinä, että kaupunki yrittää nousta savupiipputeollisuuden kriisistä ja houkutella tänne korkean teknologian yrityksiä.” (WL 30.5.1990.)

Toisaalta myös suurteollisuuden imago-merkitys tunnustettiin, vaikka sen osuus mainoksissa oli vähentynyt. Erityisesti Enson kattilalaitoksen valitsemisen vuoden 1990 valtakunnallisen miljöökilpailun parhaaksi rakennukseksi koettiin kohottavan koko kaupungin imagoa (WL, pääkirjoitus 18.9.1990).

Kaupungin mainoksissa on 1990-luvun kuluessa ryhdytty jälleen painottamaan teollisuuden keskeistä roolia paikkakunnalla. Teollisuus esitetään olennaisena osana sekä Varkauden menneisyyttä että nykyisyyttä. Ympäristön suhteen korostuu teollisuuden harmoninen sulautuminen ympäristöönsä. 1980-luvun alun tyyllisiä suoria viittauksia ympäristönsuojelun saavutuksiin ei kuitenkaan enää käytetä, vaan mainonta perustuu mielikuviin esteettisesti nautittavasta ympäristöstä. Esteettisyyden korostumisesta etenkin korkeakulttuurisena ilmiönä kertovat myös muun mu-

assa vuonna 1997 Varkaudessa pidettyjen valtakunnallisten Kotiseutupäivien ajaksi pystytetyt ympäristötaideteokset.

Varsinainen luontoon liittyvä mainonta on puolestaan etäännytynyt paikallisista erityispiirteistä. 1990-luvun alun mainoksissa käytettiin jopa ekologiaan viittaavia termejä yhdistettynä varkauteilaisen ympäristön ominaispiirteisiin: ”Kämäri – kaupungin vihreät keuhkot” tai ”Varkaudessa ihmisen ja luonto elävät harmoniassa”. Vuosikymmenen kuluessa on kuitenkin korostunut erityisesti luonnon markkinoiminen seikkailuympäristönä, johon liittyy erilaisia fantasiaretkiä, elämyksiä ja eksotiikkaa. Leimallista näille markkinavalleille on se, että niitä voidaan tarjota lähes missä tahansa. Ainoa tarvittava resurssi ovat vesistöt, joihin suurin osa tarjotuista elämyksistä liittyy.

Vesistöt ovatkin kautta linjan muodostaneet keskeisen elementin Varkauden markkinoinnissa. Niille annetut merkitykset vain ovat muuttuneet. 1980-luvun alussa vesistöjä mainostettiin ympäristönsuojeluinvestointien ansiosta käyttökelpoiseksi puhdistettuna harrastusympäristönä ja vuosikymmenen lopulla korostettiin siltojen ja kanavien halkomaa vesistömaisemaa. 1990-luvun alussa puolestaan mainostettiin kuohuvien koskien muodostamia Varkauden ”vihreitä keuhkoja” ja tällä hetkellä vesistöt tarjoavat merirosvoristeilyjen ja elämyksellisten kalastuskokemusten ympäristön. Voidaankin katsoa, että ympäristönsuojeluinvestointien myötä tapahtunut vesiympäristön puhdistuminen on osaltaan mahdollistanut mainonnan keskittymisen vesistöihin liittyviin mainosvaltteihin. Vesistöille annetuissa merkityksissä ovat puolestaan näkyneet paikallistasolla ympäristölle annetut merkitykset ja vallitseva yleinen ympäristöilmapiiri.

Näkökulmia Varkauden ekologiseen modernisaatioon

Teollisuuspaikkakunnalle muodostunut vahva industrialistinen ympäristöorientaatio on hallinnut paikallista ympäristösuhdetta ja ympäristökysymyksistä käytyä keskustelua. Nykyinen ekomoderni vaihe voidaan nähdä suorana jatkona tälle. Varkaudessa ympäristönsuojelu miellettiin pääasiassa teknisten ja prosessuaalisten muutosten kautta toteutetuksi tuotannon ekologisoimiseksi. Siihen ei liity laajempaa jatkuvan kehityksen ihanteen horjuttamista, vaan kyseessä on pitkälti kestävän kehityksen läpimurto – sen jatkuvaa kasvua kyseenalaistamattomassa merkityksessä. Diskurssina se on helppo omaksua teollisuuskaupungissa, koska se ei kyseenalaista teollisuuden roolin tärkeyttä. Myös teknologisia ratkaisuja

painottavana toimintana se sopii hyvin tehdaspaikkakunnan kulttuuriseen ilmapiiriin.

Varkauden ekologinen modernisaatio ei ole näkynyt muutoksina luonnonympäristössä. Esimerkiksi vesistöjen puhdistuminen on pääasiassa perua teknis-taloudellisen vaiheen tapahtumista, jolloin sekä kaupungin että tehtaiden jätevedet saivat puhdistusjärjestelmänsä. Uusi vaihe on merkinnyt enemmänkin muutoksia diskursseissa sekä yhteiskunnallisten toimijoiden välisissä suhteissa.

Julkisessa keskustelussa ekologinen modernisaatio on näkynyt diskurssin muutoksena, jossa teollisuus on pyrkinyt saamaan hallintaansa siltä välillä karkaamassa olleen ympäristöongelmien määrittelyvallan. 1990 -luvun kuluessa on nähtävillä jopa etääntymistä vuosikymmenen vaihteen murroksen ekologisesta herätteestä. Ympäristöstä on tullut tavallaan itsestäänselvyys. Ympäristökysymysten huomioiminen on arkipäivää ja sen syvempi merkitys jää tällöin usein huomaamatta. Ympäristöystävällisyyden tai kestäväen kehityksen nojalla tehtyjen toimenpiteiden todellisia vaikutuksia ei useinkaan mietitä.

Ympäristökysymysten määrittelyssä ja suodattumisessa paikalliseen keskusteluun on 1990-luvulla havaittavissa tietynlainen aiheittainen ja määrittäjätahon mukainen eriytyminen. Kansalaiset osallistuvat aktiivisesti arkielämään ja asuinympäristöön liittyviin ympäristökeskusteluihin. Kaupungin määrittelyvaltaan kuuluvat hallinnolliset ympäristökysymykset ja teollisuus hallitsee omiin ympäristövaikutuksiinsa liittyvää ympäristönsuojelua. Työnjako heijastelee myös toimijoiden keskinäisissä suhteissa tapahtuneita muutoksia. Näitä suhteita voidaan jäsentää tarkastelemalla keskeisten paikallisten toimijoiden, Enson ja kaupungin, suhdetta yhtäältä varkauteleisiin ja toisaalta ylipaikallisiin toimijoihin.

Varkautta hallinneen metsäteollisuuden on ollut rakennettava uudelleen suhteensa paikallisiin kansalaisiin. 1980-luvun lopulla teollisuuden paikallinen hegemoninen asema oli vaakalaudalla. Yhdyskunnan ja sen asukkaiden identiteetti oli kiinnittynyt vahvasti Ahlströmiin, joka nyt vetäytyi paikallisen teollisuuden ytimestä. Samalla rakenteelliset muutokset ja ympäristökysymykset haastoivat metsäteollisuuden asemaa ylipaikallisesti. Ilmapiiri muodostuikin epävarmaksi ja ympäristökysymys oli yksi epävarmuuden ylläpitäjä.

Uusi yhtiö Enso pystyi kuitenkin ottamaan paikallisen ympäristökeskustelun hallintaansa 1990-luvun kuluessa. Se ei tehnyt sitä samoin kuin edeltäjänsä, jonka strategia perustui enemmänkin mediamonopoliin ja piipunpääteknologiaan. Enson kohdalla ympäristökeskustelun haltuun-

otto perustui asiantuntemusta ja uutta teknologiaa korostavaan ”puhuntaan” sekä uudenlaisten liittojen synnyttämiseen eri toimijoiden kanssa. Paikallinen hallintatapa antoi tähän mahdollisuuden. Varkautelaiset ovat suosiolla luovuttaneet ympäristökysymysten määrittelyvallan ympäristöviranomaisten ja metsäteollisuuden hoidettavaksi. Luottamus näiden virallisten tahojen toimenpiteisiin ja asiantuntemukseen on ehkäissyt paikallista kritiikkiä syntymästä.

Paikallisen metsäteollisuuden suhde moniin ylipaikallisiin toimijoihin on kokenut suuria muutoksia. Ympäristöviranomaiset, ulkomaiset asiakkaat ja ympäristöjärjestöt ovat vaikuttaneet viimeisten vuosien aikana monin tavoin siihen millaista ympäristönsuojelua metsäteollisuusyhtiöt harjoittavat ja millaisen kuvan ne itsestään tuottavat. Ympäristöviranomaiset ovat pakottaneet metsäyhtiöitä ympäristönsuojelun tehostamiseen Varkaudessa kuten muillakin teollisuuspaikkakunnilla. Ekologisen modernisaation teorioiden mukaan ympäristöpolitiikalla on kuitenkin vain alkusysäyksen antajan rooli, kunnes teollisuus alkaa oma-aloitteisesti vähentää päästöjään. Metsäteollisuuden kohdalla on näkyvissä tämän suuntaisia pyrkimyksiä. Varkaudenkin tehtailla tavoitteeksi on otettu viranomaisten luparajojen alittaminen. Pyrkimystä voidaan tulkita niin, että siinä yritetään siirtää määrittelyvaltaa ympäristöviranomaisilta yhtiöille. Metsäteollisuus voi näin osoittaa kykenevänsä ja olevansa halukas tekemään enemmän kuin ympäristöviranomaiset vaativat.

Itsesäätelyn edellytyksenä on, että kaikki toimijatahot voidaan vakuuttaa ympäristöystävällisyydestä. Ympäristöimagojen tuottamisella on tässä prosessissa tärkeä tehtävä. Samalla se merkitsee kuitenkin laadullisesti uudenlaista suhdetta luonnon ”toimijoihin”. Ympäristömielikuvien tuottaminen ei ole vain symbolinen prosessi, vaan sitä joudutaan tuottamaan myös fyysisesti (ks. Itkonen & Kortelainen 1998a). Ympäristönsuojelutoimet ovat tuottaneet ympäristön laadun parantumista, mikä on taas antanut mahdollisuuden ympäristöimagon kiillottamiseen. Jotta positiivisia mielikuvia voitaisiin ylläpitämään ja vahvistamaan, joutuvat yhtiöt panostamaan lisää ympäristönsuojeluun. Tässä mielessä sekä ympäristöä että yhtiöitä hyödyttävä ekologisen modernisaation positiivinen summapeli voi toteutua (vrt. Hajer 1996; Kortelainen 1999).

Tapahtuneiden muutosten varsinainen ympäristönsuojellinen hyöty on kuitenkin perustunut niin sanotun piipunpääteknologian hyödyntämiseen. Todelliseen kestävään kehitykseen siirtyminen edellyttäisikin mainitun kaltaisia nykyistä radikaalimpia uudistuksia yritysten ympäristökäyttäytymisessä ja yleisessä toimintastrategiassa. (Lovio 1995, 152-155.)

On kuitenkin muistettava, etteivät yritykset toimi irrallaan ympäröivästä yhteiskunnasta. On epärealistista odottaa, että yritysten toiminnassa tapahtuu radikaaleja muutoksia, jos nämä muutokset eivät kiinnosta eikä niillä ole nykyistä huomattavasti laajempaa kannatusta koko yhteiskunnassa (Lovio 1995, 157).

Paikallisen hallinnon kohdalla ekomoderni vaihe on merkinnyt uudenlaista suhdetta kansalaisiin. Samalla kun kansalaisten suhde paikallista teollisuutta kohtaan on säilynyt lojaalina, on paikallinen kritiikki kanavoitunut kaupungin hallintoon. Teollisuuden aiheuttamat ongelmat ovat jääneet vähällehuomiolle julkisuudessa. Yleensäkin luonnonympäristön kysymykset ovat herättäneet suhteellisen vähän keskustelua. Kansalaiset ovat aktivoituneet pääasiassa rakennuksiin ja asuinympäristöihin liittyvissä kysymyksissä. He eivät enää ole tyytyneet vanhaan teollisuuskaupungin hallintatapaan kuuluneisiin vaikuttamisen tapoihin. Paikkakunnalle muutaneet uudet toimijat ovat olleet avainasemassa, mutta myös pitkään Varkaudessa asuneet ovat etsineet uusia vaikutuskanavia valituksista, tiedotusvälineistä ja suorista yhteydenotoista viranomaisiin. Tämä asettaa uudenlaisia vaatimuksia paikalliselle suunnittelulle.

Teollisuusvetoisen ekologisen modernisaation näkökulman ohella paikkakunnalla on kuitenkin omaksuttu myös muista lähtökohdista nousevia ympäristödiskursseja, joista näkyvin on ympäristön esteettisyyden ja elämyksellisyyden korostaminen. Nämä painotukset ovat olleet esillä kaupungin luodessa imagoaan ulkopuolisten toimijoiden suuntaan. Tämä kehitystrendi ei niinkään liity ekologisen modernisaation näkökulmiin, vaan yleisempään jälkimodernin/myöhäismodernin yhteiskunnan elämän laadun ihanteeseen, jossa ihmiset arvioivat sosiaalista tilaansa yhä enemmän esteettisyyden. (Lash & Urry 1994, 15; Trift & Glennie 1993, 43.) Toisaalta uusien merkitysten taustalla on paikallisen imagon monipuolistaminen, jolla pyritään houkuttelemaan asukkaita, yrityksiä ja matkailijoita. Ympäristöstä onkin tullut retoriikkaa, jolla pyritään pönkittämään paikkakunnan asemaa alueiden keskinäisessä kilpailussa sekä pitämään paikalliset asukkaat tyytyväisinä.

Lähteet

Anderson, A. (1997). *Media, culture and the environment*. UCL Press, London.

- Ashworth, G.J. & H. Voogd (1994). Marketing and place promotion. Teoksessa J. R. Gold & S. V. Ward (toim.) Place promotion. The use of publicity and marketing to sell towns and regions. John Wiley & Sons, Chichester.
- Barke, M. & K. Harrop (1994). Selling the industrial town: Identity, image and illusion. Teoksessa J. R. Gold & S. V. Ward (toim.) Place promotion. The use of publicity and marketing to sell towns and regions. John Wiley & Sons, Chichester.
- Burgess, J. A. (1990). The production and consumption of environmental meanings in the mass media: a research agenda for the 1990s. *Transactions of the Institute of British Geographers* 15, 139-161.
- Enso Group (1997). We all need paper. Ympäristövuosi 1996. Enso Oy, Helsinki.
- Fortmann, L. & J. Kusel (1990). New Voices, Old Beliefs: Forest Environmentalism Among New and Long-Standing Rural Residents. *Rural Sociology* 55, 214-232.
- Haila, Y., T. Rynänen & M. Saraste (1971). Ei vettä rantaa rakkaampaa. Puunjalostusteollisuus vesistöjemme pilaajana. Weilin+Göös, Helsinki.
- Haila, Y., M. Laine & L. Peltonen (1996). Kuntien ympäristötoimen asema valtakunnallisissa ympäristöpolitiikassa. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 24:4, 369-379
- Hajer, M. A. (1995). *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process*. Clarendon Press, Oxford.
- Hajer, M.A. (1996). Ecological modernisation as cultural politics. Teoksessa S.Lash, B. Szerszynski and B. Wynne (toim.) *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*. Sage, London.
- Holcomb, B. (1993). Revisioning place: De- and re-constructing the image of the industrial city. Teoksessa G. Kearns & C. Philo (toim.) *Selling places. The city as cultural capital, past and present*. Pergamon Press, Oxford.
- Huber, J. (1991). Ecological modernisation. Away from scarcity, soberness and bureaucracy. Käännös artikkelista: *Ecologishe modernisering: weg van shaarste, soberheid en bureaucratie*. Teoksessa A.P.J. Mol, G. Spaargaren & A. Kalpwijk (toim.) *Technologie en milieubeheer. Tussen sanering en ecologische modernisering*. SDU, Den Haag.
- Itkonen, H. (1996). Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Gaudeamus, Helsinki.
- Itkonen, H. & J. Kortelainen (1998a). Tutkimusnäytteitä yhdyskunnan vesiresursseista ja hallintatapojen muutoksista. *Alue ja Ympäristö* 27:1, 65-78.
- Itkonen, H. & J. Kortelainen (1998b). Kommila tehtaan kainalossa. Teoksessa H. Itkonen & J. Kortelainen (toim.) *Kommila. Tehtaan kainalosta kaupungin kylkeen. Varkauden kaupunki*.

- Konttinen, E. (1994). Kansalaisyhteiskunnan leimahdus Säynätsalossa. Teoksessa A. Lehtinen & P. Rannikko (toim.) Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Gaudeamus, Helsinki.
- Konttinen, E. (1996). Ympäristön muodostuminen yhteiskunnalliseksi kysymykseksi 1980 -luvun taitteen murroksessa. *Sociologia* 33:4, 270-284.
- Konttinen, E. & T. Litmanen (1996). Ympäristönhallinnan paikallinen eriaikaisuus. Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristönhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta. SoPhi, Jyväskylä.
- Kortelainen, J. (1994). Paikalliset keskiluokat ja ympäristötietoisuuden muutos. Teoksessa J. Kortelainen & J. Kotilainen: Ympäristön paikalliset tulkinat, ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 109.
- Kortelainen, J. (1996). Tehdasyhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 24.
- Kortelainen, J. (1999). River as an actor-network: Forest industry utilization of the Finnish lake and river systems. *Geoforum* 30, 235-247.
- Kuusi, M. (1965). Pohjoiset reservit. Epätieteellisiä puheenvuoroja. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Lash, S. & J. Urry (1994). *Economies of signs & space. Theory, Culture & Society.* Sage, London.
- Lehtonen, J. (1994). Jäteveden puhdistuksen kehitys Suomessa pitkällä aikavälillä. Tampereen teknillinen korkeakoulu, vesi- ja ympäristötekniikan laitos, B 58.
- Lonka, H. (1998). Kommila kuin kirja. Teoksessa H. Itkonen & J. Kortelainen (toim.) Kommila. Tehtaan kainalosta kaupungin kylkeen. Varkauden kaupunki.
- Lovio, R. (1995). Yritykset ja ympäristö: ongelmien ratkaisusta uusiin ongelmiin. Teoksessa I. Massa & O. Rahkonen (toim.) Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio. Gaudeamus, Helsinki.
- Norvasuo, M. (1996). Kunnan fyysisen ympäristön ja sen osien imagomerkitys. Teoksessa P. Lahti, S. Heinonen, A. Huhdanmäki, R. Murtamo & M. Norvasuo: Fyysinen ympäristö kunnan menestystekijänä. VTT tiedotteita 1747.
- Panula-Ontto-Suuronen, A. (1987). Varkauden alapuolisen Haukiveden vesistöselvitys 1974-1985. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja 31. Helsinki.
- Pitkänen, M. (1998). Ympäristökysymysten julkisuus teollisuuspaikkakunnalla. Varkauden Lehti paikallisten ympäristökysymysten ja elämäntapojen

- ympäristösuhteen ilmentäjänä ja määrittäjänä 1970-luvulta nykypäivään. *Alue ja Ympäristö* 27:1, 65-78.
- Rannikko, P. (1994). Ympäristökamppailujen aallot. Teoksessa A. Lehtinen & P. Rannikko (toim.) *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Gaudeamus, Helsinki.
- Roos, J.P. (1987). *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista*. SKS, Helsinki.
- Ropponen, E. (1998). *Kommilassa koko ikä*. Teoksessa H. Itkonen & J. Kortelainen (toim.) *Kommila. Tehtaan kainalosta kaupungin kylkeen. Varkauden kaupunki*.
- Saaristo, K. (1996). *Ympäristösihteeri: ”räksyttävä koira” vai ”vakiokalustoa”*. Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) *Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristöhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta*. SoPhi, Jyväskylä.
- Savolainen, M. (1993). *Tehtaan huoneista omaan kotiin. Teollisuuden asuntoarkkitehtuuria Varkaudessa 1910-1940-luvuilla*. Julkaisematon Diplomityö. Teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtiosasto.
- Schybergson, P. (1988). *Tätort kring ett företag*. *Historisk Tidskrift för Finland* 1988, 40-57.
- Short, J. R. (1996). *The urban order. An introduction to cities, culture and power*. Blackwell, Cornwall.
- Soikkanen, H. (1963). *Varkauden historia. Varkauden kaupunki, Varkaus*.
- Suhonen, P. (1994). *Mediat, me ja ympäristö*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Tilastokeskus (1998). *Kuntafakta*.
- Thrift, N. & P. Glennie (1993). *Historical geographies of urban life and modern consumption*. Teoksessa G. Kearns & C. Philo (toim.) *Selling places. The city as cultural capital, past and present*. Pergamon Press, Oxford.
- Vesihallitus (1974). *Kehitysarviot eri kuormitusvaihtoehdoilla. Kallaveden reitti ja Haukivesi*. Tiedotus 59. Vesihallitus, Helsinki.
- Vesihallitus (1975). *Kallaveden reitin vesien käytön kokonaissuunnitelma: osa I*. Tiedotus 90. Vesihallitus, Helsinki.
- Väliverronen, E. (1996). *Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus*. Vastapaino, Tampere.
- Ward, S. V. & J. R. Gold (1994). *Introduction*. Teoksessa J. R. Gold & S. V. Ward (toim.) *Place promotion. The use of publicity and marketing to sell towns and regions*. John Wiley & Sons, Chichester.

Ari Hynynen

EKOMODERNI SUUNNITTELU PAIKALLISENA HALLINTANA

Ekologiset tavoitteet ovat nivoutuneet tiiviisti osaksi yhdyskuntiemme suunnittelua. Hyvänä osoituksena tästä on uusi, vuoden 2000 alusta voimaantullut Maankäyttö- ja rakennuslaki, joka ilmaisee nuo tavoitteet varsin selkeästi. Käytännön suunnittelu tapahtuu kuitenkin olemassaolevissa yhdyskunnissa, joilla on omat paikallistaloutensa, sosiaaliset verkostonsa ja kulttuurinsa. Paikallisten erityispiirteiden ansiosta suunnittelu on eri paikoissa erilaista. Ympäristöongelmien tulkinnassa on paikkakuntaakohtaisia eroja, mutta myös paikallisyhteisön sisäisissä verkostoissa ja organisaatioissa tulkinnat vaihtelevat. Tulkintatyö tulee näkyväksi paikallisessa hallinnassa, siinä laajassa vaikuttamisessa, johon osallistumalla eri ryhmät – niin muodolliset kuin epämuodollisetkin – pyrkivät ympäristöä muokkaamaan.

Suunnitelmien toteuttaminen edellyttää vallankäyttöä. Suunnittelun kannalta oleellista on erilaisten paikallisten hallinta- ja vallankäyttötapojen ymmärtäminen, jotta pystytään ratkaisemaan konflikteja. Riittävän havainnollisen kuvan luomiseksi paikallisista hallinnan prosesseista on tutkittava käytännön suunnittelua elävässä elämässä. Empiirisenä tutkimuskohteenani on joukko suunnittelutapauksia, jotka sijoittuvat 1990-luvulle Liperin kuntaan. Analysoitu aineisto koostuu pääasiassa paikallislehden uutisoinnista (Kotiseutu-uutiset 1990-1998), kunnan hallinto- ja suunnitelma-asiakirjoista sekä haastatteluista. Merkittävä osuus on myös omaakohtaisella havainnoinnilla, sillä vuosina 1991-1997 asuin ja johdin omaa arkkitehtitoimistoa Liperissä. Joissakin tapauksissa – jotka tosin jäävät tämän artikkelin ulkopuolelle – olen mukana toimijana. (ks. myös Hynynen 2000.)

Liperi on Pohjois-Karjalassa, Joensuun kaupunkiseudulla sijaitseva noin 11,000 asukkaan kunta, jonka elinkeinorakennetta ja paikallispolitiikkaa ovat hallinneet vahvat maatalouden perinteet. Joensuun läheisyys on kuitenkin modernisoinut Liperiä, erityisesti kaupungin rajaa lähinnä sijaitsevaa Ylämyllyn aluetta, jonne on sijoittunut runsaammin teollisuutta. Maaseudun ja -talouden rakennemuutos on 1960-luvulta lähtien koetellut kuntaa ja pakottanut sen kehittämään uusia elinkeinostrategioita. Luonnonmukainen viljely ja jatkojalostus ovat uudempiä paikallisia menestystarinoita. Toisaalta liperiläistä hallintaa ja suunnittelua luonnehtivat myös konfliktit, joissa asukkaat nousevat puolustamaan omia elinympäristöjään. Paikallisen hallinnan kenttä on muuttunut moniääniseksi; sieltä löytyy kulttuurista diversiteettiä, kun maaseutumaiset ja kaupunkimaiset elämäntavat kohtaavat talouden ja ympäristötietoisuuden murroksessa paikallisten instituutioiden yrittäessä täyttää tehtäviään näissä puitteissa. Ennen tapaustutkimuksiin siirtymistä on paikallaan tarkastella hieman yleisemmin suunnittelun uutta tilannetta, johon laajemmat yhteiskunnalliset muutokset ovat johtaneet.

Suunnittelun muutospaineet talouden ja ympäristösuhteen murroksessa

Suunnittelun puitteet Suomessa ovat olleet viimeiset kymmenen vuotta voimakkaassa muutostilassa. Ennen tätä murrosta vahva valtio johti hyvinvoinnin rakentamista, ja tämä näkyi suunnittelussa ylhäältä ohjattuna sääntelynä, jolla huolehdittiin resurssien oikeudenmukaisesta jakautumisesta. Sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo oli suunnittelun johtoteema maankäytössä ja taloudessa. Kun toisen maailmansodan jälkeen hallintoa keskitettiin ja tehostettiin, koneisto rakennettiin vastaamaan yhteiskunnallista tehtävää, tarpeita ja todellisuutta. Suunnittelu oli oleellinen, toimeenpanoa valmisteleva osa hallintoa. (Pakarinen 1992, 70-74.)

Suunnittelu perustui asiantuntijatietoon. Kentältä kerättiin kaikki saatavissa oleva tieto, jonka pohjalta tehtiin ennusteita ja selvityksiä – ja lopulta suunnitelmia joiden pohjalta toimittiin. Suunnittelu oli rationaalista, se tähtäsi selkeiden tavoitteiden saavuttamiseen. Suunnitteluprosessit olivat tehokkaan ja hierarkkisen, edustukselliseen demokratiaan perustuvan hallintotavan mukaisia.

Laman myötä asetelma kuitenkin muuttui. Kun taloudellinen kasvu hidastui, jaettavat resurssit vähenivät, joten suunnittelunkin päätehtävä alkoi muuttua. Kaupunkien ja kuntien heikkenevät taloudet ja kasvava alueellinen eriarvoistuminen johtivat usein hallinnon ja liike-elämän kehittämään yhteistyössä uhkaavasti rapistuvia paikallistalouksiaan. Sääntelevän sosiaalireformistisen suunnittelun rinnalle alkoi ilmaantua markkinaorientoitunutta suunnittelua. (Pakarinen 1992, 70-74.)

Samoihin aikoihin talouden murroksen kanssa tapahtui muutoksia yleisessä ympäristötietoisuudessa. Muuttuva ympäristösuhde manifestoiti yhteiskunnassamme lopulta kestävän kehityksen politiikkana. Talouden ja valtion rakenteita muuttavat ympäristöliikkeiden esittämät ajatussuunnat eivät saaneet poliittista kannatusta. Jatkuvan talouskasvun ideologiaan sovitettu ekologisen modernisaation ympäristöpolitiikka on nyt nousemassa monen läntisen teollisuusmaan johtavaksi ympäristöohjelmaksi. (Jokinen 1995.)

Suunnittelussa ekologiset tavoitteet näkyivät aluksi teknisinä ongelmina ja näiden hallintayrityksinä. Kehitettiin ekorakentamista ja uutta yhdyskunta- sekä energiantuotantotekniikkaa. Suunnittelu ei ole kuitenkaan menettänyt perinteistä sosiaalista funktiotaan, kuten esimerkiksi Natura 2000 -prosessi osoittaa; ekologisessakin suunnittelussa joudutaan ratkomaan oikeudenmukaisuuskysymyksiä. Mutta kun oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltion kaudella koski ihmisten välisiä suhteita, on ekologisen modernisaation ajattelutavan mukaista huolehtia myös luonnon oikeuksista. (ks. Blowers 1997, 866-867.)

Talouden murros näkyy myös ekologisessa suunnittelussa. Ekologian symboliarvoja hyödynnetään esimerkiksi kuntien markkinoinnissa, jossa alueita tai yrityksiä jalostetaan ekologisiksi tuotteiksi. Kunta ja yksityinen maanomistaja saattavat keskenään sopia asuinalueen suunnittelusta ja tonttien markkinoinnista kaavoitussopimuksella. Kunnallinen yrityshautomo, jonka tehtävänä on kalastaa paikkakunnalle uusia yrityksiä tai edistää jo olemassaolevien yritysten mahdollisuuksia, saattaa profiloitua ympäristömyötäisesti, kuten esimerkialueellani Liperissä (Hynynen, E.-L. 1998). Silti osa kunnan suunnittelua saattaa tapahtua sääntelevän perinteen pohjalta, jos paikallinen markkinatilanne ei aseta erityisiä vaatimuksia (Brindley ym. 1989). Näin sama paikallishallinto yrittää saada hallinnan kentän paremmin katetuksi erilaisilla tilanteen mukaan sovitetuilla hallintamenetelmillä.

Ympäristöongelmat ovat johtaneet poliittiseen toimintaan kahdella tasolla. Ensinnäkin ongelmien globaali ja valtioiden rajoja ylittävä luonne

huomioidaan kansainvälisissä poliittisissa instituutioissa ja ympäristösopimuksissa. Toimijoina ovat tällöin valtiot. Toisaalta ympäristöongelmat ovat myös aina paikallisia, sillä viime kädessä niiden vaikutukset kohdistuvat johonkin tiettyyn paikallisuuteen tai ongelmien aiheuttaja voidaan määrittää paikallisesti. Näin ollen konkreettiset teot ympäristöongelmien ehkäisemiseksi tapahtuvat paikallistasolla. Ilman tätä paikallista toimintaa putoaa pohja myös valtioiden tasolla tapahtuvalta toiminnalta. (Blowers 1997, 867.)

Globalisoituihin markkinoihin suhdettaan hakeva valtio on nyt vetäytymässä loitommalle paikallistason hallinnasta. Yksi osoitus tästä on uusi Maankäyttö- ja rakennuslaki, jonka mukaan yleiskaavatasoisia suunnitelmia ei enää tuoda ympäristöministeriöön vahvistettavaksi, vaan prosessit hoidetaan kuntatasolla. Alueellisten ympäristökeskusten rooli on lähinnä neuvoa antava. Laki luo siis puitteet sille todellisuudelle, jota suunnittelu jo monin paikoin elää. Vallankäyttö siirtyy sinne, missä kaavoitusta koskevat päätöksetkin tehdään. Ekologinen kestävyys, paikallistalouden selviytyminen ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat asioita, jotka vaativat paikallisia ratkaisuja jokainen erikseen, mutta etenkin suhteissaan toisiinsa.

Lisääntyneen julkis-yksityisen yhteistyön ansiosta suunnittelu on paikoitellen vapautunut byrokraattisesta sääntelykehiksestään ja omaksunut yrityselämän menettelytapoja. Ekomoderni paikallinen hallinta kytkeytyy myös hyvin usein liike-elämän toimintaan ja intresseihin. Kansalaiset saattavat joutua kaiken tämän keskellä hieman ulkopuoliksi, sillä talouden prosessit pyrkivät hallitsemaan myös poliittista järjestelmää. Osoituksena tästä ovat erilaiset regiimit eli julkisen vallan ja yksityisten intressien yhteenliittymät sekä koko päätöksentekoa hallitseva talousdiskurssi. Tästä syystä kansalaiset pyrkivätkin verkostoitumaan saadakseen äänensä kuuluviin suunnittelussa, kuten Liperinkin esimerkkitapaukset osoittavat. Vaikka rakennuslaki luokin puitteita paikallislähtöiselle hallinnalle, se on kuitenkin luonteeltaan mahdollistava, eikä ota kantaa vuorovaikutteisiin suunnittelukäytäntöihin tai näiden institutionaalsiin edellytyksiin (Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999).

Ekologisen kestävyuden käytännön toimenpiteitä ei voi suunnitella kovin yleisesti, vaan ne on määriteltävä paikallisessa, tapauskohtaisessa kontekstissaan. Yleiset globaali- ja valtiotason periaatteet, jotka yleensä paikallishallinto tuo suunnittelun kentälle, muodostavat vasta puitteet tarkemmalle suunnittelulle. Paikallistalouden ja kansalaisyhteiskunnan edustajat tulkitsevat ekologistia periaatteita omien elämismaaomaidensa pohjalta. Suunnittelun kentällä paikallisyhteisön sfäärien erilaiset tulkin-

nat kohtaavat toisensa ja kamppailevat keskenään. Ei ole olemassa yhtä totuutta ekologisesta kestävydestä. (vrt. Pakarinen 1995, 46.)

Ympäristöongelmat ovat yhteiskunnallisesti määriteltyjä sosiaalisia konstruktioita. Ne tahot, jotka omaavat riittävästi intellektuaalista ja poliittista pääomaa, pystyvät näitä määrittelyjä tekemään. Sama pätee myös niiden paikalliseen hallintaan: suunnitteluratkaisujen tekeminen edellyttää tiettyjä pääomia – resursseja ja ominaisuuksia – joiden avulla voidaan ottaa tasavertaisesti osaa suunnittelun kentällä käytävään kamppailuun. (Healey 1998, 1539-1541.)

Suunnitteluun kohdistuu siis paineita monelta taholta, ja näiden paineiden alaisena se on aloittanut vaivalloisen muutosprosessinsa. On vaikea sanoa, mihin suunnittelu lopulta on menossa, mutta saattaisi olla hyödyllistä luoda siitä jonkinlainen projektio nyt näkyvissä olevien muutossuuntien valossa. Liperin tapausten perusteella pyrin esittämään joitakin suuntaviivoja paikallisia erityispiirteitä lähtökohtanaan pitävälle suunnittelulle, jossa myös luonto tulisi edustetuksi.

Vallankäytön muodot ja leirit

Suunnitelmien läpivieminen edellyttää poliittista pääomaa: selkeitä tavoitteita, tahtoa ja vallankäyttöä. On saatava aikaan virallisia päätöksiä, jotta toteuttamiseen olisi käytettävissä taloudellisia ja henkilöstöllisiä resursseja, ja jotta oikeusvaikutuksilla olisi virallinen hyväksyntä. Kaikki vallankäyttö ei kuitenkaan rajaudu viralliseen hallintoyhteisöön, sillä edustuksellinen järjestelmä ei välttämättä kykene reagoimaan kaikkiin voimakkaasti hajautuneen hallinnan kentän vaateisiin. Esimerkiksi liike-elämän tai ympäristötietoisien ryhmien edustajat saattavat turvautua erilaisiin epäsuoriin ja puoli- tai epävirallisiin vallankäyttötapoihin. Voidakseni analysoida tarkemmin liperiläistä hallintaa tarkastelen ensin vallankäyttöä käsitteellisesti regiimateorian tarjoamasta näkökulmasta.

Vallankäyttötapojen perusjako voidaan tehdä suoran ja epäsuoran vallankäytön välillä. Suora vallankäyttö on virallista ja näkyvää sosiaalista kontrollia, se perustuu hierarkkiseen, institutionalisoituun järjestelmään ja aseisiin, joista määräykset annetaan. Epäsuora vallankäyttö pyrkii tuloksiin neuvottelujen ja koalitionmuodostamisen kautta. Se perustuu henkilösuhteisiin ja sosiaalisiin sekä intellektuaalisiin kykyihin. Jos suora vallankäyttö on dominoivaa määräysvaltaa (power over), niin epäsuora

vallankäyttö keskittyy tavoitteiden saavuttamiseen, se on valtaa johonkin (power to), ja tässä mielessä sosiaalista tuottamista (Stone 1986, 79-86).

Paikallishallinnossa epäsuorat vallankäyttötavat korostuvat sitä enemmän, mitä monimutkaisemmasta yhteisöstä on kysymys. Tämä saattaa näkyä regiimin tai regiimien muodostumisena. Regiimi tarkoittaa epävirallisia järjestelyjä, joiden kautta julkinen valta ja yksityiset intressit toimivat yhdessä päätöksenteon ja toimeenpanon mahdollistamiseksi. Toimijoiden resurssit täydentävät tällä tavoin toisiaan. Julkinen valta saa käyttöönsä taloudellisia resursseja ja liikemaailman yhteyksiä, ja yksityiset toimijat saavat käyttöönsä julkista auktoriteettia – esimerkiksi kunnan kaavoitusmonopolin muodossa – ja verotuloja. Regiimivalta on siis epäsuoraa ja puolivirallista. (Stone 1986, 79-86.)

Stoker & Mossberger (1994) ovat luokitelleet regiimit kolmeen eri päätyyppiin, jotka voidaan nähdä paikallisyhteisöjen vastineina erilaisiin sosioekonomisiin muutoksiin hallinnan kentällä. Tyypit ovat pääpiirteittäin: 1) orgaaninen regiimi, joka pyrkii olemassaolevan tilanteen säilyttämiseen, sillä jäsenten paikallinen riippuvuus on suuri, ja perinteille rakentuneet valtasuhteet ovat heille edulliset; 2) instrumentaalinen regiimi, joka pyrkii projektien toteuttamiseen luomalla poliittisen kumppanuuden avulla tähän suotuisat olosuhteet; 3) symbolinen regiimi, joka pyrkii yhdyskunnan ideologian ja imagon muuttamiseen käyttämällä symboleja strategisesti hyväkseen; ekspressiivisen politiikan tarkoituksena on herätellä markkinavoimien kiinnostusta paikkakuntaa kohtaan. On huomattava, että regiimit voivat muuttua olosuhteiden myötä ja saada piirteitä toisista regiimityypeistä.

Paikallisen hallinnan kentällä toimii myös täysin epävirallisia verkostoja, joiden varsinaisina yhteistyökumppaneina ei ole lainkaan julkisen vallan edustajia. Nämä verkostot voivat olla tilapäisempiä tai pysyvämpiä, ne syntyvät paikallisten intressien yhteisestä tunnistamisesta ja tulkitsemisesta. (vrt. Harding 1996, 647.) Intressit eivät ole niinkään taloudellisia, vaihtoarvoihin perustuvia, vaan enemmänkin arkielämän laadullisiin käyttöarvoihin pohjautuvia. Löyhimmillään nämä verkostot ovat esimerkiksi jotakin rakennusprojektia vastustamaan kokoontunut kansalaisliike, kuten seuraavan luvun tapaustutkimuksessa, ja kiinteimmillään vaikkapa kaupunginosa-yhdistys, joka valvoo paikallisten asukkaiden elinympäristön laatua puuttamalla jatkuvasti kaavoitushankkeisiin. Edellytys tämäntyyppisten verkostojen päämäärien saavuttamiselle on niiden kyky mobilisoida resurssiaan sosiaalisen ja poliittisen ympäristön muokkaamiseksi suotuisaksi

(Stone 1986, 84). Nämä resurssit eivät ole taloudellisia, vaan sosiaalisia ja intellektuaalisia.

Tämäntyyppinen valta on epäsuoraa ja epävirallista kansalaisverkostovaltaa. Se on paikallisesti sensitiivinen vallankäyttötapa, sillä intressit kumpuavat paikallistuneista elämismaailmoista, ja ne perustuvat paikallisiin kulttuureihin ja erityispiirteisiin. Kansalaisverkostovalta kattaa hallinnan ja suunnittelun kentällä aivan eri alueet kuin määräysvalta ja regiimivalta, ja näin sen voidaan katsoa täydentävän muita vallankäyttötapoja. Erilaiset vallankäyttötavat voidaan siis jakaa 1) suoraan ja viralliseen määräysvaltaan, 2) epäsuoraan ja puoliviralliseen regiimivaltaan ja 3) epäsuoraan ja epäviralliseen kansalaisverkostovaltaan.

Tämäntyyppinen vallankäyttötapojen tarkastelu korostaa nimenomaan paikan ja paikallisuuden ominaisuuksia ja erityispiirteitä. Erilaisten regiimien ja valtaverkostojen muodostuminen perustuu toimijoiden paikalliseen riippuvuuteen. Yrityksen elinehtona voi olla paikallisen työvoiman saanti tai paikallinen asiakaskunta. Mitä suurempi on sen riippuvuus paikallisista olosuhteista, sitä suurempi on sen motivaatio muokata niitä suotuisiksi. Kansalaisten verkostoja sitoo paikkaan asuminen tai työpaikat. (vrt. Stoker & Mossberger 1994.) Paikallinen kulttuuri, joka määrittelee ajattelu- ja toimintatapojen reunaehdoja, määrää myös epäsuoran vallankäytön vivahteet.

Ympäristökysymykset vaativat paikallisia toimenpiteitä. Sitä ennen ne on kuitenkin tulkittava ja määriteltävä paikallisesti. On oletettavissa, että eri valtakoalitiot määrittelevät ne omien intressiensä pohjalta eri tavoin. Pääasiassa elinkeinoelämän alueelle muodostuvat regiimit painottavat taloudellisen toimintavapauden näkökulmaa, ja elämismaailman piirissä syntyvät valtaverkostot yksilöityjä elin- ja luonnonympäristöjä. Muodollinen hallinto käyttää tulkintakehikkonaan kansainvälisiä ja kansallisia ympäristösopimuksia ja ympäristöhallinnon piirissä syntyneitä yleisiä toimintaohjeita, sekä paikallisen poliittisen järjestelmän osoittamia suuntia.

Suunnittelun kentällä vallankäyttö ilmenee dynaamisina sosiaalisina suhteina, pyrkimyksinä vaikuttaa suunnitelmien sisältöön tai suunnittelun paikallisiin sääntöihin. Suorat ja epäsuorat vallankäyttötavat edustavat kuitenkin vallan eri ulottuvuuksia, joten niille ominaiset ja optimaaliset toimintaympäristötkin poikkeavat toisistaan. Verkostoissa päämääriin pyritään neuvottelujen, konsensuksen ja yhteisten merkitysten löytämisen kautta. Prosessin onnistuminen riippuu osallistujien kommunikatiivisista kyvyistä ja kommunikaation oikeudenmukaisuudesta, diskurssietiikasta. Suorat ja muodollisemmat vallankäyttötavat pyrkivät päätöksentekoon ja

toteutukseen laatimalla toimintaohjelmia ja strategioita valmiiden esityslistojen pohjalta. Prosessissa vaikuttavat osallistujien viralliset asemat ja hallinnollinen kapasiteetti, joka koostuu asiantuntemuksesta ja budjettivallasta.

Bryson ja Crosby (1992, 91) kutsuvat tällaisia kommunikatiivisia toimintaympäristöjä foorumeiksi ja strategianlaadintaan sekä päätöksentekoon suuntautuneita ympäristöjä areenoiksi. Foorumeilla ja areenoilla niille ominaisen vallan käyttö on hyväksyttyä, sillä niillä valta tulee näkyväksi. Erilaisia kaupunkifoorumeja on jo eri puolille maailmaa perustetukin, mutta tavallisimmin foorumeja ja areenoita ei ole erotettu toisistaan, vaan on olemassa yksi päätöksentekoon tähtäävä areena, jolla käytävä dialogi on enemmän tai vähemmän symbolista. Toisaalta paikkakunnalla saattaa olla jo olemassa täysin toimiva foorumi, kuten esimerkiksi paikallislehti, mutta sitä ei tällaiseksi tunnusteta. Tosin lehteä voidaan pitää merkittävänä mielipiteenmuokauskanavana myös dominoivan, muodollisen vallan leirissä, kuten seuraavan luvun tapaustutkimuksista ilmenee.

Valta suunnittelun kentällä

Hyvinä esimerkkeinä määräysvallan ja tätä vastaan nousevan kansalaisverkostovallan toiminnasta ovat Liperin Ylämyllyn taajamaan sijoittuvat suunnittelutapaukset, joissa paikalliset asukkaat ryhtyivät puolustamaan omaa elinympäristöään. Ensimmäinen tapaus käsittelee Sompalammen rantaan suunniteltua hydraulikka-alan teollisuusyritystä. Sompalampi kuuluu osana Ylämyllyn lampialueeseen, joka muodostuu jääkauden muovaamasta kangasmaastosta, jota kymmenet suppakuopat, harjulammet ja pienet järvet pilkkovat. Luonnonkauneutensa ja helppokulkuisuutensa vuoksi alue on suosittua ulkoilumaastoa.

Lokakuussa 1990 maakuntalehti Karjalainen julkaisi uutisen alueelle Sompalammen rantaan sijoittuvasta teollisuusyrityksestä (Karjalainen 31.10.1990). Tästä alkoi tapahtumavyöry, jota voisi kutsua ympäristökonfliktiksi. Kun Liperin paikallislehdessä Kotiseutu-uutisissa huomattiin, että tehtaan tulo lammen rantaan kirvoittaa voimakkaita yleisöpuheen- vuoroja, julkaistiin lehdessä suoranainen kehoitus ottaa kantaa asiaan sen palstoilla. Lehden mielipidesivuilla alkoi kuuma kirjoittelu. Alueen asukkaat eivät ymmärtäneet, miksi yritystä ei voitu ohjata läheisille teollisuusalueille, joilla vielä oli vapaita tontteja. Kirjoittelun jatkuttua pari viikkoa lehden päätoimittaja pyrki pääkirjoituksessaan tekemään keskustelusta

yhteenvedon ja selitti kuntalaisten tuhtumusta kuntajohdon tiedotuspolitiikalla: yrityksen nimeä ei julkistettu ja yritystä oltiin sijoittamassa jo ennen varsinaisen kaavoituksen aloittamista.

Toki lehti julkaisi myös hanketta selittäviä tai puoltaviaakin kirjoituksia. Kunta julkisti uutisen alueen maankäytön esisuunnitelman valmistumisesta, mutta harmillisen myöhään kiivaan keskustelun jo lähdettyä käyntiin. Samoin elinkeinoasiamiehen vakuuttelut tehtaan ympäristöystävällisyydestä ja vakavaraisuudesta hukkuivat kuumana käyvään keskusteluun. Kaikki puoltavat kirjoitukset olivat kunnan virkamiesten laatimia.

Puolusteluista huolimatta yritys veti omat johtopäätöksensä yleisen mielipiteen sävystä ja perui tulonsa Liperin kuntaan. Toimitusjohtaja piti pientäkin vastustusta riskinä yritykselle, sillä sen oli ollut tarkoitus hankkia parikymmentä työntekijäänsä lähialueelta. Kunnanhallituksen puheenjohtaja langetti syyn tapahtuneesta vastustajien ennakkoluuloisuuden tilille: ihmiset 'eivät vaivautuneet ottamaan asioista selvää'. Kunnan tiedottamista hän piti asiallisena. (Kotiseutu-uutiset 6.12.1990.)

Tästä alkoi lehtikirjoittelun toinen vaihe. Nyt yleisönosastossa esiintyivät yrityksen tuloa puoltaneet kuntalaiset, jotka vaikenivat keskustelun alkuvaiheessa. Hankkeen vastustajat olivat nyt 'saatanan tunareita', jotka eivät ymmärtäneet omaa parastaan ja työpaikkojen tärkeyttä, eivätkä sitä, että kansainvälisille markkinoille suuntautunut yritys tarvitsi edustavan työskentely-ympäristön. Asia nousi esille myös Liperin kunnan kehittämisseminaarissa, jossa kunnan tiedotuspolitiikkaa selitettiin sillä, että nykyisin 'kun yritysneuvotteluja käydään, ei niistä pidetä katuparlamenteja'. (Kotiseutu-uutiset 13.12.1990.)

Myös paikallislehti sai kritiikistä osansa: kunnanjohtaja esitti kunnanhallitukselle, että kunta lopettaisi ilmoittelunsa Kotiseutu-uutisissa – huolimatta siitä, että lehti julkaisi myös kaikki hanketta puoltaneet kirjoitukset. Samalla alkoi keskustelun kolmas vaihe, jonka pääteemana oli vapaan tiedonvälityksen merkitys. Tällä kertaa keskustelun yhteenvedon teki kunnanvaltuuston puheenjohtaja: 'Se aika, jolloin asiat piilotettiin ilmoittamalla niistä vain kunnan taululla, on ilman muuta ohi' (Kotiseutu-uutiset 07.01.1991). Lopulta kunnanhallitus päätyi esittämään valtuustolle ilmoittelun jatkamista paikallislehdessä.

Tapahtumakulku paljastaa muodollisen hallinnon 'tunnottomuuden' kenttää kohtaan, sekä haluttomuuden kommunikointiin ja olosuhteiden muokkaamiseen suotuisiksi. Ylämylly kuuluu Joensuun työssäkäyntialueeseen ja sen asukkaat ovat rakentaneet suhdeverkostonsa enemminkin kaupungin kuin maaseutupaikotteen Liperin suuntaan. Ylämyllyläiset

muodostavat Liperissä kulttuurisesti 'toisen yhdyskunnan', paikallisista sidoksista vähitellen irtikasvaneen yhteisön (Kontinen 1994). Hallinto ei kiinnittänyt tähän huomiota, vaan luotti suoran, byrokraattisen vallankäytön voimaan. Foorumin avauduttua hallinto ei pystynyt käyttämään sen tarjoamia mahdollisuuksia, sillä yleisönosastokirjoittelua ei pidetty kunnallispolitiikkaan kuuluvana toimintatapana. Jälkikäteen kyseisen foorumin merkityksellisyys kyllä tunnustettiin implisiittisesti yrittämällä ranگاista lehteä tapahtumien johdosta.

Ylämyllyn asukkaiden toiminta käy esimerkkinä epäsuorista vallankäytötavoista. Alueelle syntyneessä verkostossa kiersi hankkeesta informaatiota, jota kuntalaisille ei tiedotettu. Alueella asuva metallimies herätti kokemuksiinsa perustuvia epäilyksiä hydrauliikkatehtaan ympäristöystävällisyydestä (Haastattelu no6). Alueen yrittäjät olivat perillä talousasioista ja asettivat kunnan esittämät laskelmat hankkeen kannattavuudesta kyseenalaisiksi (Kotiseutu-uutiset 26.11.1990). Tärkein resurssi vallankäytön näkökulmasta oli kuitenkin vastustukselle hankittu julkisuus: yritysmaailmassa elintärkeää ilmapiiriä muokattiin niin, ettei imagoaan varjeleva yritys voinut muuta kuin peräytyä. Tosin asukkaat eivät vastustaneet yrityksen tuloa sinänsä, vaan sen sijoittamista teollisuusalueen ulkopuolelle, asukkaiden virkistysalueelle.

Samoihin aikoihin Sompalammen tapahtumien kanssa alkoi Liperissä kehityskulku, jonka tuloksena syntyi koalitio, jota voisi kutsua luomuregiimiksi. Vuonna 1990 perustettiin kunnallinen yhtiö Lipertek Oy, jonka tehtävänä oli hoitaa kunnan vuokratalojen isännöintiä ja vuokratalojen rakennuttamista. Tuolloin kunnassa puuhattiin myös hallinnonuudistusta, ja siinä yhteydessä elinkeinotoimi siirrettiin yhtiön alaisuuteen.

1990-luvun alussa oli luotava linjat uudelle elinkeinostrategialle. Kunnassa kaivattiin high-techiä ja teollisuutta, maatalouden näkymiin ei juuri jaksettu uskoa. EU näyttäytyi uhkana viljelijöille. Kunnassa päädyttiin kuitenkin hyödyntämään olemassa olevia vahvuuksia. Liperi on vanhastaan tunnettu 'leipäpitäjänä', mutta uudempaakin potentiaalia löytyi: osuusmeijeri ja -mylly, Joensuun yliopiston Siikasalmen koetila, sekä maatilojen raaka-aine- ja tuotantopotentiaali. Vuonna 1992 käynnistettiin 'Laatua leipään' – projekti, jossa luotiin yhtenäinen tuotanto- ja markkinointiketju luomuleivälle. Projekti huipentui vuonna 1997, kun Ylämyllylle valmistui Vaasan myllyn suurleipomo. (Hynynen, E-L 1998, 29-30.) Jonkinlainen takaisku luomuregiimille oli kuitenkin koetilan lakkauttaminen vuonna 1999.

Tähänastisen elinkaarensa aikana Lipertek Oy on käynnistänyt lukuisia muitakin ympäristöteknologiaan liittyviä paikallisia elinkeinoprojekteja.

Toiminnan paikallisesta merkityksestä kertoo se, että uusimman kuntastrategian avainsanoina ovat 'eko' ja 'luomu' (Liperin kunta 1997). Yhtiön vastaavat henkilöt painottavat, että yhtiöllä on tiiviit suhteet kuntaan, sillä kunnanhallitus valitsee yhtiön seitsenjäsenisen hallituksen: kaksi viranhaltijaa ja viisi poliittisesti valittua päättäjää. Toisaalta yhtiön toimivuutta perustellaan nopeudella ja luottamuksellisuudella, koska hankkeita ei tarvitse myllyttää koko poliittisen koneiston läpi. (Hynynen 1998a, 59-60.)

Luomuregiimiin kuuluu kunnan hallinnon ja yhtiön lisäksi paikallista elintarviketeollisuutta ja maataloustuottajia. Tyypiltään Liperin koalitio on yhdistelmä instrumentaalista ja symbolista regiimiä, jossa pyritään toteuttamaan sellaisia selkeitä projekteja, jotka kokonsa vuoksi vaativat niin laajaa poliittista yksimielisyyttä, että ne edellyttävät paikallisen ideologian ja imagon luontia. (Ks. Stoker & Mossberger 1994.) Eko, luomu ja leipäpitäjä ovat näkyvästi kunnan ja yritysten yhteisessä markkinoinnissa käytämiä symboleja.

Myös orgaanista regiimiä esiintyy Liperissä. Tällaisena voidaan pitää maanomistajien, näitä edustavan paikallisen hallinnonosan ja MTK:n muodostamaa koalitiota, joka näkyy suunnittelun kentällä rantayleiskaavojen laadinnassa. Koalition tarkoituksena on puolustaa olemassaolevaa tilannetta eli maanomistajien perinteistä oikeutta maidensa rakentamiseen, niin sanottua perusrakennusoikeutta. Vastavoimana on valtion ympäristöhallinto, joka pyrkii kajoamaan tähän oikeuteen. MTK:n roolina on lisätä tämän verkoston intellektuaalisia resursseja järjestämällä maanomistajille koulutus- ja tiedotustilaisuuksia sekä kurssittamalla maanomistajien joukosta alueellisia ympäristöasiamiehiä. (Hynynen 1998a, 56-57; vrt. Stoker & Mossberger 1994.) Tätä koalitiota voisi kutsua vaikkapa maanomistaja-regiimiksi.

Vaikka luomuregiimi on soveltanut neuvottelevaa toimintatapaansa menestyksellisesti jo vuosia, saattaa kunnan hallinto yhä käyttää suoraa valtaa kuten aikanaan Sompalammen tapauksessa. Runsaasti samoja piirteitä sai vuoden 1997 syksyllä alkanut tapahtumasarja, joka koski kunnallisen yhdyskuntakompostorin rakentamista. Tapahtumapaikka oli jälleen Ylämylly. Hallinnossa ei oltu otettu opiksi Sompalammen kokemuksista ja laitoksen rakennustöitä kiirehdyttiin. Asukkaita ei huomioitu tarpeeksi valmisteluvaiheessa. Lisäksi kompostorin urakkasopimukset ja rakennustyön aloittaminen hyväksytettiin ainoastaan kunnanhallituksessa. Ylämyllyläisten verkostoituminen kanavoitui tällä kertaa muistutuksina ja valituksina. Kunnan itselleen myöntämä ympäristölupa saatiin kumottua määräysten ja karttojen puutteellisuuksiin vedoten. Tosiasiassa erimielisyydet

asukkaiden ja hallinnon välillä koskivat pääasiassa laitokselle järjestettävää tieyhteyttä. Määräysvalta ja kansalaisverkostovalta törmäsivät jälleen toisiinsa. (Hynynen 1998b.)

Koska kansalaisten verkostoilla ei ole organisoitua yhteyttä institutionaalisiin resurssihin, kuten regiimeillä, on niiden tuloksiin päästäkseen ainakin tilapäisesti pystyttävä liittämään näitä resursseja itseensä. Edellä kuvatussa yhdyskuntakompostorin tapauksessa asukkaat saivat oikeuslaitoksen puolelleen. Tapahtuma konkretisoitui, kun kompostorin rakennuspaikalla pidettiin asukkaiden aloitteesta lääninoikeuden katselmus, jossa asiakirjojen oikeudenmukaisuus tarkastettiin ja valitukset todettiin aiheelliseksi (Kotiseutu-uutiset 01.12.1997).

Toinen vastaava esimerkki kansalaisverkostovallan ja institutionaalisten resurssien liitosta Liperissä on kyläkoulujen lopettamisyritys vuodelta 1997. Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa kunnan hallinto teki aloitteen Ahonkylän ja Leppälahden kyläkoulujen lakkauttamisesta ja esitti perusteluiksi toimenpidettä tukevat talouslaskelmat. Nämä eivät tyydyttäneet kyläläisiä, ja he yrittivät esittää tilalle omia laskelmiaan. Kun näihin ei suhtauduttu vakavasti, teettivät kylät omalla kustannuksellaan opetushallituksessa laskelmat, jotka julkaistiin paikallislehdessä juuri ennen lopullista päätöksentekoa. Laskelmat osoittivat, että koulujen lopettamisella ei juurikaan saavuteta säästöjä. Tämä tieto hajoitti valtuutettujen rivit ja sekoitti ryhmissä tehdyt sopimukset. Kolmasosa päättäjistä äänesti epätietoisuudessaan tyhjää ja koulut säästyivät toistaiseksi. (Kotiseutu-uutiset 18.12.1997.) Molemmissa tapauksissa kansalaisverkostovalta näyttäytyi paikallisen päätöksenteon kannalta hetken aikaa ikään kuin virallisenä valtana, joka oli pakko huomioida. Kantavana voimana kyläläisten toiminnassa olivat kylille muualta muuttaneet lapsiperheet, jotka kokivat tulleen petetyiksi (Kotiseutu-uutiset 24.11.1997).

Sompalammen tapaus päättyi toisin. Asukkaiden ei tarvinnut käyttää valtaa varsinaisella päätöksentekoaarenalla, sillä asia ratkesi jo foorumivaiheessa. Hydraulikkayrittäjä saattoi päätellä keskustelun laadusta, että tulossa olisi valituksia ja viivästymisiä, eivätkä toimintaedellytykset paikallisen työvoimankaan suhteen vaikuttaneet lupaavilta. Foorumilla esiintyvät merkitysmaailmat jäivät liian kauas toisistaan, ja osapuolten tottumattomuus avoimeen kommunikaatioon esti lähentymisen.

Eri vallankäyttömuodot suhtautuvat foorumiin – tässä tapauksessa paikallislehti Kotiseutu-uutisiin – eri tavoin. Määräysvalta pyrkii foorumin hallintaan ja tätä kautta vaikuttamaan keskustelun laatuun tai esille otettaviin asioihin. Se voi pyrkiä hallintaan painostamalla ilmoitustuloilla

tai sulkemalla nimimerkkikirjoittelun kunnallispoliittisen prosessin ulkopuolelle. Ilmoitustuloja käytettiin painostuskeinona Sompalammen tapauksessa, mutta myös vuosina 1993-94 kunnan työntekijöiden irtisanomiskeskustelun yhteydessä. Nimimerkkikirjoitteluun otettiin kantaa keväällä 1997, kun kunnanjohtaja ilmoitti kieltäytyvänsä reagoimasta nimettömiin kirjoituksiin (Kotiseutu-uutiset 10.02.1997).

Regiimivalta suhtautuu foorumiin luonteensa mukaan välineenä, jolla poliittista kenttää muokataan sopiville päätöksille otolliseksi. Foorumi on tehokas väline strategisten symbolien – ekon, luomun ja leipäpitäjän – levittämiseen. Foorumilla käyttäydytään suostuttelevasti, sitä yritetään hienovaraisesti manipuloida. Foorumin puitteita yritetään muokata henkilösuhteiden kautta, tässä tapauksessa pitämällä suhteita toimittajiin. Koska foorumina toimii paikallislehti, voi regiimi ostaa lehdestä ilmoitustilaa itselleen. Regiimi yrittää tehdä foorumista osan omaa verkostoaan.

Kansalaisverkostovalta käyttää foorumia elämismaailmaan pohjautuvan argumentaationsa esiintuontiin. Taitava kirjoitus saattaa aktivoida yhä uusia ihmisiä tai verkostoja huomaamaan asian merkittävyyden ja ottamaan kantaa. Foorumi voi myös lisätä verkostojen intellektuaalisia ja sosiaalisia resursseja jakamalla sopivaa informaatiota, ja sellaista informaatiota, joka ei ilmene virallisessa prosessissa. Pääpaino toiminnassa on siis argumentaatiolla, sen laadulla ja sisällöllä.

Mikään ideaalinen foorumi paikallislehti ei kuitenkaan ole. On mahdollista, että se joutuu ainakin jonkin verran antamaan periksi erilaisille hallintayrityksille. Monesti paikallislehdet ovat liikeyrityksiä ja niilläkin on paikallinen riippuvuus ilmoitus- ja tilaajatulojen kautta. Toisaalta voidaan kysyä, onko mahdollista perustaa täydellistä foorumia. Jonkun on aina järjestettävä puitteet, kutsuttava osallistujat, määrättävä istumajärjestykset, suunniteltava esityslistat ja jaettava puheenvuorot. Toimivan foorumin kriteerinä on 1) mahdollisuus esittää vapaita tulkintoja, 2) antaa argumentoinnin määrätä keskustelun suunnan ja 3) pyrkiä yhteisymmärrykseen, ei välttämättä vielä strategian laadintaan (Bryson & Crosby 1992, 92-108; Sotarauta 1996, 296-298).

Paikallisen suunnittelun uusi suunta

Liperin tapaukset osoittavat, että kohdistuessaan tiettyyn paikkaan suunnittelu synnyttää aktiivisen sidoksen paikallisen ihmisyyteen ja fyysisen ympäristön välille. Sama sidos muodostaa dynaamisen suhteen myös yhteisön sisäisten sosiaalisten verkostojen välille; avautuu kokonainen int-

ressien ja kamppailujen arena, suunnittelun paikallinen kenttä (Hynynen 1999, 46-47). Samalla alueella sijaitsevat verkostot saattavat joutua toistensa kanssa tekemisiin vasta kun paikallinen suunnitteluprojekti aktivoi ne toimintaan. (Healey 1997, 55-62.)

Korostettaessa paikkaa suunnittelun lähtökohtana kiinnittyy huomio toiminnan yhteisöllisyyteen. Yhteisö viittaa tässä alueella asuvien ihmisten välillä vallitsevaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen, joka luo jonkinlaista yhteisyyttä. Yhteisyys voi olla luonteeltaan toiminnallista tai symbolista. Edellinen syntyy konkreettisen vuorovaikutuksen ja toiminnan tuloksena, jälkimmäinen sitoo ihmisiä vähemmän paikkoihin ja ilmenee tietoisuudessa ja tunteissa. Yhteisön käsite ei kuvaa kuitenkaan vain tietyllä alueella asuvien ihmisten keskinäistä vuorovaikutusprosessia vaan myös sosiaalista järjestelmää, joka on paikallisten instituutioidensa kautta laajemman yhteiskunnan osa. Tällaisia instituutioita voivat olla esimerkiksi hallinto, palvelut tai tuotanto. (vrt. Rannikko 1997.)

Yhteisön ajattelu- ja toimintatavat syntyvät paikallisen kokemuksen pohjalta, ja toiminnassa ne rakentavat uutta kokemusta. Näin syntyvä paikallinen kulttuuri ei kuitenkaan rajoitu vain yksilön kokemukseksi tai irralliseksi laajemmista kokemisen struktuureista. Kulttuurit voidaan tässä yhteydessä nähdä paikallistuneiden elämismaailmoiden sosiaalisesti jaetuiksi sisällöiksi, jotka voivat nykyään helposti olla jopa globaalitason vuorovaikutuksessa. (Healey 1997, 62-65.)

Paikallisyhteisöä voidaan analyttisesti tarkastella eri näkökulmista, joita voidaan myös pitää yhteisön eri ulottuvuuksina. Edellisen tarkastelun perusteella voidaan erottaa sosiaalinen struktuuri, paikka ja kulttuuri. Se, että samaa paikkaa voivat jakaa ajattelu- ja toimintatavoiltaan poikkeavat sosiaaliset verkostot, johtuu yhteisön ulottuvuuksien keskinäisistä prosesseista. Koska prosessit ovat epätasaisia, ei fyysinen läheisyys välttämättä johda samankaltaiseen ajatteluun tai toimintaan. On esimerkiksi mahdollista, että osa jonkin maaseutuyhteisön jäseniä liittyy yhteen, koska he ovat paikkakunnalle kaupungista muuttaneita ja kokevat toistensa ajattelutavat läheisempinä kuin alkuperäisten paikkakuntalaisten. (Vrt. Crow & Allan 1995.) Vaihtelevat identiteetit ja intressit ilmenevät yhteisössä löyhempinä tai tilapäisempinä verkostoina, jotka saattavat syntyä vasta suunnittelu-prosessin käynnistyttyä. Koska eri verkostot saattavat tulkita paikka- tai ympäristösuhdettaan eri tavoin, saattavat kannanototkin poiketa toisistaan.

Ylämyllyn asukastoimintaa voidaan selittää tällaisen 'toisen yhdiskunnan' (Konttinen 1994) olemassaololla. Asukkaat ovat yhä harvemmin syntyperäisiä liperiläisiä ja kunnanvaltuutettuja alueella asuu huomatta-

van vähän – vain kahdeksan kolmestakymmenestäviidestä – vaikka alueen asukasluku on reilusti yli kolmannes koko kunnan asukasluvusta haja-asutusalueet mukaan lukien. Suurin osa alueen työssäkäynnistä suuntautuu Joensuuhun ja sieltä haetaan myös suurin osa palveluista. Yhteisö on vähitellen kasvanut irti 'leipäpitäjän' historiallisista valtarakenteista. Mutta toinen yhdyskunta voi löytyä myös maalaiskylistä, kuten Ahonkylän ja Leppälahden kyläkoulujen tapaus osoittaa. Uusia tulokkaita on asettunut syvemmällekin maaseudulle, jossa he ovat nousseet näkyviin rooleihin taistellessaan kylänsä tai elinkeinonsa olemassaolosta.

Yhteisön kytkennät laajempiin talouden ja hallinnon struktuureihin asettavat paikalliselle toiminnalle ylipaikallisia puitteita, jotka ilmenevät erilaisina tavoitteina ja normeina. Kuitenkin talouden, hallinnon ja kansalaisten organisaatiot ovat rakentuneet aivan erityyppisiä tehtäviä varten (Virkkunen & Tuori 1981, 83-88). Keskitetyimmän suunnittelun kaudella, kun yhteiskunta toimi sektoroituneemmin, toimivat organisaatiotkin toisistaan erillään. Nykyään hallinnan kenttä voidaan nähdä horisontaalisena, toisistaan riippuvaisista verkostoista muodostuvana kokonaisuutena. Yhtä verkostoa koskevia päätöksiä voidaan tehdä usealla eri hallinnonalalla, jolloin kovin sektoroitunut hallinto saattaa toimia ristiriitaisesti, sillä kapeat ohjelmat halkovat laajaa hallinnan kenttää viipaleina, eivätkä hahmota kokonaisuutta (Sotarauta 1996, 64).

Organisaatiot rakentuvat tehtäviensä mukaan. Nykyiset talous- ja ympäristöongelmat ovat seurausta useista toisiinsa limittyvistä tekijöistä. Ongelmien ratkaisun avaimet, tieto ja taito, ovat hajautuneet useisiin yksilöihin, yhteisöihin ja organisaatioihin. Monet ongelmat ovat yhteisiä, eikä yhdelläkään organisaatiolla ole yksinään riittävästi valtaa tai mahdollisuuksia toteuttaa ohjelmia niiden ratkaisemiseksi. Hallinnan – ja suunnittelun – kenttä on laajempi kuin virallisen hallinto-organisaation toimiala. (Sotarauta 1996, 63-72.) Organisaatioiden ja verkostojen toimintaa ohjaavat ja näitä koossa pitävät normit ja kulttuurit ovat kuitenkin samalla valtarakenteita, joten ne pyrkivät vastustamaan mahdollisia muutospaineita (Healey 1997, 258-263). Ylämyllyn kompostorilaitoksen tapaus kertoo tällaisesta institutionaalisesta hitaudesta ja oppimisen vaikeudesta. Kestää aikansa ennen kuin organisaatiot reagoivat kentän muutoksiin ja tunnistaivat uudet tehtävänsä.

Kun erilaiset verkostot ja hierarkiat kohtaavat suunnittelussa toisensa, kohtaavat samalla myös erilaiset kulttuurit. Nämä kulttuurit ovat tulkintakehyksiä, joiden puitteissa ympäristöongelmia tai ekologisuutta arvioidaan ja muunnetaan toimintaohjelmiksi. Tuloksellinen yhteistyö edellyttäisi

tulkintakehysten asettamista päällekkäin, jolloin ongelmat näyttäytyisivät uudenaikaisessa kehityksessä. Tällainen transformatiivinen työ synnyttäisi parhaimmillaan uusia kulttuurisia tasoja, eri verkostojen yhteisiä tulkintakehityksiä. (Healey 1997, 65-68.) Työ vaatii epäilemättä suuria ponnistuksia, joten mikä saa toisistaan suuresti poikkeavien intressien hallitsevat ryhmät ryhtymään siihen? Yksi mahdollinen laukaiseva tekijä voi olla diskursiivinen avain, symboli joka on riittävän voimakas muodostaakseen ongelmalle uuden tulkintakehityksen (Hajer 1995, 260-294). Paikallisella tasolla tällainen avain voi olla vaikkapa 'luomu', kuten Liperin luomuregiimin tapauksessa. Siinä yhdistyy perinteisen elinkeinon, maatalouden, elvyttäminen kansainvälisiä ja kaupallisesti merkittäviä ympäristönormeja vastaavaksi. Paikallisen hallinnon, elinkeinoelämän ja asukkaiden on helppo nähdä itsensä edunsaajina. Edellytykset konsensuskseen ovat olemassa.

Suunnittelun tehtäväkenttä on nyt hahmotettavissa. Jotta suunnittelu voisi toimia paikallisena hallintana, olisi se ymmärrettävä sovitteina ja yhteydenrakentamisena valtaleirien välille yli kulttuuristen esteiden ja organisaatioiden sektorirajojen. Näissä yhteistyöprosesseissa tarvitaan kuitenkin muutakin kuin suunnittelijoiden uusi ymmärrys. Kulttuuristen tasojen työstäminen vaatii runsaasti intellektuaalisia resursseja ja yhteyksien rakentaminen ihmisryhmien välille edellyttää sosiaalisia resursseja. Jotta suunnitelmat saisivat lainvoiman, on ne syötettävä poliittiseen järjestelmään (Healey 1997, 199-204). Myös asioiden muotoilu ja esittäminen poliittisina vaateina kysyy sekä intellektuaalisia että sosiaalisia resursseja. Lisäksi on noudatettava virallisia menettelytapoja, suunnittelusysteemiä. Mitä edellytyksiä hallinnolla on sovittaa organisaatioitaan ja proseduurejaan hallinnan kentän vahvistuneeseen 'verkostovaltaan' (Hoikka 1998, 54-55)?

Paikallisen suunnittelun resurssit

Patsy Healey kutsuu paikallista kykyä yhteyksien rakentamiseen ja yhteistyöhön institutionaaliseksi kapasiteetiksi. Hänen mukaansa yhteiskunnan ja alueiden yhä lisääntyvän verkostoitumisen ansiosta voi paikallinen kokemus siirtyä osaksi kansallista, jopa globaalia kokemusta, ja tuoda siihen oman panoksensa. (Healey 1997, 61.) Tällä tavoin erityisesti ympäristöliikkeiden painottama bottom-up -politiikka liittyisi osaksi virallista ympäristöpolitiikkaa. Vuorovaikutuksessa ne voisivat oppia toisiltaan ja

täydentää toisiaan. Tällaiseen oppimiseen viittaavat ympäristöministeriön painotukset paikallisen suunnittelun merkityksestä ympäristöohjelmien laadinnassa. Myös uusi Maankäyttö- ja rakennuslaki on siirtämässä suunnittelun valvontavastuuta ja -valtaa paikalliselle tasolle.

Mistä tekijöistä institutionaalinen kapasiteetti koostuu? Edellä puhuttiin sosiaalisista ja intellektuaalisista resursseista, joita tarvitaan yhteyksiin rakentamisessa ja kulttuuristen tasojen työstämisessä. Mitä nämä resurssit tarkalleen ottaen ovat, ja miten ja missä ne syntyvät? Institutionaalista kapasiteettia voidaan tarkastella suunnittelun paikallisen kentän yhteisenä ominaisuutena, jonka lisääntyminen tarkoittaa kentän kasvavaa koherenssia. Samansuuntainen toiminta edellyttää yhteistä mieltä, jonka perustana on laaja ja toimiva kommunikaatio. Hallintoa ja taloutta ei nähdä vain toimintaa strukturoivina tekijöinä, vaan yhteistyökumppaneina, jotka kuuluvat kansalaisten kanssa samaan institutionaaliseen resurssitalouteen. Horisontaalisissa, kommunikatiivisissa prosesseissa kyvyt ja ominaisuudet tulevat koko verkoston kyvyiksi ja ominaisuuksiksi ja voivat siirtyä verkostosta toiseen. (Sotarauta 1996, 63-80.)

Suunnittelun paikallisella kentällä on kuitenkin kiinteämpiä muodostelmia, organisaatioita, jotka pysyvät koossa normien ja lakien voimalla, ne on institutionalisoitu 'kovaan' infrastruktuuriin. Työskentely hallinnon organisaatioiden, järjestelmien tai käytäntöjen muuttamiseksi vaatii aivan toisenlaisia resursseja kuin elämismaailman hauraiden verkostojen 'pehmeään' infrastruktuuriin vaikuttaminen: siinä vaaditaan poliittista pääomaa. Tosin on huomattava, että poliittista pääomaa voi olla muillakin kuin poliitikoilla tai virkamiehillä. Sitä syntyy poliittisissa yhteisöissä, jotka eivät ole välttämättä sama asia kuin poliittiset puolueet. (Healey 1997, 199-204.)

Hallinnon piirissä työskentelevät ihmiset eivät ole tahdottomia rattaita järjestelmässä. Organisaationsa lisäksi he kuuluvat arkielämän verkostoihin, joiden ansiosta anonymi valtiolähtöinen järjestelmä saa paikallisiväriä. Paikallinen hallinto on siis yhdistelmä ylipaikallista järjestelmää ja paikallista kulttuuria. Tätäkin kautta muodollisen hallinnon näkyvää valtaa täydentää vähemmän näkyvä epämuodollinen valta. Valtarakenteet eivät ole kuitenkaan ihmisten ulkopuolella, sillä ihmiset uusintavat niitä rutiininomaisesti päivittäisellä toiminnallaan. (Giddens 1984.)

Yhteisön sosiaalinen dynamiikka perustuu verkostoihin, jotka ovat sosiaalisten ja intellektuaalisten resurssien kasvualustaa. Niissä kehittyvät yksilölliset identiteetit ja siteet toisiin ihmisiin. Nämä siteet muodostuvat yhteisestä ymmärryksestä ja molemminpuolisesta luottamuksesta, ja nii-

hin varastoituu sosiaalista pääomaa, joka voidaan ottaa myöhemmin käyttöön. Laajetessaan verkostot lisäävät resurssejaan niihin liittyneiden ominaisuuksien verran. (Aro 1998; Healey 1997, 57.) Tällaisia ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi ekologinen asiantuntemus, ympäristötietoisuus, poliittinen tietoisuus ja tahto, reflektiivisyys tai muutospotentialiteetti.

Paikallinen suunnittelu aktivoi verkostoja tai jopa synnyttää niitä. Yhteisöjen kyky luoda verkostoja on perusta intellektuaalisten resurssien käyttöönotolle ja kasvuille. Suunnittelun paikallinen kenttä ei kuitenkaan voi hetkessä alkaa toimia yhdensuuntaisesti, mutta on mahdollista, että jonkin projektin tiimoilta tehdään yksittäinen aloite ja kokeilu. Jo pelkät yritykset ja ponnistelu yhteistyön synnyttämiseksi lisäävät kentän institutionaalista kapasiteettia. Kokemukset muuntuvat opiksi, joka varastoituu verkostoihin resursseiksi. (Healey 1998.)

Paikalliseen hallintaan

Suunnittelun ymmärtäminen paikallisena hallintana korostaa toiminnan ja toimijoiden epämuodollisuutta. Taloudelliset ja sosiaaliset sekä ympäristösuhteiden muutokset ovat järjestäneet hallinnan kentän uudelleen, mutta vanhojen tarpeiden aikanaan synnyttämät hallinto-organisaatiot eivät rakenteellisen hitautensa vuoksi kykene uudistuneeseen kenttään heti mukautumaan. Asiat on kuitenkin hoidettava: resurssit, oikeudet ja velvollisuudet on saatava jaettava, jotta yhteiskunnan toiminta voisi jatkua. Jos muodollinen hallinto ei tätä hoida, sen tekevät ne, joilla on siihen intressi.

Asioiden toteuttaminen edellyttää vallankäyttöä. Hallinnan ja suunnittelun kenttä on myös vallan kenttä. Hajautuneella kentällä toimii useita valtaleirejä, joilla kullakin on omat toimintatapansa. Muodollisen hallinnon suora valta ja vallankäyttötapa on jatkoa valtion historiallisesti auktorisoidulle vallalle. Sen rinnalle nousseet epäsuorat yritys- ja kansalaisverkostojen vallankäyttötavat pyrkivät täydentämään muodollisen hallinnon toimintaa muodostamalla erilaisia liittoutumia.

Uuteen tilanteeseen joutunutta julkista suunnittelua saattaa kuvata hyvin 'epäselvyyden hallinta' (Sotarauta 1996). Mutta vaikka kentällä esiintyy useita toimijaryhmiä, kulttuureita ja vallankäyttötapoja, on näillä kaikilla omat paikkansa ja tehtävänsä. Suunnittelijoiden ja suunnittelusysteemin olisi kyettävä tunnistamaan ne. Eri verkostot tuovat

suunnitteluun paikallisia erityispiirteitä, jos niin halutaan. Erityispiirteisiin kuuluu myös luonnonympäristö ja sen paikalliset tulkinnat.

Vallankäyttö on kentän dynamiikkaa, jota suunnittelun tulisi pyrkiä tasapainottamaan ja suuntaamaan. Vaikeutena on sovittaa yhteen eri vallankäyttötapoja, saada organisaatiot ja verkostot toimimaan yhdessä. Eri puolilla maailmaa toimivat kaupunkifoorumit ovat yrityksiä luoda puolueettomia puitteita eri valtaleirien kohtaamiselle. Foorumi ei kuitenkaan voi olla tuontitavaraa, vaan sen on muutouduttava paikallista suunnittelun kenttää vastaavaksi. Idullaan olevia foorumeja voivat olla vaikkapa paikallislehdet, joilla saattaa olla paikkakunnalla jo pitkät perinteet ja joiden palstoilla on käyty kipeitäkin poliittisia keskusteluja.

Paikallista suunnittelun kenttää analysoimalla on mahdollista löytää muitakin versoja, joita vahvistamalla valta-asetelmia voidaan pyrkiä tasapainottamaan. Kentältä saattaa löytyä löyhempiä tai kiinteämpiä kansalaisten suhdeverkostoja, jotka ovat joskus onnistuneet tavoitteissaan, ja joissa on tapahtunut sosiaalista oppimista. Tällaiset verkostot saattavat olla aktivoitavissa sopivilla aloitteilla. Taitavat aloitteentekijät pystyvät intellektuaalisen pääomansa turvin löytämään yleispätevät argumentit, joihin suuri joukko ihmisiä voi tarttua. Ihmisten välisten suhteiden laatu ja lukumäärä on sosiaalista pääomaa (Bourdieu 1986), joka on verkostovallan pääelementti.

Verkostojen kasvaessa kasvavat myös niiden intellektuaaliset resurssit. Tiedollinen pääoma on jo sinänsä avain menestykselliseen toimintaan asiantuntijavaltaisella kentällä. Muutospääoma on luovaa kykyä ymmärtää ja yhdistää suunnittelun kentän erilaisia kulttuurisia elementtejä, ja löytää 'kolmas' tie – uusi kulttuurinen taso jolla on laaja hyväksyntä, kuten luomulla Liperissä.

Suunnitteluprosessit saattavat usein olla hyvin pitkäkestoisia. Tämä edellyttää niihin osallistuvilta verkostoilta pysyvyyttä ja vakautta. Verkoston olisi siis jollakin tavalla vakiinnutettava käytäntönsä, jotta toiminta ei pysähdy yksityisten intressien muuttuessa. Tämän saavuttaakseen verkosto voi organisoitua rekisteröitymällä yhdistykseksi. Juridisena yhteisönä se on muutenkin varteenotettavampi toimija muodollisen hallinnon näkökulmasta. (vrt. Stone 1986, 95.)

Verkostojen vahvistuminen avaa hypoteettisen näkymän jonkinlaisen ympäristöregiimin luomiseen. Muodollisen hallinnon näkökulmasta paljon resursseja omaava verkosto saattaisi olla houkutteleva kumppani. Tämän tyyppinen liitto palvelisi hallinnon tehokkuustavoitteita, sillä organisoitummat suorat neuvottelusuhteet kentän suuntaan nopeuttaisivat

poliittista prosessia. Vaarana tietysti on, että suhteessa kansalaisiin ympäristöregiimi alkaakin toimia edustuksellisenä ja syrjäyttävänä elimenä, kun sen rakenne hierarkisoituu. Tasapainon löytäminen voi olla vaikeaa. Suunnitteludemokratian kannalta saattaisi olla hedelmällisempää pyrkiä kehittämään ja vakiinnuttamaan regiimin sijasta foorumia. Jos tällainen jossain muodossa jo esiintyy suunnittelun paikallisella kentällä, sen kulttuurinen hyväksyminen ja virallinen hyväksyttäminen ei liene mahdotonta.

Lähteet

- Aro, J. (1998). Verkosto yhteiskuntatieteellisenä metaforana. *Tiede ja edistys* 23:3, 186-197.
- Blowers, A. (1997). Environmental Policy: Ecological Modernisation or the Risk Society? *Urban Studies* 34, 845-871.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. Teoksessa J.G. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, Westport Connecticut.
- Brindley, T., Y. Rydin & G. Stoker (1989). *Remaking Planning. The politics of urban change in the Thatcher years*. Unwin Hyman, London.
- Bryson, J.M. & B.C. Crosby (1992). *Leadership for the Common Good: Tackling Public Problems in a Shared-Power World*. Jossey-Bass Publishers.
- Crow, G.P. & G.Allan (1995). Community Types, Community Typologies and Community Time. *Time & Society* 4, 147-166.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Hajer, M. A. (1995). *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process*. Clarendon Press, Oxford.
- Harding, A. (1996). Is There a 'New Community Power' and Why Should We Need One? *International Journal of Urban and Regional Research* 20, 637-655.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. MacMillan, London.
- Healey, P. (1998). Building institutional capacity through collaborative approaches to urban planning. *Environment and Planning A* 30, 1531-1546.

- Hoikka, P. (1998). Kunnallispolitiikan tutkimus ja tulevaisuuden haasteet – erityisesti valtateoreettisen tutkimuksen tavoitteet. Teoksessa P. Hoikka (toim.) Kunnat 2000-luvun kynnyksellä: näkökulmia kunnallisalan tutkimukseen ja käytäntöihin. Tampereen yliopisto.
- Hynynen, A. (1998a). Suunnittelun ekokirjo – Ekologinen yhdyskuntasuunnittelu kaupungin maaseutualueella. *Alue ja Ympäristö* 27:1, 52-64.
- Hynynen, A. (1998b). Yhdyskuntasuunnittelun paikallinen potentiaali. *Yhteiskuntasuunnittelu* 36:2, 25-42.
- Hynynen, A. (1999). Paikalliset kulttuurit yhdyskuntasuunnittelussa. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 27:1, 45-59.
- Hynynen, A. (2000). Yhdyskuntasuunnittelun paikallinen potentiaali. Julkaistaan Tampereen teknillisen korkeakoulun väitöskirjasarjassa TTKK/ Julkaisuja.
- Hynynen, E-L. (1998). Lipertek Oy korjaa menestysratioa pellostä. *Kuntalehti* 14, 29-30.
- Jokinen, P. (1995). Moderniuden ympäristösosiologia. Teoksessa T. Järviskoski, P. Jokinen & P. Rannikko: Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:33.
- Konttinen, E. (1994). Kansalaisyhteiskunnan leimahdus Säynätsalossa. Teoksessa A. Lehtinen & P. Rannikko (toim.) Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Gaudeamus, Helsinki.
- Liperin kunta (1997). Liperin kunnan strategia 02.06.1997.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki perusteluineen (1999). Lakikokoelma. Edita, Helsinki
- Pakarinen, T. (1992). Urban planning then and now; planning in history and contemporary planning problems. Tampere university of technology, Department of architecture, Institute of urban planning.
- Pakarinen, T. (1995). Suunnittelun muutossuunnat ja tapaus Hämeenlinna. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto. Helsinki.
- Rannikko, P. (1997). From functional to symbolic local community: a case study of a forest village in eastern Finland. *Research in Community Sociology* 7, 223-246.
- Sotarauta, M. (1996). Kohti epäselvyyden hallintaa. Pehmeä strategia 2000-luvun alun suunnittelun lähtökohtana. Tulevaisuuden tutkimuksen seura, Finnpublishers. Acta Futura Fennica No 6. Jyväskylä.
- Stoker, G. & K. Mossberger (1994). Urban regime theory in comparative perspective. *Environment and Planning C: Government and Policy* 12, 195-212.

- Stone, C. N. (1986). Power and Social Complexity. Teoksessa R. J. Wast (toim.) Community Power. Directions for Future Research. Sage, Beverly Hills.
- Virkkunen, J. & K. Tuori (toim.) (1981). Hallinnon rakenteet. Valtionhallinnon organisaatiorakenteet ja niiden kehittäminen. Valtiovarainministeriön Järjestelyosasto, VAPK, Helsinki.

III
FUNKTIONALISMISTA
EKOMODERNIIN

Pertti Rannikko

EKOLOGISEN MODERNISAATION KULTTUURISET EHDOT

Uuden suunnitteluparadigman tulo kuntakeskukseen

Amerikkalainen sosiologi Frederick H. Buttel (1992) käyttää nimitystä **A**vihertyminen niistä kulttuurisista prosesseista, joiden kautta huoli ympäristöstä juurtuu yhteiskunnallisiin ryhmiin ja ympäristöön liittyvät symbolit nousevat yhteiskunnallisiin diskursseihin. Toinen tendenssi, ympäristökysymysten institutionalisoituminen, käsittää taas ympäristötietoisuuden välittymisen taloudelliseen ja poliittiseen päätöksentekoon. Tässä artikkelissa tarkastelen vihertymisen ja institutionalisoitumisen etenemistä ja ehtoja paikallisella tasolla, syrjäisessä itäsuomalaisessa maaseutukunnassa Ilomantsissa. Vaikka tarkastelun kohteena on maaseutukunta, liittyvät kysymyksenasetteluni enemmän kaupunkisuunnitteluun kuin maaseutututkimukseen. Tarkastelen nimittäin sitä, miten Ilomantsin kunnan keskustaa on parina viime vuosikymmeninä yritetty parantaa. Suomessa maaseudun taajamien kaavoitus kytkettiin hyvinvointivaltion rakentamisvaiheessa osaksi kaupunkisuunnittelujärjestelmää. Pienten taajamien fyysinen suunnittelu on tapahtunut samojen periaatteiden mukaan kuin kaupunkien. Suomessa puhutaankin usein kaupunkisuunnittelun sijasta yhdyskuntasuunnittelusta. Myös Ilomantsin keskusta on suunniteltu ja rakennettu modernistisen kaupunkisuunnittelun ihanteiden mukaisesti. Suunnitteluparadigma on muuttunut sen jälkeen funktionalismista ekologiseksi modernisaatioksi, jolloin ympäristölle on alettu asettaa uusia vaatimuksia. Keskustamiljöön uudistaminen on ollut Ilomantsissa vaikeaa ja aiheuttanut erilaisten ympäristönäkemyksien yhteentörmäyksen.

Artikkelin keskeiseksi teemaksi nousee paikallinen ympäristöorientaatio ja siinä tapahtuneet muutokset. Ympäristöorientaatio ei ole pelkästään pää-

töksentekijöiden määrittämää, vaan se on koko yhteisöä, sen erityislaatua, sosiaalisia rakenteita, historiaa ja nykyisyyttä koskeva kysymys (Konttinen & Litmanen 1996). Se on yhteydessä yhteiskunnassa laajemmin esiintyviin ympäristöä koskeviin keskusteluihin. Paikallisen ympäristöorientaation luomiseen ja muokkaamiseen osallistuvat monet ryhmät ja yksilöt. Ryhmien jäsenet ottavat vastaan, tulkitsevat ja muokkaavat ympäristöä koskevia viestejä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Viesteille ja näkökannoille annetaan paikallinen tulkinta, niille luodaan merkityksiä paikallisessa tietoisuuskentässä. Ekologinen modernisaatio etenee siten eri paikkakunnilla poikkeavin käytännöin. Myös toimijaryhmät kypsyvät uusille merkityksille eriaikaisesti. Paikallisella tasolla voidaan käydä kiivaitakin ympäristöä koskevia määrittelytaisteluja, joiden kohteina ovat yleensä pienet arkiset ongelmat. Nämä kiistat osoittavat, että ekologisen modernisaation suurimmat esteet ovat luonteeltaan sosiaalisia ja kulttuurisia.

Modernisaatio ja myöhäismoderni

Käsitteellä ”ekologinen modernisaatio” on analyttisesti eritasoisia merkityksiä (Spaargaren & Mol 1992, 334-341; Jokinen & Järviöskö 1997, 66-67). Yhtäältä sillä viitataan teoriasuuntaukseen, joka käsittelee modernin yhteiskunnan rakenteellisia ympäristöongelmia (esim. Hannigan 1995, 182-185). Toisaalta sillä on käsitteellistetty ympäristöpolitiikan ja yhdyskuntasuunnittelun uutta paradigmaa (esim. Sihvonen 1996). Kolmanneksi sillä voi viitata konkreettisen ympäristöpoliittisen ohjelman yhteen strategiavaihtoehtoon (esim. Sairinen ym. 1997). Tässä artikkelissa ekologisella modernisaatiolla viitataan uuteen paradigmaan, joka on 1980-luvun aikana alkanut läntisissä teollisuusmaissa hallita ympäristöongelmien käsitteellistämistä ja yhdyskuntasuunnittelun tavoitteita.

Jo käsitteenä ekologinen modernisaatio pitää sisällään ajatuksen modernin projektin jatkumisesta. Modernisuudella viitataan sosiaalisen elämän malleihin, jotka alkoivat kehittyä Euroopassa noin 1600-luvulla ja jotka ovat voimistuneet erityisesti tällä vuosisadalla (Lahti 1998, 99-100). Perinteinen yhteisösidoks murtui ja ihmisten elämä muuttui traditionaalista moderniksi. Modernin elämän keskeisinä ideaaleina on pidetty rationaalisuutta, vapaamielisyyttä ja hedonistista itsensä toteuttamista. Rakenteellisella tasolla modernisaation keskeisiä prosesseja ovat kapitalismin laajeneminen, teollistuminen, kaupungistuminen ja byrokraatisoituminen.

1980-luvulla eräät yhteiskuntateoreetikot alkoivat puhua modernin aikakauden lopusta tai kriisistä. He ovat kirjoittaneet moniaineksisen ja kirjavan joukon pohdiskeluja postmodernismista ja jälkimodernista ajankuvasta. Heidän mukaansa lineaarisesti etenevä historia on päättynyt suurten edistyskertomusten häviöön. Postmodernismiin liittyy totaliteetin hylkääminen ja kaiken hajoaminen pieniin osiin, fragmentaatio (Haarni 1994, 92-93). Yhteistä erilaisille postmodernistisille näkemyksille on myös epäluulo subjektikeskeistä järkeä kohtaan. Postmodernistit ovat saaneet monet modernin projektin puolustajat liikkeelle, jolloin modernisuus on saanut paljon muitakin etuliitteitä kuin ”post”, esimerkiksi ”myöhäis”, ”korkea”, ”uus” ja ”toinen”. Jälkimmäisiä etuliitteitä käyttävät teoreetikot lähtevät siitä, että perinteinen modernisaatio ja modernisuus on muuttamassa muotoaan, mutta moderni aikakausi ei suinkaan ole lopussa. Muutoksen ovat aikaansaaneet modernisuuden sisäiset jännitteet, jotka ilmenevät mm. ympäristöongelmina (Lahti 1998, 102-103). Perinteinen modernisuus on muuttumassa refleksiiviseksi: itse itseään muokkaavaksi, itseään epäileväksi ja itse tuottamiensa uhkien kanssa vastakkain joutuvaksi modernisuudeksi.

Kuvaan tässä artikkelissa nykyaikaa myöhäismodernin käsitteellä ja annan sille suunnilleen saman sisällön kuin englantilainen sosiologi Anthony Giddens. Myöhäismodernina kautena modernisoitumisprosessien seuraukset ovat voimaperäistyneet ja muuttuneet koko yhteiskuntaa koskeviksi. Giddensin (1990, 55-63) mukaan moderni yhteiskuntaan kuuluu neljä keskeistä institutionaalista ulottuvuutta: kapitalismi, industrialismi, sotilaallinen valta sekä sosiaalinen valvonta. Modernin ajan instituutioiden taustalla on kolme prosessia (Giddens 1991, 14-21):

- 1) Ajan ja paikan erottautuminen toisistaan, jolloin sosiaalisten vaikutteiden ei enää tarvitse olla paikallisia, vaan ne voivat tulla hyvinkin kaukaa ja ilman ajallista viivettä.
- 2) Sosiaalisten toimintojen ja suhteiden irrottautumien paikallisista yhteyksistään ja uudelleen järjestely abstraktien järjestelmien avulla. Abstrakteja järjestelmiä ovat asiantuntijajärjestelmät ja symboliset merkit (erityisesti raha).
- 3) Refleksiivinen tiedon käsittely, jolloin yhteiskunnallisia käytäntöjä arvioidaan ja muovataan jatkuvasti uuden tiedon valossa.

Kolmas osatekijä, refleksiivisyys, on paljastunut kokonaisuudessaan vasta viime vuosina (vrt. Lahti 1998, 109). Uusimmissa kirjoituksissaan Giddens

käyttääkin nykyajan kuvaamiseen myös termiä refleksiivinen modernisaatio (esim. Giddens 1995).

Ekologinen modernisaatio on myöhäismoderniin aikaan kuuluva paradigma. Se on korostuneesti läntisten teollisuusvaltioiden paradigma. Ekologinen modernisaatio on kestävä kehityksen kanssa monessa suhteessa päällekkäinen paradigma, mutta tässä on juuri keskeinen ero: kestävä kehitys on globaali paradigma, jonka keskeisiä kysymyksiä ovat ympäristöpolitiikan rinnalla myös kehitykseen liittyvät kysymykset (Jokinen & Järvikoski 1997, 66). Ekologisen modernisaation mukaan ympäristöongelmat voidaan ratkaista nykyisten institutionaalisten rakenteiden, kuten kapitalismin ja industrialismin, puitteissa. Radikaaleista ympäristöideologioista poiketen ekologisen modernisaation teoreetikot näkevät, että taloudellinen kasvu ja ympäristöongelmien ratkaisut voidaan yhdistää. Ekologisen modernisaation ensimmäisissä hahmotelmissa rajoituttiin teknologian ja markkinoiden logiikan hyväksikäyttöön. Ympäristöä säästävän teknologian avulla pyrittiin teollisten prosessien uudelleen järjestelyihin sekä resurssien (energia, raaka-aineet) taloudelliseen käyttöön. Ekologisen modernisaation teorian kehittäjän Joseph Huberin (1991) mukaan enää ei ole syytä luottaa valtion perinteiseen byrokraattiseen interventioon vaan yhteiskunnallisten liikkeiden ja ekologisesti tietoisten, modernia teknologiaa käyttävien yritysten vuorovaikutukseen. Ekologisen modernisaation tärkeimpinä airueina ovat siten valistuneet kuluttajat, markkinat, tiede ja teknologia (vrt. Sihvonen 1996, 34-35).

Myöhemmin on alettu korostaa sitä, että ekologisen modernisaation ja sen esteiden ymmärtäminen edellyttää myös muutoksen kulttuuristen ehtojen analysointia. Ekologinen muutos ei tapahdu itsestään tuotannon ja kulutuksen sisäisen logiikan ohjaamana vaan se edellyttää myös poliittisia valintoja (Konttinen 1995, 375-376). Näitä valintoja ohjaavat monet arvot ja kulttuuriin näkemyksiin liittyvät osin ristiriitaisetkin voimat. Ekologisen modernisaation myöhemmät kehittäjät Spaargaren ja Mol (1992) puhuvat ympäristökriisin toisesta ulottuvuudesta: siitä, miten ihmisten luonnon kokeminen on muuttunut ja miten ihmiset käsittelevät ympäristömuutoksia jokapäiväisessä elämässään. Tätä arjessa kohdattua jokapäiväistä luontoa he kutsuvat ”koetuksi luonnoksi” (intuited nature).

Spaargarenin ja Molin maanmies, hollantilainen Maarten Hajer puhuu ekologisesta modernisaatiosta kulttuuripolitiikkana (Hajer 1995; Hajer 1996, 256-260). Tämän konstruktionistisen tulkinnan mukaan ei ole olemassa mitään yhtenäistä ympäristökriisiä vaan ainoastaan kertomuslinjoja, jotka tarkastelevat muuttuvaa fyysistä ja sosiaalista todellisuutta erilaisista

näkökulmista. Ekologinen modernisaatio on ymmärrettävissä tiettyjen kertomislinjojen yleistymiseksi ja tavanomaistumiseksi. Ympäristöproblematiikalle on löydetty yhteinen sanasto ja kehys. Hajer viittaa käsitteellä diskurssikoalitio liittoutumiin, joiden perusta on kielellinen ja joita yhdistää pääasiassa vain se, että ne ovat kiinnittyneet tiettyihin kertomuslinjoihin osallistuessaan ympäristökeskusteluun. Koalition jäsenet (tutkijat, poliitikot, ympäristöaktivistit, toimittajat jne.) eivät ole luo- neet yhteistä ympäristöstrategiaa vaan voivat tulkita saman kertomuslinjan periaatteita hyvinkin eri tavoin (vrt. Jokinen 1996).

Ekologinen modernisaatio yhdyskuntasuunnittelun paradigmana

Ekologisesta modernisaatiosta ei ole tullut vain valtakunnallisen ympäristöpolitiikan uusi paradigma vaan vastaavanlainen muutos on tapahtunut myös paikallisella tasolla. Paikallisen tason, käytännössä kuntien, tärkein ympäristöpoliittinen ohjauskeino on yhdyskuntasuunnittelu. Myöhäis-modernissa yhdyskuntasuunnittelussa funktionalismin valtakausi on vaihtunut vähitellen ekologisen modernisaation kaudeksi. Suunnittelijat oppivat yleensä suunnittelun sisällön ja sen mukana hyvän suunnittelun kriteerit koulutuksen ja harjoittelun yhteydessä. Suunnittelu etenee yleensä hyväksytyjen lähtökohta-oletusten varassa, joita ei aseteta kyseenalaisiksi. Näiden lähtökohtien järjestelmää kutsutaan suunnitteluparadigmaksi (tai -ideologiaksi). Saman paradigman hallitsevat ns. normaalisuunnittelun kaudet voivat kestää vuosikymmeniä, mutta ennemmin tai myöhemmin ne murtuvat. (Schulman 1990, 32-33.)

Paradigman vaihtumista on kuvattu oheisen kaavion avulla (taulukko 2, ks. seuraava sivu), joka on peräisin Jukka Sihvosen (1996) artikkelista (olen tosin muuttanut sitä hieman). Kyse ei ole mistään kovin radikaalista siirtymästä, sillä modernismin linja jatkuu suunnittelussa edelleen. Funktionalistinen yhdyskuntasuunnittelu on peräisin vahvan kansallisvaltion ajalta. Kaupungit olivat valtiovallan välikappaleita yhteiskuntakehityksen ohjailussa (Haarni 1994, 96). Kaupunkikehityksen ristiriitaiset tendenssit uskottiin voitavan ratkaista kokonaisvaltaisen, järjestystä ja yhtenäisyyttä painottavan suunnittelun avulla. Funktionalistisen yhdyskuntasuunnittelun painopiste oli sosiaalisissa kysymyksissä, esimerkiksi ihmisarvoisten asuntojen ja terveellisten asuinympäristöjen rakentamisessa (Pakarinen 1992, 128-129).

AIKAKAUSI	SUUNNITTELU- PARADIGMA	SISÄLTÖ
Moderni (1950-1980)	Funktionalismi	Hyvinvointi - tuotanto
Myöhäismoderni (1990-)	Ekologinen modernisaatio	Luonto - tuotanto

Taulukko 2. Modernisaatiota koskevat yhdyskuntasuunnittelun kaksi paradigmaa (Sihvonen 1996, 35)

Funktionalismi pyrki löytämään teolliseen tuotantotapaan ja konekulttuuriin sopivan kaupunkimuodon. Sen aatesisältöä kuvataan usein iskulauseella ”tarkoituksenmukaisuus – tekniikka – tasa-arvo”. Tarkoituksenmukaisuus oli tärkein tavoite. Kaupungin tai rakennuksen tuli kaikessa noudata siinä tapahtuvien toimintojen asettamia vaatimuksia. ”Muoto seuraa funktiota” oli perusohje. Yhdyskuntasuunnittelussa funktionalismin kantava ajatus oli erottaa kaupungin neljä keskeistä toimintaa, asuminen, työ, liikenne ja virkistys alueellisesti toistaan (Schulman 1990, 42-45). Funktionalistisen suunnittelun tuotteet henkivät ajattomuutta ja paikattomuutta. Funktionalismia onkin kritisoitu ennen kaikkea siitä, että se yhdenmukaistaa kaiken paikallisen omaleimaisuuden.

Uusliberaalin ajattelun voimistumisen myötä 1980-luvulla lisääntyi kriittikki suunnittelun kahlehtivuutta kohtaan. Hierarkkisia suunnittelujärjestelmiä haluttiin purkaa, koska ne nähtiin esteenä markkinoiden terveille kehitykselle (Pakarinen 1991). Postmodernismi tarjosikin suurten yleiskaavallisten kertomusten sijaan projektikohtaista suunnittelua joustavine toimintakäytäntöineen. Postmoderni suunnittelu näkee kaupungin merkitysrakenteena, jolloin suunnittelijan tavoitteena on luoda moniäänisiä ja emotionaalisia kokemuksia (Haarni 1994, 96-100).

Vaikka jotkut suunnittelijat siirtyivät postmoderniin suunnitteluun, niin ainakin Suomessa enemmistö uskoi suunnittelulla olevan vielä merkittäviä yhteiskunnallisia tehtäviä. Huomiota alettiin kiinnittää entistä enemmän sosiaalisten kysymysten ohella ekologisiin ja esteettisiin kysymyksiin. Funktionalistisiin periaatteisiin alettiin yhdistää 1980-luvulta alkaen ekologisen systeemiajattelun vaatimuksia. Huomio alettiin kiinnittää kierrätykseen, energian käyttöön, jätehuollon järjestämiseen ja myrkyttömien materiaalien käyttöön. Suunnittelun perusajattelu ei kuitenkaan kovin paljoa muuttunut aikaisempaan verrattuna, joten tätä vaihetta voidaan kutsua Koskiahon (1997, 64-65) tapaan uusfunktionalistiseksi suunnitteluksi. Vähitellen suunnittelu on joutunut kuitenkin ottamaan

kantaa perustavanlaatuisempiin kysymyksiin kuten suljettujen systeemi-
en suosimiseen ja liikkumistottumusten muuttamiseen. Mihinkään syvä-
ekologisiin pohdintoihin suunnittelijat eivät kuitenkaan ole ryhtyneet vaan
ovat tyytyneet modernin projektin rajoihin. Kaupunkisuunnittelusta on
tullut ekologisen modernisaation työväline, jossa mm. teknologiaa ja liikene-
järjestelmiä kehittämällä pyritään säästämään energiaa ja raaka-aineita
sekä vähentämään päästöjä ja jätteitä (vrt. Sairinen ym. 1997, 23-28).

Ekologisessa suunnittelussa on olennaista kulttuurin ja luonnon koh-
taaminen, jossa ihminen nähdään ympäristöstään riippuvaisena ja siinä
vaikuttavana vastuullisena toimijana. Ekologinen suunnittelu haluaa suo-
jella maiseman terveyttä: pitää huolta veden, ilman, maaperän ja eliöiden
luonnonmukaisesta tilasta. Mutta ekologisesti merkittävänä pidetään myös
maisemaan sisältyviä symbolisia, eettisiä, elämäntavallisia, kokemuksellisia
ja esteettisiä aspekteja (Sihvonen 1996, 40-41). Ekologisen suunnittelun
tavoitteet nähdään monialaisina ja suunnittelulla on muitakin kuin ekolo-
gisia arvoja. Ympäristökysymys suuntaa suunnittelukäytännön kohti
kommunikatiivista suunnittelua ja kohti kaikkien ympäristöön vaikuttavi-
en ja ympäristöä käyttävien uudenlaista yhteisymmärrystä. Uudenlaista
suunnittelua hahmoteltaessa on tullut tavaksi puhua integraalisuudesta, millä
tarkoitetaan pyrkimystä eri näkökulmien yhteensovittamiseen suunnitte-
lu- ja päätöksentekoprosessin eri vaiheissa (Pakarinen 1992, 129-131).

Tutkimusalue ja tutkimusaineisto

Tutkimusalue Ilomantsi on Suomen ja samalla myös Euroopan unionin
itäisin kunta. Alueen historian kannalta keskeistä on ollut sen sijainti kah-
den kulttuurin, itäisen ja läntisen, rajalla. Tämä näkyy edelleen ortodoksi-
en muuta maata suurempana osuutena. Ilomantsi on pyrkinyt hyödyntä-
mään karjalaista kulttuuria muun muassa matkailussa. Pinta-alaltaan kunta
on laaja (3 200 km²). Viime vuosikymmenien rakennemuutoksissa se on
jakautunut autioituviin sivukyliin ja kehittyvään kuntakeskukseen. Kunta-
keskuksen voimakas kasvu alkoi samanaikaisesti koko kunnan väkiluvun
jyrkän vähenemisen kanssa. Puolet ilomantsilaisista (3 700 henkilöä) asuu
nykyään kuntakeskuksessa, kun osuus 1950-luvun alussa oli alle 10 pro-
senttia (noin 1 000 henkilöä). Maaseudun kuntakeskusten nopea kasvu
oli keskeinen osa Suomen kaupungistumista. Ympäri Suomea rakennet-
tiin nopeassa tahdissa samannäköisiä kunnan keskustaajamia. Vanhat
kyläraitit saivat väistyä kun pelloille ja soille rakennettiin leveitä asfaltti-

kenttiä uusiksi pääkaduiksi. Niiden varrelle nousi tasakattoisia marketteja, pankkeja ja muita liikerakennuksia. Ympäristön esteettisistä arvoista ei näytetty juurikaan välitettävän.

Kuntakeskusten ulkonäköön alettiin kiinnittää enemmän huomiota vasta 1980-luvulla. Niiden parantaminen ei ole kuitenkaan ollut helppoa, sillä monet keskustamiljöön uudistamishankkeet ovat synnyttäneet ristiriitoja. Useimpien muiden kuntakeskusten tavoin myös Ilomantsin keskusta on rakennettu funktionalismin periaatteiden mukaan. Sen uudistamistarve liittyy ekologia ja esteettisiä tekijöitä korostavan suunnitteluihanteen yleisty miseen.

Olen seurannut Ilomantsin kuntakeskuksen uudistamiseen liittyviä tapahtumia 1980-luvun puolivälistä lähtien. Samanaikaisesti olen kerännyt myös alueen aikaisempaa kehitystä koskevaa aineistoa. Olen käyttänyt Ilomantsin tapauksen erittelyssä lähteinä mm. paikallislehti Pogostan Sanomien vanhoja vuosikertoja, väestölaskentoja, henkikirjoja, kunnanvaltuuston pöytäkirjoja, rakennuskaavoja, osayleiskaavaa, keskustamiljöön parantamissuunnitelmaa, liikennesuunnitelmia ja asunto-ohjelmia. Lisäksi olen haastatellut kuntakeskuksen suunnitteluun liittyvissä kysymyksissä kunnan nykyisiä ja entisiä viranhaltijoita, luottamusmiehiä, suunnittelijoita ja tavallisia ilomantsilaisia. Tapauksen seuranta on helpottanut se, että olen asunut koko ajan Ilomantsin kuntakeskuksen vaikutusalueella ja käyttänyt säännöllisesti sen palveluja. Näin tutkimuksessa on mukana myös osallistuvaa havainnointia.

Esimoderni Ilomantsi

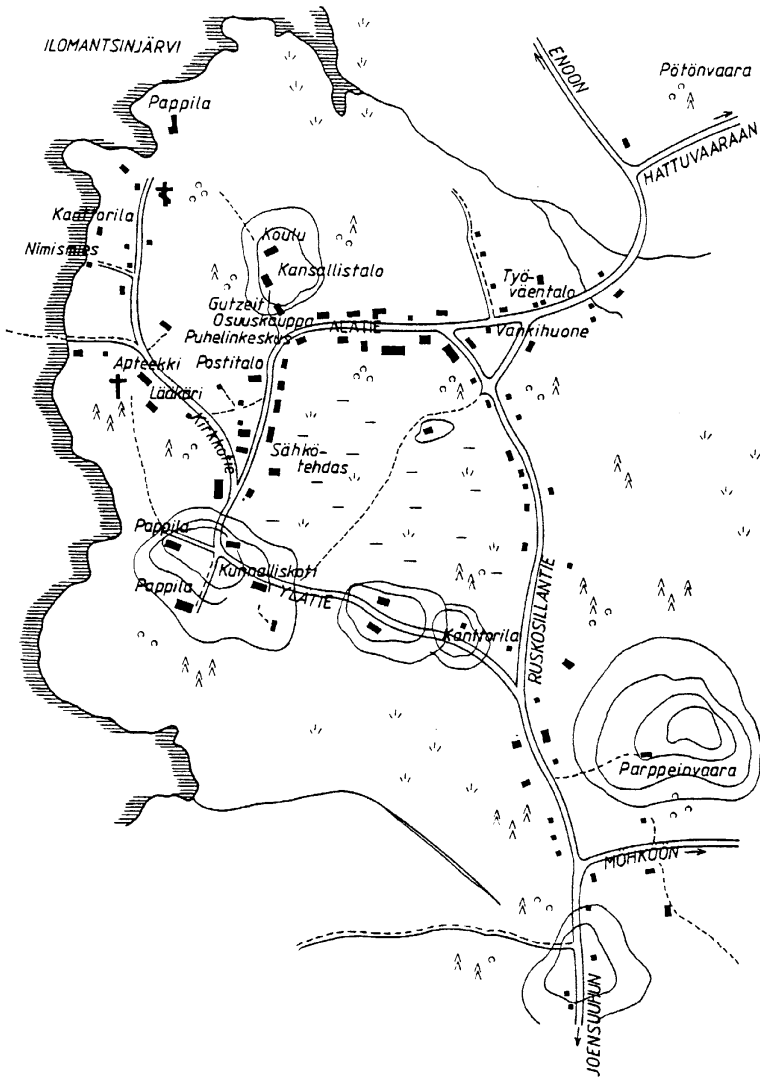
Ilomantsissa ja monin paikoin muuallakin Itä-Suomessa säilyi pitkään traditionaalisen yhteiskunnan piirteitä. Järvimalmin nosto ja jalostus sekä voimallisemmin metsänhakkuut toivat rahatalouden ja palkkatyön paikkakunnalle jo viime vuosisadan puolivälissä. Kyseessä oli kuitenkin vasta puolittainen palkkatyöläisyys ja puolittainen rahatalous. Ilomantsi oli tyyppillistä metsätyömies-pienviljelijäaluetta, jossa toimeentulo perustui metsätyöstä saadun palkan ja omalta tilalta saatujen tuotteiden yhdistelmään (Rannikko 1989; Kantanen 1986). Hakkuutöitä tehtiin vain talvisaikaan, minkä lisäksi monet olivat keväällä uitossa. Muun osan vuodesta metsätyöläiset saivat toimeentulonsa pientiloiltaan. Vaikka uusia teollisia kulutus- ja käyttöesineitä alkoi ilmestyä myös ilomantsilaisten talouksiin, eivät ne kuiten-

kaan syrjäyttäneet perinteistä omatarvetuotantoa. Omatarvetuotanto säilyi kulutuksen perustana tämän vuosisadan puoliväliin saakka.

Ilomantsin kirkonkylä perustettiin aikoinaan suon äärelle, paikalle, joka vesireittejä pitkin liikuttaessa oli liikenteellisessä solmukohdassa. Sekä ortodoksinen kirkko että luterilainen kirkko rakennettiin 1600-luvulla nykyiselle Pappilanvaaralle. Kirkot ovat tosin myöhemmin palanneet ja uusien kirkkojen sijaintipaikat jonkin verran muuttuneet. Kirkot ja Kirkkotie säilyivät kuitenkin pitkään kylän maisemallisena keskipisteenä, jonne oli helppo suunnistaa eri puolilta pitäjää. Myös maallinen esivalta keskittyi 1700-luvulla Kirkkotien varteen nimismiehen asettuessa asumaan sinne.

Kirkonkylän asutus laajeni useamman vuosisadan ajan hitaasti ja rauhallisesti. Hieman suurempi muutospaine syntyi viime vuosisadan lopulla, kun elinkeinovapaus sai aikaan uudenlaista liiketoimintaa (Saloheimo 1987, 29). Veneliikenteen syrjäytyessä alkoivat maantiet saada lisää merkitystä. Pappilanvaaralta läksi kaksi maantietä: Alatie haarautui parin kilometrin päässä Enoon ja Hattuvaaraan meneviksi teiksi, Ylätie puolestaan Möhkön ja Joensuun suuntiin (ks. kuva 2). Tämän vuosisadan alkuun mennessä oli kirkonkylän toiminnallinen keskus siirtynyt Kirkkotieltä Alatie (nykyisen Kauppatien) varteen, jonne liike-elämä ja muu hyörintä keskittyivät. Maaseudun rakentaminen sai tuolloin kehittyä vapaasti. Luonnonolojen ohella sitä sääntelivät vain maanomistusolot. Kunnat eivät pitäneet asemakaavojen tai rakennussuunnitelmien laatimista tarpeellisena (Turtainen 1976, 13-15). Maalaiskuntien luottamusmiehinä oli pääasiassa maanviljelijöitä ja muita maanomistajia ja he pitivät asemakaavan laatimista liiallisena puuttumisena maanomistajien toimintaan. Lisäksi pienissä kunnissa pidettiin suunnitelman laatimisen ja toteuttamisen aiheuttamia kustannuksia suurina.

Ennen sotia muodostivat Ilomantsin päätiet – Ylätie, Alatie ja huonokuntoinen Ruskosillantie – noin kolmen kilometrin pituisen ympyrän (Vaalisto 1984, ks. myös kuva 2 seuraavalla sivulla). Ympyrän sisällä oli hyllyvä suo, jonka reunoilla laidunnettiin karjaa ja jolta kesällä poimittiin lakkaa. Kirkonkylä säilytti tämän maaseutumaisen, traditionaalisen hahmonsensa 1950-luvun loppupuolelle saakka. Puolittaisessa omavaraistaloudessa eläneet ilomantsilaiset eivät kovin paljoa kirkonkylänsä palveluksia tarvinneet, joten se säilyi vielä pitkään tällä vuosisadalla muutaman sadan ihmisen asuttamana kirkollisena ja hallinnollisena keskuksena. 1920-luvulla sen palveluvarustukseen kuuluivat kestikievari, postiasema, puhelin-keskus, Kansallispankin haarakonttori, apteekki, lääkärin asunto ja sai-

Kuva 2. Kartta Ilomantsin kirkonkylästä 1930-luvulla

raala sekä kymmenkunta kauppapuotia. Tämä palvelujen luettelo kelpasi varsin hyvin vielä 1950-luvullakin; lisää oli tullut lähinnä pari koulua.

Moderni Ilomantsi

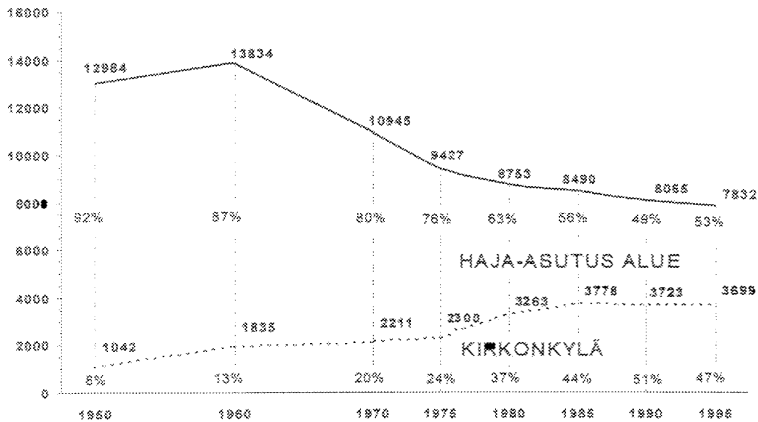
Nykyiseen muotoonsa Ilomantsin keskustaa alettiin muuttaa 1960-luvulla. Vasta tuolloin Ilomantsi siirtyi palkkatyöyhteiskunnan kypsään vaiheeseen ja ylipäättään moderniin aikaan. Metsätöiden ja pienviljelyn välinen yhteys katkesi ja metsätöiden-pienviljelijät hävisivät savotoilta. Tilalle tulivat vakituiset metsurit, jotka olivat ympärivuotisessa työsuhteessa. Työsuhteen vakinaistamisen myötä saavuttivat metsureiden työ- ja elinolot nopeasti muiden palkkatyöläisten tason. Monet metsurit siirtyivät asumaan kuntakeskuksen rivi- ja kerrostaloihin. Kuntakeskukseen tuli myös uusia teollisia työpaikkoja, vaikkakin syrjäisen rajakunnan teollistaminen olikin vaikeaa ja kohtasi monia vastoinkäymisiä (ks. Rannikko 1990).

Uusia työpaikkoja Ilomantsin kirkonkylään toi ennen muuta palveluelinkeinojen nopea kasvu. 1950-luvun jälkeen kirkonkylän palvelut ovat laajentuneet niin paljon, että niitä on mahdotonta enää edes yrittää luetella. Palveluelinkeinoissa työskentelevien kirkonkyläläisten määrä kasvoi vuosien 1960 ja 1985 välillä 450:stä 1150:een. Kirkonkylän palvelujen laajeneminen ei kuitenkaan pystynyt korvaamaan haja-asutusalueilla tapahtunutta maa- ja metsätalouden työpaikkojen rajua vähenemistä. Samanaikaisesti kun kirkonkylä on voimakkaasti kasvanut, on koko kunnan väkiluku lähes puolittunut (ks. kuva 3).

Vuonna 1985 oli Ilomantsin kirkonkylän työpaikkojen elinkeinonjakauma seuraava:

- yhteiskunnalliset palvelukset	43 %
- kauppa	18 %
- teollisuus	15 %
- kuljetus- ja rahoitus	10 %
- maa- ja metsätalous	8 %
- muut	6 %

Uusia työpaikkoja on kirkonkylään tuonut erityisesti julkisten palvelujen laajeneminen, mikä on tarjonnut erityisesti naisille työpaikkoja ja työssäkäynnin edellytyksiä. Vuonna 1985 oli Ilomantsin kirkonkylän työpaikoista naisten hallussa 55 %, yhteiskunnallisten palvelusten työpaikoista peräti 67 %. Useat uudet palvelut ovat itse asiassa sellaisia, joita naiset hoitivat aikaisemmin kotonaan ilman palkkaa (erityisesti hoito- ja hoivatyö). Julkisten palvelujen laajeneminen on siirtänyt naiset pientiloilta kirkonkylään palkkatyöläisiksi.

Kuva 3. Ilo-mantsin kunnan, kirkonkylän ja haja-asutusalueen väkiluku vuosina 1950-1995

Sitä, mistä Ilo-mantsin kirkonkylän uudet asukkaat ovat tulleet selvitin vuoden 1985 henkikirjoista tehdyllä otoksella, joihin valittiin tasaväliotannalla joka kymmenes kirkonkylän asukas. Yli puolet kirkonkylän asukkaista oli muuttanut sinne vuoden 1971 jälkeen. Noin 60 % heistä oli tullut Ilo-mantsin haja-asutusalueilta, loput 40 % kunnan ulkopuolelta. Ulko-paikkakuntalaiset olivat vuonna 1985 pääasiassa 25-44-vuotiaita, palvelu-elinkeinoissa työskenteleviä. Sama kuvaus soveltuu myös oman kunnan alueelta tulneiden ensimmäiseen pääryhmään toisen suuren ryhmän muodostuessa eläkeläisistä. Henkikirja-aineiston perusteella ei ollut mahdollista vertailla eri suunnista tulneiden ammatillisia statuksia. Terveyskeskuksen henkilökuntaluettelosta tehty vertailu viittaa kuitenkin siihen, että muualta tulleet kuuluvat enimmäkseen hyvin koulutettuihin uusiin keskiluokkiin kun taas paikkakuntalaiset ovat useimmiten vähemmän koulutusta vaativissa ammateissa. Terveyskeskuksen laitosapulaiset, keittiöhenkilökunta ja apuhoitajat ovat yleensä paikkakunnalla syntyneitä, sen sijaan melkein kaikki lääkärit ja selvä enemmistö terveydenhoitajista ovat muualla syntyneitä.

Ilo-mantsin julkisten palvelujen nopea laajeneminen on osa suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamista. Hyvinvointivaltioita vertailtaessa ja tyyпитeltäessä erotetaan yleensä omaksi ryhmäkseen hyvinvointivaltion pohjoismainen malli (Kosonen 1987, 33-34). Tämä malli on perustunut keskeisesti laajaan julkisten palvelujen verkostoon. Koska palvelujen käytännön organisointi on annettu pääasiassa kuntien tehtäväksi, sisältyy hy-

vinvoitvaltion käsitteeseen valtion ohella myös kunnat ja kuntainliitot. Hyvinvointivaltio kehittyi Suomessa sekä Länsi-Eurooppaan että muihin Pohjoismaihin verrattuna myöhään. Julkisten palvelujen nopein kasvu ajoittui vasta 1970- ja 1980-luvuille.

Suomalaista hyvinvointivaltiota ei voida pitää samassa määrin sosiaali-demokraattisena luomuksena kuin muiden Pohjoismaiden mallia. Suomi teollistui muita myöhemmin ja siksi maatalous- ja maaseutuväestö on meillä ollut muita tärkeämpi ryhmä. Poliittinen oikeisto oli vuodet 1966-87 oppositiossa ja maan hallituksen muodostivat lähes tauotta sosiaalidemokraatit ja keskustapuolue. Hyvinvointivaltion rakentaminen tapahtui paljolti työväestöä ja maatalousväestöä edustavien puolueiden ja järjestöjen yhteistyöllä (Kangas 1986, 135-136; Uusitalo 1990). Sen toteuttamismuoto on kompromissi vasemmiston ja keskustan linjan välillä, jolloin myös maaseutua ja alueellista tasa-arvoa koskevat kysymykset olivat voimakkaasti esillä. Opetustoimessa, terveydenhuollossa ja sosiaalitoimessa toteutetut suuret uudistukset (keskeisimpinä peruskoululaki vuodelta 1968, kansanterveyslaki 1972 ja päivähoitolaki 1972) tasoittivat nopeasti suuret alueelliset erot peruspalvelujen tarjonnassa (Rannikko & Pyy 1994, 79-82).

Ilomantsiin kirkonkylään perustettiin muiden kuntakeskusten tavoin terveyskeskus, päiväkotit ja ammattikoulu sekä rakennettiin uusi kunnantalo ja urheilukeskus. Samassa yhteydessä perustettiin runsaasti uusia kunnallisia työpaikkoja. Hyvinvointipalvelujen kasvu tasapainotti maan alueellista kehitystä huomattavasti enemmän kuin teollisuuspainotteinen aluepolitiikka. Alan työpaikkojen merkitys oli suuri erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa (Rannikko & Kortelainen 1992, 119-122). Terveydenhoidossa, sosiaalialalla ja opetustoimessa tarvittiin kaikkialla koulutukseltaan ja pätevyydeltään samanlaista työvoimaa. Suomen maaseutukuntiin syntyi uusi yhteiskuntaluokka, eräänlainen palveluluokka, johon kuuluu erityisesti naisia. Palvelujen kasvu on samanlaistanut maaseutukuntia ja tuonut niihin ihmisiä, joiden elämäntyylit ja arvot poikkeavat perinteisen maaseutuväestön elämäntavasta.

Ilomantsin keskustasta käytettävä nimitys ”kirkonkylä” kuvasi 1960-luvulle saakka hyvin sen tehtäviä. Se oli pieni seurakunnallinen ja hallinnollinen keskus, jonka palveluksia sivukylien asukkaat tarvitsivat harvoin. Hyvinvointivaltion kaudella siitä kehittyi nopeasti palvelujen ja asumisen keskus, josta myös sivukyläläiset tulivat riippuvaisiksi. Siitä tuli moderni kuntakeskus, joka hallitsee koko kunnan sosiaalista elämää.

Funktionalistinen kuntakeskus

Vaikka hyvinvointivaltion laajeneminen onkin seurausta keskushallinnon päätöksistä, toteutettiin useat päätökset kuitenkin paikallistasolla eli kunnassa. Valtio antoi tehtäviä ja taloudellisia resursseja kunnille ja ohjasi kehitystä haluamaansa suuntaan. Yhteiskuntatutkimuksessa käytetty paikallisvaltion (local state) käsite kuvaa juuri sitä kiinteää suhdetta, joka paikallishallinnolla on keskushallintoon hyvinvointivaltioissa (Duncan & Goodwin 1988, 32-43). Yhtenäinen kuntainstituutio ja kuntien suuri lukumäärä takasivat samantasoiset peruspalvelut kaikkiin kuntiin. Alueellisesti tasapuolisen palveluverkon rakentaminen turvattiin valtionosuusjärjestelmällä, joka tuki erityisesti pieniä ja köyhiä kuntia. Hyvinvointivaltion rakentaminen johti valtion ja kuntien tehtävien nopeaan lisääntymiseen, mikä edellytti uusien suunnittelujärjestelmien luomista. 1960- ja 1970-luvut olivatkin suurta suunnitteluoptimismin aikakautta. Yhdyskuntasuunnittelun tehtävissä työskentelevien henkilöiden lukumäärä miltei kymmenkertaistui Suomessa tuona aikana (Vuorela 1982, 30).

Maaseututaajamien fyysisen rakenteen ja ympäristön suunnittelu alkoi yleistyä sen jälkeen, kun eduskunta oli vuonna 1958 hyväksynyt rakennuslain. Rakennuslaissa laillistettiin nykyinen hierarkkinen kaavoitusjärjestelmä: seutukaava, yleiskaava, rakennus- ja asemakaava (Turtiainen 1976, 18-20). Yleispiirteisten kaavojen tuli ohjata yksityiskohtaisempia kaavoja. Maaseutukuntien kaavoitusta johtivat ja ohjasivat valtion viranomaiset, lähinnä lääninhallitukset, jotka huolehtivat kaavoituksen järjestämisestä ja ohjasivat kaavojen laadintaa. Vuonna 1967 päätöksenteko kaavojen laatimisesta siirtyi kunnille ja maalaiskunnatkin saivat muodollisestikin ”kaavoitusmonopolin” alueelleen. Käytännössä kaavojen laadinta kuitenkin tapahtui edelleen kuntien ulkopuolella, sillä kuntien palkkalistoilla ei yleensä ollut kaavoitukseen perehtynyttä henkilökuntaa. Maalaiskunnat olivat jo 1950-luvulta lähtien laadittaneet omatoimisesti rakennuskaavoja ja suunnitelmia yksityisillä toimistoilla ja ennen kaikkea kunnallisten keskusjärjestöjen perustamalla Maaseudun keskusrakennustoimistolla (Kosonen 1978, 14). Lääninhallitusten tehtävänä säilyi kaavojen vahvistaminen, mitä varten niihin perustettiin kaavoitus- ja rakennustarkastajan virat ja myöhemmin kaavoitus- ja rakennustoimistot (Lappalainen 1974).

Rakentamiseen liittyvä valtiollinen valvonta ja ohjaus kehittyi näin maaseudun taajamissa selvästi erilaiseksi kuin haja-asutusalueilla. Oli syntynyt tilanne, jossa maaseututaajamat ja kaupungit muodostivat oman

ryhmänsä ja haja-asutusalueet toisen ryhmän (Härö 1974). Tästä monet tekivät sen johtopäätöksen, että vanhojen kirkonkylien rakennuskaava ja kaupunkilähiön asemakaava olisi laadittava suunnilleen samojen periaatteiden mukaisesti. Ajattelu on ymmärrettävissä, koska tuolloin ei ollut käytettävissä mitään valmista mallia tai teoriaa maaseututaajamien rakentamiseen soveltuvista periaatteista.

Ilomantsin kirkonkylän ensimmäinen rakennuskaava tehtiin maanmittaushallituksessa vuosina 1955-59 ja vahvistettiin lääninhallituksessa vuonna 1961. Kaksi myöhempää rakennuskaavaa ovat yksityisten konsulttien tekemiä ja ne on vahvistettu vuosina 1967 ja 1979. Jo ensimmäinen kaava edellytti kirkonkylän keskelle jääneiden aikaisempien suo- ja laidunalueiden rakentamista. Toisen kaavan laatimisen aikoihin liikenne oli jo alkanut siirtyä Kauppatieltä rakenteilla olevalle Kalevalantielle. Kaavaselosteessa moititaan ensimmäistä kaavaa asuinkortteleiden levittämisestä liian laajalle alueelle, mikä vaikeuttaa ”hyvään nykyaikaiseen asumiseen kuuluvaa toimintojen keskittämistä ja hyvän palvelukyvyn omaavan keskustan syntyä”. Vuoden 1967 kaavan päätavoitteita olikin Kalevalantien kehittäminen Ilomantsin pääkaduksi, kaupan ja liike-elämän keskuksiksi.

Kun kunta omisti uuden keskustan alueella huomattavan osan maa-alueista lähti rakentaminen nopeasti käyntiin. Rivi- ja kerrostalorakentaminen on keskittynyt pääasiassa kunnan omistamille vuokratonteille, omakotitaloja on rakennettu kunnan vuokratonttien lisäksi myös yksityisten myymille tonteille. Kunta on yleensä omistanut rakennuskaava-alueelta noin 80 prosenttia asuntotuotantoon varatuista alueista. Se on pyrkinyt hankkimaan alueet hallintaansa jo ennen kaavan valmistumista.

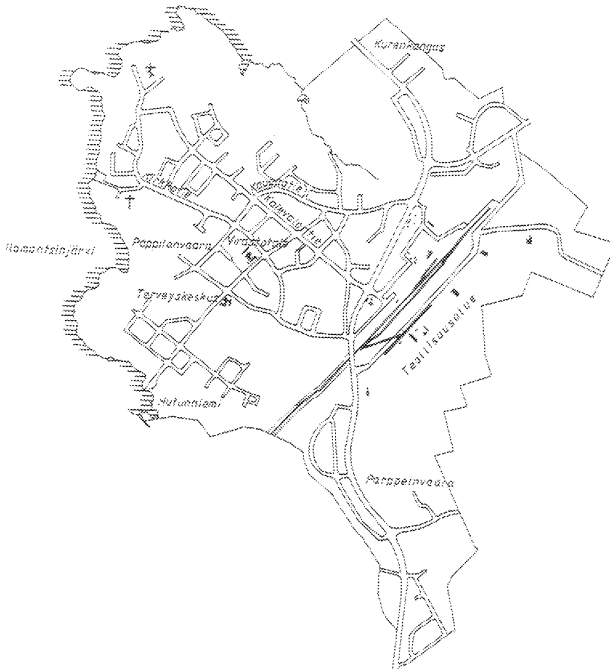
Asuntojen määrä kasvoi Ilomantsin kirkonkylässä huomattavasti nopeammin kuin väkiluku. Tämä johtuu etupäässä perheiden keskikoon pienenemisestä. Asuntojen määrä on lisääntynyt vuosina 1960-85 seuraavasti (lähteenä väestölaskennat):

1960	437
1970	603
1980	1 258
1985	1 738

Asuntojen rakentamisen aktiivista kautta olivat erityisesti 1970- ja 1980-luvut. 1970-luvun alkuvuosiin saakka rakentaminen tapahtui vielä hajanaisesti eri puolille kirkonkylää. Tämän jälkeen alkoi keskitetty ra-

kenttä, jossa rakennettiin alue kerrallaan. Ensimmäinen painopiste oli Kalevalantien ja Kirkkotien välisellä alueella, 70-luvun loppuvuosina alettiin rakentaa terveyskeskuksen ja Ilomantsinjärven väliin jäävää Hutunniemen aluetta ja 80-luvun lopulla Enon tien varressa olevaa Kurenkangasta. Kaikilla kolmella alueella on sekä rivi- että omakotitaloja.

Kirkonkylän aktiivisen rakentamisvaiheen alettua rakennettiin ensin muutamia kerrostaloja, mutta 70-luvun alkuvuosista lähtien pääpaino on ollut rivitalotuotannossa. Kerrostaloasunnot olivat valtaosaltaan vuokra-asuntoja, pientaloasunnot pääosin omistusasuntoja. Kerros- ja rivitalorakentamisen yleistymisen toi 60-luvun lopulla Ilomantsiin vieraspaikkakuntalaiset rakennuttaja- ja rakennusyrietykset. Samalla paikkakunnalle tuli myös nykyinen suomalainen asuntotuotannon organisointimalli, joka oli jo pitkään vastannut rakennustoiminnasta Etelä-Suomen kaupungeissa. Kirkonkylän rakentaminen oli aikaisemmin tapahtunut pääasiassa ilomantsilaisten voimin omatoimisena omakotitalojen rakentamisena. Kirkonkylän nopean kasvuvaiheen aikana rakentamisesta tuli entistä enemmän yritystoimintaa, jossa aktiivisina toimijoina olivat rakennuttajayrietykset, rakennusliikkeet ja pankit.

Kuva 4. Ilomantsin kirkonkylä vuonna 1990

Yksityisten toimijaryhmien rinnalla on korostunut myös kunnan rooli paitsi asuntotoimen ohjaajana ja suunnittelijana myös vuokra-asuntojen rakennuttajana ja omistajana. Kunnallinen asuntotuotanto on yksi esimerkiksi hyvinvointivaltion kaudella tapahtuneesta kunnan tehtävien lisääntymisestä. Ilomantsin kunta edisti kuntakeskuksensa kasvua myös rakentamalla vuokratalonsa pääosin taajamiin ja ohjaamalla muutakin asuntotuotantoa niihin. Kunnan johdon 60-luvun lausunnoissa korostettiin kuntakeskuksen nopean kasvun ja toiminnan keskittämisen olevan ”kai-kin puolin tarkoituksenmukaista, sillä edistämällä taajaman kasvua luodaan samalla uusia työtilaisuuksia ja maaltapakoa saadaan näin ollen vähäisemmäksi” (kunnanjohtajan lausunto Kauppalehdessä 8.2.1964).

Kirkonkylän keskellä olevien alueiden rakentamisen myötä siirtyi kirkonkylän toiminnallinen keskus 1960-luvulla kokonaan uuteen paikkaan (ks. kuva 4). Kauppätien varrelta loppui liiketoiminta lähes kokonaan ja rakennukset otettiin asuinkäyttöön. Kaupat ja liike-elämä keskittyivät Kalevalantien alkuosan varrelle. Kaukana toisistaan sijaitsevat tasakattoiset ja tiilivuoratut marketit, pankit, ravintolat, linja-autoasema ja muut liikerakennukset muodostavat selvän kontrastin Kauppätien vanhalla kyläraitille, jossa kaksikerroksiset rakennukset ovat ryhmittyneet lähekkäin. Kalevalantien leveys jalkakäytävineen on 21 metriä. Tien molemmin puolin, ennen yksi- ja kaksikerroksisia liikerakennuksia, ovat vielä leveät paikoitusalueet. Uudisrakentamisessa on noudatettu suurkaupunkien liikerakennusten muotoja ja tyyliä. Näin oli erityisesti pankkien ja kauppakettujen myymälöiden kohdalla, jotka noudattivat valtakunnallisia tyylipiirteitä (vrt. Kosonen 1978, 18). Rakennuksia tehtiin entistä enemmän tiilestä ja betonista. Ilomantsin pienistä mittasuhteista johtuen on tulos huomattavasti silmiinpistävämpi kuin kaupungeissa.

Kun Kalevalantien alkupäätä hallitsee yksityinen liike-elämä, niin kirkkojen puoleinen pää on varattu asumiskäyttöön. Julkiset palvelut ja teollisuus sekä niiden mukana suurin osa kirkonkylän työpaikoista sijaitsevat tältä valtavyylältä hieman sivussa. Lähimpänä on uusi kunnantalo ja sen yhteydessä oleva valtion virastotalo. Terveyskeskus ja koulut sijaitsevat pääosin Ylätiellä. Teollisuus on sijoittunut rautatieaseman läheisyyteen ja rautatien itäpuolelle. Entisen urheilualan muuttuessa teollisuusalueeksi, on Parpeinvaaran pohjoispuolelle rakennettu 80-luvun aikana varsin edustava urheilu- ja vapaa-ajanviettoalue. Ilomantsin kirkonkylän maankäytössä on erilaiset toiminnot jaettu eri alueille hyvin selväpiirteisesti funktionalistisen suunnittelun peruserätyylin mukaisesti.

1960-luvun lopulla alkanut uudistusaalto on muuttanut perusteellisesti koko Ilomantsin kirkonkylän ulkoasun. Nämä muutokset eivät kuitenkaan ole paikallisia luonteeltaan, sillä saman suuntaisia muutoksia on tapahtunut useimmissa muissakin maaseututaajajamissa. Heikki Kukkonen tutkimusryhmä on selvittänyt varsin perusteellisesti 60- ja 70-luvun suunnittelun vaikutuksia suomalaisiin maaseututaajajamiin. Heidän keskeisimmät havaintonsa ovat melkein sellaisenaan todettavissa myös Ilomantsissa. Näitä ovat mm. toimintojen alueellinen eriyttäminen, alue kerrallaan tapahtunut rakentaminen ja sen seurauksena eräänlaisten pienoislähiöiden syntyminen, taajaman keskustan siirtyminen uuteen paikkaan, taajaman maisemasuhteen muuttuminen soille ja pelloille tapahtuneen rakentamisen myötä sekä leveiden, ylimitoitettujen ajoväylien syntyminen (Kukkonen ym. 1982, 14-15).

Useat näistä muutoksista eivät ole välttämättä edes vain kansallisia, sillä samanlaisia havaintoja on raportoitu muidenkin länsimaiden maaseudulta (Kanadan osalta ks. esim. Hodge ym. 1983, 188-189 ja Saksan Endruewit 1990, 84-85). Anne Hailaa (1990, 9) ja hänen oppi-isäänsä David Harveytä mukailien voidaankin kysyä, yhtenäistäkö talouden integraatio ja globalisaatio myös yhdyskuntia ja rakennettua ympäristöä. Maankäytön kannalta 80-luvun keskeisin universaali tendenssi on Hailan mukaan maanomistajien pyrkimys suhtautua maahansa puhtaana finanssiomaisuutena. Maankorosta tulee tällöin keskeinen yhdyskuntatilan tuottamista ja käyttöä ohjaava voima (Haila 1990, 19-20, Haila 1988).

Ilomantsin kirkonkylän kehityksessä ei yksityisillä maanomistajilla ole läheskään samaa roolia kuin Hailan tutkimuksessa ja muissa suurissa kaupungeissa koskevilla tutkimuksissa. Kunta on jo hyvissä ajoin hankkinut omistukseensa valtaosan rakennusmaasta, joten rakentaminen on voinut edetä varsin suunnitelmallisesti. Paikallishallinnon merkitys on ollut Ilomantsin rakennetun ympäristön kehityksessä muutenkin keskeinen. Kysymykseen, miksi kirkonkylä on rakennettu sellaiseksi kuin se tällä hetkellä on, on vastattava: siksi, koska kaavoittajat, kunnan viranhaltijat ja luottamusmiehet halusivat näin 60-luvulla tehdä. Kunnan johdon mielestä Ilomantsi tarvitsi kehityksensä moottoriksi ja symboliksi modernin, kaupunkimaisen keskustan, joka vetäisi puoleensa uudet yritykset ja sivukylien asukkaat Etelä-Suomen asemesta. Ajan hengen mukaisesti sai Ilomantsinkin kaavoitustyö ideansa funktionalismista, josta oli tullut toisen maailmansodan jälkeen modernin kaupunkisuunnittelun hallitseva paradigma.

Funktionalismin johtavana periaatteena oli hajottaa eri toiminnot eri alueille. Se korosti liikennettä kaavoituksen ensisijaisena tekijänä, mikä

johti katuverkon voimakkaaseen jäsennöintiin. Asuinalueen suunnittelussa funktionalismia toteutti lähiöteoria, jonka mukaan lähiössä ei ole työpaikkoja vaan sen fyysinen ympäristö ja palvelut olivat yksistään asumista tukevia (Vuorela 1982, 19 ja 60). Suunnittelijat eivät vielä 1960-luvulla pohtineet sitä, miten tämä suuria kaupunkeja varten kehitetty suunnittelumalli sopi pieneen maaseututaajamaan.

Myöhäismoderni Ilomantsi

Kun muualla Euroopassa keskusteltiin 1980-luvulla hyvinvointivaltion kriisistä, oli hyvinvointivaltion kehitys Suomessa vielä vakaata. Poliittisen ilmapiirin muuttumisen ja taloudellisen laman myötä julkisen sektorin säästöohjelmat ja hyvinvointipalvelujen supistaminen tulivat meillä ajankohtaisiksi vasta 1990-luvulla. Monet uskovat hyvinvointivaltiollisen mallin murenevan myös Suomessa ja vaihtuvan toiseksi. Hyvinvointivaltiota on alettu pitää vain yhden aikakauden hegemonisena projektina. Sen tilalle on nyt tullut monta uutta kilpailevaa projektia, jotka pyrkivät valloittamaan hegemonian (Granberg 1991). Hyvinvointivaltio tuskin kuitenkaan tulee purkautumaan kokonaan vaan tulee jättämään oman historiallisen kerrostumansa yhteiskuntaan ja yhdyskuntiin.

1990-luvun poliittisia ja ideologisia johtotähtiä ovat olleet yksityistäminen, liberalisointi ja integraatio. Vuonna 1987 tapahtui hallituspolitiikassa käänne kun kokoomus tuli kahdenkymmenen oppositiovuoden jälkeen hallitukseen. Julkisen sektorin uudelleen arvioinnit ovat olleet viimeisten hallitusten ohjelmissa keskeisesti esillä. Julkisen sektorin säästöohjelmien yhteydessä on tehty merkittäviä poliittisia valintoja. Hyvinvointivaltioprojektissa tapahtui julkisten palvelujen laajentaminen vielä yhtenäisen kuntalaitoksen pohjalta universaalien tarjontaperiaatteen mukaan. Voimistunut uusliberaali suuntaus nojaa konsumerismin periaatteisiin: palveluhyödykkeiden markkinoihin, asiakaskilpailuun ja kuluttajan valintaan (Rannikko & Pyy 1994).

Käytännössä valtiovallan muuttunut suhtautuminen peruspalveluihin näkyy vuonna 1993 voimaan tulleessa valtiosuusuuudistuksessa, mikä lisäsi kuntien päätäntävaltaa palvelujen järjestämisessä. Lama-aika ja siihen liittyvä valtion rahoituskriisi toivat esiin uudistuksen kääntöpuolen: valtiosuusudet ovat helposti muuteltavia, joten valtio otti ne heti miljardisäästöjen kohteeksi (Rannikko & Pyy 1994, 87-88). Ilomantsin tapaisissa kunnissa nämä toimet ovat näyttäytyneet valtion vetäytymisenä vastuusta

ja palveluista vastaamisen sysäämiseä yksiomaan kunnille. Peruspalvelujen saatavuus harvaan asutuilla alueilla ja syrjäisissä kunnissa ei olekaan enää itsestäänselvyys.

Koska maaseudun kuntakeskusten työpaikat ovat olleet paljolti julkisen sektorin varassa, on niiden kehitys ratkaisevasti riippuvainen suomalaisen julkis palveluvaltion kehityksestä. Julkisten työpaikkojen kasvu lopui Suomessa 80- ja 90-lukujen vaihteessa ja kääntyi nopeaan laskuun (Pyy & Lehtola 1996, 28). Erityisen nopeaa supistuminen oli kunnallisten naistyöpaikkojen kohdalla eli juuri niissä ammattiryhmissä, joista Ilomantsin kirkonkylän tapaiset taajamat olivat riippuvaisia. Vuosien 1990 ja 1995 välisenä aikana laski palveluelinkeinoissa työskentelevien määrä Ilomantsin kuntakeskuksessa 1640:stä henkilöstä 1315:een. Työttömien määrä kasvoi samana aikana 444:stä 962:een, jolloin työttömyysprosentti oli 30. Kuntakeskuksen väkiluku väheni 1990-luvun alkupuoliskolla yli 200 henkilöllä. Suurimmillaan asukasmäärä oli 1980-luvun puolivälissä.

Ilomantsin kuntakeskus on joutunut siten aivan uuteen tilanteeseen, kun vuosikymmeniä jatkunut kasvukausi on ohi. Työmarkkinoiden laajenemisen aikoina uudet asukkaat perustivat perheitä, saivat lapsia ja rakennuttivat uusia asuntoja. Kasvun aikana syntyneet ikäluokat ovat tulossa työkään, mutta heidän työnsaantimahdollisuutensa ovat supistuvilla työmarkkinoilla rajalliset. Ilomantsin tapaisia taajamia uhkaa lähivuosikymmeninä nuorison lisääntyvä poismuutto ja ikärakenteen vanheneminen, asuntokannan vanheneminen, fyysisen ja sosiaalisen ympäristön rapistuminen. Maaseudun kuntakeskukset ovat tällä hetkellä poliittisessa päätöksenteossa väliinpuotojia, jotka on rajattu niin maaseutu- kuin kaupunkipolitiikankin ulkopuolelle. Koska useimpien kuntakeskusten kasvuvaihe ajoittui hyvinvointivaltion rakentamisaikaan, ovat myös niiden supistumisoireet samanaikaisia. Seuraukset eivät siten tule jäämään paikallisiksi vaan vaikuttavat koko maan aluerakenteen kehitykseen.

Ekologisen modernisaation ristiriitaiset alkuvaiheet

Kasvuvaiheen kääntyminen supistumiseksi synnyttää yhdyskunnissa uusia ongelmia ja suunnitteluhaasteita. Ongelma on monissa Suomen kaupungeissa ja taajamissa tällä hetkellä hyvin ajankohtainen, suorastaan päälle kaatuva. Vaikka meitä suomalaisia on vain viisi miljoonaa, on Suomessa kaavoitettuja alueita yhdeksälle miljoonalle asukkaalle. Tällä hetkellä näillä kaavoitetuilla alueilla asuu 3,5 miljoonaa ihmistä. Kunnallistekniikalla

varustettuja kaavareservejä on noin miljoonalle ihmiselle (Uusitalo 1998, 53). Varsin suuri osa tästä on maaseudun kuntakeskuksissa ja taajamissa. Näiden yhdyskuntien kasvun pysähtymistä ja taantumista on paljon vaikeampi hallita ja ohjata kuin kasvua (vrt. Hiltunen 1995). Ilomantsin kuntasuosituksen kasvun aikana asutusta ohjattiin kaava-alueen reunoille sijaitseviin pienoislähiöihin. Nyt uhkana ovat rakentamattomat tai vajaasti rakennetut tontit, tyhjiksi jääneet liiketilat ja hyödyntämätön kunnallistekniikka. Optimistisen kasvuennusteen varassa tapahtunut kaavoitus on johtamassa ylimitotettuihin investointeihin. Hyödyntämätöntä kunnallistekniikkaa on sitoutuneena rakentamattomiin tontteihin 5-10 miljoonan markan edestä. Parhailaan uudistettavassa kirkonkylän osayleiskaavassa näihin haasteisiin vastataan mm. täydennysrakentamisella, ylimitotetun rakennuskaavan purkamisella ja taajamakuvan yhtenäistämällä. Ikärakenteen vanheneminen aiotaan ottaa huomioon rakentamalla merkittävä osa uusista asunnoista palvelujen lähelle, turvallisten jalankulku-yhteyksien äärelle mm. Kalevalantien ja Kauppatien varteen. Uusia asuntoja uskotaan vielä tarvittavan asumisväljyyden kasvamisen vuoksi. Kun koko Ilomantsissa rakennettiin 1980-luvun alkupuolella joka vuosi yli 100 uutta asuntoa, on luku viime vuosina ollut 20-40:n paikkeilla.

Fyysisen ympäristön viihtyisyys tulee olemaan jatkossa Ilomantsin henkisen ilmapiirin kannalta tärkeä kysymys. Vielä 1960-luvulla ihmiset tyytyivät siihen, että saivat käyttöönsä jonkinlaisia asuntoja ja katuja, mutta nykyään he vaativat asuinympäristöltä myös viihtyisyyttä ja kauneutta. Rakennetun ympäristön käyttäjien ja heidän edustajiensa kriittinen rooli näyttäisi läntisissä teollisuusmaissa 1980-luvulta lähtien korostuneen (vrt. Cuff 1989, 435). Yhdyskuntasuunnittelu on vastannut tähän haasteeseen kehittämällä suunnitteluprosessia avoimempaan suuntaan. Suunnittelu ei ole enää viraston sisäistä, tiukasti ohjattua toimintaa vaan eri osapuolten välistä vuorovaikutusta (Pakarinen 1992, 125-127).

Ilomantsin kirkonkylän funktionalistista muotoa ja ulkoasua kohtaan ei näytä esiintyneen vielä 1960-luvulla kritiikkiä, ei ainakaan julkisesti. Vuonna 1970 Ilomantsin kirkonkylä selviytyi voittajana Pohjois-Karjalan kirkonkyläiden välisessä viihtyvyys- ja siisteyskilpailussa. Kiitosta sai kulttuuririentojen ohella erityisesti keskustan uuden pääliikenneväylän (Kalevalantien) laatu, vaikka se tekikin kilpailun tuomaristoon ”lähes taimiasteella olevan puustonsa takia jossain määrin alastoman vaikutuksen”.

1970-luvun kuluessa tilanne muuttui ja kirkonkylän rakentamistapaa arvostelevia puheenvuoroa alkoi esiintyä julkisuudessa entistä useammin. Mitään varsinaisia kansanliikkeitä ei kuitenkaan ole syntynyt vaan kes-

kustelu on käyty lähinnä vain paikallislehdessä sekä kunnan luottamuseli-
missä. Ainoa laajempi kirkonkylän rakentamisen synnyttämä kansanliike
oli nimien keruu adressiin, joka koski Kirkkotielle suunniteltua kevyen
liikenteen väylää. Adressin allekirjoittaneet pelkäsivät, että väylä kaataisi
altaan runsaasti puustoa ja rikkoisi Kirkkopuiston kokonaisuutta. Muu-
toin Ilomantsin kirkonkylän rakentamistapaa ja viihtyisyyttä koskeva kes-
kustelu on varsin yksipuolisesti kohdistunut Kalevalantiehen ja senkin
kohdalla oikeastaan vain yhteen seikkaan, tien leveyteen. Kriitikot ovat
kutsuneet avaraa ja aukeaa pääkatua Ilomantsin lentokentäksi. Keskustelu
Kalevalantien leveydestä oli kiivasta koko 1980-luvun ja 1990-luvun al-
kuvuosina.

Keskustelu alkoi kunnanhallituksessa ja lautakunnissa jo tien loppu-
osan rakentamista suunniteltaessa. Vuosien mittaan ovat lautakunnat sekä
suunnittelijat tehneet esityksiä tien muuttamiseksi paremmin ympäristöön-
sä sopeutuvaksi. Kunnanhallitus on tyrmännyt nämä esitykset toinen toi-
sensa perään. Kalevalantiestä käydyt keskustelun ydinkysymys on ollut,
säilytetäänkö tie nelikaistaisena tai muutetaanko se kaksikaistaiseksi.
Kalevalantien kaventamista vastustavien keskeisin argumentti on ollut lii-
kenne. Sivukylistä olevat luottamusmiehet ovat pelänneet, että kaksikaistai-
suuden myötä tiestä tulisi liikenteen pullonkaula, joka vaikeuttaisi kirkon-
kylällä asioimista. Kaksikaistaisuuden puolustajat ovat vedonneet liikenne-
turvallisuuteen, toimivuuteen ja ympäristöön.

Kesällä 1990 tehtiin Kalevalantielle vihdoinkin jotakin, tosin vain ko-
keilumielessä ja tilapäisesti. Katu kavennettiin kesän ajaksi kaksikaistaiseksi
betonisin kukkaruukuin, joiden väliin jäi pysäköimistaskuja. Kokeilu hy-
väksyttiin vasta tiukkojen äänestysten jälkeen, kunnanvaltuustossa oli
äänestystulos niukin mahdollinen eli 18-16. Valtuuston äänestyskäyttäy-
tymisen tarkastelu kertoo varsin paljon siitä, missä rintamalinjat Kalevalan-
tien kiistoissa ovat kulkeneet. Puoluekannalla ei äänestyksessä ollut mer-
kitystä, sillä valtuuston suuret puolueet, keskusta ja sosialidemokraatit,
jakautuivat äänestyksessä kahtia. Sen sijaan ammatilla ja asuinpaikalla oli
ratkaiseva merkitys. Enemmistö kokeilun kannattajista oli kirkonkylässä
asuvia toimihenkilöitä. Vastustajien ydinryhmän muodostivat sivukylissä
asuvat maanviljelijät, jotka ovat myös koko kiistan ajan aktiivisimmin
puolustaneet nykyistä nelikaistaista Kalevalantietä.

Tyypillisiä ammattajeja kokeilun puolesta äänestäneiden piirissä olivat
luokanopettaja, pankinjohtaja, terveydenhoitaja ja aluesihteerit. Ilomant-
sin kirkonkylän keskeisimmän ympäristökiistan rintamalinjat näyttävät
siten kulkevan uuden keskiluokan ja maatalousväestön välillä. Jossain

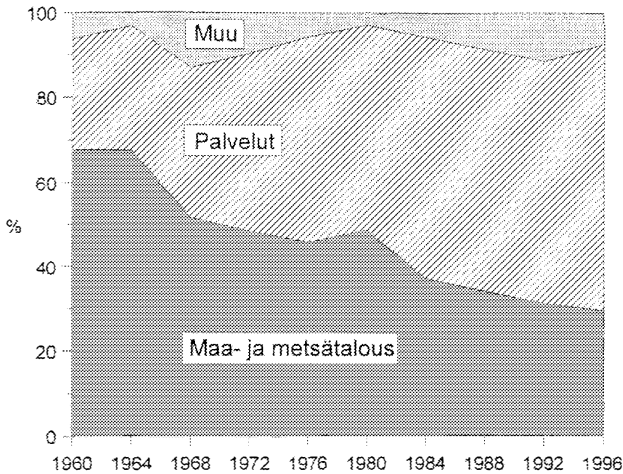
määrin kiistaan liittyy myös kunnallisen eliitin ja kansan ”syvien rivien” välistä ristiriitaa. Vanhan nelikaistaisen Kalevalantien puolustajat olivat etupäässä rivivaltuutettuja. Johtavat kunnallispoliitikot olivat kokeilun kannattajien rintamassa puolueista ja ammateista riippumatta. Kunnan johtavat viranhaltijat ovat jo pitkään toimineet aktiivisesti kaksikaistaisuuden puolesta. Kokeilun kannalla olivat nyt myös Kalevalantien varren kauppiat ja yrittäjät, vaikka aikaisemmin monet heistä olivatkin suhtautuneet kaksikaistaisuuteen kielteisesti.

Kalevalantien ulkoasun ja toimivuuden parantamista koskevassa kiistassa ovat keskeisiä olleet samat ryhmät kuin kirkonkylän rakentamissakin, ts. suunnittelijat, kunnallispoliitikot ja viranhaltijat. Kaikki eivät vain ole olleet yhtä mieltä siitä, että leveä tie olisi ongelma. Kiistan osapuolina olivat toisaalta sivukylien isäntämiehet ja toisaalta kirkonkylän uusiin keskiluokkiin kuuluvat luottamusmiehet ja virkamiehet. Aluksi kiistan taustalla saattoi olla myös sivukylien ja kuntakeskuksen välisiä perinteisiä intressiristiriitoja: sivukyläläiset ovat suhtautuneet usein kriittisesti suurten rahasummien investoimiseen kuntakeskukseen. Pitemmän päälle kyse ei ollut kuitenkaan taloudellisista eduista vaan ympäristölle annettavista erilaisista merkityksistä. Ympäristösuhteiden analysoiminen on varsin vaikeaa, koska yksittäisen ihmisen ympäristösuhde on valtaosaltaan tiedostamatonta, syvällä ihmisen piilotajunnassa olevaa (vrt. Nyman 1997). Ympäristöön liittyvät konkreettiset ristiriitatilanteet pakottavat ympäristösuhteen ”päivänvaloon”, tietoiseksi.

Ilomantsissa havaitsemamme ristiriidat perinteisen maaseutuväestön ja kasvavien keskiluokkien välillä eivät ole mikään paikallinen erityispiirre. Samansuuntaisia eroja on havaittu maanviljelijöiden ja muun maaseutuväestön välillä mm. Länsi-Saksassa (Endruweit 1990, 83-84) ja Englannissa (Newby 1979, 166-168). Maanviljelijät näyttäisivät olevan muita huomattavasti vähemmän kiinnostuneita ja huonommin tietoisia päivittäisellä toiminta-alueellaan tapahtuneista maisemallisista ja visuaalisista muutoksista. Länsi-Saksan maaseutuyhdyskuntia koskevan tutkimuksen mukaan havainto koskee erityisesti 40-50 -vuotiaita maanviljelijöitä, ei niinkään iäkkäämpiä viljelijöitä. Endruweit (1990, 84) olettaa, että ammatillisella koulutuksella ja maatalousneuvonnalla on ollut oma vaikutuksensa tähän tulokseen.

Uudelle palveluluokalle maaseutuympäristö edustaa maisemaa ja virkistystä, ei elinkeinoa kuten maanviljelijöille ja metsureille. He arvostavat esteettisyyttä, maalauksellisuutta ja muuttumattomuutta (Newby 1979, 166-168). Ammatti- ja elinkeinorakenteen muutos on kasvattanut nämä

uudet ryhmät merkittäviksi vaikuttajiksi Ilomantsissa ja nostanut ympäristökysymykset ajankohtaisiksi myös siellä. Kunnanvaltuuston tyypillinen jäsen ei enää ole sivukylässä asuva maanviljelijä vaan kirkonkylässä asuva, palvelualalla työskentelevä henkilö.

Kuva 5. Iloanta'n kunnanvaltuutettujen ammatillinen jakauma vuosina 1960-1996

Tämä arvomaailman vähittäinen muuttuminen on johtanut siihen, että keskustamiljöön perusparannus saadaan toteutettua. Kukkaruukkukokeilut eivät vielä johtaneet pysyvämpiin ratkaisuihin. Kukkaruukuista kyllä keskusteltiin paikallislehden yleisönosastossa paljon, mutta lähinnä vain sitä pohtien, miten ne pitäisi sijoittaa, jotta eivät heikentäisi liikenteen näkyvyyttä. Kokeilujen jälkeen keskustelu Kalevalantiestä hiljeni muutamaksi vuodeksi. Kalevalantien palautti Pogostan Sanomien otsikkoihin kunnan alueella tehty liikenneturvallisuussuunnitelma, joka osoitti loukkaantumiseen johtaneiden liikenneonnettomuuksien kaksinkertaistuneen Kalevalantiellä kymmenessä vuodessa. Liikennesuunnitelman jatkotyönä valmistuneessa selvityksessä esitetään Kalevalantien muuttamista kaksikautiseksi. Tien kohentaminen on ollut esillä myös kirkonkylän yleiskaavan uudistamisen yhteydessä.

Kunnan luottamusmiesten asenteet ovat kypsyneet hyväksymään kirkonkylän keskustamiljöön uudistamisen. Huhtikuussa 1997 kunnanhallitus asetti valmistelutyöryhmän viemään kirkonkylän keskustamiljöön kehittämistä eteenpäin. Käytännössä työryhmän tehtäväkenttä oli rajattu Kalevalantiehen ja sen välittömään läheisyyteen. Suunnitelman laatijaksi valittiin oululainen konsulttitoimisto, joka valmisteli yhteistyössä valmis-

telutyöryhmän kanssa useita toteutusvaihtoehtoja. Yhteistä kaikille vaihtoehdoille oli, että Kalevalantie muutettaisiin kaksikaistaiseksi. Vaihtoehdoista pyydettiin keskeisten sidosryhmien lausunnot. Niitä esiteltiin keväällä 1998 näyttävästi paikallislehdessä ja markkinoiden yhteydessä sekä pyydettiin samalla yleisöltä palautetta. Valmisteleva työryhmä päätti valita jatkosuunnittelun pohjaksi vaihtoehdon, jossa tori säilyy nykyisellä paikallaan, mutta sen kohdalle Kalevalantien ja Mantsintien risteykseen rakennetaan kiertoliittymä. Lokakuussa kunnanvaltuusto hyväksyi yksimielisesti lopullisen yleissuunnitelman ja antoi kunnanhallitukselle ja rakennustoimikunnalle valtuudet hankkeen toteuttamiseen. Kalevalantien korjaustyöt alkoivat kesällä 1999.

Hyväksytyyn suunnitelman mukaan Kalevalantie jaksotetaan kolmeen osaan: tien alkuosa on liikennepainotteinen *keskustan sisääntulojakso*, Ruskosillantien ja Kauppatien väli on taajaman *kauppakatu* ja loppujakso *asuinalueen pääväylä*. Kadun kaventaminen yksikaistaiseksi tapahtuu leventämällä kevyen liikenteen väyliä vajaalla metrillä sekä rakentamalla niiden ja ajokaistojen väliin leveä viheralue. Muutamiin liittymiin tulee ajokaistojen väliin viherkaistoja ja pieniä linjausten siirtämissä. Nämä muutokset lievitävät tien suoraa linjausta ja katkaisevat pitkiä näkymiä. Kaventamisen, kiertoliittymien, linjausmuutosten ja välikaistojen uskotaan rauhoittavan liikennettä ja antavan tilaa kevyelle liikenteelle. Torin välittömään läheisyyteen tulevan kiertoliittymän on ajateltu olevan kirkonkylän keskipiste ja sille haetaan omaleimaista ilmettä.

Ilomantsin kuntakeskusta koskevan keskeisimmän ympäristökonfliktin ratkeaminen saattaa näyttää yllättävältä. Taustalla on kuitenkin suunnitteluotteen huomattava muuttuminen. Aikaisemmin oli Kalevalantietä koskevat esitykset tuotu valmiina teknisestä virastosta ja lautakunnasta kunnanhallitukseen ja valtuustoon. Niiden tehtävänä oli vain joko hyväksyä tai hylätä ne; sisältöihin ei tässä vaiheessa enää voinut juuri vaikuttaa. Päätöksentekovaihe oli siten hyvin kärjistynyt joko-tai-tilanne ja siitä jäi katkeria muistoja. Monen luottamusmiehen näkökulmasta kadun kaventamisyrietykset saattoivat näyttää johtavien viranhaltijoiden ja suunnittelijoiden sanelulta. 1990-luvun jälkipuoliskolla tällaista tilannetta on hyvin tietoisesti vältetty ja suunnittelu on perustunut eri osapuolten pitkäkestoiseen vuoropuheluun. Luottamusmiehille ja kuntalaisille on esitelty suunnittelun edetessä erilaisia vaihtoehtoja ja pyydetty niistä palautetta. Hallinto on pyrkinyt tietoisesti rakentamaan yksimielisyyttä politiikkojen, virkamiesten ja kuntalaisten välille. Näin lopullinen päätöksenteko oli helppo ja varsin ristiriidaton vaihe.

Johtopäätöksiä

Ilomantsissa yhteys maaseudun perinteiseen elämäntapaan ja kulttuuriin säilyi kiinteänä pitkään. Omavaraistalous eli modernin palkkatyö-yhteiskunnan rinnalla yhtä aikaa. 1960-luvulla Ilomantsia alettiin määrätietoisesti muuttaa moderniksi kunnaksi. 1980-luvun puoliväliin mennessä Ilomantsi oli siirtynyt myöhäismoderniin vaiheeseen. Parhaiten tämä näkyi kuntalaisten ammattirakenteessa ja kuntakeskuksen ulkomuodossa. Kulttuurinen modernisoituminen ei kuitenkaan edennyt yhtä nopeasti kuin rakenteellinen kehitys. Tämä näkyy erilaisten kulttuurien yhteentörmäyksessä kuntakeskuksen suunnittelussa. Vaikka Ilomantsin kunta menettikin lähes puolet väestöstään 1960- ja 1970-lukujen rakennemuutoksissa, muutti kuntakeskuksen kasvaviin palveluammatteihin runsaasti uutta väestöä muualta. Ilomantsissa tapahtui samanlainen tulokkaiden ja paikkakunnalla pitkään asuneiden välinen kulttuurinen yhteentörmäys, mikä on ollut tyypillistä nopeasti kasvaneille yhdyskunnille (Blahna 1990). Tuodessaan uudelle asuinpaikkakunnalleen aikaisemmat kokemuksensa, ajatuksensa ja tarpeensa uudet ihmiset ovat yleensä muutosten puolestapuhujia. Tulokkaiden merkitys paikallisen ympäristöorientaation uudistamisessa oli kasvavissa kuntakeskuksissa suuri myös siksi, että he edustivat ammatillisesti varsin yhtenäistä ryhmää, uutta palveluluokkaa. He ovat kiinnostuneita asuinympäristönsä viihtyisyydestä aivan eri tavalla kuin Ilomantsissa pitempään asuneet ja ovat tukeneet aktiivisesti suunnittelijoiden ja viranhaltijoiden pyrkimyksiä uudistaa keskustamiljöötä.

Ilomantsin tapaisissa syrjäisissä maaseutukunnissa on julkisen sektorin rooli hyvin keskeinen, oli sitten kyse työpaikkojen tarjonnasta tai fyysisen rakenteen ja asuntomarkkinoiden ohjaamisesta. Niinpä on varsin luonnollista, että avaintoimijoina kuntakeskuksen ulkoasun uudistamisessa ovat olleet kunnan viranhaltijat ja kunnan palkkaamat suunnittelijat. Samat ammattiryhmät olivat jo aikoinaan olleet luomassa funktionalistisen kuntakeskuksen. Ilomantsin kirkonkylän uudessa osayleiskaavassa ja Kalevalantien parantamissuunnitelmassa suhtaudutaan varsin kriittisesti 1960-luvun suunnittelun aikaansaannoksiin. Siirtymä selväpiirteisestä funktionalismista uudenlaiseen suunnitteluun ei kuitenkaan Ilomantsin tapauksessa merkitse kovin radikaalia muutosta. Saattaa olla jopa liioiteltua puhua ekologisesta modernisaatiosta kokonaan uutena suunnitteluparadigmasta. Modernismin linja jatkuu edelleen, vaikka huomiota kiinnitetäänkin nyt uusiin kysymyksiin. Valtaosa nykyisistä suomalaisista suunnittelijoista on 60-lukulaisia, jot-

ka ovat säilyttäneet modernistisen arvomaailmansa (Knuuti 1995). He eivät ole menettäneet kokonaan uskoaan edistykseen vaan ovat lähteneet ratkaisemaan ympäristöongelmia suunnittelun avulla luottaen ihmisjärkeen, tietoon ja teknologiseen osaamiseen. Kommunikatiivisuus ja vuorovaikutteisuus soveltuvat myös hyvin heidän 60-lukulaiseen modernismiinsa.

Ratkaisu pääkadun leveyttä koskevaan konfliktiin löytyi vuorovaikutteisen suunnittelun avulla. Viranhaltijat ja johtavat luottamusmiehet pyrkivät tietoisesti välttämään erilaisten näkemysten yhteentörmäystä. Kalevalantien suunnittelun viimeisintä vaihetta voidaan kuitenkin tarkastella paitsi kommunikatiivisen suunnittelun riemuvoittona myös vallankäytön näkökulmasta. Vanhaa kiistakysymystä, kadun leveyttä, ei tuotu laajempaan keskusteluun vaan valmistelutyöryhmä asetti heti alkajaisiksi kaksikaistaisuuden tavoitteeksi. Kaikissa yleisölle esitetyissä vaihtoehdoissa katu oli kaksikaistainen ja kyselylomakkeessa, jossa ilomantsilaisia pyydettiin valitsemaan paras vaihtoehto, ei ollut lainkaan nollavaihtoehtoa eli nykytilan säilyttämistä. Keskustelu haluttiin ohjata kiistaa herättäneestä kadun leveydestä muihin kysymyksiin kuten torin ja kiertoliittymien sijaan. Oliko koko vuorovaikutteisen suunnitteluprosessin tarkoitus sittenkin vain vastarinnan sammuttaminen ja konfliktin eliminoiminen? Oliko kyse kunnallisen eliitin taitavasta pelistä kiistan viemiseksi ”oikeaan” ratkaisuun?

Konfliktitilanteissa valtasuhteiden muodostuminen voidaan liittää oikeuteen määrittellä ongelma ja sen ratkaisu. Toiset toimijat pyritään saamaan taipumaan omiin määrittelyihin tai tekemään heistä hiljaisia. Ranskalaisen valta-analyttikon Michel Foucault'n mukaan valtaa tulisi tarkastella strategisena ilmiönä; käsite osoittaa yksilöiden tai ryhmien välisen suhteen (Ylönen 1996, 16-17). Valta voidaan ymmärtää prosessina, joka lakkaamattomien kamppailujen ja yhteenottojen kautta muuttaa, vahvistaa tai kumoaa olemassa olevia voimasuhteita. Ilomantsin pääkatua koskevassa kiistassa uudistuksia vastustanut osapuoli ei ollut mitenkään selkeästi tunnistettava ryhmä, vaan se muodostui yksittäisistä kunnallispolitiikoista ja yleisönosaston kirjoittajista. Näitä vastaanhangoitteijoita, jotka olivat pitkään enemmistönä kunnanvaltuustossa, yrittivät virkamiehet ja johtavat poliitikot suostutella puolelleen. Pitkän suostutteluvaiheen jälkeen tässä on vihdoinkin onnistuttu ainakin sen verran, että uudistuksen vastustajat on saatu hiljaisiksi. Kyseenalaista sen sijaan on, ovatko he muuttaneet omia määrittelyjään itse kadusta.

Suunnitteluprosessiin vaikuttaneet toimijat ovat määrittäneet ympäristöä usealla tavalla ja erilaisia näkökulmia painottaen. Yksilöiden, ryhmien ja instituutioiden tilanteita suhteessa paikkaan on erilainen. Kunnallisille

päätöksentekijöille, jotka samalla ovat alueen asukkaita, katu edustaa ”koettua luontoa”, johon arkiset käytännöt kiinnittyvät. Toisille ilomantsilaisille Kalevalantie on päivittäinen kävely- ja toimintaympäristö, toisille vain viikottainen autotie, jota pitkin pitää päästä hoitamaan nopeasti asioitaan. Suunnittelun näkökulmasta alue määrittyy abstraktimmin tilana, johon orientoidutaan tiettyjen suunnitteluongelmien, -tavoitteiden ja -trendien perusteella (Vilkuna 1997, 189-191). On siten luonnollista, että käsitykset kadusta ovat olleet niin erilaisia ja ristiriitaisia.

Enemmän kuin erilaiset subjektiiviset kokemukset näihin ristiriitoihin on kuitenkin vaikuttanut se, että ympäristöä koskevat käsitykset ovat kulttuurisesti määrittäviä. Kalevalantietä koskevassa keskustelussa on ollut kyse paljon muustakin kuin kadun leveydestä. Siinä on määriteltä myös sitä, mikä on suomalaista kulttuuria, mikä on hyvää makua, mikä on kaunista ja kenen hallussa määrittelyn valta on (vrt. Ilmonen 1995, 29).

Nykyinen Kalevalantie edustaa nopean kaupungistumisvaiheen suunnittelu- ja kauneuskäsityksiä. Se mitä milloinkin pidetään kauniina ja toimivana on kulttuurisidonnaista ja muuttuvaa. Kadun leveyttä sinänsä ei voi pitää paikkakunnan ympäristötietoisuuden tai sen puuttumisen mittarina. Kadun leveydestä ja kuntakeskuksen ulkonäöstä keskusteleminen osoittaa kyllä ympäristötietoisuuden nousua. Ihmiset ovat olleet kiinnostuneita elinympäristöstään, sen viihtyisyydestä ja kauneudesta. Mutta kauneudelle ja viihtyisyydelle ei ole kuitenkaan mitään universaaleja kriteereitä. Käsitykset ovat kulttuurisidonnaisia ja vaihtelevat ajan myötä.

Funktionalistisia asuinalueita koskevassa keskustelussa on usein tuotu esiin, että tiettyä suuntausta, tyyliä tai muotia seuraa vastavaikutus, jolloin kaikkein vanhentuneimpana pidetään edellistä tyyliä (Ilmonen 1991, 35-37). Funktionalistisen rakentamistavan kritiikki johtuu osittain tästä vasta-vaikutuksesta. Ilomantsin uudistunut keskustamyljöö tulee mitä ilmeisemmin myös saamaan osakseen kritiikkiä ja sitäkin tullaan aikanaan uudistamaan, jotta se vastaisi uuden ajan vaatimuksia. Ekologinen modernisatiokaan ei ole mikään yhdyskuntasuunnittelun pysyvä paradigma.

Lähteet

- Blahna, D. J. (1990). Social bases for resource conflicts in areas of reverse migration. Teoksessa R.G. Lee, D.R. Field & W.R. Burch Jr. (toim.) Community and forestry. Westview Press, Boulder, San Francisco and London.

- Buttel, F. H. (1992). Environmentalization: origins, processes, and implications for rural social change. *Rural Sociology* 57, 1-27.
- Cuff, D. (1989). The social production of built form. *Environment and Planning D: Society and Space* 7, 433-447.
- Duncan, S. & M. Goodwin (1988). *The local state and uneven development*. Polity Press, Cambridge.
- Endruweit, G. (1990). The changes of agricultural interests in local decisions. *Sociologia Ruralis* 30, 76-87.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society on the late modern age*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. (1995). Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Vastapaino, Tampere.
- Granberg, L. (1991). Integraatio projektina. Teoksessa L. Granberg & O. Rosenqvist (toim.) *Lähtökohtia Euroopan tutkimukseen*. Chydenius Instituutin tutkimuksia 1/1991, Kokkola.
- Haarni, T. (1994). Suunnittelun tiloista vastarinnan paikoiksi. Teoksessa T. Haarni (toim.) *Ihmisten kaupunki? Urbaani muutos ja suunnittelun haasteet*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Raportteja 152.
- Haila, A. (1988). Land as a financial asset: the theory of urban rent as a mirror of economic transformation. *Antipode* 20, 79-101.
- Haila, A. (1990). *Land as a financial asset: studies in theoretical and real trends*. Helsinki University of Technology, Publications of Institute of Real Estate, A 9.
- Hajer, M. A. (1995). *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process*. Clarendon Press, Oxford.
- Hajer, M. A. (1996). *Ecological modernisation as cultural politics*. Teoksessa Scott Lash, B. Szerszynski & B. Wynne (toim.) *Risk, environment and modernity. Towards a new ecology*. SAGE Publications, London.
- Hannigan, J. A. (1995). *Environmental sociology. A social constructionist perspective*. Routledge, London.
- Hiltunen, H. (1995). Taajamasuunnittelu kaipaava uusia menetelmiä. *Kainuun Sanomat* 12.10.1995.
- Hodge, G. & M. A. Qadeer (1983). *Towns and villages in Canada*. Butterworths, Toronto.
- Huber, J. (1991). *Ecological modernisation: away from scarcity, soberness and bureaucracy*. Translation from A.P.J. Mol, G. Spaargaren and A. Klapwijk (toim.) *Technologie en Milieubeheer. Tussen sanering en ecologische modernisering*. SDU, Haag.

- Härö, E. (1974). Maaseutu suunnittelijoiden armoilla. *Arkkitehti* 5/1974, 35-38.
- Ilmonen, M. (1991). Pääkaupunkiseudun nuorten ympäristökäsitykset. Kvartti, Helsingin kaupungin tietokeskuksen neljännesvuosijulkaisu 2/1991, 29-38.
- Ilmonen, M. (1995). Kansallismaisema ja mielikuva. Teoksessa L. Knuuti (toim.) *Rakennettu maisema ja mielikuva*. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus C 38.
- Jokinen, P. (1996). Ekologisen modernisaation diskurssi ja ympäristöpolitiikan käytännöt. *Yhteiskuntasuunnittelu* 34:3, 37-41.
- Jokinen, P. & T. Järvikoski (1997). Ympäristö sosiologian ja ympäristöpolitiikan perusteita. Teoksessa *Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:59.
- Kangas, O. (1986). Luokkaintressit ja hyvinvointivaltio. Helsingin kauppa-korkeakoulun julkaisuja D-84.
- Kantanen, K. (1986). Kylä metsässä – metsä kylässä. *Metsätalous ja pohjoiskarjalainen syrjäkylä Naarva*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 78.
- Knuuti, L. (1995). Suomalaisten suunnittelijoiden arvoista. *Yhteiskuntasuunnittelu* 33:4, 43-50.
- Konttinen, A. (1995). Yhteiskunnan ekologisen muutoksen kulttuuriset ehdot. Teoksessa I. Massa & O. Rahkonen (toim.) *Riskiyhteiskunnan talous*. Suomen talouden ekologinen modernisaatio. Gaudeamus, Helsinki.
- Konttinen, E. & T. Litmanen (1996). Ympäristöhallinnan paikallinen eriaikaisuus. Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) *Ekokuntia ja ökykuntia*. Tutkimuksia ympäristöhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta. SoPhi, Jyväskylä.
- Koskiaho, B. (1997). Kaupungista ekokaupungiksi. *Urbaanin ekologian Eurooppa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kosonen, L. (1978). Maaseudun kuntakeskus. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Arkkitehtiosasto, Julkaisu C 44.
- Kosonen, P. (1987). Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. *Vastapaino*, Tampere.
- Kukkonen, H., M. Lievonon & M. Rautamäki (1982). Näkökohtia maaseutu-taajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Julkaisuja B 47.
- Lahti, V.-M. (1998). Riskiyhteiskunta vesilasissa. *Yliopistopaino*, Helsinki.
- Lappalainen, E. (1974). Maaseudun kaavoitus ja rakentaminen. *Arkkitehti* 5/1974, 31-34.

- Newby, H. (1979). *Social change in rural England*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Nyman, K. (1997). Johdanto: Mitä kohti? Teoksessa R. Mäntysalo, K. Nyman & J. Valanta (toim.) *Törmäyksiä. Vallankäytöstä, tulkinnoista ja osallisuudesta yhdyskuntasuunnittelussa*. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto, Julkaisu B 14.
- Pakarinen, T. (1991). Suunnittelun muutos. Teoksessa P. Isaksson & S. Virkkala (toim.) *Tampereen keskustan muutos ja Tampella*. Tampereen yliopiston ylioppilaskunnata, Julkaisusarja 1/1991.
- Pakarinen, T. (1992). Kohti moniarvoista yhdyskuntasuunnittelua. Teoksessa S. Aura & P. Siitonen (toim.) *Kunta, kuntalainen ja ympäristö. Ympäristön kehittämisen haasteet*. Vapokustannus, Helsinki.
- Pyy, I. & I. Lehtola (1996). Nordic welfare state as rural policy. Teoksessa J. Oksa & P. Rannikko (toim.) *New rural policy. Maaseudun uusi aika – Finnish Journal of Rural Research and Policy. English Supplement 1996*.
- Rannikko, P. (1989). *Metsätyö-pienviljelykylä*. Tutkimus erään yhdyskuntatyypin noususta ja tuhosta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 12.
- Rannikko, P. (1990). Om motsättningarna i produktionen av den byggda miljön. En fallstudie av Ilomants kommuncentrum. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* 12, 13-21.
- Rannikko, P. & J. Kortelainen (1992). Yhdyskunnat ja restrukturaatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 104.
- Rannikko, P. & I. Pyy (1994). Hyvinvointivaltion murros ja syrjäinen maaseutu. Teoksessa J. Oksa (toim.) *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 110.
- Sairinen, R., V. Kanninen & J. Sirviö (1997). Tielaitoksen ympäristöpolitiikan arviointi. *Tielaitoksen selvityksiä* 3/1997.
- Saloheimo, V. (1987). Ilomantsilainen kylä 500 vuoden aikana. *Kotiseutu* 1/1987, 28-31.
- Schulman, H. (1990). Alueelliset todellisuudet ja visiot. Helsingin kehitys ja kehittäminen 1900-luvulla. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 18, Espoo.
- Sihvonen, J. (1996). Ekologinen diskurssi kaupunkiseudun yhdyskuntasuunnittelussa. *Yhteiskuntasuunnittelu* 34:1, 32-43.
- Spaargaren, G. & A.P.J. Mol (1992). Sociology, environment, and modernity: ecological modernization as a theory of social change. *Society and Natural Resources* 5, 323-344.

- Turtiainen, J. (1976). Maaseututaajamien kaavoitus. Sisäasiainministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, Tutkimuksia 52.
- Uusitalo, E. (1998). Elinvoimaa maaseudulle. Miksi, kenelle ja miten? Maaseutupolitiikan perusteet. Otava, Helsinki.
- Uusitalo, H. (1990). Hyvinvointivaltion kehitys ja tulevat haasteet. Teoksessa O. Riihinen (toim.) Suomi 2017. Gummerus, Jyväskylä.
- Vaalisto, H. (1984). Ilomantsi 1930-luvulla. Pogostan Sanomat 5.1.1984.
- Vilkuna, J. (1997). Suunnittelun luontotulkintojen tutkiminen paikallisuu-den ja tekstiitulkinnan näkökulmasta. Teoksessa A.-M. Ylimaula (toim.) Maan päällä – taivaan alla. Miljöörakentamisen tutkijakoulutus 1994-1996. Acta Universitatis Ouluensis C 97.
- Vuorela, P. (1982). Yhdyskuntasuunnittelun sosiologia. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Julkaisu B 54.
- Ylönen, M. (1996). Ympäristökonflikti valtasuhteiden muodostumisen näkökulmasta. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 61.

Mervi Johanna Hiltunen

EKOMODERNI LÄHIÖUUDISTUS

Arvioin tässä kirjoituksessa suomalaista lähiöuudistusta kestäväan kehityksen näkökulmasta. Lähiöuudistus on osa 1990-luvun ja vuosituhannen taitteen kaupunki-uudistusta, jossa kaupunkirakentamisen moderni projekti on saanut vivahteita ekologisesta modernisaatiosta. Suomalainen lähiöuudistus ei ole pelkästään kerrostalojen peruskorjausta ja ympäröivän miljööän parantamista. Siihen liittyy vahvasti myös sosiaalisia ja toiminnallisia tavoitteita. Tarkastelen lähiöuudistusta erityisesti perusparantamisen ja suunnittelun käytäntöjä arvioiden sekä pohtien ekomodernin lähiöuudistuksen onnistumisen mahdollisuuksia ja esteitä. Artikkelin tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistuu keskisuuriin kaupunkeihin ja niiden lähiöihin.

Modernin projektista ekologiseen modernisaatioon

Aluksi on syytä täsmentää artikkelissa esiintyviä ekologisen modernisaation, ekomodernin, kestäväan kehityksen ja ekologisuuden käsitteitä. Ekologisen modernisaatio ymmärretään tässä hyvin laajana yhteiskunnallisena prosessina ja kehitysvaiheena, joka näkyy paitsi tuotannon, politiikan, lainsäädännön ja toimintatapojen ”vihertymisenä”, myös yksilöiden elämäntapojen, asenteiden ja kulutustottumusten muuttumisena ympäristöystävällisemmiksi (Spaargaren 1997). Kaupunkisuunnittelussa ekologinen modernisaatio näkyy esimerkiksi vanhojen teollisuusalueiden uskäyttönä, yhdyskuntarakenteen tiivistämisenä, autottomien alueiden ja kävelykeskustojen lisääntymisenä sekä lähiöiden perusparantamisena. Ekomodernilla viitataan tässä niihin käytäntöihin, jotka ilmentävät yhteiskunnan ekologisen modernisaation prosessia. Kestävä kehitys voidaan puolestaan ym-

märtää normatiivisena ihanteena ja tavoitteellisena käsitteenä (Haila 1998). Kestävä kehitys ja ekologinen modernisaatio eivät käsitteinä poikkea oleellisesti toisistaan, molempien ydinajatuksukset ovat samansuuntaiset. Kuten Spaargaren ja Mol (1992) tähdentävät, molemmat käsitteet sisältävät ajatuksen ratkaista ympäristökriisiä ilman, että poikettaisiin modernisaation kehityspolulta. Kiteyttäen voidaan sanoa, että ekologisen modernisaation aikakautena pyrimme ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävään kehitykseen.

Ekologisen modernisaation johtaviin kehittäjiin kuuluva Joseph Huber (1998) jakaa kestävä kehityksen tavoittelun kolmenlaiseen strategiaan. Yhtäältä kestävä kehityksen päämäärät liittyvät luonnon- ja ympäristönsuojeluun sekä luonnonvarojen rajallisuuteen ja niiden kohtuulliseen hyödyntämiseen (strategy of sufficiency). Tätä tarpeiden ja kulutuksen rajoittamiseen tähtäävää riittävyysstrategiaa ajavat esimerkiksi monet ympäristöjärjestöt. Toisaalta kestävä kehitystä voidaan edistää ekotehokkuuden avulla (strategy of efficiency). Olemassa olevien teknologioiden ja infrastruktuurien tehostaminen nähdään etenkin teollisuuden ja talouden piireissä tavoiteltavana tulevaisuuden strategiana. Kolmantena, ja tärkeimpänä strategiana Huber näkee teollisuuden ja tuotannon laadullisen muutoksen. Se tarkoittaa perusteknologioiden ekologista modernisoitumista sekä aineiden jatkuvaa ja pysyvää kiertoa tuotantoprosesseissa (strategy of consistency). Tämä jatkuvuuden strategia vaatii toteutuakseen teknologioihin, tuotekehittelyyn ja materiaalivirtojen hallintaan liittyviä uusia innovaatioita. Huber mainitsee käytännön esimerkkinä siirtymisen teho- maataloudesta luomutuotantoon ja uutena energialähteenä vedyn polttamisen aurinkoenergian avulla. Ekologisen jatkuvuuden ohjelma edellyttää modernin yhteiskunnan luovuus- ja tuotantokapasiteetin täysimääräistä hyödyntämistä. Yhdistämällä jatkuvuuden strategia riittävyden ja ekotehokkuuden strategioihin, Huber uskoo kestävä kehityksen ja ekologisen modernisaation olevan mahdollista. Ekologiseen modernisaatiokehitykseen liittyvät kiinteästi myös sosiaaliset innovaatiot. Huberin strategia-ajatuksia on perusteellisemmin pohtinut ja kommentoinut Ilmo Massa (1999).

Ekologisuudella viitataan tässä artikkelissa ihmisen ja ympäristön suhteeseen, ympäristömyötäisyyteen ja ympäristöä suojelemaan asennoitumiseen. Yhdyskuntasuunnittelussa ekologisuus merkitsee luonnonvarojen rajallisuuden ja ympäristön kestokyvyn ottamista suunnittelun lähtökohdaksi (Rönkä ym. 1995, 15). Ekologisen, kestävä kehityksen mukaisen yhdyskunnan rakenne, toiminnot ja käyttö edellyttävät mahdollisimman

vähän energian ja luonnonvarojen käyttöä ja aiheuttavat mahdollisimman vähän haitallisia päästöjä ja jätteitä. Yhdyskuntatasolla ekologisesti kestävä kaupunkirakenteen tavoitteita ovat tehokkaiden energianhuoltojärjestelmien kehittäminen, liikennetarpeen vähentäminen, kevyen ja joukkoliikenteen edistäminen, rakentamattomien maa-alueiden säilyttäminen luonnonvaraisena ja uudisrakentamisen suuntaaminen jo rakennetuille alueille. (Harmaajärvi 1995, 41-42.) Ekologisessa kaupungissa on Koskiahon (1997, 15) mukaan kysymys paitsi urbaanin suhteesta luontoon myös urbaanin elämäntavan ja toimintatavan sisällöstä sekä urbaanista päätöksentekojärjestelmästä.

Suomalaiset lähiöt soveltuvat Lodeniuksen (1995) mukaan hyvin ekologisiin periaattein toimiviksi suunnittelualueiksi. Lähiön idea perustuu joukkoliikenteen ja alueellisen palvelurakenteen toimivuuteen. Lähiöt on rakennettu suhteellisen tehokkaasti mutta useimmat kuitenkin luonnonympäristöön tukeutuen. Ekologisen lähiön kehittyminen liittyy kiinteästi meneillään olevaan suunnitteluparadigman muutokseen, siirtymiseen modernistisesta funktionalismista ekologiseen kompleksisuuteen (Lodeniuss 1995, 131) ja ekologiseen modernisuuteen (ks. Rannikko tässä teoksessa). Tämän artikkelin lähtökohtana on tarkastella lähiöitä modernisaation ja funktionalismin keskeneräisenä tuotteena. Lähiöiden korjaus- ja täydennysrakentamista voidaan pitää lähiörakentamisen modernin projektin loppuunsaattamisena. Yhteiskunnan modernisaatioprosessi jatkuu, ja ekologinen modernisaatio on osa myöhäismodernia yhteiskuntakehitystä.

Lähiöiden suunnitteluideologia ja rakentaminen

Lähiörakentamisen suunnitteluideologia juontaa juurensa funktionalismista. Tarkoituksenmukaisuus, tekniikka ja tasa-arvo olivat funktionalistisen aate-rakennelman keskeisiä käsitteitä. Tämä uusi aatemaailma hahmottui teollisen vallankumouksen ja modernismin vanavedessä 1920-luvulla vaikuttaen laajasti länsieurooppalaisen yhteiskunnan eri alueilla; ihmiskäsityksessä, politiikassa, taiteissa, muodissa ja arkkitehtuurissa. Funktionalismi oli sosiaalireformistinen vastaus saastuneiden teollisuuskaupunkien epäkohtiin ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennuskauden haasteisiin. Kaupunkisuunnittelun lähtökohdiksi muodostuivat toimintojen hajauttaminen, avoin rakennustapa, tehokas liikenneverkko, palvelukeskukset ja vihervyöhykkeet. (Mikkola 1980; Vuorela 1982, 43-44.)

Lähiöaate kulkeutui Suomeen amerikkalaisten, brittiläisten ja ruotsalaisten vaikutteiden saattelemana. Teknillisen korkeakoulun asemakaavaopin professori Otto-Iivari Meurman vaikutti keskeisesti 1940-luvulta lähtien suomalaisen lähiömallin muodostumiseen. Meurmanin lähiöopin mukainen hajakeskitetty kaupunki koostui keskustasta ja asumakunnista, joita erottivat toisistaan viheralueet. Asumakunnat jakautuivat asumalähiöihin, jotka edelleen jakautuivat asumasoluihin. Asumakunnan alueella työ, palvelut ja asunnot sijaitsivat funktionalismin periaatteita noudattaen erillisillä alueillaan, kävelymatkan etäisyydellä toisistaan. Sopiva asukasmäärä asumalähiössä oli noin 6000 henkeä. Asumalähiöitä suunniteltiin toisen maailmansodan jälkeen moniin suomalaisiin kaupunkeihin. (Meurman 1982, 77-83; Hurme 1991, 78-80, 89-95.) Meurmanin lähiöteorian mukainen asuinalue olisi toteutuessaan voinut olla varsin ekologinen. Myös brittiläisen Ebenezer Howardin puutarhakaupunkimallia on jälkeinpäin pidetty ekologisesti toimivana mallina (Rådberg 1993). Teoriat ja suunnitelmat ovat kuitenkin toista kuin rakentamisen todellisuus. Kuten Hurme huomauttaa, hyvää tarkoittaneelle arkkitehtuuriteorialle on usein käynyt huonosti toteutusvaiheessa. Mäenpää (1970, 7-15) lienee oikeassa todessaan, että hajakeskitysperiaate on kaupunkisuunnittelussa kaikkialla ymmärretty väärin. Hajakeskityksen sijaan on toteutettu kaupunkitoimintojen hajasijoittamista. Asumalähiöt on pääsääntöisesti rakennettu irrallisiksi alueiksi ilman monipuolista keskustaa ja työpaikka-alueita. Näin eurooppalaisen kaupungin rakenne on hajonnut työntekoon, asumiseen ja virkistäytymiseen tarkoitettuihin alueisiin.

Suomen taloudellinen rakenne muuttui toisen maailmansodan jälkeen maatalousyhteiskunnasta tuotanto- ja palveluyhteiskunnaksi kansainvälisesti katsottuna erittäin nopeasti. Suomi kaupungistui ja modernisoitui vauhdilla. Jälleenrakentamiskauden aikana modernismin vaikutus voimistui ja maattamme rakennettiin funktionalismin periaatteisiin innokkaasti tukeutuen (Knuuti 1993, 90). Rakentamisen teollistuminen ja elementti-tekniikka mahdollistivat 1960-luvulta lähtien kiivastempoisten ja tehokaiden asutusprojektien ympärivuotisen toteuttamisen. Väljien ”metsäkaupunki”-lähiöiden suunnitteluperiaatteet vaihtuivat toiminnallista tehokkuutta korostavien lähiöiden suunnitteluun. Kompaktikaupungin ihanteiden mukaisia lähiöitä rakennettiin Suomessa eniten 1960-luvun lopulta 1970-luvun puoliväliin (Hankonen 1994, 26). Siksi puhutaan usein myös 70-luvun lähiöistä.

Funktionalismin periaatteista tehokkuus ja rationaalisuus toteutuivat lähiöiden teollisessa rakentamisessa. Sosiaaliset tavoitteet, eettinen vastuu

ja kaupunkikulttuuriset näkökohdat, jotka olivat sysänneet funktionalismin alunperin liikkeelle, saivat väistyä (Aura 1982, 136; Lievonen 1988, 38-39). Asuntojen ja kerrostalojen suunnittelu sidottiin tyyppiratkaisuihin. Elementtirakentamisessa nosturiratojen sijoittelu ohjasi asemakaavoitusta; korttelit suunniteltiin suorakulmaisiksi, jotta nosturien työskentely olisi mahdollisimman kätevää ja rakentaminen tehokasta (Hankonen 1994, 181-183, 194-197). Lähiörakentaminen oli voimakkaasti sidoksissa tehokkuuden vaatimukseen rakentamisessa, elinkeinoelämässä ja liikenteessä. Kaupunkien rakentamista ohjasivat ensisijaisesti liiketaloudelliset arvot ja kasvava autoistuminen. Näkökulma kaupunkirakentamiseen oli miesvaltainen. Naisten rooli suomalaisen rakennetun ympäristön muokkaamisessa jäi marginaaliseksi (Eräsaari 1995).

Yhteiskunnallinen tarve tuottaa nopeasti asuntoja houkutteli rakennusliikkeet ostamaan edullista tonttimaata kaupunkien laidoilta. Helsingin seudun pankit ja rakennusliikkeet kehittivät aluerakentamisen pelisäännöt ja siihen liittyvän asuntosäästöjärjestelmän 1960-luvun alussa. (Hankonen 1994, 378-379.) Erityisesti pääkaupunkiseudulla käytetyssä aluerakentamisen sopimusmallissa kunta kaavoitti rakentajan maalle lähiön, rakentajan huolehtiessa asuinrakennusten, kunnallistekniikan ja yleisten alueiden toteutuksesta (Leivo 1997, 1). Monet sellaiset tehtävät, joista ei kertynyt rakennuttajalle voittoa, jäivät hoitamatta. Suomalaisen kaupungin fyysinen rakenne hajautui lähiöiden rakentamisen, yksityisautoilun lisääntymisen ja joukkoliikennejärjestelmän kehittymisen seurauksena.

Lähiöiden elementtitaloja ei suinkaan alunperin tarkoitettu pysyviksi. Lähiökerrostalojen laatuun vaikutti rakentamiseen siirtynyt kertakäyttökulttuurinen ajattelutapa (Hankonen 1994, 120). Presidentti Mauno Koivisto muistaa 1960-luvulla keskustelleensa Helsingin Työväen Säästöpankin pääjohtajan ominaisuudessa siitä, mitä betonitaloille tehdään sitten, kun ne on käytetty loppuun. Rakennusliikkeen johdon edustaja oli keskusteluun todennut, että silloin on ajateltu olevan suuria leikkureita, joilla talot hajotetaan. (Helsingin Sanomat 30.5.1996.) Lähiöiden purkamiseen ei Suomessa ole ollut tarvetta, toisin kuin joissakin maailman suurkaupungeissa (Aura ym. 1997, 12-13; Porteous 1977, 294-295). Suurimpia lähiöitämme on jopa kehuskeltu Euroopan viihtyisimmiksi (Hynynen 1998). Vaikka lähiömme eivät olekaan slummiutuneet, ovat ne kansallisen ja paikallisen tarkastelun valossa hyvinkin ongelmaisia asuinalueita (Uuskallio 1997). Useat lähiöt saivat huonon maineen heti valmistuttuaan ja niitä on arvosteltu paikattoman ja sieluttoman teollisen rakentamisen perikuviksi. Suomalaista lähiötä rakennettaessa vallitsevana perus-

prinsiippinä oli: ”Heitä talomöhkäleitä metsään, vainiolle” (Lodenus 1995, 140, 144). Suunnitelmiin sisältyvien palveluiden toteuttaminen ja joukko-liikenneyhteyksien järjestäminen kangerteli monilla asuinalueilla (Hedman 1993, 35). Lähiöstä tuli sosiaalireformistisen kaupunkisuunnittelun kohteita, joiden parantaminen aloitettiin ennen kuin ne olivat edes valmiita (Ilmonen 1994, 19).

Suomessa lähiö on yleistynyt tarkoittamaan kiinteästä kaupunkirakenteesta erilleen rakennettua asuntoaluetta, joka on riippuvainen kaupungin tarjoamista palveluista, työpaikoista ja joukkoliikenneyhteyksistä (Hurme 1991, 177). Ongelmalliseksi lähiö-käsitteen tekee se, että sen alle niputetaan suuri joukko eri-ikäisiä ja eri kokoisia asuinalueita, jotka poikkeavat paikallisesti ja alueellisesti toisistaan (Roivainen 1999, 11). Useimmille 1960-70 -luvuilla valmistuneille lähiöille on yhteistä talojen heikko rakennustekninen laatu (Osara & Viirkorpi 1995, 17-19), rakennetun ympäristön keskeneräisyys, alueiden toiminnallinen yksipuolisuus, asukkaiden vaihtuvuus ja sosiaalisten ongelmien kasaantuminen. 1990-luvulla mukaan kuvaan ovat tulleet massatyöttömyys, julkisten palvelujen leikkaukset, vanheneva väestö sekä kaupan keskittyminen ja alueellisten ostoskeskusten näivettyminen (Ympäristöministeriö 1996, 11). Arkkitehtonisia, teknisiä, sosiaalisia, yhteiskunnallisia ja ekologia perusteluita lähiöuudistukselle on siten riittävästi.

Lähiöuudistusta 1970-luvulta lähtien

Lähiöitä on tutkittu Suomessa hyvin paljon (mm. Kortteinen 1982, Hurme 1991, Hankonen 1994, Roivainen 1999) ja yksittäisiä lähiöiden sosiaaliin ja fyysisiin ongelmiin pureutuvia kehittämishankkeita on ollut lähes yhtä kauan kuin lähiöitäkin. Valtakunnallisten lähiöhankkeiden kauden aloittivat Kaupunkitutkimus 70 -projekti ja Kaupunkimaisten yhdyskuntien kehittämiskampanja. Tultaessa 1980-luvulle uusien asuinalueiden suunnittelussa ja vanhojen lähiöiden kehittämisessä alettiin yhä enemmän painottaa asumisen, työn ja palvelujen yhdistämistä. Vuosina 1983-93 toteutettiin kahdessakymmenessä kokeilukunnassa usean eri tahon yhteisrahoituksella nk. Sofy-projekti, jossa kehitettiin yhteistyömalleja sosiaalisten ja fyysisten tekijöiden yhteensovittamiseksi asuinalueiden suunnittelussa ja kehittämisessä (Kosama 1990, 21-33; Vuorela ym. 1994). Projektin tavoitteena oli kehittää yhteissuunnittelua asukkaiden, viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden välillä. Mukana projektissa oli myös muuta-

ma lähiö, esimerkiksi Joensuun Rantakylä ja Vaasan Ristinummi. Parhaimmat tulokset Sofy-projektissa saavutettiin sosiaalisella puolella, fyysisen ympäristön parannukset jäivät vähäisiksi. (Ympäristöministeriö 1996, 13.) Ympäristöministeriön käynnistämänä toteutettiin vuosina 1992-1996 valtakunnallinen Remontti-ohjelma, joka tutki ja koordinoi korjausrakentamista. Remontti-ohjelmassa toimi erityinen lähiölohko, jonka tehtävänä oli suunnitella, tukea ja seurata lähiöiden korjaamisen ja kehittämisen toimintamalleja (Mäkinen 1997, 62-74).

Lähiöuudistuksen tarve korostui 1990-luvun alussa talojen korjauspaineiden kasvaessa. Valtion asuntorahasto (ARA) käynnisti vuonna 1995 valtakunnallisen lähiöprojektin, joka päättyi vuoden 1999 lopussa. Talojen peruskorjauksiin panostamalla haluttiin puuttua maan heikkoon työllisyystilanteeseen ja tehostaa korjausrakentamista. Valtiovalta järjesti runsaasti rahoitusta lähiöiden perusparannukseen, ja saneeraamiseen saatiin uudenlaista vauhtia. Mukana ARA:n lähiöprojektissa on tähän mennessä ollut 49 lähiötä 42 kunnassa eli lähes neljännes kaikista Suomen lähiöistä. Projektilähiöissä asuu 220 000 asukasta eli noin viidennes koko maan miljoonasta lähiöasukkaasta (Leivo 1997, 2). Lähiöuudistusta on toteutettu projektikuntien lisäksi 19 muussa kunnassa. Olennaista aikaisempiin lähiöhankkeisiin verrattuna on muutos projektien luonteessa, toteutustavassa ja toimintaedellytyksissä. Projektien työ kohdistuu sekä teknisiin että sosiaalisiin kysymyksiin ja kuntahallinnon eri sektorit toimivat yhteistyössä. Lisäksi rahaa on käytössä merkittävästi enemmän kuin aiemmin. (Viirikorpi 1997, 11; Lähiöuutiset 4/1998.) Valtion asuntorahasto on solminut lähiöprojektiin osallistuvien kuntien kanssa puitesopimukset, joissa kunnat lainoituksen vastineeksi sitoutuvat parantamaan lähiöalueiden julkisia tiloja ja palveluja. Kunnat on haluttu siten voimakkaasti mukaan huolehtimaan lähiöidensä kokonaisvaltaisesta parantamisesta. (Ympäristöministeriö 1996, 16.)

Lähiöt poikkeavat kooltaan, sijainniltaan ja luonteeltaan toisistaan. Samoin vaihtelevat alueiden ongelmat, niiden mittakaava sekä käytössä olevat kehittämisresurssit (Leivo 1997; Lankinen 1998). Lähiöuudistuksen keskeisin tavoite on kiinteistöjen perusparantaminen ja asuinalueiden kaupunkikuvallisen ilmeen kohentaminen. Rakennuskannasta ja asuin-ympäristöstä huolehtiminen nähdään lähiön slummiutumiskehitystä ehkäisevänä toimenpiteenä (Niemi 1995). Lähiöuudistukseen sisältyvät myös ennaltaehkäisevän sosiaalityön ja työllisyyden edistämisen tavoitteet. Lähiön kehittämisessä korostuu paikallistason suunnittelu ja toiminta. Kuntahallinnon sisällä vaaditaan eri sektoreiden välistä yhteistyötä. Myös val-

tion sektorihallinnossa tarvitaan nykyistä parempaa yhteistyötä lähiöuudistuksen realististen kehityskuvien ja yleisten tavoitteiden luomisessa. (Ympäristöministeriö 1996.)

Lähiöuudistuksen arviointia

Sosiologi Paavo Viirkorpi (1997) on arvioinut lähiöuudistuksen etenemistä valtakunnallisesti. Paikallisista lähiöprojekteista on ennen kaikkea muodostunut vuokratalojen perusparannushankkeita, joissa keskeinen rooli on useimmiten ollut kiinteistön omistajayhtiöllä, rakennuttajayhtiöllä sekä kunnan asuntotoimella. Asunto-osaakeyhtiöiden (omistustalojen) perusparannushankkeita on käynnistynyt ja tuettu vähemmän. Sekä valtion rahoitustuki että kuntien toimet ovat pääasiassa kohdistuneet fyysisen ympäristön korjaamiseen. Valtaosassa lähiöprojekteja ei sosiaaliseen parantamiseen ole ollut erityisiä määrärahoja käytettävissä. Palveluhallintokunnista on irrotettu työntekijöitä ”kentälle” lähiöprojekteihin mutta virastoissa normaalityötä tekevien on ollut vaikea osallistua projektityöhön. Työ on sujunut asukkaiden keskuudessa mutta kuntahallinnon sisällä eri tahojen arvostukset ja edut ovat keskenään ristiriitaisia. Kun kuntavetoinen, monitoimijainen lähiöuudistusprojekti käynnistetään, tulisi kaupungin sitoutuminen hankkeeseen varmistaa talousarvioon merkityllä erillisellä menokohdalla (Ahola & Tahvanainen 1997, 9). Eri hallintokuntiin hajautetut resurssit eivät kannusta viranhaltijoita poikkihallinnolliseen yhteistyöhön lähiötasolla tai paranna asukkaiden vaikutus- ja toimintamahdollisuuksia (Eskola 1998).

Yksittäisen asuinalueen kehittäminen vaatii tarkastelunäkökulman laajentamista koko yhdyskuntarakenteeseen ja osaksi koko kaupunkiseudun kehittämisstrategioita. Se, kuinka kaupungissa kehitetään esimerkiksi liikenneväyliä, joukkoliikennettä, elinkeinorakennetta, tai millaista kaavoitus- ja maapolitiikkaa kaupunki harjoittaa, vaikuttaa osaltaan myös asuinalueiden kehitykseen. (Ympäristöministeriö 1996, 43; Vesala 1995.) Viirkorven (1997) arvion mukaan lähiön suhdetta kunnan kokonaisuuteen on tarkasteltu projekteissa yllättävän vähän. Yleiskaavatason työntekijät puuttuvat lähiöprojekteista, vaikka he omassa työssään pohtivat eri kaupunginosien tilaa ja roolia kaupunkikokonaisuudessa. Suurimmissa kunnissa lähiön kehittämistä on yleensä tarkasteltu kuntakokonaisuuden osana ja pyrkimyksenä on ollut luoda kunnalle lähiöiden kehittämisohjel-

ma (Leivo 1997, 21). Kuntien työntekijät terveys-, koulu-, kulttuuri-, nuoriso- ja vapaa-aikasektoreilta ovat olleet lähiöprojekteissa vain vähän mukana. Myöskään kuntaorganisaation ulkopuoliset tahot, kuten esimerkiksi paikalliset yrittäjät tai seurakunnat eivät ole laajemmin integroituneet projekteihin. Kaikkia asuinalueen voimavaroja ei ole pystytty hyödyntämään.

Lähiöuudistuksen päätavoitteet, kokonaisvaltaisuus, eri osapuolten välinen yhteistyö ja asukkaiden osallistuminen, ovat tuttuja jo 1970- ja 80-luvun hankkeista. Lähiöiden fyysiseen ja sosiaaliseen kehittämiseen tärkeitä toimenpiteitä ovat olleet toimintojen integrointi, päätöksenteon demokratisointi, vaikutusmahdollisuuksien lisääminen, alue- ja yhteisöidentiteetin luominen, alueellisten virkojen perustaminen ja sektoroituneen kunnallishallinnon yhteistyö. (Vuorela 1982, 53-55.) Lähes kolme vuosikymmentä näitä samoja tavoitteita on yritetty toteuttaa lähiöissä mutta tulokset ovat tähän mennessä jääneet melko vaatimattomiksi. Lähiöiden kehittämistä ovat leimanneet erilaiset projektit, jotka ovat päättyessään jättäneet asuntoalueet selviytymään oman onnensa nojaan. Nyt puhutaan projektien jatkuvuuden tärkeydestä. On oivallettu, että lähiöiden kehittämisen on oltava enemmänkin prosessi kuin projekti. Lähiöuudistuksen valtakunnalliset ja alueelliset toimintamallit ovat kehittymässä suomalaisen yhteiskuntaan soveltuviksi ja paikalliset olosuhteet huomioiviksi. Kehitystä ovat edesauttaneet vuosien saatossa kertyneet kokemukset yhdyskuntatyöstä sekä lähiöihin kohdistunut kritiikki ja runsas tutkimus.

Positiivista meneillään olevassa lähiöuudistuksessa on ollut projektien verkostoituminen sekä hankkeiden jatkuva seuranta. Lähiöuudistuksesta on tuotettu paljon tutkimuksia, selvityksiä ja seurantaraportteja (mm. Viirkorpi 1997; Lankinen 1998, 1999; Kaakinen 1999; Kanninen 1999). Ympäristöministeriössä on käynnissä Lähiökehityksen seuranta- ja arviointiohjelma. Lähiöiden kehittämistä sivuavat myös työministeriön käynnistämä Kumppanuus-hanke, sisäministeriön Osallisuus-hanke sekä ympäristöministeriön ja Suomen Kuntaliiton yhteinen Paikallisagenda-hanke. (Ympäristöministeriö 1998, 3). Ympäristöministeriön asettama Lähiöiden tulevaisuus -työryhmän loppuraportissa on pohdittu lähiöiden kehittämisen haasteita ja laadittu lähiöuudistus 2000 toimenpideohjelma (Ympäristöministeriö 1999).

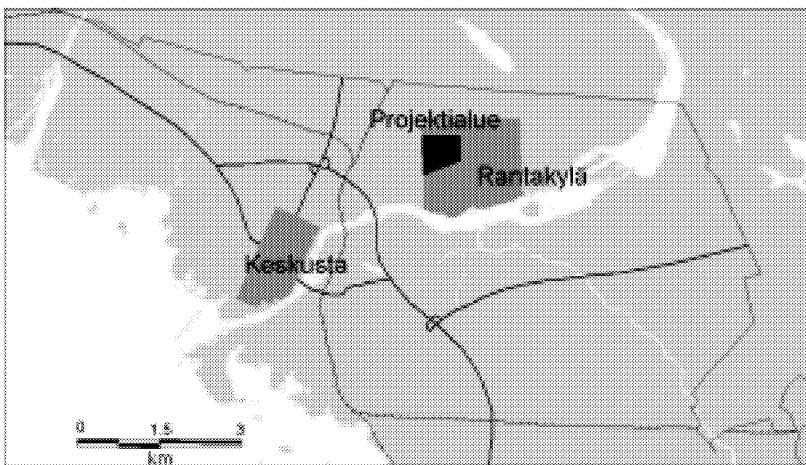
Lähiöuudistuksen varsinainen toimintakenttä on paikallistasolla, kunnissa ja asuinalueilla, joissa valtionhallinnon ja paikallisten projektien tavoitteet toteutuvat tai jäävät toteutumatta. Seuraavissa kappaleissa kuvailaan lähiöuudistuksen käytännön toteutusta kahden esimerkkikohteen avulla. Tarkastelen projektien onnistumista erityisesti ekologisuuden ja

kestävän kehityksen näkökulmasta, ekomodernin kaupunkisuunnittelun mahdollisuuksia ja esteitä analysoiden.

Rantakylän lähiö uudistuu

Joensuun Rantakylän perusparannusprojekti suunniteltiin kolmivaiheiseksi, joista ensimmäinen kaksi ja puoli vuotta kestänyt vaihe käynnistettiin keuhällä 1994. Työn alle otettiin kerrostalovaltainen alue, joka on pääosin rakennettu vuosina 1968-75. Keskeinen lähtökohta oli turvata asukkaiden vaikutusmahdollisuudet oman fyysisen, sosiaalisen ja toiminnallisen ympäristön kehittämisessä. Projektille nimettiin johtoryhmä ja hankkeen vetäjiksi lähtivät sosiaalityöntekijä sekä toimisto- ja korjausarkkitehti. Alueelle perustettiin asukastupa, johon projektityöntekijät kokonaan tai osittain jalkautuivat työskentelemään. Lähtötilanteessa kartoitettiin yhteistyötahot, perustettiin asukastyöryhmä ja käynnistettiin eri osapuolten sitouttaminen hankkeeseen seminaarien ja kokousten avulla. (Joensuun kaupunki 1995, 20; Ahola & Tahvanainen 1997, 2-5.)

Ruutukaavan muotoon sommitellulla projektialueella on noin tuhat asuntoa, joissa asuu runsaat 2000 ihmistä. Koko Rantakylässä on lähes 10 000 asukasta. Mittakaava alueella on inhimillinen verrattuna maan suurimpiin lähiöihin. Kolmikerroksisia betonielementtitaloja on 30, rivi-

Kuva 6. Joensuun Rantakylän kaupunginosa ja lähiöuudistuksen kohteena oleva alue (© Joensuun kaupunki. Tekninen virasto.)

ja pienkerrostaloja 42 kappaletta. Perusparannusalueen pinta-ala on noin 42 hehtaaria ja etäisyys kaupungin keskustasta 3,5 kilometriä. Alueella sijaitsee ala-aste, kuulovammaisten koulu, urheilukenttä, kaksi päiväkotia, kirkko ja useita pieniä puistoja. Alue rajoittuu suureen rakentamattomaan metsään. Perusparannusalueen välittömässä läheisyydessä on Rantakylän toimintakeskus, jossa sijaitsevat mm. posti, pankki, Kelan toimisto ja apteekki. Toimintakeskuksen vieressä on ostoskeskus kauppoineen ja lähiöpubeineen. Kunnalliset palvelut kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveysasema, hammashoitola, nuorisotalo, kirjasto, kansalaisopiston toimipaikka, peruskoulun ylä- ja ala-aste, lukio, uimahalli, urheilukenttä ja vanhusten palvelukeskus sijaitsevat kaikki keskeisellä paikalla. (Joensuun kaupunki 1995.) Pielisjoen varressa, reilun kilometrin etäisyydellä ostoskeskuksesta on siirtolapuutarha mökkeineen. Rantakylä on nykyisin palvelutasoltaan monipuolisin joensuulainen lähiö.

Rantakylän arvostus on viime vuosina ollut nousussa. Vielä 1980-luvulla asuinalue oli leimautunut hyvin rauhattomaksi ja moniongelmaiseksi lähiöksi. Perusparannusalueen asukkaiden mielestä Rantakylä on kuitenkin jo pitkään ollut varsin turvallinen ja rauhallinen paikka asua (Hiltunen & Noronen 1997, 7). Asukkaiden juurtumisesta kotipaikkaansa ja alueen seestymisestä kertoo perusparannusprojektin yhteydessä syntynyt Rantakylän historiikki (Kinnunen 1997). Useimmat 1970-luvun lähiöistä ovat kehityskaarellaan tulleet vaiheeseen, jossa kasvukivut alkavat olla ohi ja asuinalueen maine on paranemassa. Suurimmat uhkatekijät positiiviselle kehitykselle ovat pitkäaikaistyöttömyyden jatkuminen ja alueellisten palveluiden katoaminen. Sosiaaliset ongelmat ovat nykyisin valtaosin keskittyneet sellaisille uudemmille kerrostalovaltaisille asuntoalueille, joiden palvelutaso on puutteellinen.

Rantakylän perusparannusprojekti on ollut esimerkkinä monelle muulle suomalaiselle lähiöprojektille. Projekti oli Valtion asuntorahaston pilotti-kohteita ja Rantakylä sai vuonna 1996 ensimmäisenä suomalaisena lähiönä mittavaa taloudellista tukea Euroopan Unionilta URBAN-yhteisöaloitteen muodossa. Perusparannusprojekti päättyi alkuvuodesta 1997 mutta toimenpiteiden toteutusta jatkettiin osittain EU:n rahoituksen turvin vuoden 1999 loppuun saakka. URBAN-hankkeen pääasiallinen tehtävä on ollut työllisyyden elvyttäminen Rantakylän ja Utran kaupunginosissa (ks. Lapintie ym. 1999). Perusparannusprojektin konkreettisina tavoitteina oli rakennetun ja sosiaalisen ympäristön kehittäminen, asukastoiminnan aktivoiminen sekä palveluiden ja työpaikkojen luominen. Projektityöskentely tähtäsi asukkaiden ja kuntahallinnon yhteisen suunnittelumallin

kehittämiseen. Kestävän kehityksen mukaisiksi tavoitteiksi mainittiin esteettömyys, suunnittelun asukaslähtöisyys ja ekologisesti perustellut ratkaisut korjausrakentamisessa. (Ahola & Tahvanainen 1997, 5; Joensuun kaupunki 1995, 21.)

Perusparannusprojektin työntekijät pitivät projektialuetta suunnittelu- ja asukasyhteistyön kannalta optimaalisen kokoisena. Rantakylän lähiöuudistusta sivusta seuranneena voin todeta, että vuorovaikutteisen suunnittelun eteen tehtiin projektin työntekijöiden taholta tavattoman paljon työtä. Sen sijaan rakentaja- ja kiinteistöhoitotahot (rakennuttajat, rakentajat, isännöitsijät, huoltoyhtiöt) eivät riittävästi sitoutuneet lähiöuudistuksen päämääriin. Sitoutumisongelma oli ilmeinen myös kaupungin omassa organisaatiossa, eri hallintokunnissa, lautakunnissa ja valtuutettujen keskuudessa. Projektille myönnetty kahden ja puolen vuoden toiminta-aika oli asetettuihin tavoitteisiin nähden aivan liian lyhyt. Perusparannusprojektin ensimmäisen vaiheen päättyessä projektin työntekijät painottivat alkaneen prosessin jatkuvuuden tärkeyttä ja eri toimijoiden välisen yhteistoimintamallin edelleen kehittämistä. Valitettavasti jatkuvuuden takaamiseen ei kaupungin taholta ole löytynyt innostusta. Suurena saavutuksena on kuitenkin pidettävä sitä, että vuorovaikutteisen suunnittelun kokeileminen muutti pysyvästi projektissa mukana olleiden viranhaltijoiden työtapoja. (Ahola & Tahvanainen 1997.)

Rantakylässä kerrostalojen korjaustoiminta keskittyi kaupungin vuokrataloihin ja se oli laajuudeltaan varsin kattava. Korjausrakentamisessa käytettiin tavanomaisia menetelmiä ja materiaaleja. Kerrostalojen ulkoseiniin lisättiin lämmöneristystä ja asuntojen kiinteät kalusteet vaihdettiin vettä ja energiaa säästäviin malleihin. Lisäksi asuntoihin asennettiin huoneistokohtaiset sähkö- ja vesimittarit. Isännöitsijän laskelmien mukaan lämmityskustannukset ovat korjaustoimenpiteiden jälkeen pudonneet 15-20 % ja vedenkulutus on vähentynyt 20-30 %. Säästöt ovat ekologisesti ja taloudellisesti merkittäviä. Perusparannustyömailta kertyi purkuvaiheessa rakennusjätettä, josta osa kierrätettiin edelleen. Osa käytetyistä rakennustarvikkeista lahjoitettiin Karjalan tasavaltaan. Jotakin suomalaisen elintason yltäkylläisyydestä kertoo se, että lähiökerrostalojen vanhoja WC-istuimia kunnostetaan rajan takana Konevitsan luostarissa! Rantakylään on perustettu URBAN-hankkeen yhteydessä rakennusjätteen uusiotori, joka ottaa vastaan käyttökelpoista purkutavaraa ja kalusteita. Suuri osa vanhoissa betonielementtitaloissa käytetystä rakennusmateriaalista on kuitenkin niin huonolaatuista, että se päättyy suoraan kaatopaikalle tai käsiteltäväksi ongelmajätteenä.

Peruskorjattavien kerrostalojen kuntoarvioinnin yhteydessä tarkasteltiin liikuntaesteettömyyden ohella myös sosiaalista esteettömyyttä. Tavoitteena oli poistaa tai vähentää esteitä asukkaiden sosiaalisen vuorovaikutuksen tieltä ja lisätä viihtymistä ja hyvinvointia alueella. Liikenneympäristön parantamiseksi tehtiin liikenneturvallisuustutkimus, selvitettiin autottomien kotitalouksien määrä yhden korttelin osalta, uusittiin pysäköintialueet, tarkistettiin nopeusrajoituksia, muutettiin bussireittejä ja pysäkkien paikkoja ja korotettiin suojatiealueita. Lisäksi kartoitettiin näkö-, kuulo- ja liikuntavammaisten liikkumisesteet alueella. Rantakylässä toteutettiin täydennysrakentamisen mallikortteliprojekti. Aukkaat olivat mukana suunnittelemassa kuusikerroksista asuintaloa kortteliinsa ja varsin yleinen NIMBY-ilmiö vältettiin (nimby = not in my back yard, Rönkä ym. 1995, 38-39). Projektialueella toteutettiin myös toinen täydennys-rakennushanke, jossa uuteen kerrostaloon rakennettiin palveluasuntoja ja asukkaiden yhteinen monitoimitila leivinuuneineen. Rantakylässä järjestettiin myös ympäristötaidekilpailu, jonka voittaneen työn toteuttamiseen asukkaat ovat osallistuneet; projektialueelle on tehty posliinimosaiikilla päällystettyjen penkkien ja pylväiden ryhmiä. (Ahola & Tahvanainen 1997.)

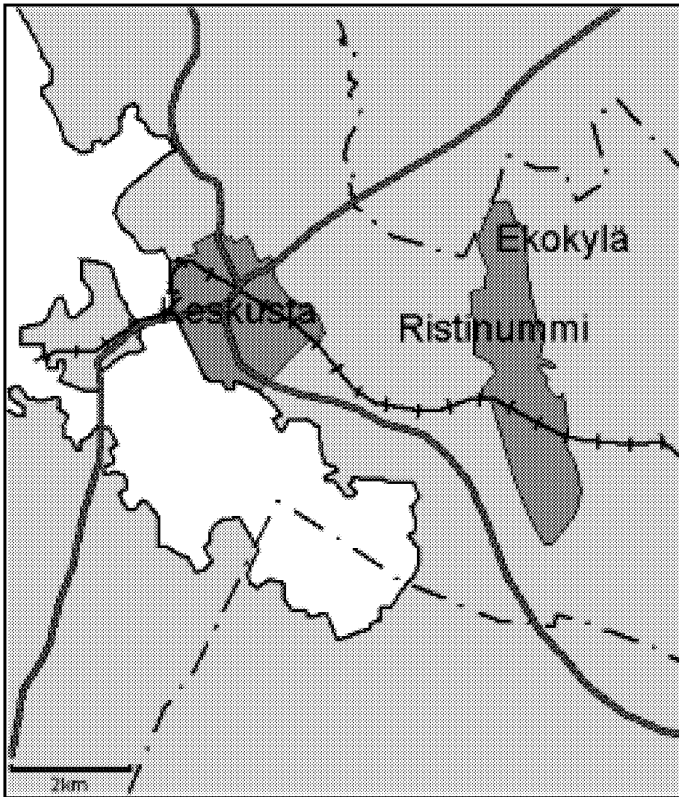
Ekologinen lähiöuudistus Ristinummella

Vaasassa Ristinummen lähiöuudistuksen kantavaksi teemaksi on otettu ekologisuus. Ristinummi on vajaan 9000 asukkaan kaupunginosa, noin seitsemän kilometriä Vaasan keskustasta itään. Ristinummi edustaa tyypillistä, pääosin 1970-luvulla rakennettua kerros- ja pientalolähiötä, jonka rakennettu ympäristö on jäänyt keskeneräiseksi. Lähiö on mukana vuonna 1994 käynnistetyssä Suomen Arkkitehtiliitto SAFA:n, ympäristöministeriön ja Teknologian kehittämiskeskus TEKES:n yhteisessä Eko-yhdyskuntaprojektissa. Projektin tavoitteena on kokonaisvaltaisen, kestävä kehityksen periaatteita tukevan, kaupunkimaisen asuin ympäristön tutkiminen ja toteuttaminen. Eko-yhdyskuntaprojektiin liittyy kaksi suunnittelukilpailukohdetta, joista toinen on uudisrakentamishanke Helsingin Viikissä ja toinen olemassa olevan asuinalueen parantamishanke Vaasan Ristinummella. (Ekologinen lähiöuudistus... 1996, 5.)

Ristinummen suunnittelukilpailu järjestettiin vuosina 1995-96. Ekologisessa mielessä ansiokkaimmiksi arvioitiin ne kilpailuehdotukset, joissa parhaiten ratkaistiin Ristinummen todellisia ongelmia: alueen hajanaisuutta ja keskeneräisyyttä, ympäristön ylittävyyttä, epäviihtyisyyttä ja

toiminnallisia puutteita. Kilpailu osoitti kuitenkin, että yhteisesti hyväksytyt kriteerit ja menetelmät ekologisuuden arvioimiseksi puuttuvat rakennetun ympäristön suunnittelusta ja suunnittelijoiden työkalupakista. Lapintie (1996, 44) kritisoi suunnittelijoita, jotka jälleen kerran osoittivat voimattomuutensa kehittää yhdyskuntarakennetta. Ekologisiin ongelmiin ei kyetä tarttumaan varteenotettavalla tavalla, vaan ekologisuus ratkaisuisa jää mielikuvien asteelle. Kilpailussa ei esitetty rakentamisen tai talotekniikan osalta niin pitkälle kehitettyjä uusia ratkaisuja kuin kilpailuohjelmassa edellytettiin. Palkintolautakunta päätyikin suosittelemaan pelkästään korjausrakentamiseen keskittyvän suunnittelukilpailun järjestämistä Eko-yhdyskuntaprojektin puitteissa. Jatkokilpailun järjestämiseksi ei toistaiseksi ole löytynyt riittävästi kiinnostusta. Valtion asuntorahaston ja Vaasan kaupungin tekemän puitesopimuksen mukaan Ristinummella on vuosien 1996-2000 aikana tarkoitus peruskorjata 500 kerrostaloasuntoa. Perusparannuksen toteuttamisesta vastaavat kiinteistöjen omistajayhtiöt. Vuonna 1995 perustettiin Ristinummen Kehitys ry suurimpien vuokrataloyhtiöiden, huoltoyhtiön ja palvelukeskusyhtiön toimesta. Yhdistys edustaa uudentyyppistä, partnership-sovellusta lähiöprojektien organisoinnissa. Ristinummen Kehitys ry vastaa asukkaiden, kiinteistönomistajien, kaupungin ja rahoittajien keskinäisestä yhteistyöstä. Sen tehtäviin kuuluu myös tiedottaminen ja asukkaiden aktivoiminen. (Ekologinen lähiöuudistus... 1996; Laiho 1996, 44-45.)

Käytännön toteutukseltaan Ristinummen kerrostalojen perusparannus ei poikkea muista lähiöuudistusprojekteista, ekologisuus ei erityisesti korostu korjausrakentamisessa. Projektin alussa oli esillä joitakin ekologisia peruskorjaushankkeita, kuten kerrostalon käyttöveden lämmittäminen aurinkoenergialla tai jätevesien mikroilmastus, mutta hankkeita ei ole toteutettu. Vaasassa on kuitenkin keskimääräistä enemmän pohdittu kestävä kehityksen ja ekologisuuden merkitystä lähiön uudistamisessa. Ristinummella on toteutettu laaja ympäristökasvatuksellinen toimintatutkimus lasten ja nuorten mahdollisuuksista osallistua elinympäristönsä kehittämiseen (Horelli ym. 1998). Alueen asemakaavamuutoksia on laadittu voitaneiden kilpailuehdotusten pohjalta ja pyrkimys on toteuttaa eko-suunnittelukilpailun parhaat oivallukset. Ristinummella on kunnostettu viher- ja vesialueita, pysäköintialueita on muutettu pienkerrostalojen alueiksi ja pysäköintiä on hajautettu. Alueelle valmistuu palvelutalo keväällä 2000. Ekologisuus on vahvasti mukana Aurinkokylä-hankkeessa, joka on lähiön pohjoispuolelle nouseva pien- ja rivitalojen uudisrakennuskohde. Hankkeessa pyritään yhdistämään ympäristöä säästävä rakentaminen ja luon-

Kuva 7. Eko-yhdyskuntaprojektin suunnittelualue Vaasassa

nonläheinen asuinympäristö. Noin sadan asunnon ekokylän energiajärjestelmä perustuu aurinko- ja maalämpöön. Alueen asemakaava on valmistunut ja rakentaminen käynnistynyt syksyllä 1999. Hanketta ovat pitkittäneet kaupungin ja rakennuttajayhtiön väliset neuvottelut yleisten teiden ja kunnallistekniikan rakentamisesta.

Asenteet ekologista rakentamista ja yhdyskuntasuunnittelua kohtaan ovat vaasalaisten viranhaltijoiden keskuudessa suhteellisen myönteisiä. Tutkittua tietoa ja kokeiltuja käytäntöjä ollaan valmiita ottamaan vastaan. Ongelmana on, että tietoa, osaamista ja ratkaisumalleja on toistaiseksi vain vähän saatavilla. Poliitikkojen sitoutumattomuus ja rahan puute ovat Vaasassakin tuttuja esteitä lähiöuudistuksen etenemiselle. Vaikuttaa myös siltä, että vaasalaiset on jätetty melko yksin ekologisen lähiöuudistuksensa kanssa. Eko-yhdyskuntaprojektin pääpaino on Helsingin Viikin rakentamisessa. Kuten kokemukset Ristinummella ja Viikissä osoittavat, ekologi-

sesti innovatiivisia ratkaisuja on helpompi toteuttaa uudisrakentamisessa kuin peruskorjauksessa. Olemassa olevan asuinalueen suunnittelu ja perusparantaminen on hitaampaa kuin uuden rakentaminen. Asukkaiden, suunnittelijoiden ja rakennuttajien intressit on sovittava yhteen ja kaupunkirakentamisen rytmi on laskettava silloin useissa vuosissa. Lähiöiden korjaaminen ja lisärakentaminen on kuitenkin tehokas keino kehittää kestävä kehityksen mukaista rakentamiskulttuuria Suomessa (Rönkä ym. 1995, 63). Ekologista uudisrakentamista on luonnehdittu mahdottomuudeksi ja käsitteelliseksi paradoksiksi. Uusien rakennusten rakentaminen kuluttaa uusiutumattomia raaka-aineita ja energiaa, tuhoaa rakentamattomia maa-alueita ja kasvattaa rakennusten käytön aikaista energiantarvetta. Aidoimmillaan ekorakentaminen on Toiviaisen mukaan nimenomaan ekologista korjausrakentamista, jossa uusitaan esimerkiksi rakennusten energia- ja jätehuolto. (Vihreä Lanka 6.8.1998; Toiviainen 1998.)

Ekomodernin lähiöuudistuksen mahdollisuudet

Nykyiseen lähiöuudistukseen sisältyy tavoitteita, joita voidaan tulkita kestävä kehityksen mukaisiksi. Olemassa olevan rakennuskannan kunnostaminen ja valmiin infrastruktuurin nykyistä tehokkaampi hyödyntäminen on ekologisempaa kuin täysin uuden asuinalueen rakentaminen. Tiivistäminen, täydennysrakentaminen ja eheyttävä suunnittelu ovat muodostuneet osaksi ekologisesti kestävä kaupunkikehityksen kansainvälistä suunnitteludiskurssia, joskaan ei ilman kritiikkiä (Vartiainen 1998). Harkiten toteutettu täydennysrakentaminen tuo lähiöön lisää asukkaita ja parantaa lähipalvelujen ja joukkoliikenteen kannattavuutta (Hiltunen 1998, 45-46). Lähiöuudistuksen yhteydessä täydennysrakentamisella tarkoitetaan kokonaan uusien rakennusten rakentamista alueelle. Korjausrakentamisella tarkoitetaan olemassa olevan rakennuskannan saneerausta siten, että rakennusoikeus ei lisäännä. Lisärakentamista on esimerkiksi lisäkerros talon ullakolle. (Rönkä ym. 1995, 11.)

Ekomodernilla lähiöuudistuksella voidaan nähdä olevan teknisiä, taloudellisia, toiminnallisia ja sosiaalisia tavoitteita. Ekologinen korjausrakentaminen ulottuu yksittäisistä materiaalivalinnoista aluetason ratkaisuihin. Tekninen korjausrakentaminen tapahtuu asunto- ja rakennustasolla rakennusosien uusimisena, rakennusvirheiden korjauksena ja teknisten osien ajanmukaistamisena. Taloudellisuus merkitsee kiinteistöjen ja

verkostojen taloudellista käyttöä, korjausta ja ylläpitoa. Ekomodernin lähiöuudistuksen toiminnalliset tavoitteet kohdistuvat koko asuntoalueeseen. Liikenteen sujuvuus, palvelujen turvaaminen, viheralueiden lisääminen ja niiden luonnonmukainen hoito ovat esimerkkejä aluetason ekologisista tavoitteista. Yksittäisillä ekologisilla ratkaisuilla ja toimenpiteillä on kokonaisuutena merkitystä yhdyskuntatasolla. Sosiaalisten tavoitteiden avulla pyritään luomaan asuinalueelle työpaikkoja, viihtyisyyttä, yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta ja omatoimisuutta. Lähiöuudistus voi vahvistaa asuinalueiden hyviä ominaisuuksia: luontoyhteyttä, ilman puhtautta, rauhallisuutta ja liikenneturvallisuutta. (Rönkä ym. 1995, 24, 63.) Lähiöideologian funktionalistisista tavoitteista luonnonläheisyys ja valoisuus toteutuivat varsin hyvin etenkin 1960-luvulla rakennetuissa lähiöissä (Ympäristöministeriö 1996, 31). Viheralueiden säilyttäminen ja lisääminen on kestävää kehitystä tavoittelevassa kaupunkisuunnittelussa itsestään selvyys. Lähiöluonnolla on asukkaille virkistävä ja rauhoittava merkitys (Aura ym. 1997, 94-104). Kaupunkiluonnolla on myös merkitys itseisarvona. Luonnon, erityisesti kasvillisuuden monimuotoisuus, on kaupungissakin koko ekosysteemin monimuotoisuuden perusta (Kurtto 1995, 43).

Monissa lähiöuudistusprojekteissa on toteutettu kestävä kehityksen mukaisia toimenpiteitä. Lähiöiden peruskorjauskohteissa huomioidaan entistä useammin asuntojen ja porraskäytävien esteettömyys ja yksityiset ulkotilat (parvekkeet, terassit, pihat). Jätteiden lajittelulle varataan tilaa keittiöissä ja jätekatoksissa. Autojen pysäköintijärjestelyissä huomioidaan se tosiseikka, että osa kotitalouksista on autottomia, eikä jokaista asuntoa kohti tarvitse olla omaa autopaikkaa. Ennen peruskorjausta arvioidaan talojen kunto ja korjaustarve. Asumisen elinkaariajattelua korostetaan etenkin uusia taloja rakennettaessa. Kerrostalojen pihoille on istutettu puita ja pensaita ja rakennettu leikkipaikkoja ja oleskelutiloja. Puistoja ja yleisiä alueita on kunnostettu viihtyisiksi. Katumiljöötä ja liikenneturvallisuutta on parannettu rakentamalla hidasteita ja kadunkalusteita. Kestävä kehityksen sosiaalinen ulottuvuus konkretisoituu asukastuvissa. Useassa lähiöprojektissa sosiaalityöntekijät ja arkkitehdit ovat jalkautuneet asuinalueelle työskentelemään lähellä asukkaita. Osallistavaa suunnittelua toteutetaan käytännössä ja lähiön kulttuurityöhön panostetaan. Lähiön ekologisuuksi voidaan arvioida ja mitata alueen olemassa olevien fyysisten, toiminnallisten ja sosiaalisten lähtökohtien ja voimavarojen avulla. Vaikuttamalla näihin tekijöihin, voidaan alueen kestävä kehitys edistää (kuva 8, ks. seuraava sivu).

FYYSINEN YMPÄRISTÖ	TOIMINNALLINEN YMPÄRISTÖ	SOSIAALINEN YMPÄRISTÖ
Etäisyys kaupungin keskustasta	Liikennejärjestelmien sujuvuus mm.	Asukasmäärä ja -tiheys
Ajoneuvo- ja kevyen liikenteen väylät	joukkoliikenteen reitit ja aikataulut	Asukkaiden tulo- ja poismuutto
Vihreät väylät	Julkiset & yksityiset palvelut	Erilaiset asuntotyypit mm. palveluasunnot
Puisto- ja virkistysalueet	Työpaikat alueella	Sosiaalisen ja kulttuurisen ilmapiirin vireytys
Luonnontilaiset alueet	Jätehuolto	Mahdollisuudet vaikuttaa ja osallistua päätöksentekoon
Palstaviljelyalueet	Mahdollisuus asuntokohtaiseen energian ja veden säästöön	
Asuin ympäristön terveellisyys, viihtyisyys ja esteettömyys		

Kuva 8. Lähion kestävään kehitykseen vaikuttavia tekijöitä.

Kun puhutaan ekomodernista lähiöuudistuksesta, ei voida sivuuttaa ihmisten elämäntapoihin ja arvoihin liittyviä kysymyksiä. Pelkästään rakennetun ympäristön suunnittelulla ja muuttamisella ei voida vaikuttaa yksilön tai yhdyskunnan toimintaan. Elinympäristöä säästävät tai tuhlaavat ratkaisut tekee kuluttaja, asukas, yritys tai julkinen organisaatio. Ekologisen yhdyskunnan periaatteet - vastuullisuus, omatoimisuus ja yhteisöllisyys - syntyvät arkielämässä (Rönkä ym. 1995, 15). Kaupunkisuunnittelun avulla voidaan kuitenkin tukea ekologisen elämäntavan toteuttamista esimerkiksi kevyen liikenteen verkostojen parantamisella tai jätteiden lajittelua helpottamalla. Julkinen sektori voi myös ohjata ihmisten käyttäytymistä lainsäädännön ja verotuksen keinoin tai pyrkiä muuttamaan ihmisten arvoja ympäristökasvatuksen ja tiedottamisen avulla. Ekologisen paikallisyhteisön syntymisen ehtona on asukkaiden kasvaminen vastuullisiksi toimijoiksi, ympäristön ylläpitäjiksi ja lähikulttuurin kannattajiksi. (Lodenius 1995, 132; Sundström 1993.)

Ekomodernin lähiösaneerauksen esteitä

Julkinen keskustelu ekologisen rakentamiskulttuurin edistämiseksi peruskorjattavissa kerrostalolähiöissä on Suomessa ollut lähes olematonta. Yksittäisiä kokeiluja (esim. Mikkelin kaupunki 1996) ja tutkimuksia (mm. Rönkä ym. 1995, Nippala ym. 1997) on ekologisen lähiösaneerauksen tiimoilta tehty jonkin verran. Ekologinen korjausrakentaminen kiinnostaa lähinnä osapientalojen peruskorjauksista, ei niinkään suuria rakennusliikkeitä.

Pyrkimykset edistää kestäväen kehityksen tavoitteita rakentamisessa näkyvät lainsäädännön uudistumisena ja erilaisten ympäristöpoliittisten ohjelmien ja periaatepäätösten julistamisena. Valtioneuvosto hyväksyi vuoden 1998 lopulla Ekologisesti kestäväen rakentamisen ohjelman (Valtioneuvoston Viikko 50/1998), jossa määritellään ne tavoitteet ja toimenpiteet, joiden avulla kestäväen kehityksen periaatteita toteutetaan rakennus- ja kiinteistöalalla. Ohjelmalla halutaan edistää ekologisesti tehokkaiden rakennusmateriaalien ja -tuotteiden käyttöä ja kierrätystä. Rakennusten suunnittelua, tuotantoa ja ylläpitoa koskevan päätöksenteon halutaan perustuvan elinkaariajatteluun. Ohjelmaa tukee vuoden 2000 alussa voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslakia (1999), jossa painotetaan uudis- ja korjausrakentamisen pitkäikäisyyttä, korjattavuutta, huollettavuutta ja muunneltavuutta. (Järvinen 1999.) Lakiin on kirjattu tavoitteeksi ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitys (mm. 58 ja 128). Tavoitteet konkretisoituvat maakunta-, yleis- ja asemakaavojen sisältövaatimuksissa ja rakentamisen ohjauksessa. Tavoitesäännöksillä ei sinänsä ole oikeusvaikutuksia mutta niillä on arvioitu olevan huomattava merkitys lain sisältövaatimussäännöksiä tulkittaessa ja sovellettaessa.

Rakennus- ja kiinteistöalan suhtautuminen ympäristövaikutusten huomioimiseen on viime vuosina muuttunut myönteisemmäksi. Alalla on valmisteltu ja toteutettu strategioita ja toimintaohjelmia, joissa ympäristönäkökulma on nostettu yhdeksi keskeiseksi rakentamisen kilpailutekijäksi (Valtioneuvoston Viikko 50/1998). Valtion ja rakennusalan rahoittamien tutkimusohjelmien turvin on Suomessa kehitetty ekotehokkaan rakentamisen menetelmiä ja rakennustuotteiden ja -tarvikkeiden elinkaariarvioita. Ympäristöä säästävä rakentaminen tarkoittaa elinkaariajattelun toteuttamista rakennushankkeiden vaatimusten asettamisessa, suunnittelussa, toteutuksessa ja kiinteistönpidossa. Energiatohokkuus ja rakennusmateriaalien valinta ovat keskeisellä sijalla rakentamisen ympäristökuormituksia arvioitaessa. Elinkaariajattelun omaksuminen ja vakiintuminen rakennus-alalle nähdään välttämättömänä kehityksenä, ainakin ympäristötutkimuksen ja -politiikan piireissä. Keskeistä ekotehokkaassa rakentamisessa on rakennuksen käytön aikaisen energiantarpeen vähentäminen. Tämän päivän teknologialla ja tietämyksellä rakennuksen lämmitysenergian kulutus voidaan vähentää puoleen nykyisestä tasosta, lisäämättä rakentamisen kokonaiskustannuksia. (Häkkinen ym. 1999.)

Huolimatta siitä, että ekotehokkuuden eli luonnonvarojen tuottavuuden lisääminen on saanut vastakaikua yritysmaailmassa, ovat pääomavaltaiset teollisuuden alat yleisesti sangen jäykkiä muuttamaan tuotantoprosessejaan.

Rakennusteollisuus ei tee tästä poikkeusta. Huber (1998, 20) toteaa, että teollisuus ei ole toistaiseksi täysin tiedostanut sitä ekologista siirtymäprosessia, jossa sillä on aktiivinen ja tärkeä osa. Teollisuus pitääyty vanhoissa käytännöissä ja vastaa ympäristöpolitiikan haasteisiin tehostamalla nykyisiä tuotantoprosessejaan. Se ei kovin hanakasti ryhdy hyödyntämään uusiutuvia raaka-aine- ja energialähteitä tai investoimaan ekologisiin tuotantoprosesseihin ja tuotekehitykseen. Teollisuusyritykset näkevät ekologisen vaihtoehdon uhkana olemassaololleen, eivät suinkaan mahdollisuutena kehittää tuotantoaan.

Ympäristöä säästävän rakentamisen toteutumisessa tärkeintä on tutkimuksellisen tiedon ja kehitelyjen menetelmien siirtyminen suunnittelu- ja rakennusportaaseen. Eräs ekologisen modernisaation este on inhimillinen tarve pitäytyä totutuissa ratkaisuissa ja tutuissa menetelmissä. Asenteiden ja toimintatapojen muuttaminen on hidasta. Yksittäisen suunnittelijan, rakennuttajan tai urakoitsijan innostus soveltaa ekologisia ratkaisuja julkisissa rakennushankkeissa ei riitä. Tarvitaan koko hanketta toteuttavan organisaation johdonmukaista sitoutumista yhdessä asetettuihin tavoitteisiin. Hyvä esimerkki ekologisesta korjausrakentamisesta ja koko rakennusorganisaation sitoutumisesta on Valtakunnallisen vuokratalo-osuuskunnan VVO:n kiinteistöjen kunnossapito-ohjelma (Savolainen 1999). Ympäristötietoinen kunnossapito perustuu VVO:ssa tarkkaan remonttitarpeen arviointiin, asunnosta huolehtimisen palkitsemiseen sekä asukkaiden omatoimisuuden tukemiseen.

Massiiviset kerrostalojen peruskorjaukset johtavat usein ehjän tarpeetomaan korjaamiseen; on puhuttu ylikorjaamisen ongelmasta (Nippala ym. 1997). Tähän mennessä rahoitus- ja urakointikäytännöt ovat suosineet erityisesti vuokrataloissa suurempia kertakorjauksia kuin rakennuksen elinkaaren kannalta on tarpeen. Valtion asuntorahasto on reagoinut ongelmaan ja pyrkii vastaisuudessa ohjaamaan korjausrakentamista raskaista korjauksista vaiheittaisiin kevyempiin ja oikea-aikaisiin korjauksiin. Perusparannuslainan saannin ehdoiksi on nyttemmin asetettu kohteesta tehty kuntoarvio ja pitkän tähtäimen kunnossapitosuunnitelma. (ARA 1998.) Lähiöuudistuksen yhteydessä olisi mahdollista kokeilla laadukasta rakentamistapaa ja vertailla lopullisia kustannuksia. Laadukas ja ekologisesti kestävä rakentaminen liittyy nykyiseen verotuskäytäntöön. Viime vuosina on puhuttu verotuksen painopisteen siirtämisestä työn verottamisesta luonnonvarojen käytön verottamiseen. Rakentamisessa tämä tarkoittaisi käsityön, uusiutuvien materiaalien käytön, vanhan korjaamisen, ehjänä purkamisen ja kierrättämisen kannattavuuden nousua (Heino 1998).

Rakennushankkeiden kilpailuttaminen on maassamme vääristynyt ja kilpailua määrittää pelkästään hinta, ei hinnan ja laadun suhde. Valtion asuntorahaston kustannusseurantaa on arvosteltu valtakunnalliseksi järjestelmäksi, jolla ajetaan rakentamisen laatua alas. ARA:n asettama kustannuskatto on saattanut johtaa edullisten materiaalien käyttöön, nopeaan työtahtiin ja työn laadun heikkenemiseen. Laadusta tinkiminen kostaautuu useimmiten myöhemmin. Rakennuttajat ja urakoitsijat haluavat liikelatoudellisista syistä toteuttaa rakennusprojektit nopeassa tempossa. Lähiösaneerauksessa tahtia ovat saattaneet nopeuttaa myös valtiovallan taholta järjestetyt lyhytaikaiset rahoitusporkkanat (Mäkinen 1997, 62). Kiire on usein laadun pahin vihollinen ja yksi ekologisen rakentamisen suurimpia esteitä. Kiireessä ei ehditä suunnitella kunnolla ja työ tulee hutiloiden tehdyksi. Koko Valtion asuntorahaston lähiöuudistusprojektiä on vaivannut kiire, jonka taustalla vaikuttavat suhdannepoliittiset syyt. ARA on halunnut edistää peruskorjausta, koska lainojen korot ovat olleet alhaalla, rahoitusmahdollisuudet hyvät, rakentamisen hinta kohtuullista ja ammattitaitoista työvoimaa on ollut runsaasti tarjolla (ARA 1996). Aivan viime aikoina rahahanoja on kuitenkin kiristetty. Valtakunnallinen lähiöprojekti päättyi vuoden 1999 lopussa mutta lähiöiden kehittämisen tarve jatkuu (Ympäristöministeriö 1999). Muuttoliike kasvukeskuksiin nostaa ennen kaikkea uusien asuntojen kysyntää ja vaarana on, että lähiökiinteistöjen peruskorjaus on jäämässä uudisasuntotuotannon rinnalla toisarvoiseksi tavoitteeksi (Laiho 1998, 62).

Asukaslähtöinen suunnittelu ja uudet toimintamallit

Kestävän kehityksen mukaisen ekologisen suunnittelun onnistuminen vaatii riittävän laaja-alaista näkemystä. Rakentamisessa ekologiset materiaali-valinnat eivät yksistään riitä, vaan kysymys on paljon laajemmasta arki-käytäntöjen muuttamisesta. Ekologisuus edellyttää kommunikatiivista, vuorovaikutteista suunnittelua. Tällainen suunnitteluajattelu korostaa jatkuvaa ja avointa keskustelua suunnitteluhankkeiden tavoitteista ja toteutuksesta. (Pakarinen 1992, 126-129.) Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki lisää kuntien toimivaltaa yhdyskuntien suunnittelussa ja velvoittaa ne vuorovaikutteiseen ja neuvottelevaan suunnitteluun erityisesti asema-kaavoja laadittaessa. Kunnan viranhaltijoiden ja valtuutettujen vastuu kasvaa ja kaavoituksellisen ja juridisen asiantuntemuksen tarve lisääntyy.

Uudessa laissa korostuu myös kuntalaisten vastuu seurata ja ylläpitää keskustelua kaupungin kehittämisaikasta ja kaavamuutoksista.

Lähiöuudistuksen yksi keskeinen tavoite on ollut kehittää asuinalueita asukkaiden lähtökohdista ja heidän avullaan. Asukkaiden osallistuminen suunnitteluun nähdään tärkeäksi, koska asuinympäristöön vaikuttaminen on yksi ihmisen perustarpeista (Lievonen 1988, 15-29). Pelkästään asiantuntijavaltaisten suunnittelu- ja päätöksentekoprosessien on todettu tuottavan huonosti toimivaa yhdyskuntarakennetta. Asukkaiden – rakennetun ympäristön käyttäjien – erilaisten odotusten sivuuttaminen synnyttää välinpitämättömyyttä ympäristöä kohtaan. (Numminen 1993, 8-9.) Kun tarkastellaan kaikkia Suomen lähiöprojekteja, on asukkaiden aktivointi ja yhteistyö tuottanut tehtyyn työhön nähden vaatimattoman tuloksen; asukkaita ei olla saatu mukaan asuinalueen kehittämiseen, vaikka työtä sen eteen on tehty hyvin paljon (Viirkorpi 1997, 47-49). Kokemukset ovat herättäneet kysymyksiä siitä, mihin asukkaiden oikeastaan halutaan osallistuvan ja mihin asukkaat yksilöinä haluavat sitoutua (Ympäristöministeriö 1999, 19-20). Omaehtoisesta osallistumisesta ja jonkun toimesta tapahtuvasta osallistamisesta on niinkään virinnyt kriittistä keskustelua. Asukasaktiivisuus on monimuotoinen käsite ja yksilön näennäinen passiivinen osallistumattomuus ei välttämättä merkitse välinpitämättömyyttä. Asukkaiden anonymiteetti ja oikeus yksityisyyteen on osa kaupunkikulttuuria, niin lähiössä kuin kaupungin keskustassakin. (Bäcklund & Korhonen 1998.)

Useimmissa lähiöprojekteissa on toiminut asukastyöryhmä linkkinä asukkaiden ja suunnittelijoiden välillä. Moni työryhmän jäsen on kuitenkin alkuinnostuksen jälkeen väsähtänyt toimintaan. Joensuun Rantakylässä tehtyjen asukashaastattelujen (Hiltunen & Noronen 1997) perusteella voidaan todeta, että eräs merkittävimpiä syitä innostuksen loppumiseen on ollut todellisten vaikutusmahdollisuuksien puuttuminen (ks. myös Kosama 1990, 52). Jos asukkaat huomaavat, että kyselyistä ja palautekeskusteluista huolimatta suunnittelijat ja asioista päättävät tahot tekevät kuitenkin niin kuin olivat aikoneetkin, into yhteistyöhön laantuu. Asukastyöryhmässä toimineet eivät myöskään ole jaksaneet kiinnostua kaikesta alueen kehittämiseen liittyvästä; kiinnostuksen kohteet vaihtelevat asukkaan iästä, elämäntilanteesta ja taustasta riippuen. Yleisesti asukastyöryhmät ovat olleet vailla päätösvaltaa ja niiden organisoitumisessa olisi parantamisen varaa. Intressipohjainen teematyöskentely asukastyöryhmän sisällä saattaisi motivoida asukastyöryhmläisiä enemmän.

Viime vuosina on puhuttu paljon kansalaisten vieraantumisesta päättäjistä ja politiikasta. Ihmisten turhautuneisuus nykyiseen tapaan hoitaa yhteisiä asioita on ilmiönä tuttu kaikkialla länsimaissa. Tuttua on myös julkisen sektorin ja palveluhallinnon työtaakan kasvu. Työntekijöitä on vähennetty ja samaan aikaan sosiaaliset ongelmat ovat lisääntyneet. Vaatimukset kuntaalaisten kuulemisesta ja osallistamisesta on kirjattu lainsäädäntöön asti. Kunnan työntekijät niin sosiaalisella kuin tekniselläkin puolella ehtivät kuitenkin hädin tuskin hoitaa rutiiniasiat kunnialla. Resursseja ei nykytilanteessa oikein tahdo riittää ”asukaslähtöiseen” tai ”vuorovaikutteiseen” yhdyskuntasuunnitteluun. Samaan aikaan kansalaiset vieraantuvat yhä enemmän kunnallisesta päätöksenteosta ja kokevat vaikutusmahdollisuutensa olemattomiksi. Kuitenkin kuntalaiset, esimerkiksi lähiön asukkaat, ovat oman elämänsä parhaita asiantuntijoita ja kaiken lisäksi useimmat vielä ammattinsa kautta jonkin erityisalan asiantuntijoita. Lodeniuksen (1995, 131) mukaan lähiön paikallisyhteisö on voimakas mutta aliarvostettu voimavara päätöksenteossa, aluehallinnossa ja sosiaalisten palvelujen tuotannossa. Lähiöissä piilee kulttuurista ja henkistä kapasiteettia, joka voisi nykyistä enemmän suuntautua itse asuinalueelle.

Miksi asukkaiden omat voimavarat ja toisaalta kunnan palveluhallinnon resurssipula eivät kohtaa toisiaan? Syitä on lähdettävä hakemaan toimintamalleista. Tähän epäkohtaan on tartuttu jo melko monessa Euroopan maassa, myös Suomessa. On alettu etsiä vaihtoehtoisia tapoja toimia ja hyväksytyt se tosiseikka, että nykyinen kunnallinen päätöksenteko- ja hallintomalli kaipaa uudistuksia. Monissa eurooppalaisissa kaupungeissa ovat viime vuosina yleistyneet kaupunkifoorumit (Horn 1996, 1997). Ne ovat avoimia keskusteluareenoja, jotka parhaimmillaan tukevat päättäjiä ja viranhaltijoita päätöksenteossa. Suomessa esimerkiksi Lahdessa ja Jyväskylässä on jo useamman vuoden kokemus kaupunkifoorumeista. Helsingin Maunulassa on toiminut menestyksellinen aluefoorumi loppuvuodesta 1996 lähtien (Kurki 1999).

Asukkaiden kuulemista voidaan edistää myös hyödyntämällä olemassa olevia kanavia, esimerkiksi asukasyhdistyksiä ja kansalaisjärjestöjä. Innovatiivisuutta ja aktiivisuutta asukkaiden keskuudesta löytyy mutta osallistumisen pitää saada vastakaikua ja keskustelun tulee olla avointa. Lähidemokratian kompastuskivenä asuinalueella on kaupunkibyrokratian etäisyys ja joustamattomuus; resurssit budjetoidaan etäisen keskusorganisaation näkökulmasta (Ympäristöministeriö 1996, 44). Kaupunginosaokohtaiset foorumit voisivat toimia keskusteluyhteytenä kaupungin hallintoon ja valtuustoon päin. Ne voisivat olla tärkeä apu päätöksenteossa ja

helpottaa niin kaupungin viranhaltijoiden kuin valtuutettujenkin työtaakkaa. Tällaisille asukasfoorumeille olisi tärkeää saada virallinen status kuntaorganisaatiossa ja päätösvaltaa määrärahojen käytöstä. Kaupunginosafoorumeja tulisi kehittää paikallisilla ehdoilla kaupungin koko ja asuinalueiden erilaisuus huomioiden. Kaupunginosavaltuustoja kokeiltiin mm. Helsingissä ja Oulussa 1980-luvun alussa. Kokeilut kariutuivat puoluepoliittisiin ristiriitoihin ja tehtyjen päätösten toteuttamismahdollisuuksien puuttumiseen (Kosama 1990, 41-47; Vuorela 1982, 24). Ruotsissa on edetty kokeiluista käytäntöön (Eskola 1998). Tukholmassa kunnallinen päätöksenteko siirrettiin kaupunginosavaltuustoille vuoden 1997 alussa. Tukholmalaisten lähiöuudistusprojektien on luonnollista toimia samoissa tiloissa paikallishallinnon kanssa ja kehittää yhteistoiminnan ja -suunnittelun muotoja. Suunnittelukulttuuri on muuttumassa rationaalisesta asiantuntija-suunnittelusta kohti keskustelevaa ja kommunikatiivista suunnittelua. Suomessa lähiöiden asukastyöryhmät ja kaupunkifoorumit ovat hyvä esimerkki tästä trendistä.

Kohti ekomodernia kaupunkisuunnittelua

Lähiöiden rakentamista ohjasivat aikanaan tehokkuus, rationaalisuus, kasvava autoistuminen ja liiketaloudelliset arvot. Lähiöistä muodostuikin alkuperäisten suunnitelmien ja mallien vastaisia. Nyt, kun lähiöitä ollaan peruskorjaamassa ja ehyttämässä on ajankohtaista pohtia, mitkä seikat esimerkiksi Howardin puutarhakaupunkimallissa tai Meurmanin lähiöteoriassa ovat osoittautuneet ekologisesti kestäviksi ratkaisuiksi. Pohdinat voivat antaa lähiöuudistukselle ja tulevaisuuden kaupunkirakentamiselle uusia suuntia – kohti ekologisempaa kaupunkirakennetta. On mahdollista, että lähiöiden jälkikäteen tapahtuva toiminnallinen täydentäminen ja muu parantaminen tekevät näistä asuntoalueista lähiöitä sanan alkuperäisessä merkityksessä (Hurme 1991, 178). Lähtökohdat ekologiselle lähiöuudistukselle ovat olemassa.

Lähiö kaukolämpöverkostoineen, järjestettyine jätehuoltoineen ja talohuolto-yhtiöineen on hyvin funktionalistinen asuinalue. Koskiaho (1997, 62-65) kritisoi lähiöiden perusparantamista kestävästä kehityksen ajatusten koristelemaksi uusfunktionalismiksi. Kaupungin uusfunktionalistinen muuttaminen ja suunnittelu lähtee modernin projektin perusajattelusta, jossa uskotaan teknologian ja kehityksen jatkuvaan etenemiseen. Suunnittelussa käytetään ratkaisuja, jotka perustuvat yhä pidemmälle viedyn

teknologian kehittämiseen modernin projektin ajattelutavan mukaisesti. Ekologiselta kannalta on vaarana, että kaupunkia uudistetaan pelkästään yksityiskohdissa ja teknologioihin perustuen.

Käyttämäni ekomodernin lähiöuudistuksen käsite sisältää holistisen pyrkimyksen kehittää lähiötä osana ekologisesti toimivaa kaupunkikokonaisuutta ja kaupunkiseutua. Ekomodernissa lähiöuudistuksessa huomioidaan kestävä kehityksen mukaiset tavoitteet, jotka määritellään paikallisella tasolla ja konkreettisten hankkeiden yhteydessä. Sovittujen päämäärien toteuttaminen edellyttää eri toimijatahojen pitkäjänteistä sitoutumista prosessiin ja valmiutta uudistaa toimintatapoja. Ekomoderniin lähiöuudistukseen liittyy oleellisesti ekologinen korjausrakentaminen. Siihen sisältyy harkittu purkaminen ja uusiminen, ekologisten rakennusmateriaalien käyttö ja rakentamisen laadun tavoittelu. Lähiön ja koko kaupungin ekologista toimivuutta lisäävät lähipalvelut, joukkoliikenne, hyvät kevyen liikenteen väylät, viheralueet ja ulkoilureitit. Vaikuttamisen mahdollisuudet ja avoin suunnittelu edesauttavat asukkaiden aktiivisuutta ja hyvinvointia. Kestävää kehitystä painottava kaupunkisuunnittelu vaikuttaa myönteisellä tavalla kaupungin vetovoimaan ja viihtyisyyteen.

Ekologisesti tarkoituksenmukainen kaupunkisuunnittelu on ajankoh- taista paitsi olevan kaupunkirakenteen uudistamisessa myös kasvavissa kaupunkikeskuksissa, joissa rakennetaan uusia asuinalueita. Ekomoderni kaupunkisuunnittelu tähtää fyysisen, toiminnallisen ja sosiaalisen ympäristön kestäväan kehittämiseen sekä ekoteknisten ja sosiaalisten innovaatioiden soveltamiseen. Ekologisen modernisaation aikakautena korostuu tarve siirtyä diskurssista toimintaan, puheesta käytäntöön.

Lähteet

- Ahola, S. & L. Tahvanainen (1997). Rantakylän perusparannusprojekti. Lop- puraportti ja toimenpide-ehdotukset. Joensuun kaupunki.
- ARA (1996). Valtion tukemassa asuntorakentamisessa tavoitteena kilpailun ja työllisyyden edistäminen. Valtion asuntorahaston lehdistötiedote 16.4.1996. (www.vyh.fi/ARA/tiedote)
- ARA (1998). Kunnan arava- ja korkotukilainoitusta koskeva esitys vuodelle 1999 ja uudet asuntomarkkinatiedot. Valtion asuntorahaston tiedote. (www.vyh.fi/ARA/tiedote)
- Aura, S. (1982). Huomispäivän kaupunki. Rakennuskirja Oy, Helsinki.

- Aura, S., L. Horelli & K. Korpela (1997). Ympäristöpsykologian perusteet. WSOY, Porvoo.
- Bäcklund, P. & H. Korhonen (1998). Paikallisyhteisön käsite ja asumisen arki. Juurtumisen, asukasaktiivisuuden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tarkastelua. Helsingin kaupungin tietokeskus. Keskustelualoitteita 1.
- Ekologinen Lähiöuudistus Vaasan Ristinummelle. Suunnittelukilpailun arvostelupöytäkirja 24.5.1996.
- Eräsaari, L. (1995). Miesten Suomi. Arviointi Johanna Hankosen väitöskirjasta Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Naistutkimus 8:2, 69-72.
- Eskola, T. (1998). Ruotsalainen lähiöuudistus luottaa paikalliseen aloitteellisuuteen. Kuntalehti 8/98, 35-37.
- Haila, Y. (1998). Kestävä kehitys – uusi normatiivinen ihanne. Ympäristö ja terveys 29:6, 2-4.
- Hankonen, J. (1994). Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelu- ja järjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Gaudeamus, Helsinki.
- Harmaajärvi, I. (1995). Yhdyskuntasuunnittelulla kohti kestävästä kehitystä. Maankäyttö 4/95, 41-45.
- Hedman, L. (1993). 30 vuotta keskustelua - turhaanko? Yhteiskuntasuunnittelu 31:4, 31-42.
- Heino, E. (1998). Uudelleenkäytön ongelmista ja mahdollisuuksista. RakAs. Ekologisen rakentamisen ja asumisen verkostotiedote 2, 14-16. Rakennusten ja materiaalien uudelleenkäytön teemanumero.
- Hiltunen, M. & S. Noronen (1997). Rantakylän perusparannusprojektin osaraportti: Asukkaiden palaute projektin ensimmäisen vaiheen päättyessä. Joensuun yliopisto, maantieteen laitos. Painamaton. Julkaistu osittain teoksessa S. Ahola & L. Tahvanainen. Rantakylän perusparannusprojekti. Lopuraportti ja toimenpide-ehdotukset. Joensuun kaupunki.
- Hiltunen, M. J. (1998). Kohti ekologista kaupunkiliikennettä. Alue ja Ympäristö 27:1, 38-51.
- Horelli, L., M. Kytä & M. Kaaja (1998). Lapset ympäristön ekoagentteina. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja 49. Espoo.
- Horn, L. M. (1996). Saksalainen kaupunkidialogi. Miten mobilisoida kollektiivinen järki kaupungin aseman parantamiseksi? Teknillinen korkeakoulu, Miljöörakentamiskeskusten julkaisuja R 1. Espoo.
- Horn, L. M. (1997). Dialogi jatkuu. Toinen kierros Keski-Euroopan kaupunkifoorumeissa. Teknillinen korkeakoulu, Miljöörakentamiskeskusten julkaisuja R 2. Espoo.

- Huber, J. (1998). Sustainable Development as a Concept of Ecological Modernization – Towards Industrial Ecology. Esitelmä seminaarissa International Workshop on Ecological Modernization at the University of Helsinki on 10-12 September, 1998.
- Hurme, R. (1991). Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen. Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Hynynen, P. (1998). Löytyykö Helsingin lähiöiden tulevaisuus Euroopasta? Näkymä italialaisiin, saksalaisiin ja ranskalaisiin lähiöihin. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 6.
- Häkkinen, T., P. Huovila & P. Leppänen (1999). Ympäristöä säästävä rakentaminen Suomessa; käytäntö, osaaminen ja apuvälineet. VTT Rakennustekniikan esitteitä (Internet-versio: http://cic.vtt.fi/eco/ysr_31.pdf; 10.2.2000).
- Ilmonen, M. (1994). Puutarhakaupungista ongelmalähiöön. Teoksessa Haarni, Tuukka (toim.) Ihmisten kaupunki - urbaani muutos ja suunnittelun haasteet. STAKES, raportteja 152.
- Joensuun kaupunki (1995). Rantakylän kehittämissuunnitelma. Rantakylän perusparannusprojekti, julkaisematon moniste.
- Järvinen, E. (1999). Ekologisesti kestävästä rakentamisesta ohjelma. Ympäristö 1/ 1999, 28-29.
- Kaakinen, J. (1999). Projektit lähiöissä. Kolme kertomusta lähiökehittämisestä. Ympäristöministeriön moniste 53.
- Kanninen, V. (toim.) (1999). Lähiö ABC. Stakes, raportteja 239.
- Kinnunen, U. (1997). Meidän kaikkien Rantakylä. Rantakylän kyläkirja. Joensuun kaupunki, Rantakylän perusparannusprojekti, Jyväskylä.
- Knuuti, L. (1993). Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen. Teoksessa P. Tuomikoski (toim.) Miljöörakentaminen. Opetusministeriö, Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Kortteinen, M. (1982). Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava, Helsinki.
- Kosama, T. (1990). Alueellinen demokratia kuntasuunnittelussa. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja B 62.
- Koskiaho, B. (1997). Kaupungista ekokaupungiksi. Urbaanin ekologian Eurooppa. Gaudeamus, Helsinki.
- Kurki, H. (1999). Omaehtoinen alueen kehittäminen. Maunulan aluefoorumi työrukkasena. Teoksessa V. Kanninen (toim.). Lähiö ABC. Stakes, raportteja 239.

- Kurtto, A. (1995). Kasviston ja kasvillisuuden monimuotoisuuden säilyttäminen taajamassa. Teoksessa Ekologinen lähiöuudistus -seminaariraportti. Suomen Arkkitehtiiliitto SAFA, Helsinki.
- Laiho, U-M. (1996). Lähiöprojektien organisointi. Yhteistyötä ja asukkaiden osallistumista. Suomen Kuntaliitto, Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Laiho, U-M. (1998). Suomalainen lähiöuudistus. Yhteiskuntasuunnittelu 36:2, 62-69.
- Lankinen, M. (1998). Lähiöt muuttuvat ja erilaistuvat. 36 lähiön tilastollinen seuranta 1980-95. Ympäristöministeriö / Alueiden käyttö, Suomen ympäristö 187.
- Lankinen, M. (1999). Lähiöiden välinen ja sisäinen erilaistuminen jatkuu. Ympäristöministeriön moniste 52.
- Lapintie, K. (1996). Kaupunkiekologisia näkökohtia ekologiseen lähiöuudistukseen. Teoksessa Ekologinen Lähiöuudistus Vaasan Ristinummelle. Suunnittelukilpailun arvostelupöytäkirja 24.5.1996.
- Lapintie, K. ym. (1999). Suomessa toteutettavien URBAN-ohjelmien arviointi 1995-1999. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja, B 77.
- Leivo, J. (1997). Lähiöprojektin eteneminen kuntien väliraporttien kertomana. Valtion asuntorahaston moniste.
- Lievonen, A. (1988). Asukkaiden vaikutusmahdollisuudet asuinympäristöönsä. Vaikutusmahdollisuuksien laajentamisperusteista lähiöolosuhteissa. Maantieteen syventävien opintojen julkaisematon tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Lodenius, S. (1995). Avoin lähiö – terve lähiö. Ekologisen täydennys- ja korjausrakentamisen mahdollisuuksista. Teoksessa Lapintie, Kimmo ym. (toim.) EKOPOLIS. Ekologisen kaupungin juuria etsimässä. Gaudeamus, Helsinki.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (1999). Suomen Säädöskokoelma N:o 132.
- Massa, I. (1999). Kaikuja ekologisen modernisaation työmaalta. Vaikutelmia ja kehitelmiä Helsingissä 10.-12.9.1998 pidetyn seminaarin tiimoilta. Janus 7:1, 77-90.
- Meurman, O-I. (1982/1947). Asemakaavaoppi. Rakennuskirja Oy, Jyväskylä.
- Mikkelin kaupunki (1996). Ekoremontti Mikkeliäisessä käytännössä 1994-1995. Gummerus, Saarijärvi.
- Mikkola, K. (1980). Osat A (Tausta) ja B (Arkkitehtuuri) teoksessa: Funkis, Suomi nykyaikaa etsimässä. Helsinki.
- Mäenpää, J. (1970). Kohti huomispäivän yhdyskuntaa. Väestöliiton asuntoasiaintoimiston julkaisuja, Vammala.

- Mäkinen, R. (1997). REMONTTI-ohjelma 1992-1996. Korjausrakentamisen tutkimus- ja kehitysprojektien tulokset. Ympäristöministeriö / Rakentaminen, Suomen ympäristö 119.
- Niemi, I. (1995). Lähiöiden korjaus- ja kehittämismallit. Teoksessa Ekologinen lähiöuudistus -seminaariraportti. Suomen Arkkitehtiiliitto SAFA, Helsinki.
- Nippala, E., H. Nuutila & R. Rantanen (1997). Asuinrakennusten perusparannustarpeen vaihtoehtoja 1996-2005. Ympäristöministeriö / Rakentaminen, Suomen ympäristö 167.
- Numminen, J. (1993). Koulutuksen avulla parempaan miljööseen. Teoksessa P. Tuomikoski (toim.) Miljöörakentaminen. Opetusministeriö, Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Osara, L. & P. Viirikorpi (1995). Mitä tehdä Suomen lähiöille? Puheenvuoro lähiöiden kehittämisen toimintamalleista. Ympäristöministeriö / Yhdyskuntasuunnittelu- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta, julkaisu 6/1994.
- Pakarinen, T. (1992). Kohti moniarvoista yhdyskuntasuunnittelua. Teoksessa S. Aura & P. Siitonen (toim.). Kunta, kuntalainen ja ympäristö. VAPK-kustannus, Helsinki.
- Porteous, J. D. (1977). *Environment and Behavior: Planning and everyday urban life*. Addison-Wesley, Reading, USA .
- Roivainen, I. (1999). Sokeripala metsän keskellä: Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2.
- Rådberg, J. (1993). Trädgårdsstaden – Det bortglömda alternativet. Teoksessa P.G. Berg (toim.) Biologi och Bosättning. Naturanpassning i samhällsbyggandet. Natur och Kultur, Stockholm.
- Rönkä, K., K. Rauhala, I. Harmaajärvi & P. Lahti (1995). Ekologinen lähiöuudistus. Kestävän kehityksen periaatteen mukainen korjaus- ja lisärakentaminen suomalaisilla asuntoalueilla. Ympäristöministeriö / Yhdyskuntasuunnittelu- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta, julkaisu 4/1994.
- Savolainen, N. (1999). Ympäristötietoinen asuminen. Energiansäästöstä ympäristöverkostoniin. Teoksessa V. Kanninen (toim.). Lähiö ABC. Stakes, raportteja 239.
- Spaargaren, G. (1997). Ecological Modernization Theory and the Changing Discourse on Environment and Modernity. Teoksessa G. Spaargaren. The Ecological Modernization of Production and Consumption. Essays in Environmental Sociology. Thesis Landbouw Universiteit Wageningen.

- Spaargaren, G. & A. P. J. Mol (1992). Sociology, Environment and Modernity. Ecological Modernization as a Theory of Social Change. *Society and Natural Resources* 5, 323-344.
- Sundström, B. (1993). Det stadsekologiska hjulet. Teoksessa P. G. Berg, (toim.) *Biologi och Bosättning. Naturanpassning i samhällsbyggandet. Natur och Kultur, Stockholm.*
- Toiviainen, P. (1998). Paikallinen omavaraisuus urbaanissa yhdyskuntarakenteessa; johdatus 2000-luvun kaupunkisuunnitteluun. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja A 54.
- Uuskallio, I. (1997). National Overview on Distressed Urban Areas in Finland. Ministry of the Environment / Land Use Department. *The Finnish Environments* 85.
- Vartiainen, P. (1998). Yhdyskuntarakenteen tiivistäminen jälkimodernin suunnittelun haasteena. *Alue ja Ympäristö* 27:1, 5-14.
- Vesala, R. (1995). Kestävän kehityksen esteet ja mahdollisuudet kunnan maankäytön suunnittelussa. *Ympäristöministeriö / Yhdyskuntasuunnittelu- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta, julkaisu 2.*
- Viirkorpi, P. (1997). Eteneekö lähiöuudistus? Paikallisten lähiöprojektien käynnistymisvaiheen arviointi. *Ympäristöministeriö / Alueiden käyttö. Suomen ympäristö* 118.
- Vuorela, P. (1982). Monitoimikylän lähiödemokratiamalli. Lähiöiden kaupunkisuunnittelun historia ja kehittämistarpeet Suomessa. *Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisuja B 42.*
- Vuorela, P. & K. Suonoja & J. Hirvonen (1994). Kymmenen vuotta yhteissuunnittelua. Sofy-projektin eteneminen, tulokset ja jatkonäkymät. *Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja C 30.*
- Ympäristöministeriö (1996). Monitoimijainen lähiöuudistus. Lähiötyöryhmän loppuraportti ja toimenpide-ehdotukset. *Alueiden käyttö. Suomen ympäristö* 47.
- Ympäristöministeriö (1998). Lähiöiden kehittämisen toimenpide-ehdotukset 5.3.1998. *Lähiöiden tulevaisuus -työryhmä. Ympäristöministeriön moniste* 32.
- Ympäristöministeriö (1999). Lähiöuudistus 2000 -oppia menneestä ja suuntia tulevaisuuteen. *Alueiden käyttö / Suomen ympäristö* 324.

Osa artikkelin tiedoista perustuu Joensuun ja Vaasan kaupunkien viranhaltijoiden haastatteluihin.

IV
PAIKALLISET
ESTEET

Satu Huttunen

EKOMODERNIN SUUNNITTELUN REUNAEHDOT KAUPUNKISEUDULLA

Hyvä elinympäristö ja toimiva yhteistyö kaupunkiseudun haasteina

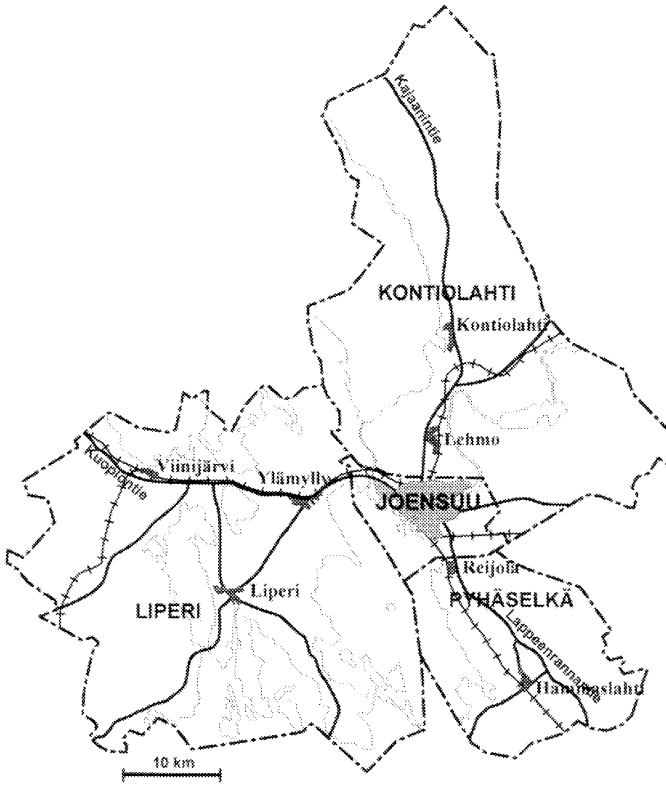
Ekologisesta suunnittelusta etsitään ratkaisua kaupunkiseutujen elinvoimaisuuden turvaamiseen ja modernin yhteiskunnan tuottamiin ympäristöongelmiin. Kuntien toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset, kuten kansainvälistyminen, seutuistuminen, kestävän kehityksen vaatimukset ja taloudellisen tilanteen heikentyminen, ovat omiaan tukemaan kuntayhteistyötä (vrt. Haukkasalo 1994, 7-10). Perinteisen aluepolitiikan menettäessä merkitystään ollaan siirtymässä entistä ympäristötietoisemman aluepolitiikan harjoittamiseen (Tanninen & Björklund 1994, 12). Kestävän kehityksen mukaisesta kaupunkiseudusta, etenkin sen ekologisesti kestävästä ja taloudellisesti tehokkaasta yhdyskuntarakenteesta on tullut kilpailutekijä. Kunnallisen päätösvallan lisääntyessä muun muassa maankäytön suunnittelussa kaupunkiseudun erityiseksi haasteeksi muodostuu ekologisesti kestävä kehityksen edistäminen samanaikaisesti taloudellisten intressien turvaamisen kanssa. Ongelman ydin on siinä, että kuntien resurssit ovat vähentyneet ja taloudellisen tilanteen kiristyneessä elinkeinopoliittiset paineet ovat kasvaneet. Joensuun seudulla tämä on merkinnyt toisaalta sitä, että yhteistyön painopiste on ollut viime vuosina selkeästi elinkeinotoimessa (ks. Hirvonen 1998) ja toisaalta kunnissa on panostettu ympäristötekijöihin lähinnä niiden markkina-arvon vuoksi. Kontiolahden kunta markkinoi itseään kestävä kehityksen kuntana ja Liperissä luodaan ekoimagoa luomutuotannolla (ks. Hynynen tässä teoksessa).

Joensuun seutu on edelläkävijöitä asuntotoimen kuntayhteistyössä. Nykyisin kunnat voivat periaatteessa itsenäisesti päättää asunto-ohjelman tarpeesta, mutta käytännössä ne eivät voi kokonaan luopua siitä, koska asuntorahasto vaatii aravalainoituksen hoitamiseksi välttämättömät suunnitelmat (Houni 1995, 32). Seudun yhteinen asunto-ohjelma edustaa jul-

kisesti tuettua ja kapea-alaista asuntotuotantoa etenkin maaseutukunnissa, joten siitä on päästy suhteellisen helposti yhteisymmärrykseen. Ekologisen yhdyskuntarakenteen ohjaamisen haasteet kuitenkin konkretisoituvat vapailla markkinoilla tapahtuvassa rakentamisessa. Joensuun seudulla yhteistyötä on saatu aikaan myös jäte- ja vesihuollossa, tosin osittain valtiiovallan asettamien ympäristönormien edellyttämänä. Yhdyskuntahuollon yhteistyö on enimmäkseen teknologiapainotteista ekomodernia politiikkaa, jossa helposti unohtuu asukkaana ja infrastruktuuriverkoston käyttäjän näkökulma.

Kilpailuasetelma ja luottamuspuola ovat muodostuneet toistaiseksi ylitsepääsemättömiksi esteiksi maankäytön suunnitteluyhteistyölle Joensuun seudulla. Lisäksi kaupunkiseudun suunnittelussa usein kohtaavat maaseutua ja kaupunkia luonnehtivat ajattelumuodot esimerkiksi kaavoitukseen ja ympäristökysymyksiin suhtautumisessa (Vartiainen 1990, 36-38). Seutuyhteistyö voidaan nähdä kuitenkin monella tapaa osana kestäväen kehityksen periaatteita. Seutuistumisen näkyvimpänä piirteenä pidetään yhdyskuntarakenteen hajautumista, mikä on merkinnyt samalla ihmisten päivittäistoimintojen laajenemista usean kunnan alueelle. Hyvän elinympäristön haasteet liittyvät työssäkäynnin ja asumisen joustavaan yhteensovittamiseen, palvelujen saavutettavuuteen ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksien monipuolistamiseen. Väljä ja tuhlailtava maankäyttö lisää liikennevirtoja, infrastruktuurikustannuksia, energian kulutusta ja ympäristön kuormitusta. Kaupunkialueesta irralliset lähiöt, suunnittelemattomat omakotitaloalueet taajamien liepeillä ja pääteiden varsille rakennetut kauppakeskukset tarvitsevat laajempaa tarkastelukulmaa ja kuntien yhteistyötä, mikä nähdään välttämättömänä myös paikallisen ympäristöpolitiikan onnistumiselle (Haukkasalo 1994, 10).

Artikkelini perustuu Joensuun kaupunkiseudulla tekemääni tapaus-tutkimukseen. Tutkimusalueeseen kuuluvat Joensuun kaupungin lisäksi sen rajanaapureista Liperin, Kontiolahden ja Pyhäselän kunnat. Tutkimuksessani olen pyrkinyt selvittämään ekomodernin suunnittelun esteitä ja mahdollisuuksia Joensuun kaupunkiseudulla maankäytön suunnitteluun liittyvien asiakirjojen, tilastojen, maakuntalehti Karjalaisesta vuodesta 1996 lähtien kerättyjen lehtiartikkelien sekä seudun kaavoitus- ja ympäristöasioita hoitaville virkamiehille vuonna 1997 tehtyjen teemahaastattelujen pohjalta. Suunnitteluyhteistyön ongelmakohtia lähestyn ajankohtaisten maankäyttökysymysten ja läheisesti maankäytön suunnitteluun liittyvien yhteistyömuotojen kautta. Näiden konkreettisten esimerkkien valossa tarkastelen myös yhteistyön merkitystä ekologisen modernisaation kapasiteetille.

Kuva 9. Joensuun seutu

Ekologinen modernisaatio ja kestävä kehitys

Ekologisten kysymysten esiintulosta yhdyskuntasuunnitteluun voidaan Terttu Pakarisen (1995, 30-31) mukaan hahmottaa kolme toistaan seuraavaa vaihetta. Aluksi ekologinen näkökulma ymmärrettiin ympäristöhaittojen tunnistamisena ja ehkäisemisenä, missä huomio kohdistettiin lähinnä ympäristön terveydellisiin vaikutuksiin. Toisena vaiheena voidaan pitää pyrkimystä suunnittelun kokonaisvaltaistamiseen tarkastelemalla ekosysteemejä ja näiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Kolmantena vaiheena suunnittelun uusien sisällöllisten kysymysten esiinnousussa voidaan nähdä ekologisen modernisaation keskustelu. Ekologisen modernisaation tavoitteena on ymmärtää ihmisten toimintojen laaja-alaiset vaikutukset ja

modernin yhteiskunnan institutionaalisten muutosten merkitys ekologisten ongelmien ratkaisemisessa.

Ekologisessa modernisaatiossa lähtökohtana on modernin yhteiskunnan kyky uusiutua ja etsiä ratkaisuja tuottamiinsa ongelmiin. Se merkitsee yhtäältä modernisaation monien historiallisten sisältöjen kuten demokration, teknologian ja tieteen hyväksymistä, mutta samanaikaisesti näiden kriittistä tarkastelua. Ekologisessa modernisaatiossa on kyse myös yhteiskunnallisten rationaliteettien, kulttuuristen merkitysten ja luontosuhteen uudelleenarvioimisesta, jonka toivotaan johtavan perustavanlaatuisiin muutoksiin toimintakäytännöissä, organisaatiokulttuureissa, suunnitteluperiaatteissa, kommunikaatitavoissa ja ammatillis-eettisessä orientoitumisessa. (Sairinen 1994, 33-34.) Ekologisen modernisaation käsitettä on käytetty teoreettisena välineenä, jolla on analysoitu ekologisten ongelmien ratkaisemisen vaatimaa modernin yhteiskunnan institutionaalista muutosta, sekä poliittisena ohjelmana, jolla on pyritty suuntaamaan ympäristöpolitiikkaa (Spaargaren & Mol 1992, 333-334).

Ekologisempaan tulevaisuuteen tähtäävässä suunnittelussa, lainsäädännössä ja poliittisessa keskustelussa on 1980-luvun puolivälistä lähtien puhuttu paljon myös kestävästä kehityksestä, jolla haetaan kompromissia taloudellisesti tehokkaan, sosiaalisesti hyväksyttävän ja ekologisesti suotuisan kehityksen välille. Kestävä kehitys ei ole staattinen, tuotannon ja kulutuksen pysyvä tila, vaan dynaaminen, ihmisten tarpeisiin sopeutuva prosessi (Allardt 1991, 11). Käsite on saanut osakseen paljon kritiikkiä, koska sen sisältö on moniulotteinen ja vahvasti ihmiskeskeinen. Yrjö Haila ei kuitenkaan usko kestävä kehityksen jäävän tyhjäksi iskulauseeksi, jonka varjossa luonnonvarojen tuhlaamiseen ja ympäristön saastuttamiseen perustuva taloudellinen kasvu voi jatkua. Käsitteen täsmällisen määritelmän ongelma on siinä, että mitä tärkeämpi on kysymys sitä enemmän ilmenee vaihtoehtoisia määritelmiä. Kestävä kehityksen perimmäinen tarkoitus ei ole yksiselitteisen mallin tarjoaminen yhteiskunnan tulevaisuudelle, vaan nähdä se yhteiskunnallisen kehityksen yleisenä, normatiivisena tavoitteena, jonka toteutumista arvioidaan kokemuksen myötä täsmentyvillä kriteereillä. (Haila 1998.) Erik Allardtin (1991) mukaan luonnon kuormituksen selvä vähentäminen edellyttää yhteiskunnalta taloudellista kannustinjärjestelmää, moraalien ja todellisuuskäsityksen uusia muotoja sekä ympäristön puolesta taistelevia sosiaalisia liikkeitä, kun taas Yrjö Hailan (1998) mielestä inhimillisen kulttuurin ja muun luonnon tasapainoisemman suhteen lähtökohtana on toimintatapojen muuttaminen ”alhaalta ylös” suuntautuviksi.

Kestävän kehityksen käsitteen tulkinnanvaraisuudesta ja epäteoreettisuudesta johtuen sitä on pyritty jäsentämään ekologisen modernisaation käsitteen ja teorian kautta. Ilmo Massa (1995, 21) sanoo ekologisen modernisaation olevan kuitenkin länsieurooppalainen strategia, jolla ei pystytä ratkaisemaan kehitysmaiden nykyongelmia. Hän pitää rikkaiden maiden velvollisuutena luoda sellainen talousmalli, joka ei aiheuttaisi ympäristökriisejä köyhissä maissa. Käsitteenä kestävä kehitys näyttäisi olevan antoisampi ympäristökysymysten laajuuden ymmärtämisessä kuin ekologinen modernisaatio. Oluf Langhelle (1998, 12-20) on löytänyt ekologisen modernisaation ja kestävä kehityksen käsitteistä paljon sisällöllisiä yhtäläisyyksiä, mutta myös selkeitä eroja. Ensinnäkin käsitteiden erona on, ettei ekologisessa modernisaatiossa kiinnitetä huomiota sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuteen. Toiseksi käsite sisältää puutteita globaalin näkökulman suhteen, sillä siinä käsiteltyihin ympäristöongelmiin eivät kuulu ekologisesti suurten seuraamusten riskit. Toisaalta ekologisessa modernisaatiossa ei painoteta niinkään globaalin ja yksilön välistä suhdetta, vaan kansallisten ympäristöreformien strategioiden, ympäristöliikkeiden ja yritysten merkitystä. Käsitteiden erona voidaan pitää myös sitä, että luonnon kantokyky ja globaalin kehityksen ekologiset rajat ovat ratkaisevia kestävä kehityksen näkökulmasta. Eroistaan huolimatta molemmat paradigmat suuntaavat huomion ympäristöongelmien seurauksiin ja näkevät teknologian keinona ratkaista ympäristöongelmia. Niin ekologisessa modernisaatiossa kuin kestävässä kehityksessäkin korostetaan ympäristönäkökulman yhdistämistä yhteiskunnan jokaiselle sektorille sekä talouskasvun ja ympäristön yhteensovittamisen tärkeyttä.

Perinteiseen hyvinvointivaltioon ja modernin projektiin sitoutuneeseen suunnitteluun kohdistettu ympäristökritiikki on kuitenkin joiltakin osin ontuvaa. Ensinnäkin pyrkimys ymmärtää ympäristö, ekologia ja kestävä kehitys mahdollisimman laajasti on johtanut käsitteiden kaikenkattavuuteen. Tämä taas on saanut ympäristökysymykset näyttämään varsin perinteisiltä asioilta, joita esimerkiksi suunnittelussa ja politiikassa on aina käsitelty. Toisaalta ekologisen modernisaation teoriasta johdettu ajatus ympäristökysymysten käsittelystä tavallaan modernin projektin jatkamisena ja täydellistämisenä siten, että seurausten sijasta kiinnitetään huomiota syihin ja pitkäaikaisiin vaikutuksiin jo suunnitteluvaiheessa, luo kuvaa näennäisestä ristiriidattomuudesta. (Lapintie 1997, 9.)

Ekologisen modernisaation kapasiteetti

Kunnan ympäristöpolitiikalle asettavat haasteita paikallisten ympäristöongelmien hallinnan lisäksi globaalit ympäristökysymykset ja ylipaikallinen ympäristöpolitiikka. Kaikki ympäristöongelmat ovat paikkaan sidottuja tai ainakin ne aiheutuvat paikkaan sidottujen toimintojen tuloksena, joten ongelmiin on luotava paikalliset ratkaisut. Paikalliset edut voivat kuitenkin poiketa yleisestä edusta ja siksi päätösvaltaa ympäristöasioissa on oltava myös ylipaikallisella tasolla. Toisaalta ylipaikallista ympäristöpolitiikkaa tarvitaan vaikeimpien, maailmanlaajuisten ympäristöongelmien torjumiseen, koska niitä on vaikea havaita paikallisesti. (Haila ym. 1996, 371-372.)

Kunnissa harjoitettu ympäristöpolitiikka ja valmiudet ympäristöongelmien ratkaisemiseen riippuvat paljolti ekologisen modernisaation kapasiteetista, jonka ulottuvuuksia Rauno Sairinen (1994, 38) on kuvannut Martin Jänicken ideaa mukaillen. Taloudellinen kapasiteetti tarkoittaa kunnan taloudellista kykyä kehittää ympäristöpolitiikkaa. Rikkaat kunnat voivat kuluttaa enemmän luonnonvaroja ja energiaa sekä tuottaa enemmän päästöjä, mutta niillä voi olla paremmat institutionaaliset ja tekniset resurssit ympäristöpolitiikan harjoittamiseen. Kunnat tarvitsevat myös innovatiivista kapasiteettia uusien ideoiden ja intressien pääsemiseksi institutionaaliselle tasolle. Kommunikatiivisessa kapasiteetissa on kyse yhteistyön ja avoimen keskustelun mahdollisuuksista. Ekologinen modernisaatio edellyttää kunnilta lisäksi strategista kapasiteettia pitkän aikavälin ympäristöpoliittisten tavoitteiden ja strategioiden luomiseksi yhteistyössä. Sairisen (1994, 35) mielestä vaarana on, että jos kunnassa ekologisiin muutospaineisiin sopeutuminen on passiivista, muutoksien merkitystä ei ymmärretä, eikä niihin muodosteta omaa strategiaa.

Esa Konttisen ja Tapio Litmasen (1996b, 261-270) tutkimus *Ekokunnista ökykuntiin* osoittaa, että kunnat ovat ympäristöpolitiikassaan ja ympäristökonfliktien käsittelyssä hyvin eri tasoilla. Ekologinen modernisaatio etenee paikallisissa toimintaympäristöissä eriaikaisesti ja vaihtelevien käytäntöjen kautta. Eriaikaisuutta on nähtävissä myös yhdyskuntien sisällä, sillä kun jokin osajärjestelmä omaa vahvan ekologisen suuntautumisen, toinen toimii täysin sen vastaisesti. (Konttinen & Litmanen 1996a, 4.)

Marko Joas (1998, 7-10) on tarkastellut ekologisen modernisaation kapasiteettia kooltaan, väestömäärältään ja ympäristöolosuhteiltaan erilaisissa suomalaisissa kunnissa. Myös hänen mielestä tehokkaan ympäristöpolitiikan harjoittamisen resurssit vaihtelevat kunnissa melkoisesti. Kun-

nilla on vapaus valita, miten ne organisoivat paikallisten ympäristöasioiden poliittisen ja hallinnollisen johtamisen. Joasin tutkimuksen mukaan ympäristöasiat otetaan hiukan paremmin huomioon kunnissa, joissa on avoimempi ympäristöhallinto eli yhdistelmä poliittisia ja hallinnollisia ympäristöviranomaisia. Joas toteaa, että ympäristöasioihin sitoutumisen taso kunnassa ei riipu ympäristöasioita hoitavan virkamiehen kokopäiväisestä tai osapäiväisestä toimesta, eikä kuntien taloudellinen tilannekaan korreloi ympäristöasioihin sitoutumisen kanssa merkittävästi. Kuntien ympäristösuunnittelun tasoa Joas tarkastelee kuntasuunnitelmiin sisältyvien yleisten ympäristöpäämäärien, erityisten ympäristönsuojelusuunnitelmien ja Agenda 21 -suunnitelmien kautta. Vain harvat kunnat toimivat kaikilla edellä mainituilla suunnittelun tasoilla ja suurin osa toteuttaa ympäristönsuunnittelua ainoastaan kuntasuunnitelman yhteydessä. Joasin tutkimus osoittaa, että paikallisen ympäristösuunnittelun tasolla on selvä yhteys ympäristöasioihin sitoutumiseen.

Ympäristöasiantuntijaresurssien vähentämistä nopeutti maotamme koetellut taloudellinen lama 1990-luvun alussa, jolloin monissa kunnissa ympäristönsuojelutoimia lakkautettiin tai yhdistettiin muihin virkoihin ja hallintokuntiin (Saaristo 1996, 100). Joensuun seudullakin ympäristöasiantuntijaresurssit ovat jakautuneet siten, että vain Joensuussa ja Kontiolahdessa on oma ympäristönsuojelusihteeri, kun taas Pyhäselän kunta ostaa ”ympäristöpalvelut” Joensuun kaupungilta ja Liperissä ympäristöasioita hoidetaan kaavoituspuolen resursseilla. Haastatellut virkamiehet uskoivat kestävän kehityksen etenevän erilaisten ympäristöselvitysten ja ympäristöohjelmien kautta, mutta niiden toteuttamisen suurimmaksi esteeksi mainittiin taloudellisten ja henkilöresurssien niukkuus. Omaaloitteisten hankkeiden ja selvitysten toteuttamisesta joudutaan usein luopumaan ja tyytymään vain lakimääräisten tehtävien hoitamiseen, varsinkin kunnissa, joissa ei ole omaa ympäristönsuojelusihteeriä.

Kestävän kehityksen vaatimus on nostanut tarkasteluun myös kunnan kaavoitus- ja ympäristötoimen yhteistyön. Osa ympäristösihteereistä on kokenut olevansa kaavoitusprosesseissa ”vakiokalustoa”, mutta osan vaikutusmahdollisuudet ovat olleet heikommat esimerkiksi siksi, että ympäristöpuolelle tulee periaatteessa valmiista kaavasta vain lausuntopyyntö (Saaristo 1996, 97). Haastattelujen perusteella kaavoitusta ja ympäristöasioita hoitavat virkamiehet tekevät keskenään enemmän yhteistyötä pienissä kuin suurissa kunnissa. Resurssien niukkuus ja eri hallintosektorien madaltuneet rajat ovat osaksi edistäneet yhteistyötä pienissä kunnissa.

Kunta tekee maankäytön suunnittelussa kauaskantoisia ja arvosidonnaisia ratkaisuja, jotka vaikuttavat puolestaan kunnan ympäristön tilaan ja ympäristöongelmien käsittelymahdollisuuksiin. Kestävän kehityksen periaatteiden kirjaaminen rakennuslakiin vuonna 1990 merkitsi ekologisen modernisaation ulottumista maankäytön suunnitteluun. Ekologisen suunnittelun onnistuminen edellyttää tarpeeksi laaja-alaista näkökulmaa, kommunikatiivisuutta suunnittelukäytännöissä, moniarvoisuutta ja uudenlaisia laatutekijöitä (Pakarinen 1992, 128-129). Ekologinen suunnittelu on aina arvojen varaista, sopimuksellista, kulttuurisesti, taloudellisesti ja poliittisesti kiinnittynyttä ja siihen liittyy ikuisuuskysymykset demokratiasta ja vallasta (Koskiahho 1995, 83-84). Vastikään voimaan tullessa maankäyttö- ja rakennuslaissa pyritään vastaamaan entistä paremmin kestävän kehityksen haasteisiin demokratisoimalla ja ekologisoidulla maankäytön suunnittelua.

Rakennuslain uudistuksen taustalla on ollut pyrkimys parantaa suunnittelun mahdollisuuksia ohjata yhdyskuntakehitystä, toimintojen sijoittumista ja ympäristön käyttöä kestävän kehityksen mukaiseksi, ympäristöhaittoja vähentäväksi ja luonnonvaroja säästäväksi toiminnaksi. Uudella maankäyttö- ja rakennuslailla lisätään asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia ja kuntien päätösvaltaa. Valtion valvontaa kevennetään poistamalla kuntakaavojen alistusmenettely ja valtion ympäristöviranomaisten tehtävät painottuvat jälkivalvonnan sijasta jo kaavoitusprosessin aikana tapahtuvaan ohjaukseen ja asiantuntija-avun tarjoamiseen. Kuntien päätösvalan ja vastuun lisäämisen vastapainona korostetaan kuntien voimavarojen ja asiantuntemuksen riittävyttä. Uuteen lakiin sisältyy yleinen säännös kaavan laatijan pätevydestä ja kunnan riittävästä voimavaroista sekä asiantuntemuksesta alueiden käytön suunnitteluun ja rakentamisen ohjaukseen. (Haapanala 1998; Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999; Villikka 1998.)

Matti Nieminen (1997, 17-18) on tarkastellut rakennuslain uudistuskamppailua vuoden 1994 eduskuntakeskusteluissa, joissa kuntien resurssit toteuttaa kestävän kehityksen mukaista maankäytön suunnittelua arviointiin hyvin erilaisiksi. Tutkimuksen mukaan rakennuslain uudistusesityksen kannattajat pitivät kuntia päätöksenteossa puolueettomasti ja demokraattisesti toimivina, kyvykkäinä integroimaan rakennuslain erilaiset tavoitteet päätöksenteossa ja riittävästi asiantuntemusta omaavina ilman valtion liiallista holhousa. Sen sijaan esityksen vastustajat näkivät valtion roolin yleisten intressien valvojana merkittävänä, koska heidän mielestään kunnilla ei ole riittävästi ja tasavertaisesti resursseja. Tosin he katsoivat kunnissa olevan paikallista näkemystä, mutta ei maankäytön ekolo-

gisiin vaikutuksiin liittyvää asiantuntemusta. Myös Rauno Sairisen mukaan paikallisen päätäntävällän lisäämisessä piilee ympäristöpolitiikan tarpeiden ja kaavoituksen laatuvaatimusten näkökulmasta vaaroja. Kyse on lähinnä siitä, kuinka paikallisessa politiikassa turvataan pitkän aikavälin yleiset ympäristöpolitiikan edut lyhyen aikavälin taloudellisten intressien paineessa. Tällöin tarvitaan nykyistä paremmat mahdollisuudet kansalaiskontrolliin ja ympäristöselvitysten riittävään tekoon. (Sairinen 1994, 255.)

Maankäyttö- ja rakennuslain yksi keskeisimpiä tavoitteita onkin kehittää suunnittelua avoimemmaksi ja vuorovaikutteisemmaksi. Lakiin sisältyy uudenlainen vaatimus osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta, jossa selvitetään suunnittelun alkuvaiheessa tarpeelliset yhteistyötahot ja sopivat yhteistyötavat. (Haapanala 1998; Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999; Villikka 1998.) Julkisten tiedotusvälineiden nykyistä laajempi käyttö keskustelufoorumina ja suunnitelmista tiedottamisen välineenä voisi osaksi auttaa tiedon välittymiseen muillekin kuin aktiivisille kansalaisille. Teknologiakeskeiset suunnittelukäytännöt kaipaavat rinnalleen yhteistyötä ja kommunikatiivisuutta, jolloin painopisteen siirtyä staattisista asiakirjakeskeisistä suunnitelmista vuorovaikutteiseen ja prosessiluonteiseen suunnitteluun on mahdollista. (Vesala 1995, 23-26.) Suunnitteluprosessiin liitettävät velvoitteet ympäristöselvityksistä ja kansalaisten aktiivisempi osallistuminen koetaan kuitenkin suunnitteluprosesseja hidastavina tekijöinä (Sairinen 1994, 48).

Ympäristövaikutusten arviointi on maankäytön suunnittelun vastaus ympäristökeskustelun ja kestäväen kehityksen suunnalta saatuun haasteeseen ja se edustaa siten ekomoderneja suunnittelukäytäntöjä. Vaikka Suomen YVA-laissa ympäristövaikutusten arviointi koskee suuria hankkeita, pyritään se liittämään olennaiseksi osaksi muutakin maankäytön suunnittelua. Eija Väätäisen (1995, 52) mukaan ympäristövaikutusten arviointi kaavoituksessa ei saisi tarkoittaa uuden hallintoprosessin luomista eikä lakimääräisten kuulemis- ja nähtävilläolovaiheiden lisäämistä, vaan suunnittelukäytännön sisällöllistä uudistamista. YVA tarjoaa mahdollisuuden kehittää kaavoituksesta yhteiskunnallisen neuvotteluprosessin, jossa avoimesti käsitellään ristiriitoja ja erilaisia vaihtoehtoja. Nykyisten kehitysnäkymien valossa YVA:a viedään yhä enemmän asiantuntijakeskeisen arviointimenetelmän suuntaan, mistä seuraa mitä todennäköisimmin ammattikuntien kesken kamppailu määrittelyvallasta. (Väätäinen 1995, 73-74.)

Joensuun seudulla tekemiäni virkamieshaastattelujen perusteella ympäristövaikutusten arviointi nähdään tärkeänä osana kestäväen kehityksen suunnitteluperiaatteita. Tosin kaavoituspuolen virkamiehet pitivät

ympäristövaikutusten arviointia jo vanhana käytäntönä kaavoitus- ja maankäyttöprosesseissa, kun taas ympäristöpuolen virkamiehet uskoivat sen tuovan lisää velvoitteita maankäytölle. YVA:n toteuttamisessa haastatellut virkamiehet kokivat käytännön ongelmia. Ensinnäkin vallitsee epätietoisuus siitä, missä vaiheessa ympäristövaikutusten arviointi pitäisi suorittaa. Toiseksi ongelmia aiheutuu siitä, että ympäristövaikutusten arviointiin ei ole valmiita ja konkreettisia ohjeita, vaan ne määrittyvät tapauskohtaisesti. Toisaalta ei riitä pelkkä fyysisessä ympäristössä tapahtuneiden muutosten tai taloudellisten vaikutusten arviointi, vaan on huomioitava myös sosiaaliset vaikutukset. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnissahan on kyse hyvän elämän määrittelystä ja siihen osallistumisesta (Kauppinen 1998, 26). Kolmanneksi ympäristövaikutusten arviointi herättää ristiriitaisia näkemyksiä siitä, miten tarkastelu rajataan alueellisesti.

Kunnan vallankäyttäjät, asiantuntijat ja aktiiviset kansalaiset ovat merkittäviä tekijöitä ekologisen modernisaation kapasiteetin kannalta. Näyttäisi siltä, että kaupungeissa maankäytön suunnittelu perustuu enemmän asiantuntijavaltaan, kun taas pienissä kunnissa luottamusmiesvaltaan. Pienet kunnat joutuvat yleensä turvautumaan kaupunkeja ja suuria kuntia useammin alueellisten ympäristökeskusten ja maakuntaliittojen asiantuntijapuun. (Huttunen 1998, 28.) Eri tahojen verkostoituminen ja niiden kautta toimiminen myös seututasolla auttaa erilaisia resursseja omaavia kuntia selviämään ekomodernin suunnittelun haasteista.

Ekologisuuden yhdyskuntarakenteelliset reunaehdot

Vaikka ekologisen modernisaation käsitteellä viitataan ensisijaisesti tuotanto- ja kulutusprosessien uudelleen järjestelyyn, voidaan sitä soveltaa myös yhdyskuntarakenteen ekologiseen uusintamiseen (Kortelainen 1996, 8-9). Yhdyskuntarakenteen tiivistämisestä ja toimintojen keskittämisestä on tullut yleinen tavoite kaupunkiseutujen kehityksen ohjaamisessa. Aluksi tiivistämistä perusteltiin lähinnä taloudellisesti kestäväällä kehityksellä. Haja-asutusalueelle rakentamisen on laskettu tulevan pitkällä aikavälillä kalliimmaksi kuin taajamaan rakentamisen niin yksityistaloudellisesti kuin kunnallistaloudellisesti (Kopra 1992, 45-46). Nyt tiivistämistä voidaan pitää osana ekologisen modernisaation diskurssia, jossa huomio kiinnittyy taloudellisten säästöjen lisäksi ekologisesti kestävään yhdyskuntarakenteeseen.

Tiivistä yhdyskuntarakennetta pidetään yleisesti kestäväen kehityksen mukaisena, koska liikkumistarpeen vähetessä säästyy energiaa ja aiheutuu vähemmän päästöjä (Næss 1994). Monet yhdyskuntatutkijat ovat tehneet selkeitä johtopäätöksiä myös siitä, että tiiviissä yhdyskunnissa vesi-, jäte- ja energiahuoltoverkostojen hyödyntäminen on tehokkaampaa ja lisäksi säästetään maa-alaa rakentamiselta luonnolle (Maijala 1995, 30-31). Tiivistämisen edut eivät kuitenkaan ole niin yksiselitteisiä, sillä etenkin kaupungeissa tiivistämisen rakentaminen merkitsee usein luopumista puistoista ja vapaista alueista, ruuhkautumista, ympäristön saastumista ja siten elämänlaadun heikkenemistä (Breheny 1992, 153). Väljän yhdyskuntarakenteen ekologisuutta perustellaan usein paikallisten resurssien hyödyntämisellä (Lahti & Harmaajärvi 1992, 81). Voimakkaasti keskittyneissä kaupungeissa paikalliset luonnonresurssit eivät riitä koko väestölle, joten sinne virtaa energiaa, vettä, ravinteita ja muita luonnonvaroja ympäröiviltä alueilta, ja toisaalta suuren kaupungin luonnonolot eivät pysty käsittelemään valtavia jätevirtoja, jotka joudutaan ohjaamaan väljemmille alueille (Maijala 1995, 30-32). Joidenkin mielestä kaupunkiseudun hajautunutta yhdyskuntarakennetta voidaan pitää kestäväen kehityksen mukaisena vain silloin, kun maaseutumaisilla alueilla asuvat luopuvat kaupunkiin liittyvistä sidoksista, kuten yksityisautolla pendelöinnistä (Iisakkala 1993, 71).

Kun yhdyskuntarakenteen tiivistämistä tai hajautumista tarkastellaan ekologisuuden tai laajemmin kestäväen kehityksen näkökulmasta, tärkeää on erottaa toisistaan ainakin paikallinen ja seudullinen taso. Paikallisesti tiiviin yhdyskunnan etuina pidetään mahdollisuutta energia-, vesi- ja jätevirtojen tehokkaampaan hyödyntämiseen ja liikennevirtojen minimoimiseen, kun taas seudullisesti tiiviys helpottaa yhteisten ympäristöongelmien ratkaisemista ja seudullisen joukkoliikenteen järjestämistä. Väljässä yhdyskuntarakenteessa on myös hyvät puolensa, sillä paikallisella tasolla se mahdollistaa luonnonläheisen elämäntavan sekä paikallisen luonnonkierron toteutumisen ja seudullisella tasolla se luo edellytyksiä uusiutuvien energialähteiden käytölle. (Orrskog 1993, 133-134.)

Yhdyskuntarakenteen ekologisuutta voidaan arvioida sen perusteella, miten tehokkaasti olemassa olevia rakenteita pystytään hyödyntämään ja millaisia energia-, materiaali- ja ihmisvirtoja niissä syntyy. Yhdyskunnan virtojen ekologisoiminen on periaatteessa mahdollista suunnittelu-, normi-, informaatio- ja taloudellisen ohjauksen keinoin, mutta käytännössä yhdyskuntarakenteen kehitykselle antavat omat piirteensä seutuistumisprosessit, ihmisten elämäntavat ja valinnat. (Huttunen 1998.)

Yhdyskuntarakenteen kehityspiirteitä Joensuun seudulla

Joensuun seudun väestönkasvu keskittyi 1970-luvun alkupuolella kaupunkiin, mutta 1980-luvun taitteessa kasvu tasaantui ja alkoi suuntautua ympäristökuntien rajataajamiin. Joensuun nettomuutto ympäristökuntien suhteen kääntyi tappiolliseksi jo vuonna 1976. Joensuun ympäristökunnista Pyhäselkä onnistui ensimmäisenä kääntämään muuttovirran edukseen vuonna 1975, Liperi vähän myöhemmin ja Kontiolahti 1970-luvun lopussa. (Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto 1987, 3, 6-9).

Vuonna 1985 ympäristökuntiin tuleva muuttoliike suuntautui Liperiä lukuun ottamatta pääosin taajamiin. Kontiolahden tulomuutto oli voimakainta Joensuun rajan tuntumassa Lehmossa, joka yhdessä kirkonkylän kanssa sai puolet muuttajista. Kontiolahden kirkonkylä kasvoi enemmän kunnan sisäisen kuin kunnan ulkopuolelta tulevan muuton varassa. Liperissä voimakkaimman muuton kohteena oli Joensuusta katsottuna lähin taajama Ylämylly, joka sai muuttajista noin kolmanneksen. Myös kauempana sijaitsivat Viinijärven taajama ja Liperin kirkonkylä saivat osansa muuttajista. Liperi erosi muista ympäristökunnista siinä, että muuttajat sijoittuivat tasaisemmin kunnan eri alueille. Myös Pyhäselässä suurimman osan muuttoliikkeestä keräsivät taajamat. Rajataajama Reijolaan muuttaneista kolme neljästä oli kaupungista ja kunnan keskustaajamaan eli Hammaslahteen muuttaneista vain puolet. (Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto 1987, 18, 24-25.)

Joensuusta ympäristökuntiin kohdistuneen muuttoliikkeen kasvun syynä oli paljolti uusien asutustaajamien synty kaupungin liepeille. Ylämylly luettiin taajamaksi jo vuoden 1960 väestönlaskennassa, kun taas Reijolaa ja Lehmoa ryhdyttiin rakentamaan 1970-luvun puolella. Ylämyllyn alueen väkiluvun kasvun taustalla olivat työpaikkakeskittymät toisin kuin Reijolassa ja Lehmossa. Ylämyllyllä asuntotuotantokin oli monimuotoisempaa kuin esimerkiksi Reijolassa, mikä heijasteli alueen työpaikkaomavaraisempaa luonnetta. (Paasi & Vartiainen 1981, 64.)

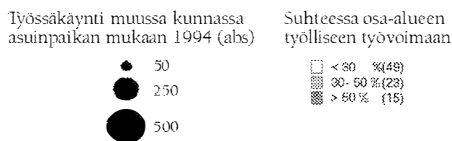
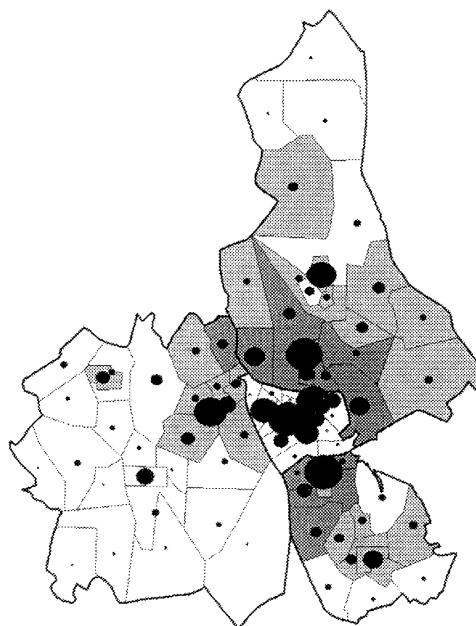
Joensuun ja sen ympäristökuntien taajamien lieverakentaminen on ollut voimakasta, etenkin 1980-luvun lopulla. Pientalorakentaminen on suuntautunut hyvin selvästi seudun pääteiden varsille noin 30 kilometrin säteelle Joensuusta. (Pohjois-Karjalan liitto 1993, 29.) Vuosina 1981-1986 omakotitalorakentamisesta suuntautui yli puolet haja-asutusalueelle Liperissä ja Pyhäselässä, kun Kontiolahdessa rakentaminen keskittyi selvemmin taajamiin. Haja-asutusalueelle rakentavista suhteellisesti eniten

joensuulaisia oli Kontiolahdessa (31 %), seuraavaksi eniten Pyhäselässä (22 %) ja vähiten Liperissä (15 %). Selvästi eniten haja-asutusalueelle rakensivat kuitenkin paikalliset rakentajat. Merkittävän rakentajaryhmän muodostivat myös kunnan taajamista haja-asutusalueelle siirtyjät, etenkin Kontiolahdessa ja Pyhäselässä. (Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto 1987, 38, 42.) Vuoden 1996 rakennushankeilmoitusten mukaan Joensuussa ja Pyhäselässä ei juurikaan rakenneta kaavoittamattomille alueille, tosin Pyhäselässä huomattava osa uudisrakentamisesta kohdistuu detaljikaavoittamattomille alueille. Sen sijaan Kontiolahdessa ja Liperissä valtaosa rakennustoiminnasta suuntautuu kaava-alueen ulkopuolelle.

Ympäristökunnista Kontiolahdessa rakentaminen on viime vuosina ollut vilkkainta. Liperissä ja Pyhäselässä uusia asukkaita kuntaan on houkutteltu markkinoimalla suuria kaavahankkeita, kuten Ylämyllyn entisen varuskunta-alueen ottamista asuinkäyttöön ja puurakentamiskeskuksen sijoittamista asuinalueineen Pyhäselän Niittylahteen. Joensuun ympäristökuntien rajataajamat Lehmo, Reijola ja Ylämylly ovat nykyisin väestöpohjaltaan ja palveluvarustukseltaan suhteellisen vahvoja keskuksia. 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla kaupungin rajalla sijaitsevien taajamien väestönkasvu on ollut nopeampaa kuin kuntien keskustaajamissa (Pohjois-Karjalan liitto 1997, 7). Kirkonkylät ovat vielä säilyttäneet asemansa hallinnollisina keskuksina, mutta asutus ja muu toiminta suuntautuu yhä enemmän kaupungin läheisyyteen.

Väestökehityksen ja rakentamisen ohessa seutuistumisen piirteitä kuvaa myös alueella työssäkäynti. Joensuun työssäkäyntialueen raja (työssäkävistä vähintään 20 % käy töissä Joensuussa) ulottuu Liperissä Ylämyllyn taajaman länsipuolelle, Kontiolahdessa kirkonkylän pohjoisimpiin alueisiin ja Pyhäselässä melkein koko kuntaan sen eteläisimpiä alueita lukuun ottamatta (ks. Heiskanen 1996, 9). Joensuuhun suuntautuvan työmatkaliikenteen kasvu 1990-luvun taitteessa (vrt. Pohjois-Karjalan liitto 1993, 16; Tiainen 1995, 10) ajoittui ympäristökuntien taajamien lieverakentamisen voimakkaaseen vaiheeseen. Vuonna 1993 pendelöijien kokonaismäärä Joensuun seudulla kääntyi hiukan laskuun (ks. Heiskanen 1996, 9), mitä osaksi selittää lamasta johtuva työpaikkojen väheneminen ja jossain määrin myös rakentamisen laantuminen kaupungin rajan tuntumassa.

Joensuun seudulla pendelöinti on vilkkainta Joensuun ja Kontiolahden välillä. 1990-luvun puolivälissä kontiolahtelaisten työmatkoista noin puolet suuntautui kunnan rajojen ulkopuolelle ja niistä noin 40 % Joensuuhun. Myös Pyhäselän työllisistä noin 40 % kävi töissä Joensuussa, mikä tosin pendelöijien määränä oli kolmanneksen pienempi kuin Kontiolahdessa.

Kuva 10. Työssäkäynti muussa kuin asuinkunnassa osa-alueittain Joensuun seudulla (Tilastokeskus 1995b)

Liperin työllisestä työvoimasta 25 % suuntasi työmatkansa Joensuuhun. Vastaavasti joensuulaisten ympäristökuntiin suuntautuvien työmatkojen osuus oli tuolloin 1-3 % luokkaa. Joensuun työlliset käyvät töissä Kontiolahdessa selvästi enemmän kuin muissa ympäristökunnissa. Jos vuoden 1995 pendelöintiä verrataan 1990-luvun taitteen lukuihin, työssäkäynnin liikennevirrat kasvoivat naapurikunnista Joensuuhun, mutta vähenivät Joensuusta ympäristökuntiin. Joensuuhun suuntautunut pendelöinti kasvoi eniten Liperissä ja Pyhäselässä. Pendelöinnin määrä Joensuun ja Lehmon, Reijolan sekä Ylämyllyn välillä on huomattavasti suurempi kuin kaupungin ja ympäristökuntien kirkonkylien välillä. (Heiskanen 1996, 9; Pohjois-Karjalan liitto 1993, 16; Tiainen 1995, 10; Tilastokeskus 1995a; 1995b; 1997.)

Ekologisen yhdyskuntarakenteen suunnitteluohjaus

Joensuun kaupunkiseudulla yksi tärkeimmistä haastatteluissa ja suunnitteluasiakirjoissakin julki tuoduista kehittämisperiaatteista on ekologisesti kestävä yhdyskuntarakenne, joka liittyy läheisesti taajamien tiivistämiseen ja täydennysrakentamiseen sekä toisaalta kunnan eri taajamien tasapuoliseen kehittämiseen. Joensuun ympäristökunnille tyypillinen monitaajamaisuus on erityinen haaste maankäytön suunnittelulle. Haastatellut virkamiehet sanoivat erilaisten taajamien olevan rikkaus asuinpaikan valinnan kannalta, mutta kunnallisen päätöksenteon ja jaettavien resurssien suhteen erittäin vaikea kysymys. Vaikka palveluvarustus pyritään säilyttämään ympäristökuntien suurimmissa taajamissa suhteellisen tasapuolisesti, kaupungin läheisyys karsii yksityisiä palveluja. Ekologisesti kestävä yhdyskuntarakenteen ominaisuutena mielletty tietynasteinen paikallinen omavaraisuus on vaikea säilyttää.

Kontiolahti nopean väestönkasvun kuntana pyrkii asuttamaan ja kehittämään koko aluettaan tasapuolisesti, minkä vuoksi kyläalueille ja eri taajamille on mietitty roolijakoa. Käytännössä väestönkasvu kuitenkin ohjataan kaupunkimaiseksi luonnehdittuun Lehmon taajamaan. Liperissä Ylämyllyn entisen varuskunta-alueen suunnittelu asuinalueeksi koetaan uhkaksi kirkonkylän ja Viinijärven taajaman kehittämiseksi. Toisaalta maankäytön suunnittelulla ei nähdä olevan mahdollisuuksia ohjata kunnan yhdyskuntarakenteen kehitystä, joten joidenkin mielestä rahojen tuhlaaminen näihin kuihtuviin taajamiin pitäisi lopettaa ajoissa. Pyhäselän kunnassa eri taajamien rooli on ollut pitkään vaikea poliittinen kysymys, josta nyt ollaan pääsemässä yksimielisyyteen. Aikaisemmin Reijolan kasvun rajoittaminen näkyi muun muassa tonttien vähäisenä luovutuksena. Nykyisin Reijolan kehittämistä ei koeta haitaksi kuntakeskus Hammaslahdelle, vaan päinvastoin etuna koko kunnalle.

Kaupunkiseudulla tiivis ja väljä yhdyskuntarakenne saavat erilaisia perusteluja riippuen siitä, katsotaanko sitä kaupungin vai ympäristökunnan näkökulmasta. Yleensä tiivistäminen on mielletty taajamissa hyväksi suunnitteluperiaatteeksi, mutta kaupunkiseudun tasolla sitä on vaikea toteuttaa, etenkin ympäristökuntien osalta. Maaseutumaisissa ympäristökunnissa tiivistämiselle ei aina löydetä riittäviä perusteluja, koska tilaa rakentamiselle on runsaasti ja isot tontit ovat kilpailuvaltti. Kaupunkiseudulla on kysyntää väljistä omakotitonteista, joita kaupunki ei pysty tarjoamaan riittävästi, joten pientalon rakentajat hakeutuvat ympäristökuntien tontti-

markkinoille. Ympäristökuntien suunnitteludiskursseissa tiivistämisen tarvetta arvioidaan suhteessa luonnonläheiseen asuinympäristöön ja kunta-laisten asumismieltyyksiin, kun taas kaupungin suunnitteludiskursseissa tiivistämisen etuja tarkastellaan palvelujen saatavuuden ja yhdyskunta-huollon järjestämisen näkökulmista. Vaikka haja-asutusalueille rakentamiseen liittyvistä yhdyskuntahuollon, liikenteen ja palvelujen järjestämisen ongelmista ollaan ympäristökunnissakin tietoisia, haastatellut virkamiehet totesivat kunnan ohjausmahdollisuuksia rajoittavan suuri joukko maanomistajia perusrakentamisoikeuksineen. Toisaalta osa haastatelluista virkamiehistä näki esimerkiksi liikkumisen lisääntymisen enemmänkin yksittäisen asukkaan ongelmana kuin laajemmin ymmärrettynä kunnan ympäristökysymyksenä.

Kaupungin ja ympäristökuntien tiivistämiskursseissa yhteinen piiri on asukkaiden voimakas vastustus. Joensuussa asukkaat ovat vastustaneet sitä, että täydennysrakentamista on pyritty ohjaamaan viheralueille sekä puistoihin ja vanhaa rakennuskantaa hävitetään tiivistämisen varjolla. Vaikka tiivistämisellä mahdollisesti saadaan kustannussäästöjä, vaarana voi olla ympäristön laadun heikkeneminen viherväylien ja puistojen katoamisen myötä. Ympäristökunnissa asukkaat ovat vastustaneet tiivistämistä maaseutumaisen asumisväljyyden säilyttämiseksi.

Muuttoliikkeiden paineessa esimerkiksi 1970-luvulla lähiöiden rakentaminen ja 1980-luvulla omakotitalojen rakentaminen taajamien lievealueille hajauttavat yhdyskuntarakennetta, jota nyt pyritään tiivistämään ja saneeraamaan kestävä kehityksen nimissä. Aikaisempien maankäyttöisten periaatteiden ja ratkaisujen lisäksi ekologisen yhdyskuntarakenteen suunnitteluohjauksen esteenä voi olla myös se, että tulevaisuuden suunnittelu perustuu pitkälti vanhoihin käytäntöihin. Esimerkiksi Joensuun kaupunkiseudulla kuntien omia väestöennusteita voidaan pitää liian optimistisina, mutta suunnittelua näyttäisi olevan vaikea muuttaa muuksi kuin kasvun suunnitteluksi. Tekemistäni haastatteluista ilmeni, että vaikka virkamiesten mielestä suunnitelmien tarkistuksiin olisi tarvetta, poliitikot haluavat ylläpitää kunnan kasvuimagoa.

Yhdyskuntarakenteen ohjaamisessa törmätään mitä todennäköisimmin maanomistusolosuhteiden aiheuttamiin hankaluuksiin. Aktiivisella maapolitiikalla, kuten raakamaan hankkimisella, maanluovutuksella, kaavoitukseen liittyvillä sopimuksilla ja rakentamiskehoituksilla, kunta voi ehkäistä maakeinottelua ja puolustaa niin sanottuja pehmeitä arvoja. Yhdyskuntarakenteen ohjaaminen onnistuu parhaiten kunnan omistaessa rakentamisen kohteena olevan maan. Kunnan maanhankinta voi ostamisen li-

säksi perustua lunastamiseen, maanvaihtoon ja etuustoon. (Eerolainen 1992, 73-76.) Haastatellut virkamiehet olivat sitä mieltä, että laki antaisi hyvät mahdollisuudet yhdyskuntarakenteen ohjaamiseen, mutta sitä käytetään varovaisesti etenkin haja-asutusalueilla.

Haja-asutusalueille rakentaminen kuvaa jossain määrin sitä, ettei kunta ole pystynyt tarjoamaan omakotitalon rakentajille kilpailukykyisiä kaavatontteja. Tutkimusten mukaan taajamissa sijaitsevien tonttien valintaa ei voida aina ohjata edes edullisten kaavatonttien tarjonnalla, sillä hinta ei ole merkityksellinen sijaintipäätöstä ohjaava tekijä, vaan tonttien ja asuinympäristöjen ominaisuudet sekä kohdallaan oleva laatu/hintasuhde (Pekkanen ym. 1997, 63, 103).

Kestävän kehityksen ja ekologisuuden toteutumisen esteinä haastatellut pitivät ihmisten arvomaailmaa ja asenteita. Lyhyen aikajänteen taloudelliset kriteerit nähdään usein erillisinä muista kriteereistä ja nämä taloudelliset seikat ovat käytännössä ”faktaa” ja kestävä kehitys ”pehmoa” (Kestävän kehityksen käsikirja kunnille 1994, 20). Kunnallisen päätöksenteon taustalla olevia taloudellisia arvoja ja kuntalaisten asumishanteita isoista tonteista ja järvimaisemasta on vaikea muuttaa. Haastatellut virkamiehet sanoivat kestävä kehityksen merkitsevän pitkäjänteisyyttä ja pitkätuottoisuutta, mutta maankäytön suunnittelussa on mukana paljon toimijoita, jotka haluavat mahdollisimman nopeasti tontteja, rahaa ja asukkaita. Näiden ajatusmaailmojen kohtaaminen samanaikaisesti on ongelma, joka usein johtaa kunnan sisällä eri intressiryhmien valtakamppailuun ja toisaalta kuntien väliseen kilpailuun.

Päätösten ketjuuntuminen on väistämätöntä yhdyskuntarakennetta koskevassa päätöksenteossa ja se asettaa suuria vaatimuksia kestävä kehityksen toteuttamiselle, sillä vähäisilläkin ratkaisulla on usein huomattavia pitkän aikavälin epäsuoria vaikutuksia. Ekologisen tietämyksen soveltaminen päätöksentekoon on enemmän yleisen näkemyksen kuin yksikäsitteisten normien noudattamisen kysymys. (Haila 1995, 84.) Ekologinen tietämys antaa mahdollisuuden välttää kestäväntöntä toimintaa, mutta tietämättömyyden syynä ei ole niinkään tiedon kuin kiinnostuksen puute (Kestävän kehityksen käsikirja kunnille 1994, 15). Kyse on siis halusta ja tahdosta, kuten haastatellut virkamiehet sen ilmaisivat.

Yhteistyön ongelmia kaupunkiseudun suunnittelussa

Kuntien välistä yhteistyötä maankäytön suunnittelussa voidaan pitää yhtenä keinona ohjata kaupunkiseudun yhdyskuntarakennetta ekologisemmaksi.

Seuraavaksi esittelen neljä esimerkkiä, jotka havainnollistavat ekologisen suunnittelun ja suunnitteluyhteistyön esteitä ja mahdollisuuksia Joensuun kaupunkiseudulla. Ensimmäinen esimerkki liittyy Joensuun seudun seutukaavan tarkistukseen, jossa niin sanottujen kompromissien kautta seutukaavaa muutettiin kuntien yleiskaavoja vastaavaksi. Toinen esimerkki käsittelee kaupunkiseudun yhdyskuntarakenteellisen selvityksen ja yhteisen yleiskaavan laatimisen taustalla olevia ongelmia. Kolmas esimerkki kertoo onnistuneesta yhteistyöstä asuntotoimessa ja sen avaamista mahdollisuuksista ohjata seudun kehitystä. Neljäs esimerkki seudullisista kysymyksistä on Joensuun uuden automarketin rakentaminen.

Pohjois-Karjalan seutukaavaliiton vuonna 1992 hyväksymän Joensuun seudun seutukaavan ja vuonna 1996 julkaistujen Pohjois-Karjalan maankäytöllisten periaatteiden mukaan kaupunkiseudun yhdyskuntarakennetta on tarkoitus kehittää yhtenäisemmäksi, saattaa kuntarajoille sijoittuvat toiminnot tarkoituksenmukaisiksi ja edistää kuntien välistä yhteistyötä. Suunnittelun päätavoitteeksi on kirjattu taloudellinen yhdyskuntarakenne fyysistä rakennetta eheyttämällä ja kehittämällä palvelu- ja työpaikka-alueita samanaikaisesti muiden taajamatoimintojen kanssa. Joensuun kaupunkiseudun maankäytön painopiste on seudullisen virkistysverkoston suunnittelussa sekä soranoton ja pohjavesien suojelemisen yhteensovittamisessa. (Pohjois-Karjalan liitto 1993, 32; 1996, 23-24.)

Joensuun seutukaavan tarkistamisen yhteydessä kuntien yhteistyö jäi haastateltujen mielestä melko pinnalliseksi, sillä laatimisvaiheen kuulemisessa kukin kunta esitteli omat suunnitelmansa, eikä keskustelua käyty muista vaihtoehdoista. Kunnat varoivat antamasta julkisuuteen lausuntoja toistensa aluevarauksista, mitä haastatellut pitivät herrasmiesmäisenä tekona yhteistyön jatkumisen puolesta. Virkamieshaastatteluissa tuli esille kuitenkin selkeitä näkemyseroja kestävästä maankäytöstä kuntien raja-alueilla, jossa sijaitsevat seudun kannalta tärkeät pohjavesi- ja soranottoalueet sekä halutut rakennuspaikat. Haastateltujen perusteella eniten ristiriitoja tuntui olevan Joensuun ja Kontiolahden rajalla, sillä molemmat suuntaavat toimintojaan kyseiselle alueelle. Joensuussa haastateltujen virkamiesten mielestä kaupungilla oli selkeä tarve muuttaa puistoalueita asuntorakentamiselle, koska Kontiolahtikin lisää samalla suunnalla pientaloasutusta. He arvioivat Kontiolahden aluevarauksia Lehmossa ylimitoitetuiksi ja korostivat yhdyskuntarakenteen tiivistämisen tarvetta. Kontiolahdessa haastatellut virkamiehen ihmettelivät Joensuun kaupungin halua hillitä oma-

kotitalojen rakentamista naapurikunnissa, kun samalla se varaa alueita rakentamiselle virkistysalueeksi merkityiltä rannoilta ja puistoista.

Seutukaavan tarkistuksella on reagoitu tilanteen muuttumiseen kaupunkiseudulla, mutta samalla se on merkinnyt luopumista seudullisesti hyväksytyistä kehittämistavoitteista. Näin syntyy väistämättä tietyille alueille ristipaineita vesihuollon, virkistyskäytön ja soranoton suhteen. Myös tavoitteet rantojen säilyttämisestä rakentamattomina virkistyskäyttöä varten joutuvat uudelleenarvioinnin kohteeksi. Liperin ja Kontiolahden kunnat ovat lausunnoissaan ehdottaneet tulevan maakuntakaavan tavoitteiksi rantojen tehokkaamman hyödyntämisen pysyvää asutusta varten (Karjalainen 25.8.1998; 22.9.1998). Suunnittelutavoitteiden ja -käytäntöjen ristiriitojen ratkaisemiseen ei näytä löytyvän riittävästi yhteistyöhaluja, jos kyseessä on kuntien välinen kilpailu seudun asukkaista.

Seutukaava on koettu usein voimattomaksi kaupunkiseudun yhdyskuntarakenteen ohjaamisessa. Tulevaisuudessa kehitystä voitaneen ohjata paremmin kuntien yhteisellä yleiskaavalla, joka sisältyy maankäyttö- ja rakennuslakiin uutena kaavamuotona. Tosin ennenkin kuntien on ollut mahdollista laatia yleiskaavatasoisia suunnitelmia tarpeen niin vaatiessa. Ensimmäinen Joensuun ja sen ympäristön yleiskaavatasoinen suunnitelma valmistui vuonna 1968. Suunnitelmaa ei koskaan hyväksytty virallisesti monikunnallisuutensa vuoksi, mutta se toimi kuitenkin epävirallisesti maankäyttöä ohjaavana ja oli lähtökohtana myöhemmin kunnissa laadituille yleiskaavallisille suunnitelmille (Yleiskaavallinen yhteistyö 1984, 37).

Viime vuosina Joensuun seudullakin on keskusteltu kuntien yhteisen yleiskaavan laatimistarpeesta ja yhdyskuntarakenteellisen selvityksen tekemisestä, missä kaupungin ja ympäristökuntien näkemykset ovat poikenneet selvästi toisistaan. Joensuun kaupungin haastatellut virkamiehet korostivat seudun yhdyskuntarakenteellisen selvityksen tärkeyttä kestävä kehityksen toteutumisessa ja taloudellisten voimavarojen tehokkaassa kohdentamisessa. Ympäristökuntien haastatellut virkamiehet epäilivät, että puhtaasti taloudellisena laskelmana selvityksellä pyritään osoittamaan haja-asutus epäedulliseksi. Kaupungin ja ympäristökuntien näkemyserot ovat vähitellen kaventuneet suuremmilla kaupunkiseuduilla. Esimerkiksi Oulun seudulla on tehty yhdyskuntarakenneanalyysi palvelemaan seutusuunnittelua, seudullisen asunto-ohjelman ja työpaikkarakenneselvityksen laadintaa sekä taloudellisen, toimivan ja kestävä kehityksen mukaisen kaupunkiseudun kehittämistä (Turunen ym. 1995, 3). Lahden seudulla yhteistyössä on edetty hiukan pidemmälle ja siellä on laadittu kaupunkiseudun yleiskaavan rakennemalli, jonka tavoitteena on ollut löytää synergiaa

ja säästöjä yhdyskuntarakentamisessa sekä palvelutuotannossa seutujen välisen kilpailuedun saavuttamiseksi (Lahden kaupunkiseudun yleiskaavatyöryhmä 1993). Ympäristökunnissa haastateltujen mielestä kaupunkiseudun kuntien yhteinen yleiskaava on erittäin ongelmallinen poliittisen päätöksenteon näkökulmasta, koska siinä pitäisi sopia aluevarausten ylimitoituksista luopumisesta. Joensuun kaupungin haastatellut virkamiehet eivät usko yhteistyön maankäytön suunnittelussa lähtevän vapaaehtoisesti liikkeelle, joten he toivoivat valtiovallan taholta pieniä pakko-toimenpiteitä.

Valtakunnallisesti tarkasteltuna seudullinen asuntotoimen yhteistyö on kehittynyt pisimmälle Joensuun ja Jyväskylän seuduilla. Vuonna 1996 Joensuun seudulle laadittiin kuntien yhteinen asunto-ohjelma (ks. Heiskanen 1996), joka käynnistyi kunnolla vasta parin vuoden viiveellä seudullisen asuntolainoituskokeilun muodossa. Seudullisen asunto-ohjelman on uskottu avaavan mahdollisuuksia ohjata seudun asuntolainoitus yhdyskuntarakenteellisesti tarkoituksenmukaisille alueille ja ratkaista aravavuokraamiseen liittyviä ongelmia, kuten vuokrien nousua, peruskorjausta ja asuinalueiden eriarvoistumista (Tiainen 1995, 30-31). Kuntayhteistyön tavoitteiksi asuntotoimessa on mainittu muun muassa kestävä kehitys ja yhdyskuntarakenteen taloudellisuus, palvelujen ja seudun kilpailukyvyyn parantaminen, seudullinen yhteisesiintyminen ja asuntoyhteistyön kytkeminen maankäytön suunnitteluun ja seudun yleisiin kehittämistavoitteisiin. Asunto-ohjelmassa määritellään seudullisen asuntotuotannon raamit lähivuosille, jota voidaan hyödyntää myös kuntien tonttitarjonnassa ja suunnittelussa. Kuntien kaavoittaessa uusia asuinalueita tulisi huomioida kunkin kunnan mahdollinen osuus seudun kasvupotentiaalista. Kunnat voivat vuokra-asuntopolitiikallaan vaikuttaa väestömääriin suotuisasti, estää seudulta poismuuttoa ja pitää seudun muuttotaseen positiivisena. (Heiskanen 1996, 2-5.)

Seudullisen asunto-ohjelman laatiminen edustaisi parhaimmillaan ekomodernin suunnittelun käytäntöjä, jos vielä kuntien eri hallinnonalat saataisiin sitoutumaan siihen. Seudullisen asunto-ohjelmoinnin liittäminen kuntien maankäytön suunnitteluun ja osaksi kestävä kehityksen periaatteita näyttäisi käytännössä jäävän diskursiiviselle tasolle, sillä Joensuun kaupunkiseudulla haastatellut kaavoitus- ja ympäristöasioita hoitavat virkamiehet eivät olleet juurikaan tekemisissä asunto-ohjelman laatijoiden kanssa. Lisäksi julkisesti tuetulla asuntotuotannolla ei käytännössä tunnu olevan niin suurta merkitystä ympäristökunnissa kuin kaupungissa. Esimerkiksi Kontiolahdessa haastatellut sanoivat kunnan tietoisesti

suuntautuvan omakotitaloasumiseen ja vuokratalojen rakentaminen tapahtuu pitkälti yritystoiminnan siivittämänä. Liperissä haastatellut pitivät kuntansa vuokra-asuntotuotantoa taas niin hyvin hoidettuna, ettei se välttämättä tarvitse edunvalvontaa seudullisen asunto-ohjelmoinnin kautta. Kaupungin haastatellut virkamiehet kritisoivat asunto-ohjelmaa siitä, että toistaiseksi kuntien omat näkemykset on vain yhdistetty. He toivoivat valtiovallan selkeämpää osallistumista yhteistyöhön siten, että se asuntotuotannon ja liikenteen rahoittajana asettaisi ehdoksi kuntien yhteisen yleiskaavan ja yhteiset liikennesuunnitelmat.

Sen sijaan Joensuun uuden automarketin rakentamista pidettiin valtiovallankin taholla seudullisena kysymyksenä, johon ympäristökuntien toivottiin ottavan kantaa. Julkisuudessa uutta markettia vastusti vain Liperi, kun muut kunnat halusivat pidättäytyä lausunnoista seutuyhteistyön vuoksi. Nyt Joensuusta länteen johtavan valtatie varteen sijoittuva suurmyymälä nähdään Liperissäkin kuntalaisille, etenkin Joensuussa työssäkäyville, erittäin hyödyllisenä. Liperin haastatellut virkamiehet uskoivat, että myös Ylämyllyn entisen varuskunta-alueen kehittäminen asuinalueena saa uutta voimaa automarketista. Muiden ympäristökuntien haastatellut virkamiehet totesivat Joensuun ensimmäisen automarketin aiheuttaneen suurimmat haitat kuntien kauppapalveluille, joten enää ei oltu niin huolestuneita, vaikka tasavertaisuuden nimissä jokaisen Joensuusta lähtevän valtatie varrella olisi oma markettinsa. Automarket-keskustelun arkaluontoisuutta ilmentää kuitenkin se, että haastatellut virkamiehet toivat eri näkökulmia esille selvitysten tukemana, eikä selvää kantaa asiaan loppujen lopuksi uskallettu ottaa. Tosin ympäristöasioista vastaavat virkamiehet esittivät rohkeammin kritiikkiä suurmyymälöitä vastaan.

Uudessa maankäyttö- ja rakennuslaissa suurmyymälöiden sijoittumista halutaan ohjata nykyistä tehokkaammin siten, että niiden rakentaminen keskusta-alueen ulkopuolelle olisi mahdollista vain, jos alue on asema-kaavassa osoitettu kyseiseen tarkoitukseen. Myös kaavojen sisältövaatimuksissa korostetaan palvelujen saatavuutta ja yhdyskuntarakenteellisia kysymyksiä. (Haapanala 1998; Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999; Villikka 1998.) Joensuun automarketin vastustajat yrittivät vedota edellä mainittuihin seikkoihin, mutta tuolloin laki ei ollut vielä voimassa.

Maakuntalehti Karjalaisen kirjoittelun voidaan katsoa keskittyneen tarkastelemaan Joensuun kaupungin ja Keskon näkemyseroja ympäristöministeriön kanssa, missä korostuivat kestävä kehityksen ja seudullisuuden käsitteelliset erot. Ympäristöministeriölle tehtyjen valitusten mukaan automarketin rakentaminen ei ole kestävä kehitystä, koska se lisää liikennet-

tä, hajottaa kaupunkirakennetta ja näivettää kaupunkikeskustaa. Valituksesta kävi ilmi, että Joensuun kaupunki ei ole myöskään tiedottanut hankkeesta riittävästi, jolloin kansalaiskeskustelu on jäänyt puutteelliseksi. (Karjalainen 17.7.1996.) Kaupan keskusliikkeen edustajien mielestä automarket on ympäristöllisesti kestävä vaihtoehto sijoituessaan ennestäänkin vilkasliikenteiselle alueelle ja tarjoten palveluja kasvavalle asuinalueelle (Karjalainen 31.10.1996). Ympäristöministeriö hylkäsi automarket-kaavan väärän rakennuspaikan ja seudun edun vuoksi, mutta kaupungin taholta päätöstä pidettiin ristiriitaisena kunnallisen päättäntävallan kunnioituksen kanssa ja vahvasti puoluepoliittisena. Kaupungin mukaan automarketit ovat Joensuun seudulle etu, sillä ne vaikuttavat ympäristökuntien rajataajamien nopeaan kehittymiseen. (Karjalainen 1.3.1997; 2.4.1997.) Lopulta KHO ratkaisi kiistan Keskon ja Joensuun kaupungin eduksi.

Edellä kuvatut neljä esimerkkiä osoittavat, miten tärkeää kuntien yhteistyön onnistumiselle on yhtäläinen näkemys seudullisista kysymyksistä ja yhteistyökohteista. Haastatellut virkamiehet pitivät ongelmana niitä kuntia, joilla ei ole samoja intressejä, eikä halua kehittää Joensuun seutua. Maankäytön suunnitteluyhteistyön ongelmana on myös se, että kaupunki näkee seudun luonnollisena yhteistyöalueena, mutta ympäristökunnissa se koetaan hankalaksi kaupungin ja maalaiskuntien erilaisten lähtökoh- tien ja tarpeiden vuoksi. Joensuun ympäristökunnissa haastatellut kokivat yhteistyön sujuvan paremmin maalaiskuntien kesken kuin kaupungin kanssa. Yleensä yhteistyöhön hakeutuvat kunnat ovat vahvuuksiltaan aika samanlaisia, mutta toisaalta kuntien välisen yhteistyön syntymiselle parhaimmat edellytykset ovat kaupunkiseuduilla, joissa on yksi asemaltaan selkeä keskus ja vahvuuksiltaan erilaisia ympäristökuntia (Haveri & Majoinen 1997, 74-75).

Ongelmien ja konfliktien kiertäminen ilmenee usein äärimmäisenä varovaisuutena seutuyhteistyöhön liittyvissä asioissa, kuten asun- markkinoiden valikoitavuudessa ja kustannusten kohdentumisessa seu- dulla (Haveri & Majoinen 1997, 104). Vaikka haastateltujen mielestä Jo- ensuun ja sen ympäristökuntien alueella on selkeä tarve tarkastella asun- totuotannon, palvelujen ja työpaikkojen kohdentumista sekä infrastruk- tuurin valmiuksia yhteistyössä, kunnat varovat ottamasta julkisesti kantaa muihin kuin kuntarajalle sijoittuviin hankkeisiin.

Henkilöjännitteiden osuudesta seudullisen yhteistyön ongelmiin ei ku- kaan haastatelluista virkamiehistä ”osannut” sanoa mitään, vaikka toisaal- ta he arvelivat yhteistyön onnistumisen riippuvan myös henkilösuhteista. Haastatellut sanoivat alemmalla virkamiestasolla yhteistyön toimivan suh-

teellisen hyvin ja siirsivät ongelman ytimen kunnanjohtotasolle ja toisaalta luottamusmiestasolle. Seudun kunnanjohtajien ja luottamusmiesten välisten jännitteiden taustalla on ennen kaikkea luottamuspuola. Haastatellut uskoivat, että jos yhteistyö poliittisella tasolla käynnistyy, alemmalla virkamiestasolla se on helppo viedä eteenpäin.

Puheet kuntaliitoksista ja niiden tarpeellisuudesta ovat usein varjostaneet seutuyhteistyötä. Joensuun kaupunkiseudulla liitospaineiden sanotaan olleen muita kaupunkiseutuja vähäisempiä, mistä on ollut etua seudullisten suhteiden kehittämiseksi (Hirvonen 1998, 43). Maakuntalehti Karjalaisessa kerrottiin, että Joensuu ei ole innostunut liitosselvityksistä ja liitoksesta kaupungille aiheutuisi todennäköisesti haittaa, koska kaupunkipoliittisia tukia on vaikeampi saada laajalle ja harvaanasutulle kaupungille (Karjalainen 19.1.1999). Kaikesta huolimatta ympäristökuntien haastatellut virkamiehet epäilivät ”isoveljen ääntä” käytävällä Joensuulla olevan omia valtapyrkimyksiä, halu laajentua ja kontrolloida ympäristökuntien rakentamista sekä kaavoittamista. Heidän mukaan kuntaliitoshankkeet ovat olleet kaupungin vauhdittamia, niissä on käytetty jo sovittuja yhteistyökuvioita lyömäaseina ja ne ovat kohdistuneet kaupungin rajalla sijaitseviin maalaiskuntien parhaimpiin taajamiin ja teollisuusalueisiin. Joensuun haastatellut virkamiehet halusivat hälventää epäluuloja korostamalla, ettei oleellista ole kuntarajan sijainti, vaan palvelujen tarjoaminen kuntalaisille ja siitä seuraavien kustannusten jakaminen tasapuolisesti.

Yhteistyötä estävät eturistiriidat taloudellisista arvoista. Jännitteiltä ei voida välttyä, kun jokainen kunta syyllistyy kilpailemaan hyvistä veronmaksajista ja samoista yrityksistä sekä työpaikoista. Kaikki päällekkäiset ratkaisut osoittavat, että kunnat eivät pysty sopimaan työnjaosta tai rooleista seudun kehittämisessä. Vaikka Joensuussa painopiste on kerrostalo- ja rivitalorakentamisessa, omakotitalorakentajiakaan ei haluta menettää naapurikuntiin. Naapurikunnissa taas rakennetaan kuntarajalle ja palveluja suunnitellaan vasta jälkikäteen, jolloin ne haetaan kaupungista.

Seutukunta koostuu löyhästi toisiinsa sidoksissa olevista organisaatioista ja ihmisistä, joten perinteisillä organisaatiokaavioilla tai päätöksentekoteorioilla ei ole paljонkaan annettavana seudulliselle johtamiselle. Seudullisen yhteistyön johtamisen ytimenä on neuvotteluihin saatu valta, yhteisen edun etsiminen ja verkostojen kautta tapahtuva vaikuttaminen. Seudullinen ajattelu- ja toimintatapa syntyy yhteisten kokemusten kautta, erilaisten projektien yhteydessä ja miettimällä yhteisiä vahvuuksia ja heikkouksia sekä uhkien ja mahdollisuuksien kenttää. Yhteistyön mahdolli-

suutena on kääntää seudun sisäinen kilpailu seudulliseksi eduksi. (Haveri & Majoinen 1997, 22, 104-105.)

Ekologisuus jäte- ja vesihuollon yhteistyössä

Joensuun kaupunkiseudulla jäte- ja vesihuollon kuntayhteistyö on edennyt vähitellen verkostojen yhdistämisen myötä. Kontiolahden ja Joensuun välillä on vastavuoroisuutta, koska Kontiolahden jätevedet ohjataan kaupunkiin puhdistettavaksi ja kaupunki ottaa valtaosan tarvitsemastaan puhtaasta vedestä Kontiolahden vedenottoilta. Liperin ja Joensuun viemäri- ja vesijohtoverkostoja ei ole yhdistetty, joten yhteistyötäkään kuntien kesken ei ole. Tosin Liperissä jätevesien käsittelyä keskitetään parhaillaan Ylämyllylle, josta ne mahdollisesti myöhemmin ohjataan Joensuun jätevedenpuhdistamolle. Pyhäselän kunnan jätevedet puhdistetaan kaupungissa ja vesijohtoverkostojakin on yhdistetty kaupungin rajalla, mutta vettä ei osteta kaupungilta taloudellisista syistä. Vuonna 1995 kaupungin asukasmäärästä vain pari prosenttia oli liittymättä viemäri- ja vesijohtoverkostoihin, mutta esimerkiksi Liperin ja Kontiolahden asukasmäärästä yli puolet ei ollut viemäriverkostojen piirissä (Kärkkäinen 1997, 12, 14).

Joensuun kaupunkiseudulla parhaat pohjavesialueet sijaitsevat ympäristökuntien puolella, minne kohdistuu myös rakentamisen paineita, virkistyskäyttöä ja soranottoa. Vesihuollon kehittämistavoitteiden toteutumiseksi kuntien välinen yhteistyö on tärkeää. Ensinnäkin vesilaitosten ja vesijohtoverkostojen tulisi voida ottaa vettä vähintään kahdelta eri pohjavesialueella sijaitsevalta vedenottamolta ja toiseksi verkostoja yhdistämällä naapuriverkosto toimii vedenjakelun varajärjestelmänä (Kärkkäinen 1997, 19-20).

Jätevesien käsittelyssä on ollut suuntauksena alueen tai seudun jätevesien johtaminen yhdelle jätevedenpuhdistamolle. Keskitämisellä pyritään suurempiin ja puhdistustulokseltaan tehokkaampiin sekä yksikkökustannuksiltaan edullisempiin laitoksiin. Haja-asutuksen jätevesikuormitus on ollut viimeisten parinkymmenen vuoden aikana lisääntymään päin muun muassa loma-asuntojen rakentamisen ja niiden ympärivuotisen käytön lisääntyessä. Vesijohtoverkoston laajeneminen on johtanut osaltaan myös vedenkäytön lisääntymiseen ja siten kuormituksen kasvuun. (Kärkkäinen 1997, 25.)

Maakuntalehti Karjalaisen kirjoituksissa vuosina 1996-98 Pohjois-Karjalan vesihuollon tilannetta kuvataan erinomaiseksi, eikä tarkasteluvuosilta löydy juurikaan veden pilaantumista koskevia juttuja. Veden hankintaan

ja veden jälkikäsitteilyyn arvioidaan tulevina vuosina tarvittavan entistä vähemmän rahaa (Karjalainen 23.4.1997). Runsaista vesivaroista huolimatta ihmisiä kannustetaan säästävään vedenkulutukseen, mutta ihmisten käyttämien vesivirtojen ohjaamisessa ilmenee kuitenkin ristiriitoja. Veden säästämisen tulisi näkyä kuluttajan kukkarossa, mutta käytännössä vesilaitosten veden myynnin pieneneminen usein sitä vastoin lisää vesikuution hintaa. Kustannuspuolella ei synny vastaavaa alenemista ja syntyy jopa lisäkuluja aiheuttavia pulmia, kuten virtauman vähetessä lisääntyvät sakkaumat ja jäätymisvaara. (Karjalainen 8.10.1997.) Edellä kuvatussa tilanteessa ekologia ja ekonomia eivät kulje käsikädessä eli ekologisen modernisaation idea jää toteutumatta.

Vuoden 1997 alusta lähtien Joensuun seudulla on toiminut yhdeksän kunnan yhteinen jätehuolto-yhtiö, jota pidetään varsinaisena ympäristö-tekona. Joensuun kaupunki on luovuttanut Kontiosuon kaatopaikan yhtiölle ja muut kunnat omat jätteiden keräily-pisteensä. Jätehuolto-yhtiön tavoitteena ei ole tuottaa rahaa kunnille, vaan se toimii omakustannusperiaatteella. Yhtiö käsittelee 120 000 asukkaan talousjätteet, mutta kuljetuksen järjestäminen on kuntien vastuulla. Seutuyhteistyön myötä enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti hoidettuja kaatopaikkoja on voitu sulkea ja siirtyä keskitettyyn ja systemaattiseen jätehuoltoon. Viime aikoina on keskusteltu Joensuun seudun yhteistyöryhmän eli Jyty-kuntien erityiskaatopaikan sijoittamisesta Kontiolahden Kyyrönsuolle, kaupungin rajan läheisyyteen. Kontiolahden kunta on suhtautunut selvityksiin myönteisesti, joten kuntatasolla hanke ei törmänne suurempiin ympäristökonflikteihin, mutta paikalliset asukkaat tuonevat keskusteluun oman näkökulmansa.

Vaikka Joensuun seudulla kuntayhteistyö jätehuollon osalta on lähtenyt hyvin liikkeelle, maakuntalehdessä oli tarkasteluvuosina melko paljon kirjoituksia keskitetyn jätehuollon ongelmista. Lehden mukaan jopa kolmannes lääninoikeuteen tulleista valituksista koski järjestettyyn jättekuljetukseen liittymistä (Karjalainen 29.10.1997). Eniten julkisuutta on saanut Liperin kunta, jossa etenkin kesämökin omistajat ovat kritisoineet loma-asuntojen liittämistä järjestetyn jättekuljetuksen piiriin. Myös Pyhäselän kunta on hiljattain siirtynyt vastaavanlaiseen systeemiin, mikä on johtanut runsaasiin vapautushakemuksiin ja jatkovalituksiin lääninoikeuteen. Pyhäselässä vapautuksen voi kuitenkin saada, jos taloudessa on vain yksi vakituinen asukas ja jätteet käsitellään itse hyväksytyllä tavalla tai kyse on autottomasta ja kaukana keräyspisteestä olevasta pien-taloudesta (Karjalainen 27.5.1998). Muut lehtiartikkelit keskitetyn jäte-

huollon ongelmista liittyivät luvattomiin kaatopaikkoihin, roskaamiseen ja Kontiosuon kaatopaikan haittaeläimiin.

Joensuun kaupunkiseudulla haastatellut virkamiehet pitivät jäte- ja vesi-huollon keskittämistä ja siihen liittyvää yhteistyötä pääosiltaan hyvänä, mutta talousjätteen kuljettamista kymmenien kilometrien päästä keskelle kaupunkia ei nähty kaikilta osin mielekkäänä. Ympäristökunnissa keskitetty jätehuolto lisää lähes poikkeuksetta kuljetusmatkoja kaatopaikalle ja luvattomien kaatopaikkojen muodostumista, mutta toisaalta kunnilla ei ole varaa ylläpitää omia kaatopaikkoja tiukkojen ympäristövaatimusten mukaisina. Ympäristökunnissa haastatellut kokivat yhdistetyt vesi- ja viemäriverkostot toimivina ja ympäristön kannalta järkevinä ratkaisuinä, mutta jossain määrin kaupungin ohjauksen lisääntymisenä, muun muassa sen määräämien vesi- ja jätemaksujen vuoksi. Keskitettyjen systeemien ja laajojen verkostojen yhdistämisen vaarana on myös se, että asutus laajenee entisestään hajottaen seudun yhdyskuntarakennetta.

Yhteistyön merkitys ekologisen modernisaation kapasiteetille

Kestävä kehitys on juurtunut osaksi ekomoderneja suunnitteludiskursseja, mutta harvassa kunnassa on mietitty tarkemmin käsitteen sisältöä suhteessa oman kunnan maankäytön ratkaisuihin. Selkeät strategiat kestävän kehityksen edistämiseksi puuttuvat useimmista kunnista. Kestävä kehitys on kuitenkin käyttökelpoinen käsite, joka on synnyttänyt keskustelua ihmisen toiminnan vaikutuksista ympäristön tilaan ja yhdyskuntasuunnittelun sekä -politiikan keinoista ohjata kehitystä ekologisempaan suuntaan.

Kunnilla on erilaiset resurssit harjoittaa ympäristöpolitiikkaa, käsitellä ympäristökysymyksiä ja toteuttaa kestävän kehityksen periaatteita maankäytön suunnittelussa. Kyse on ekologisen modernisaation kapasiteetista eli kunnan taloudellisista, innovatiivisista, kommunikatiivisista ja strategisista valmiuksista vastata yhdyskuntasuunnittelun uusiin haasteisiin. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki lisää kuntien vapautta mutta myös vastuuta maankäytön suunnittelussa. Ekologinen muutoskyky riippuu paljolti siitä, miten kunnissa osataan yhdistää voimavarat ja toimia yhteistyössä eri toimijoiden, hallinnonalojen sekä muiden seutukuntien kanssa. Ekologisen modernisaation eri ulottuvuuksien yhteinen nimittäjä on yhteistyö, joka ei tarkoita yksiselitteisesti toimintojen keskittämistä ja yhdistämistä

yhteen ja samaan paikkaan, vaan ennemminkin uudenlaista työn ja resurssien jakoa.

Tilanne on nykyisin ristiriitainen siten, että valtiovalta säätää lisää lakeja ja siirtää kunnille enemmän tehtäviä, mutta samanaikaisesti kunnat joutuvat taloudellisessa ahdingossa vähentämään resurssiaan. Kestävän kehityksen vaatimukset kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämisestä suunnittelussa, ympäristövaikutusten arvioinnista ja suunnitelmien toteuttamisen seurannasta edellyttävät kunnilta nykyistä enemmän taloudellisia, henkilö- ja aikaresurssia. Yhteistyöllä kunnat voivat lisätä taloudellista kapasiteettiaan, säästöjä ja tehokkuutta. Yhteistyömuotoina ovat esimerkiksi yhteiset viranhaltijat, yhdessä tehdyt selvitykset ja yhteissuunnittelu.

Ekologisen modernisaation strateginen kapasiteetti liittyy läheisesti yhteistyöhön. Pitkän aikavälin ympäristöpoliittisten ja maankäytöllisten strategioiden luominen ei ole helppoa taloudellisten vaatimusten ristipaineissa. Strategiset suunnitelmat edellyttävät yhteisymmärrystä seudun kehittämistavoitteista ja niiden toteuttamistavoista. Kaupunkiseudulla kuntien keskinäinen kilpailu ohjaa ekologisuuden tulkintoja ja käytäntöjä, joten seudullisesti kestävä kehityksen strategiaa on vaikea rakentaa.

Kommunikatiivista kapasiteettia tarvitaan lisää sekä yksittäisen kunnan toiminnassa että kaupunkiseudun tasolla. Yhteistyön onnistuminen on paljolti kiinni myös henkilösuhteista, yhdyskuntapoliittisista ja seudullisista jännitteistä. Esimerkiksi maankäytön suunnittelussa kontaktit muihin ovat usein lainsäädännön kautta määrittyneitä ja siksi yhteistyön luovuus ja innovatiivisuus saattavat kärsiä. Kommunikatiiviset suunnittelukäytännöt on jossain määrin koettu tehottomiksi, aikaa ja rahaa vieviksi, mutta yhdistettynä laajaan yhteistyöhön lopputuloksena voikin olla säästöjä.

Teknisiä, taloudellisia ja sosiaalisia innovaatiota kaivataan niin jätteenhuoltoon kuin asuntotuotantoonkin ekologisten tavoitteiden turvaamiseksi. Myös kaupunkiseudun liikennevirtojen ohjaaminen ja etenkin ihmisten elämäntapoihin vaikuttaminen edellyttävät innovatiivisia ratkaisuja. Ekologisuudessa on kyse myös imagotekijöistä, joiden kehittämisessä tarvitaan uusia ideoita ja intressiryhmiä. Seutuyhteistyöllä voidaan lisätä ekologisen modernisaation edellyttämää innovatiivista kapasiteettia.

Lähteet

- Allardt, E. (1991). Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Teoksessa I. Massa & R. Sairinen (toim.) Ympäristökysymys. Gaudeamus, Helsinki.
- Brehey, M. (1992). The Contradictions of the Compact City: A Review. Teoksessa M. Brehey (toim.) Sustainable Development and Urban Form. Pion Limited, London.
- Eerolainen, J. (1992). Kunnan maapolitiikka. Teoksessa S. Aura & P. Siitonen (toim.) Kunta, kuntalainen ja ympäristö. Vapokustannus, Helsinki.
- Haapanala, A. (1998). Rakennuslain uudistuksesta ehdotus. Ympäristö 1/98, 12-14.
- Haila, Y. (1995). Kestävän kehityksen luontoperusta. Mitä päättäjien tulee tietää ekologiasta? Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Haila, Y. (1998). Kestävä kehitys uusi normatiivinen ihanne. Ympäristö ja terveys 29:6, 3-4.
- Haila, Y., M. Laine & L. Peltonen (1996). Kuntien ympäristötoimen asema valtakunnallisessa ympäristöpolitiikassa. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 24:4, 369-379.
- Haukkasalo, H. (1994). Kaupunkiseudun maankäytön suunnittelu. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osaston tutkimusraportti 2/1994.
- Haveri, A. & K. Majoinen (1997). Seudullisen yhteistyön johtaminen. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Heiskanen, J. (1996). Asunto-ohjelmointi Joensuun seudun kuntayhteistyössä. Pohjois-Karjalan liiton julkaisu 23/1996, Joensuu.
- Hirvonen, T. (1998). Seutuyhteistyön rajoitteet ja mahdollisuudet Joensuun kaupunkiseudulla. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita 6/1998.
- Houni, M. (toim. 1995). Kuntien uudistuva suunnittelu. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Huttunen, S. (1998). Kaupunkiseutu virtoina – Näkökulma ekologisesti kestävä yhdyskuntarakenteen suunnitteluun. Alue ja Ympäristö 27:1, 23-37.
- Iisakkala, J. (1993). Vastakaupungistuminen: kestävä kehitystäkö? Tampereen yliopisto, Aluetieteen julkaisematon lisensiaatintyö.
- Joas, M. (1998). Governing the Local Environment: Ecological Modernisation Capacity in Finnish Municipalities. Presented 10.-12.9.1998 in workshop "Ecological Modernisation" at the Department of Social policy, University of Helsinki.

- Kauppinen, T. (1998). Sosiaalisten vaikutusten arviointi on kestäväen kehityksen työkalu. *Ympäristö* 6/98, 26-27.
- Kestäväen kehityksen käsikirja kunnille (1994). Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Konttinen, E. & T. Litmanen (1996a). Ympäristöhallinnan paikallinen eriaikaisuus. Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) *Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristöhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta*. SoPhi, Jyväskylä.
- Konttinen, E. & T. Litmanen (1996b). Haasteita hallinnolle. Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) *Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristöhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta*. SoPhi, Jyväskylä.
- Kopra, P. (1992). Haja-asutusalueen rakentamisen ja asumisen kustannukset. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosaston selvitys 6/1992.
- Kortelainen, J. (1996). Yhdyskuntarakenteen ekologisen modernisaation lähtökohtia. Esitetty Suomen Akatemian Ekologisen rakentamisen tutkimusohjelman seminaarissa Otaniemessä 12.1.1996.
- Koskiahho, B. (1995). Ekopolis. Käsitteellisiä ja metodologisia lähestymistapoja. Teoksessa K. Lapintie, B. Koskiahho, T. Ikonen & U. Tiilikainen (toim.) *Ekopolis. Ekologisen kaupungin juuria etsimässä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kärkkäinen, J. (1997). Pohjois-Karjalan vesihuollon yleissuunnitelma. Pohjois-Karjalan ympäristökeskus, Alueelliset ympäristöjulkaisut 36, Joensuu.
- Lahden kaupunkiseudun yleiskaavatyöryhmä (1993). Lahden kaupunkiseudun yleiskaavan rakennemalli. Maa ja vesi Oy.
- Lahti, P. & I. Harmaa-järvi (1992). Yhdyskuntarakenne ja kestävä kehitys. Kansainvälisiä kokemuksia. Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosaston tutkimusraportti 1/1992, Helsinki.
- Langhelle, O. (1998). Ecological modernisation and sustainable development – differences and similarities. Presented 10.-12.9.1998 in workshop "Ecological Modernisation" at the Department of Social Policy, University of Helsinki.
- Lapintie, K. (1997). Ekologinen kaupunki - konfliktista kommunikaatioon. *Yhteiskuntasuunnittelu* 35:3, 9-25.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (1999). Suomen säädöskokoelma N:o 132.
- Maijala, O. (1995). Kestäväen kehityksen toteuttaminen rakenteeltaan erilaisissa yhdyskunnissa. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osaston tutkimusraportti 7/1995, Helsinki.
- Massa, I. (1995). Epävarman yhteiskunnan ympäristöpolitiikka. Teoksessa I. Massa & O. Rahkonen (toim.) *Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio*. Gaudeamus, Helsinki.

- Næss, P. (1994). Kaupunkiliikenneympäristön parantamiskeinoja. Esitelmä NKTF:n konferenssissa Tanskan Odensessa 27. - 29.10.1993. Käännös norjankielisestä esitelmästä teoksessa Liikenteen vaatima energia ja kaupunkirakenne, Tielaitoksen selvitys 9/1994, Helsinki.
- Nieminen, M. (1997). Kunta, kuntalainen ja valtio rakennuslain uudistuksessa. Eduskuntakeskustelun tarkastelua. Yhteiskuntasuunnittelu 35:2, 13-31.
- Orrskog, L. (1993). Planering för uthållighet – från kunskap till handling. Byggeforskningsrådet R 57/1993, Stockholm.
- Paasi, A. & P. Vartiainen (1981). Keskuksen ja ympäristön välinen muuttoliike: tapaustutkimus Joensuusta. Terra 83:2, 57-72.
- Pakarinen, T. (1992). Kohti moniarvoista yhdyskuntasuunnittelua. Teoksessa Seppo Aura & Pentti Siitonen (toim.) Kunta, kuntalainen ja ympäristö. Vap-kustannus, Helsinki, 118-134.
- Pakarinen, T. (1995). Suunnittelun muutossuunnat ja tapaus Hämeenlinna. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osaston tutkimusraportti 2/1995, Helsinki.
- Pekkanen, J., O. Maijala, E. Piispanen & H. Lehtonen (1997). Maaseudun kilpailukykyisyys asuinympäristönä. Esimerkkinä Hämeenlinnan seutu. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Rakennetun ympäristön tutkimuslaitos, Espoo.
- Pohjois-Karjalan liitto (1993). Joensuun seudun seutukaava. Pohjois-Karjalan liiton julkaisu 3/1993, Joensuu.
- Pohjois-Karjalan liitto (1996). Pohjois-Karjalan maankäytön ja aluerakenteen periaatteet. Pohjois-Karjalan liiton julkaisu 26/1996, Joensuu.
- Pohjois-Karjalan liitto (1997). Joensuun seudun seutukaavan tarkistus. Ehdotus 28.8.1997.
- Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto (1987). Haja-asutus-alueelle suuntautuva muuttoliike ja asuntorakentaminen sekä niiden vaikutukset aluerakenteeseen Joensuun ympäristökunnissa. Pohjois-Karjalan seutukaavaliiton julkaisu A44/1987.
- Saaristo, K. (1996). Ympäristösihteeri: ”räksyttävä koira” vai ”vakiokalustoa”? Teoksessa E. Konttinen & T. Litmanen (toim.) Ekokuntia ja ökykuntia. Tutkimuksia ympäristöhallinnan paikallisesta eriaikaisuudesta. SoPhi, Jyväskylä.
- Sairinen, R. (1994). Ympäristökonfliktit kuntien suunnittelussa ja päätöksenteossa. Suomen Kuntaliitto, Acta-sarja 31, Helsinki.
- Spaargaren, G. & A. P. J. Mol (1992). Sociology, Environment and Modernity: Ecological Modernization as a Theory of Social Change. Society and Natural Resources 5, 323-344.

- Tanninen, T. & K. Björklund (1994). Kestävä kehitys eurointegraation ja alueellisen polarisoitumisen puristuksessa. *Yhteiskuntasuunnittelu* 32:2, 5-20.
- Tiainen, S. (1995). Asumisen tulevaisuus ja yhteistyö Joensuun seudulla. Pohjois-Karjalan liiton julkaisu 16/1995, Joensuu.
- Tilastokeskus (1995a). Alueella työssäkäyvät työpaikan sijainnin, toimialan, sukupuolen ja asuinpaikan sijainnin mukaan 1994.
- Tilastokeskus (1995b). Työllinen työvoima asuinalueen, toimialan, työpaikan sijaintialueen ja sukupuolen mukaan 1994.
- Tilastokeskus (1997). Taajamat 1995. SVT: väestölaskenta 1995 Osa 4.
- Turunen, T., T. Halme & S. Räsänen (1995). Oulun seudun yhdyskuntarakennanalyysi. Pohjois-Pohjanmaan liiton julkaisu A:11, Oulu.
- Vartiainen, P. (1990). Joensuun seutu: Näkökulmia kehittämiskeskusteluun. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita 11/1990.
- Vesala, R. (1995). Kestävän kehityksen esteet ja mahdollisuudet kunnan maankäytön suunnittelussa. Ympäristöministeriö, Yhdyskuntasuunnittelu- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunnan julkaisu 2/1995, Helsinki.
- Villikka, M. (1998). Maankäyttö- ja rakennuslaki lisää asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia ja kuntien päätösvaltaa. *Maankäyttö* 1/98, 6-12.
- Väätäinen, E. (1995). YVA - kohti ympäristötietoista kaavoituskäytäntöä? Tapaustutkimus ympäristövaikutusten arvioinnista kaavoituksessa. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osaston tutkimusraportti 4/1995, Helsinki.
- Yleiskaavallinen yhteistyö (1984). Joensuun, Kontiolahden, Liperin ja Pyhäselän yleiskaavallinen yhteistyötoimikunta, Joensuu.

Anne Virtanen

KAUPUNGIN SUUNNITELTU JA ELETTY EKOLOGISUUS

Tarkastelen kaupunkien ekologiseen modernisaatioon keskeisesti vaikuttavan kahden toimijatahon, suunnittelun ja asukkaiden, ympäristö- tulkintoja ja toimintatapojen ekologisuutta. Siten löydetään olosuhteita, joissa ja joiden kautta kaupungin ekologisoiduminen voi toteutua. Samalla nähdään, missä määrin ja millaisina tulkintoina ekologista uudistusta on jo tapahtunut. Käytän ekologisen modernisaation käsitettä laajasti viittaamaan yhteiskuntakehityksen linjaan, johon sisältyy ekoteknologisten innovaatioiden ja institutionaalisen muutoksen ohella sosio-kulttuurinen ulottuvuus. Painotan kirjoituksessani tiivistämisen kysymystä, sillä tiivis kaupunkirakenne on useasti saanut hajautunutta yhdyskuntarakennetta vankemman sijan ekologisen kaupungin pohdinnoissa. Keskeinen ajatukseni on etsiä, mitä sisältöä tiiviyys saa suunnittelukäytännöissä ja toisaalta arkielämän merkityksinä ja miten se yhdistyy ekologisoidumisen teemaan.

Kirjoitukseni empiirisinä kohteina ovat Turun kaupunkisuunnittelu yleiskaavojen ja kaupungin kehittämistavoitteiden tarkasteluna sekä turkulais- ten eletyt ekologisuudet vuonna 1997 tehtyjen kyselyjen (n = 786, vastaus- prosentti 49) ja haastattelujen (n = 23) kautta. Koko kaupungin kattavilla suunnitteludokumenteilla pyrin arvioimaan ekologisoidumisen astetta kiinnittämällä huomiota ennen kaikkea kaupunkirakenteellisiin tekijöihin. Asukaskyselyillä tarkastelen liikkumista kaupungissa, ja haastattelujen avulla pyrin ymmärtämään elämäntapojen ekologisoidumisen esteitä ja mahdollisuuksia sekä tiiviyden elettyä merkitystä. Asukaskyselyt ja -haastattelut on tehty Turun neljällä kaupunkikeskustan ulkopuolisella kerrostaloalueella. Tutkimusalueet Vasaramäki, Uittamo, Varissuo ja Majakkarakanta ovat eri aikoina rakentuneet ja niiden suunnitteluidea, rakentamistapa samoin kuin alueellinen sijoittuminen ja paikkojen luonne ovat erityyppiset. Yhteistä alueille on esikaupunkimaisuus, sijainti ruutu-

kaavakaupungin ulkopuolella ja kerrostalovaltaisuus (ks. tarkemmin Virtanen 2000, 43-44; 68-79).

Lähestyn empiiristä aineistoa käsittelemällä eri lähteitä diskursiivisina esittämisen tapoina, jotka pohjautuvat jaettuun todellisuuteen samanlaisesti kun ne luovat kaupunkia ja sen kestävyiden kriteerejä. Toisin sanoen lähtökohdانا on, että suunnitteludokumentit samoin kuin kyselyjen sanat ja haastattelupuheet välittävät tietoa kaupungin toimijoiden keskuudessa vallitsevista ekologisista näkökulmista samalla kun niillä rakennetaan kaupungin ekologista tilaa.

Ekologisen kaupungin tuottaminen

Kaupungin ekologisen uudistamisen tavoitteena on tuottaa ekologinen kaupunki eli luoda kompromissi luonnon ja urbaanin välille. Ekologinen eli ympäristöllisesti kestävä kaupunki ei ole vielä olemassa olevaa todellisuutta vaan eräs kaupunkisuunnittelun ideaali, tavoiteltava asia. Ekologisen kaupungin tavoitteita paikannetaan tarkastelemalla, miten kaupunkeja suunnitellaan ja rakennetaan eli tuotetaan diskursiivisesti ja materiaalisesti. Tähän soveltuu Lefebvren (1991) kehittämä ja muun muassa Harvey (1989), Sojan (1996) ja Anderssonin (1997) soveltama tilan tuottamisen käsitteistö, joka on käyttökelpoinen analysoitaessa tilallisia toimintoja toisiinsa vaikuttavina suhteina (Liggett 1995, 255). Käsitteistön avulla voidaan selkiyttää, miten kaupunkeja rakennetaan ja kehitetään, miten niitä esitetään sanallisesti ja kuvallisesti sekä miten kaupungeille luodaan symbolisia merkityksiä.

Tilallisten käytäntöjen kokonaisuus koostuu materiaalisista tilallisista käytännöistä, tilan esityksistä ja esittämisen tiloista (Harvey 1989, 220-221; Lefebvre 1991, 38-39; Andersson 1997, 113). *Materiaalisilla tilallisilla käytännöillä* rakennetaan kaupungin fyysisistä infrastruktuuria. Ekomodernit innovaatiot ovat materiaaleja ja energiaa säästäviä ympäristöongelmia ennaltaehkäiseviä toimintamuotoja (Hajer 1996, 250; Gouldson & Murphy 1996, 14). Rakentamisen suuntaaminen soveltuville alueille, jätteen minimointi ja kierrätysysteemien kehittäminen sekä saasteettomien liikennejärjestelmien ja energiatehokkaiden asumisen yksikköjen rakentaminen ovat esimerkkejä käytännöistä, joilla kaupunki uudistuu ekologisesti kestävämmäksi (esim. Breheny & Rookwood 1993; Majjala 1995; Koskiaho 1997a; 1997b).

Materiaalisilla tilallisilla käytännöillä kaupunkia voidaan kehittää sosio-kulttuurisesti kestävästi eli kaupunkia elävien tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Sosioekologisten uudistusten lähtökohtana on, että kaupunki ei ole ainoastaan teknistä systeemiä ja luontoa hyödynnettävänä varantona vaan myös elettyä elämyksellistä ympäristöä (Spaargaren & Mol 1992, 341-342; Hahn 1994, 18). Ekologisen uudistuksen myötä kaupunki muuttuu toisenlaiseksi elettavaksi ja koettavaksi ympäristöksi. Muuttunut kaupunki voidaan kokea hyvänä ja miellyttävänä, jolloin uudistukset tukevat sosio-kulttuurista kestävyyttä. Päinvastaisessa tilanteessa kaupunki uudistuksen hyväksyntä sitä arkiympäristönään pitävien keskuudessa on arveluttavampaa.

Tilan esitykset ovat materiaalisen maailman abstrahointia, ympäristön kuvaamista kielellisin merkein. Ympäristöhavainnot järjestetään systemaattisiksi esityksiksi sosiaalistumisessa opituilla ja yhteiskunnassa hyväksytyillä merkkijärjestelmillä (Harvey 1989, 218; Soja 1996, 67). Tilan esitykset ovat olemassa olevien olosuhteiden ehdollistamia kuvauksia, jotka välittävät ja tuottavat kaupungin ekologista tilaa. Suunnitteludokumenteissa kaupungin olosuhteita visualisoidaan sanallisesti, kartografisesti ja tilastollisesti. Ekologista tilaa voidaan esittää kaupunkirakenteen tiiviydellä ja hajautuneisuudella, vesistöjen happamoitumisella, maaperän saastuneisuudella, viheralueiden määrällä, biodiversiteetillä ja ekologisilla käytävillä.

Tilan esityksillä on roolinsa siinä, miten kaupungissa eletään ja miten se koetaan. Ne antavat merkkinsä muun muassa kaupungin ekologisen tilan ymmärrykseen. Halutessaan parantaa kaupungin kestävyyttä, asukkaat voivat toimia esitettyjen ympäristöongelmien poistamiseksi oppimallaan tavalla. Se, miten ekologisen kaupungin ja ympäristöystävällisen toiminnan määrittelyt ja merkityksenannot tapahtuvat liittyvät tilan tuottamiseen esittämisen tiloina.

Esittämisen tilat ovat kaupungin ekologisessa uudistuksessa tärkeässä asemassa, sillä niillä luodaan symbolisia merkityksiä sekä mahdollisuuksia materiaalisille tilallisille käytännöille (Harvey 1989, 219; Andersson 1997, 114). Ekologisen kaupungin utopiat ja mallit ovat kuvitteellisia ideoita, joita voidaan tavoitella rakentamisratkaisulla ja teknisillä uudistuksilla. Esittämisen tilat vaikuttavat kaupungissa elämiseen, siellä toimimiseen ja sen kokemiseen ja identifioimiseen. Ekologinen kaupunki voidaan arvottaa asiaksi, johon toiminnoilla tulisi pyrkiä. Esittämisen tiloilla voidaan viitata myös materiaaliin rakennelmiin (Harvey 1989, 219), joista ekokylinä mainostetut alueet ovat hyviä esimerkkejä. Myös koko kaupun-

kia voidaan imagomarkkinoida ekologisena tuotteena (ks. Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa).

Ekologisen kaupungin tuottaminen tapahtuu materiaalistien tilallisten käytäntöjen, tilan esitysten ja esittämisen tilojen kokonaisuutena. Se, miten ja miksi kaupunkia kehitetään ekologisemmaksi pohjautuu tietoon olemassa olevista olosuhteista, joita tilan esityksillä on kuvattu. Esittämisen tiloilla määritellään ekologisen kaupungin kriteerejä, annetaan sille symbolisia merkityksiä sekä luodaan materiaalistien käytäntöjen pohja tulevaisuuden suunnitelmina. Kestävän yhdyskuntarakenteen malleina esitetyt tiivis ja hajautunut vaihtoehto ovat saaneet puolestapuhujien ja kritisoijien taholta merkityksiä, joiden pohjalta kaupunkia voidaan pyrkiä kehittämään kestäväksi. Tiiviin rakenteen uskotaan vähentävän liikennetarvetta ja energiankulutusta ja sitä myöten edelleen saastumista, kun hajarakentamisen puolestaan nähdään antavan mahdollisuuksia omavaraistutannolle (esim. Breheny 1995; Majjala 1995; Jenks et. al. 1996). Hajautuneen kaupungin haittoja ovat luonnonvarojen väheneminen, saastuminen ja tilantarve, kuten laajat alueelliset verkostot, kun tiiviissä rakenteessa on puolestaan vaikeaa toteuttaa paikallisia kiertoja ympäristön kanto-kykyä suuremman materiaalien ja energiankulutuksen vuoksi.

Kaupunkien ekologisoimisen astetta voidaan tarkastella kaupunkisuunnittelun käytännöissä. Maankäytön kehitystä ohjaava yleiskaava ja sille ehtonsa antavat kaupungin kehittämistavoitteet antavat ymmärrystä suunnittelukäytäntöjen tavasta käsitellä ympäristökysymyksiä toiminoissaan. Yleiskaava on kuntien maankäyttöä ja välillisesti myös muuta kehitystä ohjaava väline, vaikka sen merkitys onkin viime vuosina vähentynyt poikkeusluvilla käynnistettyjen hankkeiden määrittäessä yhä enemmän kaupunkien muutosta. Yleiskaava ohjaa kaupungin rakentamista materiaalisina tilallisina käytäntöinä, joilla tuotettuun todellisuuteen sen laadinta puolestaan pohjautuu. Yleiskaavalla visioidaan kaupungin tulevaisuuden maisemia, joita perustellaan nykyisillä oloilla, niiden ongelma-kohdilla ja kehittämistavoitteilla.

Yleiskaavan tekstuaaliset ja kuvalliset esitykset ovat todellisuutta luovia, mutta tämä luominen ei ole olemassa olevista olosuhteista irrallista ja vapaata vaan kontekstisidonnaista toimintaa. Kontekstilla tarkoitetaan olosuhteita, joilla on vaikutuksensa yleiskaavan laadintaan. Suunnittelukäytäntöihin vakiintuneet ja legitimoituvat toimintatavat säätelevät institutionaalista toimintaa. Yleiskaavan yleiset muoto- ja sisältöperiaatteet on määritetty lainsäädännöllä. Rakennuslaki ja -asetus sekä Ympäristöministeriön ohjeet antavat yleiskaavalle ja sen laadinnalle kriteerit (Lapintie 1997, 16).

Yleiskaavan tekoa määrittää kaavahierarkian ylempitasoinen seutukaava, jonka korvaa vuoden 2000 alusta lähtien maakuntakaava. Kuntien aikaisemmat yleiskaavat ovat konkreettisia esityksiä, jotka eivät useimmitenkaan ole vaikuttamatta uuteen yleiskaavaan. Kaavan laadinnan perustana ovat yhteiskunnalliset ja kaupungin nykyiset fyysiset olosuhteet ja kehittämistavoitteet. Ekologinen tietoisuus ja kestävä kehityksen legitimointi ovat osa nykyisten yleiskaavojen laatimisen kontekstia.

Yleiskaavaa voidaan tarkastella diskurssianalysillä ja uuden retoriikan tutkimusotteella (Lapintie 1997, 15). Yleiskaavaa ei nähdä tällöin ainoastaan kaupungin nykyisten ja tulevien olosuhteiden neutraalina ja objektiivisena kuvauksena vaan asiakirjana, jolla tuotetaan ja perustellaan määrätynlaisia todellisuuksia (ks. Hajer 1996, 258; Lapintie 1997, 15-16). Yleiskaavan tekstuaalisilla ja kuvallisilla esityksillä on deskriptiivisen eli kuvaillevan ja konstruoivan eli rakentavan luonteen ohella retorinen rooli. Niillä pyritään näyttämään todeksi ja perustelemaan valittuja maankäytön ratkaisuja rationaalisuudella tai poliittisella, eettisellä tai lainsäädännöllisellä välttämättömyydellä (Lapintie 1997, 16). Esimerkiksi kestävä kehityksen periaatteella voidaan perustella kaupunkirakenteen tiivistämistä ja kestävä kehitystä kaupungin kehittämisen linjana puolestaan lainsäädäntöön ja eettisesti tuleviin sukupolviin vedoten.

Yleiskaava ja muut kaupunkisuunnittelun dokumentit samanaikaisesti sekä luovat todellisuutta että sitoutuvat olemassa oleviin materiaaliin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Niiden kautta on mahdollista löytää suunnittelun ekologista kaupunkia eli nähdä, miten ekologinen diskurssi esitetytyy kaupungin suunnittelukäytännöissä. Toisin sanoen voidaan arvioida, miten ekologisen kaupungin tuottaminen on otettu tavoitteeksi kaupungin kehittämisessä.

Katseita Turun suunnittelukäytäntöjen ekologiaan

Turun institutionaalisten toimijoiden ekologisuuteen luodaan katsaus kaupungin kehittämistavoitteiden ja maankäyttösuunnitelmien kautta, joiden tekstejä ja karttoja olen tarkastellut esitettyjen tulevaisuuden olosuhteiden ja näiden perustelujen osalta. Keskityn kaupunkirakenteen kehityksen tarkasteluun ja siihen, millaisia merkityksiä ekologisuus ja erityisesti kaupunkirakenteen tiivistämiskysymys saa suunnitelmissa.

Yleiskaava 2010 ja kaupunkirakenteen kehitys

Vuodelle 2010 suunnattu Turun yleiskaava hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa vuonna 1995, jolloin päätettiin myös uuden vuoden 2020 yleiskaavan laadinnan aloittamisesta. Yleiskaavan laajoja kaupungin kehittämistavoitteita ovat muun muassa kaupunkirakenteen eheyttäminen ja selkeyttäminen sekä kaupunkiympäristön laadun parantaminen. Kaupunkirakenteen eheyttämisellä ja selkeyttämisellä tarkoitetaan keskinäisiä yhteyksiä tarvitsevien toimintojen sijoittamista alueellisesti lähekkäin. Tavoitteena on vähentää liikennetarvetta ja luoda taloudellisesti edullinen yhdyskunta. Ekologisen modernisaation kanssa samansuuntaista mutta yleisempään käyttöön levinnyttä kestävä kehityksen käsitettä ei yleistavoitteissa esiinny. Kuitenkin kaavan tekoa ohjanneista tavoitteista löytyy ekomoderneja piirteitä. Abstraktien tavoitteiden konkretisoitumista voidaan arvioida yleiskaavassa esitetyillä ratkaisuilla, sillä yleistavoitteet ovat osa kontekstia, jossa maankäyttösuunnitelmat on laadittu.

Turun kaupunkirakenteen kehittyminen tapahtuu yleiskaavan mukaan sekä tiivistämisenä että hajauttamisena. Kaupunkirakenteen kehityssuuntina esitetään laajeneminen pohjoiseen ja eteläisille saarille sekä olemassa olevien rakenteiden tiivistäminen ja uusikäyttö. Turun hallinnollinen pitkä mutta laiha muoto ja rakentamaton maa-ala antavat puitteet kehityssuunnille. Kaupunkirakenteen hajautuminen saa yleiskaavassa perustelun luonnollisena kasvusuuntana, sillä yleiskaavatekstin mukaan ”Turun kiinteä kaupunkirakenne on täynnä, jolloin pääkasvualueiksi jäävät pohjoisen suunta ja saaret” (Turun yleiskaava 1995, 60).

Kaupunkirakenteen yleisten kehityssuuntien ohella yleiskaavassa esitetään yksityiskohtaisemmin keskeisten toimintojen kuten asumisen, työpaikkojen ja kauppapalvelujen suunniteltua sijoittumista. Asumista pyritään suuntaamaan siten, että keskustan asukasmäärä hieman vähenee ja puolestaan kasvaa eteläisillä saarilla ja pohjoisosissa. Perusteluiksi uusille aluevarauksille esitetään väestönkasvutavoitteet ja huoneistojen keskikoon eli asumisväljyyden kasvu. Mahdollisuuksia uusille asuinalueille syntyy myös sisäkaupungin täydennysrakentamisesta ja teollisuusalueiden uudistamisesta asumiselle. Oikein toteutettuna rakennetun ympäristön kierrätys on kaupungin kestävä kehittäminen. Uuskäytön kestävyysvaikutavat taloudelliset kustannukset sekä historiallisten arvojen, kaupunkikuvallisten ja ekologisten tekijöiden samoin kuin asukkaiden tarpeiden ja toiveiden huomioon otto.

Suurimpana työpaikka-alueena pyritään yleiskaavalla säilyttämään kaupungin keskusta. Muiksi työpaikkojen sijoittumisalueiksi esitetään samat, mihin asumista suunnataan eli eteläiset saaret ja kaupungin pohjoisosa. Siten tavoite kaupunkirakenteen eheyttämisestä yhteyksiä tarvitsevien toimintojen läheisenä sijoittamisena toteutuu. Hajakeskittäminen jatkaa funktionalistista suunnitteluoppia, jossa tehokkaan ja toimivan kaupungin uskotaan syntyvän muun muassa rationaalisen ihmisen valitessa asuntonsa työpaikkansa läheisyydestä. Vaikka asuinpaikan valintaan vaikuttavat monet muut tekijät työpaikan sijainnin ohella, niin toimintojen läheisellä sijoittumisella luodaan mahdollisuuksia liikkumisen vähenemiselle ja sitä kautta ympäristön kestävyydelle.

Kaupun palvelujen lisätarve esitetään yleiskaavassa ristiriitaisesti. Ensin sanotaan, että ”kaavan pohjana olevat kasvuennusteet eivät anna lähtökohtia kaupan palvelujen lisäämiselle”, mutta jo seuraavassa lauseessa todetaan, että ”huomattava, joskin epävarma tekijä on suunnittelukaudella tapahtuva taloudellinen kasvu, joka aiheuttanee kaupan palvelujen lisätarvetta” (Turun yleiskaava 1995, 62). Uusia kauppapalvelujen alueita on kaavassa osoitettu. Huomattavimmat uudet palvelukeskittymät ovat uuden Helsingintien läheisyyteen sijoittuvat Kupittaa ja Itäportti. Näiden sijoittumista perustellaan itäisen kaupungin roolilla tulevaisuuden kasvualueena sekä alueellisen tasa-arvon periaatteella verrattaessa itäisen Turun vähittäiskauppojen vähäisyyttä läntisen puolen tarjontaan. Palvelujen hajauttaminen saa myös ekologisen perustelunsa, sillä kaavatekstin mukaan ”alakeskukset keventävät keskustan liikennepainetta ja säilyttävät keskustan myös asumisalueena” (Turun yleiskaava 1995, 45). Kaupan hajasijoittaminen vähentää lähellä asuvien liikkumistarvetta mutta toisaalta se voi lisätä keskustasta pois päin suuntautuvaa liikennettä. Siten palvelujen hajauttaminen ei välttämättä vähennä epäekologista liikkumista. Uusien kauppakeskusten sijoittumisen liikenteellisten vaikutusten arvioinnissa asiakkaiden kulutuskäyttötymisen tunteminen on keskeistä.

Yleiskaavatekstissä kaupungin kehittämisen sanotaan olevan ”uuden sovittamista vanhaan perustavaa luonnetta olevien muutosten sijaan” (Turun yleiskaava 1995, 60). Tekstin mukaan kaavalla ”laajennetaan olemassa olevaa rakennetta ja osoitetaan vanhentunutta uuteen käyttöön” (Turun yleiskaava 1995, 60). Suunnittelu on ekologisen modernisaation periaatetta tukevaa, sillä siinä uskotaan olemassa olevien rakenteiden uudistamisen olevan radikaalia rakenteellista muutosta kestävämpi tie. Toisaalta kaupunkirakenteen laajentaminen edustaa jo vuosikymmeniä vallalla ol-

lutta hajarakentamisen linjaa, joten ei voida suoraviivaisesti puhua ekologisen uusiutumisen prosessista.

Yleiskaava 2020 ja ekologiset tavoitteet

Uuden vuodelle 2020 ajoitetun yleiskaavan tekoa ohjaavat Turun kaupunginvaltuuston hyväksymät kaupungin kehittämisen yleistavoitteet ovat osittain samoja kuin yleiskaava 2010:ssa. Uutena käsitteenä on kestävä kehitys Turku. Kestävä kehitys ei ole muut ylittävä ensisijainen tavoite vaan yksi kehitykselle suunnan antava tekijä muiden joukossa. Kehittämistavoitteissa näyttäytyy ekomoderni ajatus taloudellisten ja ekologisten haittojen minimoinnista ja hyötyjen maksimoinnista, mutta näitä ei esitetä tekstissä toisiaan tukevana.

Tavoitetekstissä kaupunkirakenteen kestävästä kehityksenä esitetään tiivistäminen, jota perustellaan liikennetarpeen vähentymisellä, energian, luonnon ja maa-alan säästymisellä sekä yhdyskuntateknisten verkostojen alueellisella pienuudella. Esitetyt ekologiset edut eivät ole yksiselitteisiä. Liikennetarpeen vähentyminen ei välttämättä karsi liikkumista. Maa-alaa ja luontoa säästyy kaupungin ulkopuolella, mutta tiiviin rakenteen sisällä tehokas rakentaminen vaatii tilaa. Tiiviillä rakenteella on monia ekologisuutta tukevia piirteitä, mutta osittain perustelut ovat retoriikkaa. Yksimielisyyttä kaupunkirakenteen kestävästä muodosta ei ole. Vastakkainasettelun sijaan realistista on luoda tiivyyden ja väljyyden yhdistelmää unohtamatta yksittäistä kaupunkia laajempia aluetasoja.

Yleistavoitteiden pohjalta on Turun yleiskaava 2020:n teon taustalle laadittu kolme vaihtoehtoista maankäyttöstrategiaa, jotka perustuvat erilaisiin poliittisiin toimintalinjoihin. Maankäyttöstrategiat ovat visioita mahdollisista tulevaisuuden olosuhteista ja niihin johtavista poliittisista linjoista ja maankäytöllisistä ratkaisuista. Ne eivät sinällään ole maankäyttöä ohjaavia suunnitelmia vaan kuvitteellisia tulevaisuuden visioita, joiden yhdistelmänä on alettu laatia Turun uutta yleiskaavaa. Maankäyttöstrategiat ovat esittämisen tiloja, joilla diskursiivisesti tuotetaan Turun tulevaisuuden maisemia.

Ensimmäisessä maankäyttöstrategiassa korostetaan uusikäyttöä ja täydennysrakentamista olemassa olevien verkostojen varaan sekä kaupunkirakenteen tiivistämistä. Uusien työpaikka- ja pientaloalueiden sijaan ajatuksena on nykyisten rakenteiden tehostaminen ja uusiminen. Keskustan kehittämisen ohella strategiana on lähiöiden uudistaminen ja palvelujen hajakeskittäminen. Ratkaisuissa näkyy ekomoderni ajatus olemassa oleivi-

en rakenteiden uudistamisesta. Myös Turun kehittämistavoitteisiin omak-
suttu kestävä kehittäminen tiivistämisenä toteutuisi ensimmäisen vaihto-
ehdoin ratkaisulla, mutta sitä tukee myös toisen strategian kaupunki-
rakenteellinen ratkaisu.

Toisessa vaihtoehdossa maankäytöllisenä ratkaisuna on keskusakseli,
joka kulkee Turun keskustasta Länsikeskuksen kautta Raisioon ja suunnit-
tellusta Itäportista edelleen Kaarinaan. Akselin varteen tulisi uusia asumi-
sen, työpaikkojen ja palvelujen alueita. Kaupunkirakenteesta muotoutuisi
jonomainen: tiivis mutta pitkä. Jonomaista kaupunkirakennetta perustel-
laan ekologisesti kestäväksi joukkoliikenteen edellytyksillä, luonnon
säästymisellä ja ilman puhdistumisella. Alueellinen taso on kuitenkin kes-
keinen tarkasteltaessa arvioituja vaikutuksia. Luontoa voi säästyä koko
kaupungissa, mutta akselin läheiset alueet tiiviisti rakennettuina menet-
täisivät luontoa. Samoin ilma voi puhdistua kaupungissa tietyillä alueilla
mutta toisaalta heikentyä akselin läheisyydessä. Luonnon säästymisen ja
ilman puhdistumisen perustelut ovat osittain ekologista retoriikkaa.
Jonomainen kaupunkirakenne ei ole yksiselitteisesti ekologisesti kestävä.

Kolmannen maankäyttöstrategiavaihtoehdon mukaan kaupunkirakenne
hajautuu ja olemassa olevien rakenteiden, kuten lähiöiden, kehittäminen
jää unohduksiin. Pientaloasutusta suunnataan saarille ja pohjoiseen, jon-
ne suunniteltua rakentamista sanotaan väljäksi ekoasumiseksi. Ekologi-
nen asuminen esitetään asuntokohtaisella tasolla pientalovaltaisena
väljyytenä, jonka ongelmana nähdään henkilöautoilun lisääntyminen. Koko
kaupungin tasolla tiivis rakenne esitetäänkin kestäväksi. Siten alueellinen
tarkastelutaso vaikuttaa ekologisten kaupungin kriteereihin. Tekstissä tois-
tetaan ekologiselle yhdyskuntarakenteelle yleisesti esitettyjä piirteitä: väljä
omavarainen ja luonnonläheinen yhdyskunta vs. tiivis vähäisen liikenne-
tarpeen, hyvien joukkoliikennemahdollisuuksien, pienten verkostojen ja
energiansäästön yhdyskunta (esim. Koskiahho 1994, 58-60; Majjala 1995,
30-34).

Eri strategiavaihtoehtojen on arvioitu luovan Turulle tietynlaisia olo-
suhteita ja imagoja. Ensimmäisessä vaihtoehdossa kestävästä kehitystä pi-
detään kilpailukykyä tärkeämpänä tavoitteena. Ympäristökuntien ja kil-
pailijoiden kasvu puolestaan nähdään Turun vastaavaa suurempana. Eko-
logista imagoa ei esitetä taloudellisena mahdollisuutena vaan kestävä
kehityksen nimellä markkinoidun vaihtoehdon uskotaan luovan kaupun-
gille konservatiivisen ja sosiaalisen imagon. Kestävä kehityksen periaat-
teen läsnäolosta huolimatta suunnittelukäytännöissä ei ole tekstistä tulkit-
tuna tapahtunut ekomodernia muutosta puhua ekologiasta ja taloudesta

toisiaan tukevina. Sen sijaan sosiaalisen tasa-arvoisuuden puhe perinteisenä suunnittelukriteerinä jatkaa olemassaoloaan. Toisen vaihtoehdon uskotaan houkuttelevan väestöä ja työpaikkoja kaupunkiin mutta aiheuttavan velkaantumista ja paineita verojen korotuksiin. Imagosta esitetään muodostuvan dynaamisen ja yritysystävällisen. Kolmannen maankäyttöstrategian uskotaan kuluttavan ja pilaavan ympäristöä eniten. Vaihtoehdon uskotaan luovan eriarvoista ja epäekologista kaupunkia. Minkään vaihtoehdoista ei esitetä toteuttavan ekomodernia talouden ja ekologian positiivista summapeliä, joka takaisi samanaikaisesti sosiaalisen hyvinvoinnin ja kulttuurisen rikkauden.

Tarkastelemieni suunnitteluasiakirjojen valossa näyttää, että Turun institutionaalisten toimijoiden keskuudessa on tapahtunut perinteisten modernististen käytäntöjen ekologisoitumista. Suunnittelukäytäntöjen ekologisoituminen on tapahtunut pääosin teknis-taloudellisena asiana. Kaupunkisysteemin toimivuutta haetaan taloudellisesta ja ekologisesta kestävydestä, johon sosiaalinen puoli kurottaa lonkeroitaa. Luonnon ja kaupungin dualismista irrottautumisen häivähdys näyttäytyy uuden kaavan tekoa ohjaavassa tavoitetekstissä, mutta maankäytöllisissä ratkaisuisa luonto on viheralueiden verkostoa ja ihmisen toimintojen myötä muuttuvaa ympäristöä. Perinteisestä funktionalistisesta suunnittelusta on siirrytty uusfunktionalismiin, jossa tekninen systeemijattelu saa höystettä ekologisista periaatteista (ks. Koskiahho 1997b, 63-65; vrt. Hiltusen ja Rannikon artikkelit tässä teoksessa).

Suunnitteludokumenteissa kestävä kehitys ja ekologisuus periaatteina ja perusteluina ovat sanallista uudistumista, mutta myös maankäyttö- ja ratkaisuisa on tapahtunut muutoksia. Kaupunkirakenteen hajautumisen ohkeen on tullut uusikäyttö ja tiivistäminen. Tiiviin rakenteen uskotaan olevan sekä ekologisesti että taloudellisesti hyödyllinen. Siten tiivistämisen perustelut ovat ekomodernia puhetta. Toisin sanoen tiivistämiselle luodaan taloudellis-ekologinen arvo, joka ohjaa ja perustelee kaupunkirakenteen kehittämistä. Yleiskaavassa tiivistämistä perustellaan myös sillä, että tällöin voidaan ”palvelujen saavutettavuus kävellessä ja joukkoliikenteellä turvata parhaiten” (Turun yleiskaava 1995, 65). Perustelu voidaan tulkita ekologisen liikkumisen ja sosiaalisen tasa-arvon tavoitteeksi. Alueellisesti tiivistämisen perustelut pohjautuvat koko kaupunkitaso tarkasteluun. Uuden yleiskaavan tekoa ohjaavassa tavoitetekstissä tulevat esiin myös koko kaupunkia pienemmät aluetasot: ”Asuinalueiden tiivistämisen ratkaisut tulee aina tehdä suhteessa sosiaaliseen hyväksyttävyyteen” (Turun yleiskaavan

2020 yleistavoitteet 1997). Hyväksymisen kriteerit löytyvät kaupunkia, tiivistämisalueita, arkielämän ympäristönään pitävien keskuudesta.

Turun suunnitteludokumenteissa näyttäytyvät kestävän kehityksen legitimointi, suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut läpiekologisoituminen sekä tiivistämiselle yleisesti esitetyt ekologiset perustelut. Kestävän kehityksen ja ekologisen puheen esiintyminen suunnittelukäytännöissä on askel eteenpäin kaupungin ekologisessa modernisaatiossa, sillä diskursiivinen esittäminen on osa kaupungin tuottamista. Kaupungin fyysinen ympäristö uudistuu ekologisiksi materiaalisilla tilallisilla käytännöillä, joita maankäytölliset suunnitelmat osaltaan ohjaavat. Kaupungin tiivistäminen ekologisesti kestävästi vaatii avukseen yksityiskohtaista kaavoitusta, teknisiä innovaatioita ja luonnon ekosysteemien tuntemusta.

Kaupungin ekologinen kuluttaminen

Kaupunkirakenteen tiivistäminen ja kaupungin ekologinen modernisaatio eivät rajoitu teknisiksi asioiksi, rakennusten ja muun infrastruktuurin sijoitteluksi, ja institutionaaliseksi uudistukseksi, vaan niillä on myös kulttuuriset, sosiaaliset ja psykologiset merkityksensä. Ekologisen kestävyys-tavoittelussa täydennysrakennettu kaupunki on arkielämän ympäristöä, jonka muutos voidaan kokea negatiivisesti tai positiivisesti alueita käyttävien ja kokevien henkilökohtaisten intressien pohjalta. Voidaan kysyä, kohtaako kaupunkisuunnittelun tiivistämispöpi asukkaiden tarpeet ja toiveet. Kaupunki, sen hajautuneisuus tai kompaktius, antaa myös mahdollisuuksia toteuttaa ympäristön ekologista kestävyyttä tukevaa tai sitä heikentävää elämäntapaa. Kaupungissa elävät ihmiset ovat erottamaton osa ekologisoitumisen prosessia, sillä he sekä kuluttavat institutionaalisesti tuotettua kaupunkia että itse omilla toiminnoillaan vaikuttavat kaupungin ekologisen tilan kehitykseen. Voidaan puhua kaupunkitilan kuluttamisen käytännöistä. Käytän *eletyn ekologisuuden* käsitettä viittaamaan kaupunki-ympäristön koettuun ulottuvuuteen ja elämäntapojen ekologisuuteen.

Ihmiset kuluttavat kaupunkia elämisensä poluillaan. Kaupungin fyysinen ympäristö sekä teknisenä luomuksena että luontona on toimintojen ja havaintojen alusta sekä elämysten ja kokemusten lähde. Kaupunki on aistittua ja koettua elämisen ympäristöä henkilökohtaisesti merkityksellisinä paikkoina. Ekologisen uudistuksen myötä tilalliset toiminnot ja kokemukset muuntuvat, jolloin myös paikkojen merkityssisällöt saavat uusia piirteitä. Kaupungin tiivistäminen johtaa lisärakentamiseen ja mahdollisesti vanho-

jen rakennusten purkamiseen uuden tehokkaamman rakentamisen tieltä, millä on monia merkityksiä alueita elävien ympäristöhavaintoihin ja -kokeuksiin.

Kaupungin ekologinen uudistaminen, kuten kaupunkirakenteen tiivistäminen tai hajauttaminen, vaikuttaa arkielämän toimintoihin ja niiden ekologiseen kestävyys. Ekologinen elämäntapa on usein määritetty valintakysymykseksi tietoisena strategiana toimia ympäristönäkökohdat huomioon ottaen (Saaristo 1994, 13). Kaupungissa voidaan kuitenkin elää ekologisesti myös ilman tietoista valintaa totuttuna tapana tai välttämättömänä pakkona. Osa puutteellisen ympäristötiedon omaavista voi toimia ympäristöystävällisesti, ja päinvastoin ympäristötietoiset eivät sitä välttämättä tee (Tiilikainen 1997, 48).

Ekologisen elämäntavan valintaa määrittää tietämys ympäristöystävällisestä toiminnasta. Yhteiskunnassa esiintyneet ympäristöpuheet, kuten ympäristöongelmista ja niiden ratkaisemisesta tiedottaminen, ovat ekologisen rationalisoitumisen kontekstia. Kaupungin ekologista kestävyyttä tukevia kuluttamiskäytäntöjä ovat ympäristöystävällinen liikkuminen, jätteiden kierrättäminen ja tavaroiden uusikäyttö, energiansäästö ja uusiutuvista luonnonvaroista tehtyjen tuotteiden suosiminen. Näitä tekijöitä ja niiden velvoittavaa roolia ja merkitystä kaupungin ekologiseen tilaan on omaksuttu henkilökohtaisen elämäntaustan pohjalta erityisesti.

Ekologisen normin pohjalta toimivat ihmiset pyrkivät minimoimaan toimintojensa haittavaikutukset ympäristöön. Ekologisuus on kuitenkin vain yksi ja kaikilla ei välttämättä lainkaan merkittävä rationaali tehti muiden joukossa. Ihminen voi laskelmoida liikkumisvälinettä valitessaan kuluhan ajan ja rahan ja näiden optimoinnin myötä valita epäekologisen liikkumistavan tai tietoisesti toimia vihreiden aatteiden vastaisesti. Ajatus rationaalisesta ihmisestä elämässä määrätietoista ja tarkoitushakuista elämää ei kata ihmisen koko todellisuutta. Ihminen ei aina toimi hyötyjä ja haittoja laskelmoivana robottina, sillä monenlaiset emotionaaliset tunteukset ja hetkittäiset impulsiivisuudet vaikuttavat toimintoihin. Intuitiiviset usein tiedostamattomat tekijät ovat sekä biologisia viettejä ja vaistoja että sosiaalistumisessa sisäistettyjä ajattelun ja toiminnan tapoja. Ihminen elää ja toimii emotionaalisesti ja rationaalisesti, tunteella ja järjellä.

Kaupunki elämisen ympäristönä antaa mahdollisuuksia mutta asettaa myös esteitä ekologiselle elämäntavalle. Kaupunkirakenteen muoto ja koko vaikuttavat liikkumistarpeeseen. Hyvät pyörätiet ja toimiva julkinen liikenne voivat houkuttaa ekologiseen liikkumiseen. Kerrostaloasumisen voidaan kokea estävän omavaraistuotantoa ja energiansäästöä. Kaupunkia

ja sen ekologisia mahdollisuuksia ja esteitä eletään ja koetaan erilaisten elämäntaustojen, kuten iän, sukupuolen, ekologisen tietoisuuden ja siihen suhtautumisen myötä henkilökohtaisella tavalla.

Ihmiset elävät vuorovaikutuksissa toisten ihmisten kanssa, jotka voivat edistää tai passivoida elämäntavan ekologisuutta. Ihminen voi tietoisesti muokata itseään ja käyttäytymistään toisten katseiden, eleiden, ilmeiden ja sanojen kautta (Pile 1996, 169; Gerber 1997, 8). Ihminen voi performanssia näytellen käyttäytyä toisten silmien edessä ekologisesti, vaikka arkipäivän toiminnoissaan omissa oloissaan ei niin yleensä tekisikään. Toisten ihmisten todellinen tai kuviteltu läsnäolo voi toisaalta edesauttaa ekologista toimintaa koetun velvollisuuden muodossa mutta myös estää sitä muun muassa tilankäytön rajoitteiden välityksellä. Esimerkiksi toisten ihmisten (miesten) todellinen tai potentiaalinen läsnäolo voi estää (naisten) pyöräilyä pimeään aikaan koetun uhan ja pelon vuoksi, jolloin sosiaalinen tila tavallaan pakottaa oman auton käyttöön, epäekologiseen toimintaan. (ks. Koskela 1999)

Kulttuuriset merkityssysteemit, tavat, arvot ja normit, antavat leimansa maailmassa olemiseen. Ihmisen elämää luonnehtii suuri joukko kyseenalais-tamattomia sosiaalisia sääntöjä ja arvostuksia, jotka asettavat intentionaalille toiminnalle raamit (Pile 1996, 51). Ihmisen oletetaan ja toivotaan olevan – tai näin ainakin ihmiset useasti olettavat – tietynlainen ja käyttäytyvän yhteisössä hyväksytyjen tapojen mukaisesti (Pile 1996, 168). Sosiaaliset säännöt ja arvot näyttävät toimijoiden käytännöissä, joissa niitä uusinnetaan ja uudistetaan. Ympäristöongelmien ja kestäväen kehityksen diskurssin myötä ekologisuuus on noussut länsimaisissa yhteiskunnissa normatiiviseksi arvoksi, jonka omaksuminen vaihtelee yksilöittäin.

Ajallisessa jatkuvuudessa yksittäisistä valinnoista ja toiminnoista rakentuu ihmisen elämäntapaa, jonka ekologisuutta voidaan arvioida muodostaen samalla käsityksiä itsestä. Voidaan puhua *ekologisesta identiteetistä*, jolla viitataan itsensä määrittämiseen ekologisena ihmisenä. Ekologinen identifiointi tapahtuu sen tietämyksen rajoissa, joka ekologisesta elämäntavasta on opittu median ja muiden tietolähteiden välityksellä. Identiteetit eivät ole pysyviä ja muuttumattomia vaan tietyissä tilanteissa aktualisoituvia näkemyksiä itsestä (ks. Kirby 1996, 21; McDowell 1996, 41). Ihmiset tuottavat ja esittävät identiteettejään sanallisissa ja kehollisissa käytännöissä. Ekologiaa eletään ajatuksina, puheina ja elämäntapoina.

Turkulaisten elettyä ekologisuuutta

Kaupungin ekologisoimisen, johon useasti pyritään täydennysrakentamisella, sosio-kulttuurista kestävyyttä voidaan arvioida kaupunkia elävien ja kokevien näkemyksistä. Tiivistäminen vaikuttaa elämäntapoihin, ennen kaikkea liikkumiskäyttäytymiseen, sekä muuttuviin elinympäristöihin ja niiden merkityssisältöihin. Tarkastelen empiirisen aineiston avulla, mistä puhutaan keskusteltaessa tiivyydestä, mitä tiiviys tutkimukseen osallistuneille tarkoittaa ja mitä merkitystä kaupunkirakenteen hajautuneisuudella on asukkaille. Lisäksi tuon esiin haastateltujen esittämiä tulkintoja ekologisesta elämästä ja oman elämäntapansa ekologisuudesta. Siten avaan näkökulmia kaupunkilaisten elämisen todellisuuteen, jota he jokapäiväisesti elävät ja jossa ekologinen modernisaatio voi saada sijansa. Samalla löydetään tekijöitä, joiden huomioon ottamisella kaupunkia voidaan uudistaa ekologiseksi asukkaiden tarpeiden ja toiveiden pohjalta, sosio-kulttuurisesti kestävästi.

Tiivyyden ja hajautuneisuuden eletyt merkitykset

Tutkimukseen osallistuneiden puheissa koettu tiiviys esiintyy asuinaluekohtaisena tiheänä rakentamisena, kun kaupunkirakenteellinen taso yhdistyy liikkumiseen, etäisyyksiin ja saavutettavuuksiin. Tiiviisti rakennettu paikka saa epämieluisan negatiivisen elinympäristön merkin. Tiiviin rakentamisen haittoina haastattelut esittävät oman tilan tunteen puuttumisen, jota luovat naapurien katseet ja rakennusten läheisyys. Oltaessa toisten katseiden alaisina toisten joko konkreettisesti havaitaan tai ainakin voidaan kuvitella tulevan oman intiimiin yksityiseen tilaan, mitä ei koeta toivottavaksi omassa kotiympäristössä. Oma reviiiri pienenee tai jopa katoaa liian tiiviin rakentamisen myötä. Tiivis rakentaminen yhdistetään puheissa myös vähäiseen luontoon, viherkohteiden, lintujen äänten ja luonnon tuoksujen vähäisyyteen, mikä koetaan epämieluisaksi. Hyvän elinympäristön piirteeksi esitetään luonnonläheisyys, jonka uskotaan olevan mahdollisuus liian tiiviisti rakennetussa ympäristössä (ks. tarkemmin Virtanen 2000, 88-95).

”Just se tiiviissä rakentamisessa häiritsee, et ei oo sitä tilaa hengittää, et se on hyvä et ikkunasta näkyy puita, ja kyl se on hirveetä asuu semmosessa paikassa mis kattoo naapuritalon seinää, mun mielestä se on uskomattoman hyvä juttu, et voi istua aamukahvilla ja katella lintuja kun ne hyppii puissa.”
(mies 24 v.)

”No minäkin asun talossa, josta on ihan näköyhteys ikkunasta ikkunaan, kun istuu keittiön ääressä niin vähän niinkun puoliverhoo pidetään, kun vastapäätä ihan sitten on näköyhteys.” (nainen 67 v.)

Koko kaupungin tason tiiviiden ja hajautuneisuuden problematiikka esiintyy tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa liikkumiskysymyksenä. Kaupungeissa ympäristöongelmat aiheutuvat suurelta osin liikenteestä, ja yksi keskeinen tiiviille kaupunkirakenteelle esitetty perustelu on liikkumisen väheneminen ja sen myötä tapahtuva energiansäästö ja haitallisten päästöjen väheneminen (Mega 1993, 530; Breheny 1995, 82). Kaupunkirakenteen tiivistäminen ei kuitenkaan suoraviivaisesti vaikuta liikkumisen ekologisoitumiseen. Tiivis kaupunkirakenne ja toimintojen sekoittaminen vähentävät liikkumistarvetta mutta eivät kuitenkaan välttämättä todellista liikkumista kuten eivät myöskään epäekologista omalla autolla kulkemista.

Kyselyn avulla selvitin, mitä merkitystä matkan pituudella, toimintapaikkojen etäisyyksillä, on liikkumistavan valintaan. Tarkasteltaessa alle ja yli kolmen kilometrin matkoja, tuloksista löytyy selkeä linja. Selvästi yli kolmannes kyselyyn vastanneista liikkuu alle kolmen kilometrin matkat kävellen, kun taas lähes puolet kulkee yli kolmen kilometrin matkat ensisijaisesti omalla autolla. Vain pieni osa liikkuu yli kolmen kilometrin matkat jalkaisin tai polkupyörällä. Kevyen liikenteen ohella joukkoliikenne on yksityisautoilua ekologisempi liikkumismuoto. Paikallista raideliikennettä Turussa ei ole, mutta kaupungin sisäinen linja-autoverkko on suhteellisen kattava. Linja-autolla liikkuu alle kolmen kilometrin matkat runsas kymmenen prosenttia kyselyyn vastanneista ja yli kolmen kilometrin matkat runsas kolmasosa.

Yksityisautoilun on sanottu olevan eniten ympäristöongelmia aiheuttava yksittäinen tekijä kaupungeissa (Mega 1997, 22). Lähes kolmasosa kyselyyn vastanneista liikkuu ensisijaisesti henkilöautolla sekä alle että yli

Liikkumismuoto	Alle 3 km		Yli 3 km	
	Vastanneet	%	Vastanneet	%
Henkilöauto	198	28	351	48
Linja-auto	92	13	250	35
Polkupyörä	142	20	98	13
Kävely	275	39	26	4
Yhteensä	707	100	725	100

Taulukko 3. Liikkumismuoto alle ja yli kolmen kilometrin matkoilla

kolmen kilometrin matkat. Kuitenkin suurempi osa on niitä, jotka kävelevät lyhyet matkat mutta siirtyvät oman tai linja-auton käyttäjiksi pidemmillä matkoilla. Ekologista kevyttä liikennettä suosii matkan pituudesta huolimatta vain pieni osa. Pyöräillen liikkuu kymmenen prosenttia sekä alle että yli kolmen kilometrin matkat. Linja-autoa puolestaan suosii ensisijaisena liikkumistapanaan matkan pituudesta riippumatta 11 prosenttia. Tutkimusalueittain tarkastellen lähempänä kaupunkikeskustaa sijaitsevilla alueilla suositaan enemmän kevyitä kulkumuotoja, kun taas varsinaisella lähiökehällä sijaitsevien alueiden asukkaat käyttävät enemmän omaa ja linja-autoa. Tulokset antavat viitteitä siitä, että tiivis kaupunkirakenne sekä vähentää liikkumistarvetta lyhenevinä matkoina että vaikuttaa kevyiden ekologisten kulkumuotojen käyttöön.

Liikkumiseen ja kulkutapaan vaikuttavien tekijöiden tunteminen auttaa ymmärtämään, miksi tiivistäminen ja funktionalistisen suunnitteluopin ratkaisut eivät aina johda toimiviin ja tehokkaisiin kaupunkeihin. Vaikka tiivis rakenne auttaa ekologisen kulkumuodon valintaa, se ei siihen kaikkien kohdalla suoraviivaisesti johda. Kyselyyn vastanneiden liikkumistapaa määrittää eniten helppous. Liikkumiseen kuluva aika ja raha vaikuttavat liikkumistapaan mutta vähemmän kuin helppous. Liikkumisen nopeus merkitsee autonomistajille huomattavasti enemmän kuin autottomille (taulukko 4.). Tiivis kaupunkirakenne edesauttaa nopeaa liikkumista lyhyinä matkoina, mutta paikasta toiseen siirtymisen nopeuteen vaikuttaa keskeisesti myös liikkumisväline.

Ekologisuus ei liiemmin määritä liikkumistapaa, sillä vain pieni osa vastanneista mainitsee ympäristöystävällisyyden olevan keskeinen tekijä liikkumistavan valinnassa. Ekologisen liikkumisen tulisi olla helppoa ja miellyttävää ja mahdollisesti myös ajallisesti ja rahallisesti hyödyllistä, jotta se koettaisiin mielekkääksi. Usein liikkumisvälineen valinta tapahtuu

	Vastanneet %		Autonomistavat %		Ei autoa %	
Helppous	497	43	312	46	176	39
Nopeus	286	25	210	31	72	16
Hinta	164	14	55	8	105	23
Muu	132	12	69	10	60	13
Ymp.yst.	72	6	31	5	39	9
Yhteensä	1151	100	677	100	452	100

Taulukko 4. Liikkumistavan määrittävät tekijät.

totuttuna tapana ilman varsinaista harkintaa. Ympäristöystävällisten kulkumuotojen suosimista voidaan edesauttaa kehittämällä rutinisoituneita tapoja muuttavia ekologisia liikkumisvälineitä. Oman auton käytöstä irrottautuminen voidaan kokea vaikeaksi sen tuoman vapauden, imagon tai muun henkilökohtaisen syyn takia. Ekomodernit tekniset innovaatiot nousevat tärkeiksi ekologisuuteen pyrittäessä. Sähköautojen kehittäminen onkin jo hyvässä vauhdissa. Tällöin kuitenkin autojen vaatiman tilatarpeen ongelma jää ratkaisematta. Samoin sosiaalisen tasa-arvoisuuden kysymys voi olla vaikea ratkaista (ks. Hiltunen 1998, 49). Liikkumisen ekologisoitumiseen vaikuttavat kaupunkirakenteelliset ja tekniset innovaatiot, mutta se ei tapahdu ilman yksilötason valintoja. Ekologisen liikkumisen arkipäiväistyminen vaatii materiaalistien mahdollisuuksien ohella henkilökohtaisia valmiuksia.

Tulkintoja ekologisesta elämäntavasta

Liikkuminen ja muut kaupungin kuluttamisen käytännöt, elämäntavat, ekologisen tietoisuuden kera ovat perusta sille, miten ympäristöystävällisiksi toimijoiksi ihmiset itsensä kokevat. Ekologiseksi elämäksi haastatellut tulkitsevat kierrätyksen ja jätteiden lajittelun, liikkumisen ympäristöystävällisyyden, omavaraisuuden ja ympäristön siistinä pitämisen. Ekologiseksi itsensä määrittävät ainoastaan ne, jotka ymmärtävät ympäristöystävällisen elämän suppeasti ympäristön siistinä pitämisenä tai jätteiden lajitteluna. Ekologiselle elämälle esitetään myös erilaisia merkityksiä sen mukaan, onko kyse yleisesti ekologisesta elämästä vai tutkimukseen osallistuneiden omasta elämäntavasta. Myös oman elämäntavan arviointi tapahtuu ristiriitaisesti, kun oma toiminta koetaan tavallaan ekologiseksi mutta kuitenkin ymmärretään, että se ei ole todellista oikeaa ekologista elämäntapaa.

”No mun ekologinen elämä on kait suurin piirtein sitä, mitä mä nyt elän eli en mä voi sitä semmoseks nyt karrikoiden sanoo, et kahlita ittes johonkin ikimäntyy, ettei sitä saa kaataa, se ei kuulu mun ekologiseen näkökulmaan... Jokapäiväinen luonnonsuojelu kyllä käy, mut ei simmonen kovin aktiivinen, ihan tämmönen mikä nyt on vallitseva, se on ihan hyvä.” (mies 41 v.)

Joidenkin haastateltujen kohdalla on havaittavissa ekologisen periaatteen omaksumista moraalisenä velvoittavana asiana, mutta omien toimintojen ekologisuutta estävät ympäristön rajalliset mahdollisuudet. Ihminen elää ristiriitaisessa tilanteessa, kun kokee velvollisuudekseen ja haluaisi toimia ekologisesti mutta ei voi tehdä sitä puutteellisten mahdollisuuksien vuoksi. Ristiriitaisia tuntemuksia saattaa syntyä myös uuden normin kohdatessa

aikaisemmat sosiaalistumisessa opitut säännöt. Puheet kertovat, että ekologiaa normatiivisena arvona ei ole sisäistetty itsestään selvyudeksi, omaa toimintaa ohjaavaksi määreeksi. Ekologisen toiminnan vaikeuden puhe saattaa olla myös omantunnon puhdistamista siitä syyllisyydestä, jota koetaan oman elämäntavan aiheuttamasta luonnon tuhoamisesta.

”Mä oon joskus miettiny et vähän tuntuu et menee naurettavaks toi homma, tulee melkeen neuroottiseksi siitä, sul jää joku muovipullo mikä tahansa jäte, sit jos sä et tiedä mihin sä sen laitat, niin sul tulee tämmönen hysteerinen olo, et mihin tää nyt kuuluu, et pitäiskö laittaa metallikeräykseen, et tää on puoliks metallii ja puoliks muovii vai mihin tää nyt kuuluu, ja sit yleensä päättää niin et antaa olla.” (mies 26 v.)

Päämäärärationaalinen toimija laskelmoi ja punnitsee vaihtoehtoja ja pyrkii etsimään optimaalisen tavan saavuttaa tavoitteensa (ks. Saaristo 1994, 100-101). Haastatellut vertailevat puheissaan ekologista toimintaa epäekologiseen. Jos hyödyn, yleensä taloudellisen tai ajallisen, koetaan jäävän haittoja pienemmäksi, ekologisuus jää usean kohdalla toteutumatta. Myös epäekologisen vaihtoehdon helppous ja miellyttävyyys estävät ympäristöystävällisemmän valitsemista. Siten ei voida pitää itsestään selvänä, että ekologinen tietämys, asenteet ja arvot saisivat suoraan aikaan ympäristöystävällistä käyttäytymistä (vrt. Järvelä & Wilenius 1996, 150).

”Ekologisuuden pitäis vaikuttaa ja tietysti olen kaikkien hyvien asioiden puolesta. Se käytäntö on vähän toisenlainen eli mä käytän kyllä bussia, mut mä käytän sitä siks, et mulla ei oo autoa eli mun mielestä et jos olis auto ja jättäis sen kotiin sen takia, että on ekologisempaa, niin vois olla ylpee siitä... Ja kierrätys ja vastaava niin siitakin kyllä välillä luistaa, et vaikeeta, pitäis olla paremmin järjestettynä kaikki eli laiskuus tulee esteeks.” (nainen 29 v.)

Tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa on havaittavissa osittaista ekologisoitumista mutta ei kokonaisvaltaista omien toimintojen ja tietämyksen muutosta. Ekologisuus on ennen kaikkea diskursiivinen normi eli puheissa esiintyvä hyvä tavoiteltava ja velvoittava asia (vrt. Hajer 1996, 258). Ekologian arvostaminen ei ole kuitenkaan suoraviivaisesti johtanut oman elämäntavan ekologisoitumiseen. Ekosentrismien eli luontokeskeisyyden on sanottu olevan ekologisen elämäntavan *valinnan* perusta. Ekosentrismien elämäntapaan kuuluu arvojen ja asenteiden ohella toimintojen ekologisuus, vaikka se mahdollisesti aiheuttaa uhrauksia eikä tuota välitöntä hyötyä (ks. Saaristo 1994, 14). Mutta onko ekosentrismi ainoa ja ennen kaikkea sosio-kulttuurisesti kestävä, asukkaiden toiveita ja tarpeita vastaava, vastaus elämäntapojen ekologisoitumiseen?

Niin kauan kuin ekologinen on valittava vaihtoehto valinnasta saatava hyöty on tärkeätä. Haastattelupuheet kertovat, että koettu hyöty voi olla valinnasta aiheutuva todellinen ajallinen tai rahallinen säästö mutta toisilla vain pelkkä uskomus saatavasta hyödystä. Ekologisen toiminnan helpous, uutuusarvo, viehättävyys tai miellyttävyys voivat tehdä siitä henkilökohtaisesti hyödyllisen. Elämisen ympäristön muutoksen havaitseminen voi johtaa ajatukseen, että ekologisesta toiminnasta on hyötyä. Toisaalta myös pelkät abstraktit luvut ympäristön tilan parantumisesta tai huonontumisesta voivat riittää motivoimaan ekologisen vaihtoehdon valintaan. Voidaan sanoa, että ekologisointuminen tapahtuu puheiden ja lukujen sekä aistimusten ja kokemusten välityksellä, sekä järjen että tunteen tuotteena.

”Se mahdollisuuksien luominen, et on mahdollisuudet elää ympäristöstävällisesti, ja sit viel tietty valistus siinä mielessä, että ei sillä lailla vaan et kierrätä, et kyl täytyy valistaa siinä, et näkee miten se saastuttaa, et ne näkee sen mitä kaikki vaikuttaa ympäristös, et miks pitää kierrättää.” (mies 26 v.)

”Et siis sais jotain sellaista mikä on feedback tai jotain, et ehkä tulisi se parempi aktiivinen toiminta, et mä saisin tietää, et siitä on hyötyä, tiedänhän mä koko ajan, et siitä on hyötyä, mut en tiedä, et miten paljon.” (nainen 21 v.)

Elämäntavan ekologisointuminen tapahtuu helpoiten, jos se ei tuota suuria, mieluiten ei lainkaan, muutoksia nykyisiin arkielämän rutiineihin (vrt. Saaristo 1994, 111). Tutkimukseen osallistuneiden puheissa heijastuu ekomoderni teknosentrinen ajatus, jossa kehittyvän teknologian uskotaan olevan avain ympäristöongelmien ratkaisuun (Hajer 1996, 249). Henkilökohtainen ekologisointuminen ei toteudu pelkästään pään sisäisenä asiana, vaikka ekosentristit sen kokevatkin ratkaisevaksi muutoksen malliksi (ks. Saaristo 1994, 66-67). Tie ekologiseen elämäntapaan löydetään teknologisten innovaatioiden, yhteiskunnallisen ohjauksen sekä henkilökohtaisten ratkaisujen kautta.

Ekologisuus on nykyisin länsimaisissa yhteiskunnissa määrittynyt asiaksi, jonka tulisi ohjata ja olla periaatteena niin yhteiskunnallisissa kuin yksilöllisissäkin toiminnoissa. Kaupungin ekologisen uudistuksen sosio-kulttuurisia esteitä ja mahdollisuuksia etsittäessä ja kestäviä kehittämissvaihtoehtoja pohdittaessa voi miettiä myös sitä, miksi ja kenen tarpeista ekologisuus on nykyisin tärkeä arvo. Millainen vapaus ihmisellä on ja tulisi olla toimia halutessaan epäekologisesti? Ja jos ihmisiä yhteiskunnallisesti ohjataan ekologisuuteen, tulisiko sen tapahtua legitimoituna normina, moraalisen velvoitteena, valittavana vaihtoehtona vai ainoana mahdollisuutena? Ekologinen modernisaatio asteittaisena olemassa olevien olosuhteiden uudistamista korostavana ja teknologisiin innovaatioihin luottavana

saa tukea tutkimukseen osallistuneiden puheista. Nykyisten elämäntapojen kokonaisvaltainen muuttaminen koetaan vaikeaksi ja epämiellyttäväksi. Voidaan sanoa, että vapaaehtoisesti ekologinen elämä vaihtoehtoisena valintana ei kovin hyvin yleisty (vrt. Saaristo 1994, 77). Tutkimustuloksista voi tulkita, että elämäntapojen ekologisoituminen tapahtuu sosio-kulttuurisesti kestävästi ainoana vaihtoehtona mutta ei vaikeasti toteutettavana ja tottumuksia radikaalisti muuttavana vaan aikaisempia tapoja tukevana elämänmuotona.

Puheista tekoihin – yhteistyönä vai ristiriitoina?

Tutkimukseni empiirisen aineiston perusteella Turun toimijoiden keskuudessa on tapahtunut ekologisoitumista. Sekä institutionaalisten toimijoiden käytäntöihin että sosio-kulttuuriseen todellisuuteen ekologisen kestävyys-tavoite on paikantunut puheiden ja ajatusten tasolla mutta vain osittain kaupungin maankäyttöratkaisuihin ja elämäntapoihin. Miten kaupungin ekologinen uudistus etenee diskursiivisuudesta materiaalisuuteen? Ja ennen kaikkea miten luodaan kaupunkia, joka takaa samanaikaisesti niin ekologisen ja taloudellisen kuin sosiaalisen ja kulttuurisenkin kestävyys-tavoitteen?

Kaupungin ekologinen uudistus voi tapahtua konfliktina tai kommunikaationa, ristiriitatilanteina tai keskustelevana yhteistyönä. Kaupunkisuunnittelu tapahtuu useasti asiantuntijoiden (institutionaaliset toimijat) ja keskeisten vaikuttajatahojen (rakennusyhtiöt, muut yritykset ja kiinteistönomistajat) kesken, jolloin asukkaiden näkemysten huomioon otto rajoittuu vuorovaikutteista suunnittelua perusteleviin kuulemis- ja tiedotustilaisuuksiin. Yleisillä ja abstrakteilla argumenteilla, kuten kestävä kehityksen puheella, voidaan retorisesti perustella asiantuntijaratkaisuja, jotka saattavat poiketa suurestikin kaupunkia elinympäristönään käyttävien näkemyksistä. Kaupunkisuunnittelun kriteerit hyvästä ekologisesta kaupungista eivät välttämättä kohtaa kaupunkia arkielämän paikkana pitävien tarpeita ja toiveita (ks. Koskiaho 1997a, 27-30; Vilkuna 1997, 177-178).

Kirjoituksessa painottamani tiiviyn kysymys saa erilaisia merkityksiä suunnitteluinstituutioiden ja asukkaiden keskuudessa. Arkipäivän käytännöissä eletty, aistein havaittu ja henkilökohtaisesti koettu, tiiviyden on eriluonteista kuin kaupunkisuunnittelun tiivistämisen ja hajautumisen problematiikka. Abstrakti kaupunkikoneen toiminnallisuus vaihtuu kehoillisuuteen ja

kokemuksellisuuteen. Erilaiset tiiviydet muotoutuvat erilaisilla ajallisilla ja tilallisilla ulottuvuuksilla, jokapäiväisinä kehollisina aistimuksina ja elämyksinä sekä 'ajattomina' sanoina, numeroina ja kartografisina esityksinä (vrt. Vilkuna 1997, 178). Kaupungin eletty ja koettu tiiviyden on asuinalueen rakennusten läheisyyttä ja korkeutta sekä viheralueiden vähäisyyttä. Kaupunkirakenteellista tasosta asukkaat puhuvat etäisyyksinä ja saavutettavuuksina, liikkumisreittien pituuksina ja matkustamiseen kuluvana aikana. Kaupunkisuunnittelun tiiviyden on aluetehokkuutta, kerros- lukuja, verkostojen pituuksia ja muita tehokkuusajattelun perintöjä. Päivänen (1998, 56-59) puhuu mikro- ja makrotasosta, tilan ja luonnon merkityksestä ja kaupunkirakenteen kestävydestä.

'Tehokas' maankäyttö ja kestävä alueiden kehittämistoimet sisältävät teknis-kvantitatiivisesti arvioitavien tekijöiden ohella kaupungin eletyn merkityksellisuuden ja kokemusmaailman moninaisuuden. Kaupungin kehittäminen ekososiaalisena modernisaationa ja ympäristön kestävä tiiviyden saavutetaan ottamalla huomioon sekä kaupunkiympäristön eletyt merkitykset että objektiivisemmat kriteerit tuottaa taloudellisesti ja ekologisesti sopivaa kaupunkirakennetta. Tällöin kaupunkia voidaan kehittää toimijoiden välisenä keskusteluna, kommunikatiivisena prosessina, jolloin mahdolliset näkemyserot eivät ehdi aiheuttaa syviä konflikteja. Kaupunki elää jatkuvien muutosten, uusien toiveiden ja erilaisten näkemysten paikkana, jonka moninaisuus on rikkauden merkki ja yhtenäisyys tavoiteltamaton asia.

Lähteet

- Andersson, H. (1997). Kulttuuri ja paikan politiikka kaupunkiuudistuksessa. Teoksessa T. Haarni, M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani (toim.) Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Breheny, M. (1995). The compact city and transport energy consumption. *Transactions of the Institute of British Geographers* 20, 81-101.
- Breheny, M. & R. Rookwood (1993). Planning the sustainable city region. Teoksessa A. Blowers (toim.) Planning for a sustainable environment. A report by the Town and Country Planning Association. Earthscan, London.
- Gerber, J. (1997). Beyond dualism – the social construction of nature and the natural and social construction of human beings. *Progress in Human Geography* 21, 1-17.

- Gouldson, A. & J. Murphy (1996). Ecological modernization and the European Union. *Geoforum* 27, 11-21.
- Hajer, M. A. (1996). Ecological modernisation as cultural politics. Teoksessa S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne (toim.) *Risk, environment & modernity. Towards a new ecology.* Sage, London.
- Hahn, E. (1994). Is an ecological city possible. Kohti kestäväää kaupunkia – seminaariraportti, 20.10.1994, Helsinki. Yliopistopaino, Helsinki.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change.* Blackwell, Oxford.
- Hiltunen, M. J. (1998). Kohti ekologista kaupunkiliikennettä. *Alue ja Ympäristö* 27: 1, 38-51.
- Jenks, M., E. Burton & K. Williams (toim.) (1996). *The compact city: a sustainable urban form?* E & FN Spon, London.
- Järvelä, M. & M. Wilenius (1996). Ilmastoriski ja ympäristöpolitiikka. Suomalaiset ympäristövaikuttajat ja nykyajan ympäristöongelmat. Gaudeamus, Helsinki.
- Kirby, K. M. (1996). *Indifferent boundaries. Spatial concepts of human subjectivity.* The Guilford Press, New York.
- Koskela, H. (1999). *Fear, Control & Space. Geographies of Gender, Fear of Violence, and Video Surveillance.* Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisu A 137.
- Koskiaho, B. (1994). *Ecopolis. Conceptual, methodological and practical implementations of urban ecology.* Ministry of the Environment, Land Use Department, Helsinki.
- Koskiaho, B. (1997a). Ekokaupunki: abstrakteista malleista käytäntöön. *Yhteiskuntasuunnittelu* 35:3, 26-40.
- Koskiaho, B. (1997b). Kaupungista ekokaupungiksi. *Urbaanin ekologian Eurooppa.* Gaudeamus, Helsinki.
- Lapintie, K. (1997). Ekologinen kaupunki – konfliktista kommunikaatioon. *Yhteiskuntasuunnittelu* 35:3, 9-25.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space. Alkuperäinen La Production de l'Espce, 1974.* Blackwell, Oxford.
- Liggett, H. (1995). City sights/sites of memories and dreams. Teoksessa H. Liggett & D. C. Perry (toim.) *Spatial practices. Critical explorations in social/spatial theory.* Sage, Thousand Oaks, California.
- Maijala, O. (1995). Kestävän kehityksen toteuttaminen rakenteeltaan erilaisissa yhdyskunnissa. Esiselvitys, tutkimusraportti 7. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Helsinki.

- McDowell, L. (1996). Spatializing feminism. Geographic perspectives. Teoksessa N. Duncan (toim.) *BodySpace*. Destabilizing geographies of gender and sexuality. Routledge, London.
- Mega, V. (1993). Innovations for the improvement of the urban environment: an European overview. *European Planning Studies* 1, 527-541.
- Mega, V. (1997). A panorama of urban innovations in the European Union. *European cities in search of sustainability*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Pile, S. (1996). *The body and the city*. Psychoanalysis, space and subjectivity. Routledge, London.
- Päivänen, J. (1998). Urban compaction as a sociological issue: two case studies. Teoksessa J. Päivänen & K. Lapintie (toim.) *After all these years*. Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies C 48.
- Saaristo, K. (1994). Henkilökohtainen ekologia. Onko vihreä elämäntapa vastausyritys moderniin? Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 58.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace*. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places. Blackwell, Oxford.
- Spaargaren, G. & A. P. J. Mol (1992). Sociology, environment, and modernity: ecological modernization as a theory of social change. *Society and Natural Resources* 5, 323-344.
- Tiilikainen, U. (1997). Ekologinen elämäntapa ja yhteisöllisyys. *Yhteiskuntasuunnittelu* 35: 3, 41-51.
- Vilkuna, J. (1997). Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. Teoksessa T. Haarni, M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani (toim.) *Tila, paikka ja maisema*. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Virtanen, A. (2000). Tilasta paikkaan, estetiikasta ekologiaan. *Maantieteellisiä tulkintoja eletystä kaupungista*. Turun yliopiston julkaisuja C 155.

Suunnitteludokumentit

- Turun yleiskaava 2010 (1995). Turun kaupungin kiinteistö- ja rakennusvirasto / kaavoitusosasto.
- Turun yleiskaavan 2020 yleistavoitteet (1997). YK-projekti / Turun kaupunginvaltuusto.
- Turun yleiskaava 2020 maankäyttöstrategiavaihtoehdot (1998). Turun kaupungin kaavoitusosasto.

V
JOHTOPÄÄTÖKSET

Terttu Pakarinen

EKOLOGINEN MODERNISAATIO JA HALLINTATAPA

Ekologinen modernisaatio ja rakenteelliset muutokset

Ekologinen modernisaatio merkitsee tietoista pyrkimystä tuotannon rakenteiden muuttamiseen. Samalla tuotannon rakenteet muodostavat ekologisen modernisaation kulloisetkin reunaehdot ja potentiaalin. Kummankin kohdalla on kyse globaalista mittakaavasta. Kansainvälisen talouden muutokset ravisuttavat kansallisvaltioita ja niiden sisäistä organisoitumista. Ympäristökysymyksissä pyritään kansainvälisiin sopimuksiin ja normeihin. Rakenteet ja toimijat kohtaavat toisensa monilla eri tasoilla, mutta konkreettinen muutos palautuu aina paikalliselle tasolle.

Miten ekologisen modernisaation normatiivinen kehys istuu muuttuvan paikallisyhdyskunnan kehitysdynamiikkaan? Paikallisyhdyskunta kohtaa kansainvälisen talouden paineet entistä suuremmin, kansallisvaltion merkitys välittävänä tasona on suhteellisesti pienentynyt. Taloudelliset seikat pyrkivät hallitsemaan päätöksentekoa ja menestyksekkäiden strategioiden luominen on enää mahdollista vain julkisen ja yksityisen sektorin yhteistoimin. (Mayer 1991,1995) Jotta ekologinen modernisaatio voisi toteutua, se on saatava osaksi menestyksen strategioita, sen on sisällyttävä kuntien aktiiviseen kehittämisspolitiikkaan.

Ekologisen modernisaation on joskus tulkittu merkitsevän enemmän kuin kestävä kehityksen. Kestävä kehitys olisi vain ekologisen tekijän huomioimista taloudellisen kasvun sallimissa puitteissa, kun taas ekologinen modernisaatio voisi puuttua kasvun ehtoihin. Sama suhde on joskus tulkittu toisin päin. Ekologinen modernisaatio olisi vain modernin projektin jatketta, kun taas kestävä kehitys merkitsisi laadullisesti uudenlaista suhdetta kehitykseen. Tässä teoksessa on useassa artikkelissa käsitelty näitä peruskäsitteitä, eikä tässä puututa siihen enempää. Olennaista kummas-

sakin käsitteessä on se, että ne ovat tuoneet normatiivisen näkökulman yhdyskuntateoriaan. Kun aikaisemmin keskustelu rajattiin tiukasti siihen, mitä on, puhutaan nyt myös siitä, mitä pitäisi olla. Niinpä toiminnan rinnalla tarkastelussa ovat nyt myös diskurssit.

Kummankin käsitteen tapauksessa on ilmeistä, että ollaan etsimässä uutta kasvun perustaa. Kun fordistinen massatuotannon ja massakulutuksen suotuista kehä on murtunut, tarvitaan uudenlaisia talouden tukirakenteita (Painter 1995). Sosiaalisen kulutuksen uudelleen organisoituminen herättää pelkoa hyvinvointivaltion katoamisesta. Näyttää siltä, että myös hyvinvointivaltio, jonka keskeisenä tehtävänä on ollut fordistisen kehän ylläpitäminen (Painter 1995), edellyttää sekin säilyäkseen jonkinlaista kasvua.

Muutos ei ole poikkeustila vaan pikemminkin pysyvä ilmiö. Rakenteelliset murrokset seuraavat toinen toistaan. Savupiipputeollisuuden rakennemuutoksesta ollaan juuri toipumassa, ja samaan aikaan alkaa jo palvelusektorin rationalisaatio. Paikallisyhdyskunnan selviytymisen reunaehdot ovat alituisessa muutostilassa. Laajempaan muutokseen joutumisessa ei sinänsä ole mitään uutta. Jotkin maantieteelliset edut tai haitat ovat aina olleet vaikuttamassa niihin tapoihin, joilla rakennemuutoksiin on sopeuduttu (Fainstein 1990). Uutta on suurempi valta ja vastuu omissa asioissa, mihin suomalaisen kunnallisen sekä maankäyttö- ja rakennuslainsäädännön uudistuksetkin ovat tähdänneet.

Paikallisen autonomian pelätään heikentävän kuntien mahdollisuuksia toteuttaa linjakasta ympäristöpolitiikkaa. Paikallisella politiikalla ei välttämättä ole riittävää voimaa taloudellisia paineita vastaan. Yhdyskuntien välinen kilpailu on vaarassa johtaa siihen, että taloudelliset toimijat vapautetaan ekologisista velvoitteistaan tai että niitä ainakin höllennetään. Paikallisen tason tavanomainen ratkaisu, yrittäjäkaupunkistrategia, nähdään usein liian yksipuolisena ja myös riskialttiina (Fainstein 1990). Silti tarvitaan jonkinlaista ekologisen modernisaationkin nimissä tapahtuvaa julkisen ja yksityisen sektorin yhteistoimintaa.

Paikallisen autonomian etuna on mahdollisuus käyttää ainutkertaisia paikallisia lähtökohtia strategioiden pohjana. Jäljittely ei ole osoittautunut kannattavaksi kilpailussa, joskin tietysti kekseliäisyyteen liittyy aina aimo annos riskinottoa. (Fainstein 1990) Ekologiselle modernisaatiolle ei ole mitään yleisiä, standardoitavia menettelytapoja. Vaikka ongelmia ja saavutuksia voidaankin mitallistaa, ovat yksittäiset ratkaisut aina paikkaan sidonnaisia.

Väitetään, että rakenteiden ja hallinnan välillä vallitsee aina suhteellinen vastaavuus. Suhteuttamalla hallintaa rakenteisiin etsitään uutta, suotuisaa kasvun kehää. Perinteisen paikallishallinnon lisäksi päätöksente-

koon osallistuvat nykyisin useat yksityiset ja puolijulkiset toimijat. Paikallisen politiikan merkitys on kasvanut, ja sen ala on laajentunut. Hallinnon sijasta puhutaankin yhä yleisemmin hallinnasta, millä tarkoitetaan sitä ohjauksen ja sääntelyn laajempaa kokonaisuutta, joka kattaa julkisen vallan, yksityisen sektorin ja vapaaehtoistoiminnan alueet. (Mayer 1991, 1995)

Tuotannon rakenteellinen muutos ja ekologinen modernisaatio kytkeytyvät toisiinsa hallintatavan kautta. Kyse ei ole enää vain julkisen sektorin harjoittamasta sääntelystä ja kontrollista, vaan aktiivisten strategioiden taustalla on laajempia yhteenliittymiä. Kyse ei ole myöskään vain ympäristö- ulottuvuuden huomioimisesta, vaan ekologisen modernisaation määrittelyissä korostuvat enenevästi sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus. Kun kulttuuri ymmärretään merkitysjärjestelminä ja viitekehyksinä (Healey 1997) on selvää, että perinteinen tekninen autoritäärisuus ei voi olla se sosiaalinen lähestymistapa, jolla kansalaisten ekologista identiteettiä voidaan vahvistaa (ks. Virtanen tässä teoksessa).

Kulttuurinen ja sosiaalinen ulottuvuus laajentavat keskustelua pelkästä taloudellisesta kehityksestä ja teknologisesta edistyksestä kohti ympäristöpolitiikan laajempaa tulkintaa. Laajempi näkemys merkitsee myös sitä, että ekologisen modernisaation innovaatioita odotetaan nyt koko poliittiselta toimintajärjestelmältä. Ne eivät ole teknisen sektorin erityiskysymys vaan liittyvät kaikkeen hallintaan. (Ks. Kortelainen & Vartiainen tässä teoksessa)

Ekologisen modernisaation toteuttamiseksi on kyettävä käyttämään sitä paikallisen politiikan tilaa (Judge, Stoker & Wolman 1995), jota rakenteelliset välttämättömyydet eivät ulotu määrittämään. Hallintatavalta odotetaan joustavuutta. Sen on löydettävä uusia keinoja ja päätöksenteon muotoja. Puhutaan institutionaalisesta oppimisesta (Hajer 1996) ja institutionaalisesta kapasiteetista (Healey ym. 1995). Yhdyskunnilla on erilaisia voimavaroja, mikä tarkoittaa ihmisten enemmän tai vähemmän organisoitunutta tiedollista ja taidollista potentiaalia. On myös erilaisia ja eri asteisesti toimivia keinoja saada nuo voimavarat käyttöön.

Mitä paremmin paikallinen institutionaalinen kapasiteetti saadaan käyttöön sitä enemmän vaihtoehtoja on tarjolla. Institutionaalisesta näkökulmasta kaikki palautuu toimijaan. Rakenteet eivät ole toimijan ulkopuolisia voimia, vaan toimija kantaa rakenteita sisässään, kuten myös mahdollisuutta rakenteiden muuttamiseen. Normatiivisen toiminnan merkitys korostuu tulevaisuutta muovaavana ulottuvuutena. Ekologinen modernisaatio ei merkitse vain konkreettisia uudistuksia, vaan ekologista muutosta luodaan myös diskurssien tasolla. Molemmat tasot yhdessä mahdollistavat transformatiivisen toiminnan (Healey 1997).

Ekologisen modernisaation diskurssit ovat omiaan edistämään sitä eri elämäntilanteiden keskinäisen limittymisen prosessia, joka jo muutoinkin on talouden rakennemuutosten myötä käynnissä (Mayer 1991, 1995). Se, mikä on totuttu mieltämään kulttuurisena, voikin uudessa tilanteessa näytettyä taloudellisenä tai päinvastoin. Taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja poliittinen määrittävät kaikki uudelleen suhteessa toisiinsa (Lash 1990). Ekologisen modernisaation kannalta keskinäisten yhteyksien tavoittaminen on olennaista. Tähänastista keskustelua on syytä arvosteltu yksipuolisesta teknisydestä.

Vaihtoehtona teknisten näkökulmien hallitsemalle keskustelulle Kortelainen ja Vartiainen korostavat tämän teoksen johdantoartikkelissa paikallisen hallinnan ja demokratian tarkastelun merkitystä. Tarkastelunkin seuraavassa, miten ”Kaupunkiseutujen ekologinen modernisaatio” -projektin tulokset ovat tulkittavissa ekologisen modernisaation ja hallintatavan välisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Millaisia edellytyksiä paikallinen hallintatapa antaa ekomodernin käänteen toteutumiselle tai millä tavalla se estää uudenlaisen ympäristöpolitiikan omaksumista? Millainen päätöksenteko ja suunnittelu edistävät ekologista modernisaatiota, ja miten niiden itsensä tarkasteleminen ekologisen modernisaation osatekijöinä muuttaa ymmärrystä koko prosessista?

Hallintatapa

Ekomodernista käänteestä on oikeutettua puhua silloin, kun hallintatapa välittää ekologisen modernisaation rationaliteetteja tuotannon rakenteisiin. Yksittäinen konkreetti käänne voi olla mittasuhteiltaan suuri tai pieni, mutta olennaista on suunnan muutos paikallisessa ympäristöpolitiikassa. Käänne voi saada myös hyvin erilaisia muotoja paikallisyhdyskunnan erityispiirteiden seurauksena. Paikallisen käänteen tuottava hallintatapa vaihtelee sekin paikallisesta politiikanteon perinteestä toiseen.

Suomalainen paikallishallinto on muotoiltu pluralistisen ajattelutavan pohjalta. Hallinnan katsotaan perustuvan ensisijassa vaaleihin ja kansalaisten harjoittamaan kontrolliin. Kun vallankäyttö on riittävän hajautunutta, epäoikeudenmukaisuuksien oletetaan tasoittavan toisiaan. Kaikilla on mahdollisuus saada äänensä kuuluviin ainakin joissakin asioissa, ainakin joskus. Lähtökohtana on julkisen sektorin autonomisuus. Kun valta on hajautunut, ongelman voi muodostaa se, hallitsee ko ylipäättään enää kukaan ja saadaanko päätöksiä tällä tavoin aikaan. (Judge 1995)

Erilaiset eliitit nousevatkin usein asioiden ajajaksi. Eliitit voidaan nähdä yhtäältä toivottuina toimijoina tai välttämättömänä pahana, jotka takaavat päätöksenteon tason. Toisaalta niitä voidaan pitää suorastaan vallan anastajina. (Harding 1995) Suomalaisessa modernisaatiossa teknokraattinen ja poliittinen eliitti liittoutuivat keskenään, ja kansalaisten kontrollin on ainakin jälkikäteen väitetty vähentyneen. Uudet sosiaaliset liikkeet ovat myöhemmin tulleet haastamaan modernien eliittien valtaa ja ympäristökäsityksiä. Enää ei kysytä vain kantaa kulloinkin esillä olevaan asiaan. Nyt kysytään, kuka asettaa asialistan (Harding 1995) ja kuka päättää ekologisen modernisaation ohjelman sisällöstä.

Vain julkisen sektorin toimin tapahtuvalla ekologisen modernisaation toteutumisella on rajansa. Niinpä Suomessakin tavaksi on tullut entistä strategisempi ajattelu, jossa etsitään useampien erilaisten toimijoiden liittoutumia. Uudempi hallinnan teoria tarkastelee hallinnon ja hallinnan muuttuvaa suhdetta (Mayer 1991,1995; Judge, Stoker & Wolman 1995). Julkisen hallinnon ohella tärkeitä tarkastelukohteita ovat kaikki ne yksityiset ja puolijulkiset toimijat, joiden toiminnan myötä yhdyskuntakehitys muovautuu. Erityisen kiinnostava on hallinnollisten ja ei-hallinnollisten toimijoiden keskinäissuhde. Millä tavalla nämä ovat riippuvaisia toisistaan?

Paikallishallinto on jo itsessään monimutkaistunut. Tehtäviä on hajautettu valtion sisällä, rahoituksessa on uusia rajoituksia ja palveluja on osin yksityistetty. Paikallishallinto työskentelee yhä enemmän yhdessä muiden intressiryhmien kanssa. Hallinnon rooliin ei enää kuulu niinkään tuottaminen vaan mahdollistaminen. (Stoker 1995.) Jätehuoltoa, kuten terveydenhoitoakin voidaan ostaa yksityiseltä, vaikka toiminnan normit asettaisikin julkinen taho.

Yhdyskunnan tai seudun toimintapolitiikaksi voidaan valita esimerkiksi ympäristö- tai ekokunnan imago. Tällöin tarvitaan joukko riittävät resurssit omaavia yksityisiä ja julkisia toimijoita, joilla on riittävä määrä politiikan tekemiseen ja toteuttamiseen tarvittavaa kapasiteettia, valtaa ja yhteisiä tavoitteita. Kuka tahansa ei kelpaa tällaisen 'regiimin' osakkaaksi. Prioriteettien ja tavoitteiden muotoutuminen tapahtuu vähin erin poliittisessa prosessissa, yleensä sosiaalisten verkostojen muodostumisen kautta. Regiimien verkoston luonne on olennainen. Yhteistyö perustuu solidaarisuuteen, lojaaliuteen, luottamukseen ja keskinäiseen tukeen. Hierarkia ja kaupankäynti eivät riitä regiimeille perustaksi. (Stoker 1995; ks. Hynynen tässä teoksessa.)

Regiimit ovat suhteellisen pysyviä, ja niiden vakaus on tarpeen tulosten aikaan saamiseksi. Regiimit eivät kuitenkaan ole ikuisia. Ne voidaan myös

haastaa ja korvata uusilla hallinnan muodoilla. (Stoker 1995.) Ekologisen modernisaation esiintulo saattaa hyvinkin edellyttää aikaisempien regimien korvaamista sellaisilla intressitahoilla, jotka ovat avoimia uusien ympäristövaatimusten suhteen. Regimien muodostaminen liittyy ennen muuta haluun saada jotakin aikaan, ei vain haluun kontrolloida joidenkin normien toteutumista.

Ekomoderni elinkeinostrategia

Tässä teoksessa tarkastelluista tapauksista Varkaus ja Liperi edustavat yhdyskuntia, joissa ekologisesta modernisaatiosta on tehty aktiivinen kehityksen vipuvarsi. Varkaudessa tehdas on omaksunut yleistä vaatimustasoa ennakoivan ympäristöpolitiikan ja julkinen hallinto on koonnut voimansa luodakseen ympäristömyötäisen kuvan uudelleen määritellystä jälkiteollisesta kaupungista (Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa). Uuden imagon luomisessa eri intressiryhmien näkökulmat kohtaavat. Liperissä on oivallettu, että perinteistä elinkeinon harjoittamista tuloksellisempaa on strateginen keskittäminen, eli tuotteiden markkinoiminen Luomu-Liperin nimekkeellä. Julkinen hallinto on ryhtynyt elinkeinotoiminnan organisaattoriksi ja promoottoriksi. Yksissä tuumin kehitetään ja markkinoidaan paikallisen maatalouden luomutuotteita (Hynynen tässä teoksessa). Sekä Varkaudessa että Liperissä on oikeutettua puhua regimistä. Valtaa on keskitetty aikeiden tehokkaaksi läpiviemiseksi.

Yhteistä Varkaudelle ja Liperille on myös se, että aktiivista ympäristöstrategiaa on kehystänyt yleinen ympäristökeskustelu. Kansalaiset ovat aktivoituneet kummassakin yhdyskunnassa. Varkaudessa on vastustettu ylhäältä alaspäin ohjautuvaa suunnittelua ja kiinnitetty huomiota ympäristön laatuun. Liperissä eräiden toimintojen sijoituspäätökset ovat kärjistyneet ympäristökonflikteiksi asti ja julkisen sektorin toimille on esitetty oma-aloitteisesti vaihtoehtoja. Aktivoituminen on institutionaalisen kapasiteetin merkki. Yhdyskunnassa on sosiaalista ja intellektuaalista pääomaa, joka kanavoituu ympäristökysymyksiin. (Healey 1997.)

Varkaus on esimerkki siirtymästä regimistä toiseen. Perinteisessä teollisuusyhdyskunnassa metsäsektorieliitit – tehtaan johto, kaupungin johto ja työväenjärjestöt – muodostivat valtakolmion. Kasvuhakuinen, ympäristöä rajoituksetta hyväkseen käyttävä tuotanto oli osapuolien yhteinen etu. Palkkasuhde oli kyllä jatkuvan neuvottelun ja kiistojenkin kohde, mutta tehtaan ympäristöpolitiikkaa ei arvosteltu. Kesti kauan ennen

kuin ylipaikallisen ympäristökeskustelun paineet ulottuivat Varkauteen asti. Vesihallinto toi ensimmäisenä ympäristökysymyksen kaupunkiin ja julkinen keskustelukin käynnistyi vähitellen. Tätä edisti tehtaan omistajanvaihdos ja tiedotusmonopolin purkautuminen, kuten myös ympäristötekijöiden tulo markkinatekijäksi sekä uusien paikallisten väestöryhmien esiinnousu julkisessa keskustelussa. Kaupunki sai myös oman ympäristötoimen. (Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa)

Regiimin haastaminen horjutti tehtaan asemaa hetken aikaa. Uudet valtasuhteet asettuivat kuitenkin paljolti vanhalle pohjalle, sillä tehdas on edelleenkin Varkauden elinehto. Uudessa regiimissä tehdas on nyt ympäristömyötäinen toimija. Se pyrkii alittamaan ympäristönormeja kilpailun nimissä ja harjoittaa oma-aloitteista tiedottamista. Myös uusi imago on tehtaalle tärkeä, sillä se näyttäytyy mielellään puhtaine prosesseineen luonnonkauniissa maisemassa. Uudessa valta-asetelmassa vakiintui selvä työnjako. Tehdas huolehtii omista ympäristövaikutuksistaan, kaupunki hallinnollisista ympäristökysymyksistä ja asukkaat arkielämän sujumisesta ja ympäristön laadusta. Uusi regiimi on entistä väljempi ja samalla hallintatapa on jouduttu pluralisoimaan kuulemalla myös kansalaisia.

Vanha Varkaus tehtaineen oli fordistisen tuotannon malliesimerkki (ks. esim. Painter 1995). Se oli sitä tehtaan tuottamaa, hierarkkisesti organisoitua puutarhakaupunkia myöten. Itse työprosessi perustui tuotantolinjaan, missä työntekijöiden vaikutuskanavaksi jäivät työväen järjestöt ja niiden joukkovoima. Massakulutuksen ja massatuotannon tasapaino takasi sen, että tehtaan ja sen työntekijöiden aineelliset edut olivat samansuuntaiset.

Ekomoderniin käänteeseen vaikutti postfordistinen tuotannon ja väestön monipuolistuminen, kun rakenteelliset muutokset toivat kaupunkiin uusia työntekijäryhmiä uusine vaatimuksineen. Samalla kaupungin taholla tiedostettiin tarve tuotannon ja väestön monipuolistamiseen, minkä vuoksi haluttiin houkuttaa uudenlaista tuotantoa ja uudenlaisia työntekijöitä. Tuotanto ja kulutus eriytyivät, ja niiden välinen tasapaino rikkoutui. Tehtaan ja kansalaisten tiivis ykseys oheni. Samalla vanhat asukkaat alkoivat ottaa kantaa uudella tavalla.

Keskusteluun tuli kaksi uutta ulottuvuutta. Ensinnäkään asioiden käsitteilyä ei voitu enää rajata paikalliselle tasolle, sillä Varkauden ympäristön tilasta oltiin kiinnostuneita paljon laajemmin. Toiseksi ihmiset olivat uudella tavalla kiinnostuneita elinympäristönsä laadusta. Ympäristö ei ollut enää pelkkä väline hyvin konkreettisten tavoitteiden ja taloudellisen hyödyn saavuttamiselle, vaan sen odotettiin olevan myös henkisen tyydytyksen ja mielihyvän lähde.

Uudessa ympäristöorientaatiossa tehdas toimi globaalien pakkojen puristuksessa. Se halusi nyt kytkeä uudella tavalla yhteen työntekijät, kaupungin ympäristötoimen ja yhdyskunnan. Luontevan työnjaon kautta tämä onnistuikin. Sekä tehtaalle että kaupungille oli tärkeää päästä irti saastuttavan savupiipputeollisuuden mielikuvasta. Modernin asiantuntijavaltaisen suunnittelun rationaliteetin ulkopuolelle jääneet emotionaaliset ja esteettiset seikat alkoivat nousta esiin. (Healey 1997.) Pelkän toimivuuden rinnalle nousivat nyt kiinnostus paikalliseen kulttuuriin ja perinteeseen sekä myös esteettisyyden arvostus. Kaupunkilaisia ja suunnittelijoita kiinnostivat rakentamisen tapa ja uusien julkisten rakennusten ulkoasu. Varkauden ympäristöimagon luomisessa sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen sfäärien väliset rajat limittyvät ja kytkeytyvät toisiinsa uudella tavalla, joka liitetään yhteiskunnan myöhäismoderniin vaiheeseen (ks. Lash 1990).

Kortelainen ja Vepsäläinen eivät pidä Varkauden ekomodernia käännettä kovin perustavana. Mediamonopolista ja piipunpääteknologiasta on siirrytty asiantuntijuutta ja uutta teknologiaa korostavaan puhuntaan, eri toimijoiden välille on syntynyt uudenlaisia liittoja ja tehdas on omaksunut itsesäätelyn. Tämän edellytyksenä on ollut teollisen vaiheen eliittien laajentuminen. Teollisen ja poliittisen eliitin rinnalla on nyt uusi virkamieseliitti, jonka tehtävänä on ympäristösuhteen kontrolli. Uusien kansalaisryhmien tullessa mukaan myös poliittisen eliitin koostumus on alkanut muuttua. Kapeasta eliittien vallasta on palauduttu pluralistisempaan tilanteeseen. Yhdyskunnan hengissä säilyminen ja tehtaan etu ovat paljolti yhtenevät, minkä vuoksi on harjoitettu myös orastavaa yrittäjäkaupunkihenkistä toimintaa.

Ari Hynysen tutkimuskohteena olleessa Liperissä aktiivinen elinkeinostrategia sai alkunsa alunperin muuhun tarkoitukseen luodusta organisaatiosta. Kunta oli perustanut yhtiön vastaamaan vuokra-asuntojen tuotannosta ja hoidosta. Myöhemmin huomattiin, että yhtiömuoto olisi perinteistä hallintoa joustavampi tapa edistää elinkeinotoimintoja. Lähtökohtana oli moninapainen, pluralistisesti hallittu maalaiskunta, jossa eri alueiden välillä oli paikallisista eduista ja perinteistä lähtevää ristivetoa. Uudessa tilanteessa oli koottava eri paikoissa asuvien tuottajien potentiaali yhteiseen yritykseen.

Liperin elinkeinotoimintojen yhtiöittäminen pidettiin perinteisen hallintatavan kontrollissa siten, että yhtiön hallituksessa oli sekä poliitikkojen että virkamiesten edustus. Uusi organisaatio saattoi kuitenkin toimia varsin itsenäisesti. Sen ympärille voitiin myös rakentaa kunnan uutta imagoa, perinteisestä leipäpitäjästä leivottiin Luomu-Liperi. Kyse on toi-

saalta postfordismin piirteisiin kuuluvasta suunnittelun ja hallinnon liberalisoinnista ja toisaalta uudesta julkis-yksityisestä kumppanuudesta (Mayer 1991, 1995; Painter 1995).

Liperissä yritettiin myös vanhakantaista fordistista elinkeinostrategiaa. Kiista Sompalammen rantaan aiotusta teollisuuslaitoksesta osoittaa, että yleinen mielipide vastusti jyrkästi luonnon rajoittamatonta hyötykäyttöä. Koska kunnassa oli kaavoitettuakin teollisuusalueita, ei julkisuuteen vuotanutta hanketta hyväksytty. Yrityksen perääntyessä julkisen kohun pelästyttämänä kunta harmitteli julkisena foorumina toimineen paikallislehden toimintatapaa, mutta sitä ei sentään voitu panna kuriin.

Tässä tapauksessa perinteisen hallintatavan haastaminen on ollut Varkautta avoimempaa. Se näkyy myös Luomu-Liperiä kehystäneessä kansalaisaktiivisuudessa. Varkauden tapaan myös Liperissä uudet asukkaat olivat usein avainasemassa. Seutuistumisen mukanaan tuomana ilmiönä lähinnä Joensuun rajaa olevassa taajamassa asuu paljon kaupungissa työssäkäyviä, jotka myös edustavat kaupunkilaista arvo- ja ajatusmaailmaa. Yhteistä merkityksenantoa hyödyn aikakauden hankkeille ei välttämättä aina löytynyt. Samantapaiset ilmiöt ja konfliktit ovat tuttuja muillakin suomalaisilla kaupunkiseuduilla (ks. Kontinen 1994).

Vanha ja uusi Liperi leikkaavat myös ylipaikallisen teknis-taloudellisen rationaliteetin ja maanomistajien välisessä konfliktissa. Yhdyskuntarakennetta olisi julkisen hallinnon näkökulmasta tiivistettävä tai ainakin estettävä hajoamasta edelleen. Tämän vuoksi kunnassakin halutaan asettaa rajoituksia vapaalle maankäytölle. Maanomistajat vetoavat puolestaan ikiaikaiseen perusrakentamisoikeuteen ja katsovat rajoitusten loukkaavan oikeuksiaan. Tässäkin kiistassa tulevat esiin kuntalaisten sosiaalinen ja intellektuaalinen kapasiteetti (ks. Healey 1997). Maanomistajat vahvistavat kapasiteetteja omissa organisaatioissaan voidakseen ajaa asiaansa. Yhdessä Hynysen kuvaamassa esimerkkitapauksessa intellektuaalisen kapasiteettinsa ovat panneet likoon myös ne liperiläiset lasten vanhemmat, jotka opetushallituksen arvovaltaan vedoten asettuivat vastustamaan kyläkoulujen lakkauttamista. Kiistassa yhdyskuntakompostorin sijoittamisesta nojattiin parhaaseen argumenttiin.

Liperi näyttäytyy varsin urbanisoituneena kaupunkiseudun maalaiskuntana, jossa uudentyypinen avoin suunnittelu on saanut jalansijaa. Se ei ole syntynyt vapaaehtoisena kokeiluna, vaan pikemminkin konfliktien kautta. Ympäristökysymysten käsittely osoittaa kuitenkin yhdyskunnan huomattavaa institutionaalista kapasiteettia ratkoa itse vaikeita ongelmia.

Nämä tapaukset osoittavat, että taistelussa asemasta hallinnan kentällä tiedolliset resurssit ovat merkittävä poliittinen pääoma. Asiat saattavat edetä perinteisen hallintatavan mukaisessa kuntakoneistossa kitkatta määräysvaltaan nojaten, mutta julkisuutta luovan foorumin – Liperin tapauksessa paikallislehden – kautta esiin pääsevä kansalaismielipide saattaa haastaa tämän hallintatavan. Yhä useampi liperiläinen on voinut käyttää valtaa *jonkin yli* eli määrittää sitä, millaisin reunaehdoin hankkeita voidaan toteuttaa. Liperiläiset ovat myös osoittaneet kykynsä käyttää valtaa *johonkin* eli luomaan alueelle uutta elinkeinotoimintaa strategisen valtaliittouman avulla ja vieläpä ekologisen modernisaation nimissä. (ks. myös Healey 1997; Stoker 1995.)

Liperin ympäristökysymysten moninaisuus ja niihin liittyvät erilaiset toimintatavat osoittavat sen, ettei nykyinen postfordistinen hallintatapa ole monoliittinen kokonaisuus. Pikemminkin erilaisia hallintatapoja sovelletaan ja liitetään toisiinsa tapauskohtaisesti varsin joustavasti. Sama maanviljelijä, joka yksityisoikeudellisenä konservatiivina puolustaa MTK:n kautta oikeutta käyttää rantojaan haluamallaan tavalla, voi olla toisaalla ympäristömyötäisessä liitossa yrityskuntasektorin kanssa. Sama kunta, joka on pyrkimässä luomutuotannolla maailman kartalle, voi vähätellä muiden toimiansa ympäristövaikutuksia. Liperissä voidaan kuitenkin puhua ekomodernista käänteestä, koska rajoituksia asettavasta toimintatavasta on kyetty etenemään aktiiviseen toimintastrategiaan, myönteisen kehän rakentamiseen.

Objektiivinen ja subjektiivinen

Modernin kaupunkisuunnittelun julkilausuttuina ihanteina olivat ennen fordismi ja taylorismi. Teollisen tuotantolinjan selkeä järjestys lumosi suunnittelijat, ja he halusivat ulottaa teollisen rationalisaation myös ihmisen asuinsijaan, kaupunkiin. (Hilpert 1978.) Pariisin keskusta oli Le Corbusierin mielestä vanha tuberkuloottinen pesä, joka piti korvata väljällä pilvenpiirtäjämäisellä (Fishman 1982). Samat yhdyskuntarakenteen rationalisoinnin ihanteet levisivät Suomeenkin, vaikka maassamme ei ollutkaan suurten teollisten kaupunkien slummeja saneerattaviksi.

Linjaorganisaation ihanteen mukaan yhdyskunnan eri toiminnot tuli järjestää kukin omalle erityiselle alueelleen. Syntyi alueita keskustatoiminoille, teollisuudelle, asumiseen ja virkistykseen. Yhdessä kaupunkikone

muodosti sujuvan puitteen tuotannon ja kulutuksen kierrolle. Fordistinen massatuotanto tapahtui suurissa teollisuuslaitoksissa, ja ratkaisuksi massakulutukseen luotiin lähiö. Siellä syötiin jääkaappiin varastoitua ruokaa, nukuttiin tavaratalosta hankituissa vuoteissa ja katseltiin jokamiehelle tarkoitettuja televisio-ohjelmia. Iltaisin voitiin käydä lähimetsässä kävely- tai juoksulenkillä. Erotellut toiminnot yhdisti liikenne, jonka suunnittelussa yksinkertaista mallintamista sovellettiin vielä sen jälkeen, kun se muilla suunnittelun sektoreilla oli todettu vanhentuneeksi lähtökohdaksi (Hague 1984).

Toisen maailmansodan jälkeinen kaupungin arjen morfologia riisti kaupungilta sen viimeiset salaisuudet ja lumovoiman. Jokapäiväistymisestä tuli sodanjälkeisen yhteiskunnan credo ja lumouksen riistämisestä sen kulttuurin mekanismi. (Prigge 1996.) Kaupungin järjestykseksi ikuistettiin abstrakti teknis-taloudellinen rationaliteetti sellaisenaan. Myös muodoista karsittiin pois kaikki 'turha', ja kaiken piti näyttää juuri siltä mitä se olikin.

Yhteiskunnan tilallisia käytäntöjä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä nämä käytännöt ovat tilan subjektivointia. Yksilöt omakusuvat tilan sitä käyttäessään ja muodostavat käsityksen itsestään tämän tilan subjektiivisena kokijana. Toisaalta voidaan puhua tilan objektiivoinnista. Samalla tilan käytössä yksilölliset toimintatilat objektiivoituvat tilastrukturiksi. Toisaalla ovat "subjektiiviset", eletyt ja havaitut toimintatilat ja toisaalla tieteen ja teknologian muotoilemat, "objektiiviset" tilarakenteet. Näitä koordinoivat tilan ideologiat, jotka määrittävät ihmisen suhteen hänen todellisiin olemassaolon ehtoihinsa. (Prigge 1996; Lefebvre 1995/1974.)

Massatuotettu ja massakulutettu fordistinen ympäristö painotti eksperttisuunnittelijoiden legitimoimaa objektiivista rakennetta. Yksilöiden subjektivointi saattoi olla vain sopeutumista, ei jäljen jättämistä objektiivisiin rakenteisiin. Nykykansalainen ei ole enää tyytyväinen tähän. Nyt halutaan jättää subjektiivinen jälki. Eletyn ja kuvitellun maailman halutaan vaikuttavan rakenteisiin (Lefebvre 1995/1974, ks. myös Virtanen tässä teoksessa). Niin oma erityisyys kuin ainutkertainen paikallinen kulttuuri halutaan näkyviin.

Modernia objektiivointia vastaan asettuu myöhäismoderni subjektivointi. Hyödyn maksimoinnin ja abstraktien systeemien tilalle halutaan nyt nostaa myös moraaliset, emotionaaliset ja esteettiset näkökulmat, jotka oli aiemmin työnnetty syrjään julkisesta sfääristä. Nykyisin suunnittelussa ovat pinnalla kulttuurien erityisyys ja monimuotoinen paikallisuuksien kirjo,

jotka ovat syntyneet ainutkertaisten historioiden ja yhdyskuntakohtaisten erityispiirteiden perusteella. Yhdessä oleminen jaetuissa tiloissa näyttäytyy nyt paikallisen kulttuurin rakentamisena. (Healey 1997.)

Myöhäismoderni käänne on koskenut Suomessa niin kaupunkimaisia yhdyskuntia kuin maaseutuakin. Pertti Rannikon esittelemä Ilomantsin tapaus osoittaa, että toisen maailmansodan jälkeinen urbanisoituminen merkitsi maaseututajamienkin suunnittelua täsmälleen samoin periaattein, joilla kaupunkeja suunniteltiin. Vaikka maaseudun ylimitoitettujen keskustat ja kirkonkyläpienoihiöt saattavat nyt kummututtaa, on muistettava taustalla vaikuttanut yleisempi yhteiskuntarakenteiden muutos. Maaseutu otettiin tosiasiallisesti mukaan kaupungistumiseen ulottamalla massiivinen hyvinvointivaltion palveluvarustus kaikkiin kuntiin. Kaupungistumisessa ja kehityksessä mukana olo haluttiin näyttää kunta-keskuksissa myös ulospäin rakennetussa ympäristössä.

Uusi, myöhäismoderni merkityksenanto perustunut Ilomantsissa sekä Mervi Johanna Hiltusen tutkimissa Joensuun ja Vaasan kokeilulähiöissä varsin erilaisiin lähtökohtiin. Ilomantsi edustaa juurtunutta yhdyskuntaa, jossa uudistusaloite on tullut paikallisen tason toimijoilta. Juurettomissa lähiöissä keskeisenä asianajajana on ollut valtiovalta lähiöuudistushjelmineen, vaikka uudistus toki pannaankin toimeen paikallisella tasolla. Ilomantsissa keskustakuvan uusimisesta on käyty kiivasta keskustelua, lähiöissä ongelmana on asukkaiden passiivisuus ja haluttomuus lähteä mukaan uudistusprosessiin. Ilomantsin kirkonkylässä asukkaat haluavat voimaperäisesti jättää oman jälkensä keskustakuvaan, kun sitä vastoin lähiöasukkaita on vaikea saada ottamaan kantaa lähiympäristönsä tulevaisuuteen.

Vaikka Ilomantsin malli onkin juurtuneen yhdyskunnan malli, sielläkin postfordistinen väestön monipuolistuminen on muutoksen taustalla. Kypsan palkkatyön yhteiskunnan metsurit ja sairaanhoitajat saivat uusia naapureita. Ilomantsiin on muuttanut uusia asukkaita paitsi sivukylistä myös muualta Suomesta. On syntynyt uusi suhteellisen hyvin koulutettujen asukkaiden kerrostuma, joka suhtautuu ympäristöön muunakin kuin elinkeinon lähteenä ja jonka sosialisatio on yhtä lailla globaalia kuin paikallista (Healey 1997). Samoin ajattelevien vanhojen asukkaiden kanssa on ryhdytty ajamaan lentokentätieksi kutsutun modernistisen pääväylän muuntamista kapeammaksi ja istutusten avulla viihtyisämmäksi oleskelualueeksi. (Rannikko tässä teoksessa.)

Tässä tapauksessa on onnistuttu luomaan julkinen sfääri ja luomaan yhteys suunnittelun systematisoivan ymmärryksen ja ihmisten arkijärjen

välille. (Healey 1997.) Ne merkitysjärjestelmät ja viitekehykset, joiden kautta ihmiset muotoilevat institutionaaliset käytäntönsä sosiaalisissa tilanteissa, ovat asettuneet uudessa tilanteessa uusien toimijoiden myötä uuteen järjestykseen. On tapahtunut uusi paikallisen kulttuurin merkityksenanto, jossa suunnittelijan rooli on muuttunut aiemmasta lainsäätäjistä myös paikallisten tuntojen tulkiksi (Bauman 1987).

Ilomantsin modernistisessa suunnittelussa oli myös toiminnallisia ongelmia. Supistuvan yhdyskuntakehityksen kautta ei osattu ennakoida. Ongelman muodostavatkin nyt ylimitoitettut kaavat ja vajaakäytetty infrastruktuuri. Hyvinvointivaltion 90-luvun murros uusliberalistisine piirteineen muotoilee kuntien elinehdot uudenaikaisiksi. Muuttoliikettä vastaan on taisteltava myös uudella kaavoitusstrategialla täydennysrakentamiseksi, kaavojen purkamiseksi ja taajamakuvan yhtenäistämiseksi. Lisäksi merkitysten ristiriidat, fyysinen viihtyvyys ja mahdollisuus osallistua suunnitteluun voivat olla kriittisiä tekijöitä.

Vaikka Rannikko toteaa modernistisen suunnittelun samankaltaisuuden kaikkialla Suomessa, hän ei pidä sen toteutumista yksittäistapauksissa automaattisena. Hän korostaa, että ”Kysymykseen, miksi kirkonkylä on rakennettu sellaiseksi kuin se tällä hetkellä on, on vastattava: siksi, koska kaavoittajat, kunnan viranhaltijat ja luottamusmiehet halusivat näin 60-luvulla tehdä”. Vaikka malli vastasi yleisiä rakenteellisia kehityspiirteitä, tarvittiin paikalliset toimijat sen toteuttajiksi.

Ilomantsissa uudet väestöryhmät eivät ole muodostaneet julkisen sektorin ulkopuolella toimivaa painostusryhmää. Käyty julkinen keskustelu on yleensäkin ollut melko vähäistä ja varovaista. Mielipiteiden jakautuminen on tapahtunut virkamieskunnan ja poliittisten päättäjiä ja jopa puolueiden sisällä. Voidaan puhua virkamies- ja poliittisista eliiteistä (Harding 1995). Alansa kansallista ja kansainvälistä kehitystä seuraavat virkamieskunnan jäsenet ja poliittisiin päättäjiin kuuluvat hyvin koulutetut keskiluokkaiset ryhmät ovat ryhtyneet muutoksen airueiksi, saattamaan ympäristökuvaa ’ajan tasalle’. Lopulta he ovat saaneet myös paikalliset yrittäjät vakuuttuneiksi muutoksen hyödyistä.

Ratkaisevaksi vedenjakajaksi ympäristökiistassa osoittautuivat ammatti ja asuinpaikka. Juopa uuden keskiluokan ja maatalousväestön välillä oli osin myös kunnallisen eliitin ja kansan syvien rivien välinen. Muutoksen eturintamaan nousivat johtavat kunnallispoliitikot, paikkakunnalla pitkään vaikuttaneet johtavat viranhaltijat sekä kiistan myötä kantaansa vaihtaneet kauppiat ja yrittäjät. Rannikko ei tarkastele taajamakuvan arvioitua

merkitystä turistien ja muiden paikkakunnalla vierailijoiden kannalta, mutta oletettavaa on, että päätöksentekijät ovat punninneet tätäkin näkökohtaa.

Eliittien toiminta joutui myös arvostelun kohteeksi Ilomantsissa. Katsottiin, että esitykset tuotiin teknisestä virastosta ja lautakunnasta valmiina kunnanhallitukseen ja valtuustoon, jolloin luottamuselimille ei jäänyt niille kuuluvaa mahdollisuutta ratkaista asioita. Myös viimeisen suunnittelu- vaiheen osalta jää avoimeksi, missä määrin kyse oli todellisesta keskustelun avaamisesta ja missä määrin mielipiteiden manipuloinnista. Kun vuonna 1997 alkanut vaihtoehtojen laatiminen uuden yleissuunnitelman pohjaksi alkoi, vakioitiin kaikissa vaihtoehdoissa 'lentokenttätien' kaksikaistaisuus. Näin sidosryhmien lausuntoja ja niiden julkista käsittelyä ohjattiin ottamaan kantaa suunnitelman muihin kohtiin.

Ilomantsin kiistassa ovat etualalla olleet ympäristölle annetut erilaiset merkitykset. Moderni kaupunkisuunnittelu objektivoi ympäristöä. Se teki yhdyskunnasta tuotanto-kulutuskierroksen yksinkertaisen kuvan. Se suunnittelumalli, minkä varhaiset teollisen kaupungin teoreetikot ajattelivat jäävän vain kaavioksi yksilöityjen ratkaisujen taustalla, jäikin sellaisenaan standardiratkaisuksi. Myöhäismoderni toi mukanaan vaatimuksen ympäristön erityislaadun huomioon ottamisesta ja subjektivoinnista.

Ratkaisuksi elitismiin ja pluralismiin väliseen kiistaan Ilomantsissa omakuttiin uusi, teknisen asiantuntijavallan korvaava myöhäismoderni suunnittelukäsitys. Suunnitteluprosesseissa pyrittiin vuorovaikutukseen siten, että asiat olivat laajemmin esillä jo ennen lopullista päätöksentekoa. Tämä oli ratkaiseva edellytys käänteelle, jota Rannikko kuitenkin vain varauksin luonnehtii ekologisen modernisaation uudeksi paradigmaksi.

Modernisaatioprosessissa tavoitteet olivat yhteiset. Aineellisen elintason kohottamisesta massatuotannon ja massakulutuksen keinoin vallitsi konsensus. Myöhäismoderni elämäntyylien kirjo tekee tilanteesta paljon monimutkaisemman, jolloin suunnittelu tarvitsee uusia keinoja merkitysjärjestelmien ja viitekehysten käsittelyyn ja tulkintaan. Jaetuissa tiloissa tapahtuvan yhdessäolon ohjaaminen ja käsittely edellyttää nykytilanteessa perehtymistä mitä moninaisimpiin elämämaailmoihin ja mitä monimuotoisimpiin kulttuurisiin yhteisöihin (ks. Healey 1997).

Lähiöiden subjektivoinnissa ongelmana on ollut paikallisen kulttuurin lyhyt historia. Ihmiset eivät ole juurtuneet alueilleen, ja uusi merkityksenanto uhkaa tulla ylhäältä ohjattuna valtakunnallisena ohjelmana yhtä ulkokohtaiseksi kuin objektivoiva modernisaatio aikanaan. Asukkaiden, suunnittelijoiden ja yksityisten toteuttajatahojen verkostoilla ei ole riittävästi paikallisia solmukohtia, joissa merkitysjärjestelmiä, toimintatapoja

ja arvottamisen tapoja voitaisiin välittää, oppia uutta ja muuttaa ympäristöä. Solmukohtia voisivat olla todelliset yhteissuunnitteluprosessit. Niiden lähtökohtia olisivat yhdessä paikallisesti määritellyt suunnittelu- ja kehittämisingelmat, joille muovattaisiin yhdessä ratkaisuja ja joihin liittyisi yhteinen toteuttamisen kontrolli. Solmukohtien muodostumisen kannalta on tärkeää, että itse alueilla on areenoja kohtaamiseen.

Vuorovaikutteisen työtavan omaksuminen on erityisen vaikeaa siellä, missä sosiaalinen verkostuminen on vasta alullaan, paikallinen identiteetti heikko ja kulttuurinen juurtuneisuus ohutta. Hiltusen tarkastelema ekologinen lähiöuudistus joensuulaisessa Rantakylän ja vaasalaisessa Ristinummen lähiössä osoittaa uudelleensosiaalistamisen ongelmat. Asukkaat ovat usein haluttomia lähtemään mukaan lähiöuudistusprosessiin. Pelätään työn ja vastuun taakkaa ja toisaalta osallistumiskokemukset tuottavat vaikutelman siitä, ettei todellisia vaikutus- ja päätöksentekomahdollisuuksia ole sittenkään tarjolla. Lähiöuudistukset ovat painottuneet selvästi fyysisen ympäristön kohentamiseen. Rakennusten perusrakennuksessa ja alueiden ehostamisessa onkin löydetty monia kohteita, joissa ekologisointia voi toteuttaa korjausrakentamisen ja lähiympäristön kunnostamisen keinoin. Fyysisen ympäristön kohentamishankkeet eivät kuitenkaan näytä itsessään tuottavan uutta alueellista sosialisaatiota ja yhteistoimintaa, joita suunnittelijat toivoisivat.

Lähiöasukkaiden alueellisen sosiaalistumisen tavoite ei näyttäisi toteutuvan ainakaan vielä. Lähiöt toimivat standardoidun massakulutuksen kehtoina ilman vahvaa alueellista sidosta. Postfordismi on tuonut mukanaan elämäntapojen erilaistumisen ja vahvistanut myös individualisointuneiden asukkaiden odotuksia yksilöllisestä ympäristöstä. Tämä ei välttämättä ole merkinnyt sitä, että asukkaat olisivat halunneet vahvistaa alueellista sidostaan. Päinvastoin globaali komponentti ihmisten tietoisuudessa ja jopa arjen käytännöissä on nyt paljon vahvempi kuin paikallinen.

Asukkaiden toimintapotentiaalia tosin tarvittaisiin kompensoimaan virkamiesten yhä niukemmiksi käyviä resursseja. Uusien toimintatapojen omaksuminen on ollut vaikeaa huolimatta kansainvälisistä asukasfoorumien tai kaupunginosavaltuustojen toimivista malleista. Paikallishallinnon sektorirajat ovat eräs este. Rationaalisesta asiantuntijavaltaisesta suunnittelusta ollaan Hiltusen mukaan siirtymässä kohti kommunikatiivista suunnittelua, mutta kovin joutuisaa muutos ei ole.

Lähiöuudistuksen organisaatiomallit kertovat uusista toimijoiden välisistä suhteista. Julkisella sektorilla mukana ovat hallinnon eri tasot, paikallisesta ja kunnallisesta valtioon ja jopa Euroopan unioniin saakka. Val-

tio rahoittajana vastaa paljolti lähiöuudistuksen sisällöllisestä määrittelystä. Kunta voi muotoilla paikallisia sovelluksia. Valtio tekee yksityisen sektorin kanssayingeistyötä tutkimuksessa ja menetelmien kehittämässä. Tässä näkyy se, että ekologisesta laadusta on jo tullut rakennusallalla taloudellinen kilpailutekijä. Ala on kuitenkin hidas liikkeissään ja innovaatioiden käyttöönotto laahaa perässä. Tuotannon joustavuus ei toteudu rakennusallalla. Myös hallinnon rahoitusjärjestelmissä ja verotuspolitiikassa on lähiöuudistuksen kannalta puutteita. (Hiltunen tässä teoksessa.)

Projektien toteuttamisen tasolla julkinen sektori toimii yhdessä rakennuttajien, rakentajien, isännöitsijöiden ja huoltoyrityöiden kanssa. Vaasan Ristinummen tapauksessa yrityöt, kiinteistönomistajat, kaupunki ja rahoittajat ovat muodostaneet kumppanuusyhteyden. Julkis-yksityinen yhteistyö on lähiöuudistushankkeissa ilmeinen välttämättömyys. Hiltunen nostaa kuitenkin esiin yksityisen tahon heikon sitoutumisen ekologiseen uudistukseen. Lisäksi projekteista tulee sisällöllisesti kapeita, koska vain fyysinen ympäristö painottuu ja suhde kaupunkikokonaisuuteen jää tarkastelun ulkopuolelle.

Lähiöuudistuksella ja yleensä hallinnon harjoittamalla ekomodernisaatiolla on oma merkityksensä spontaanin postfordistisen kehitysdynamiikan vastapainona. Eriytynyt tuotanto asuntomarkkinoilla merkitsee erihintaisten ja laatuisten asuntojen tuottamista eri kohderyhmille eri sijaintipaikkoihin. Tässä kehityksessä rappeutuvat lähiöt marginalisoituvat, ellei julkinen sektori kompensoi niiden heikentynyttä kilpailuasemaa. Valtion ohjelmoima lähiöuudistus on selvästi hyvinvointivaltioprojektin jatketta. Intressit ovat sekä taloudelliset että sosiaaliset. Yhtäältä on kyse merkittävän kansallisuusomaisuuden vaalimisesta, toisaalta eriarvoistumisen estämisestä.

Suunnitteluinstrumentti

Suunnittelujärjestelmä on muuttunut uuden maankäyttö- ja rakennuslain myötä. Suunnitelmamuotoja on tarkistettu jo aiemmin seutusunnittelun osalta, jossa fyysisen ympäristön suunnittelu on kytketty alueen toiminnalliseen ja taloudelliseen suunnitteluun. Tehdyn uudistuksen keskeinen suunnanmuutos on yleis- ja asemakaavatasojen jättäminen kuntien halltuun, jolloin valtion rooliksi jää toimenpiteiden laillisuuden valvominen. Kuntien ennestäänkin vahva autonomia näyttää vain vahvistuvan. (Maankäyttö ja rakennuslaki 1999.)

Ekologiseen modernisaatio näkyy laissa läpäisyperiaatteena. Kestävän kehityksen huomioimisesta on säädetty sekä yleistavoitteena että erikseen kunkin suunnitelmamuodon kohdalla. Kestävän kehityksen vastainen rakentaminen ja maankäyttö on periaatteessa lain vastaista. Käytännössä tämä seikka ratkaistaankin yhä useammin laillisuuden kuin sisällöllisten seikkojen nojalla. Toinen ekologista modernisaatiota tukevaksi ajateltu läpäisyperiaate on vuorovaikutteinen suunnittelu. Ei riitä, että kaavojä laadittaessa kuullaan asukkaita, vaan kansalaisten kuulemismenettelystä on myös esitettävä omat suunnitelmansa. (Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999)

Laki, kuten itse suunnittelukin, on vahvasti normatiivista toimintaa. Kantaa otetaan siihen, miten pitäisi olla. Samalla tiedetään hyvin, etteivät kaikki hyvät aiheet toteudu käytännössä. Kokonaisvaltaisen rationalistisen ja inkrementalistisen suunnittelun kannattajat ovat eri mieltä asetettavien tavoitteiden kattavuudesta. Kokonaisvaltaisen rationalismin pyrkii määrittämään järjestelmän tilan kokonaisuudessaan jonakin tavoiteajankohdaksi, inkrementalismin ottaa vain pieniä askelia kerrallaan jättäen tulevaisuuden mahdollisuuksia avoimiksi. (Cooke 1983.)

Inkrementalismin on kasvattanut suosiotaan yhdyskuntakehityksen rakenteellisten murrosten myötä. Koska tapahtumia on yhä vaikeampi ennustaa edes lyhyellä tähtäimellä, katsotaan tarpeelliseksi määrittellä vain välttämätön. Erityisesti ekologisen modernisaation näkökulmasta tällaista lähestymistapaa on kuitenkin arvosteltu siitä, että kerralliset päätökset voivat kumuloitua kohtuuttomina ympäristörasituksina ja että kokonaisuudet jäävät tarkastelun ulkopuolelle (Healey 1997).

Spontaani postfordistinen yhdyskuntakehitys viittaa siihen, että erityisesti seudullisen ja paikallisen tason merkitys hallinnassa kasvaa (Mayer 1995). Paikalliselta tasolta voidaan vaikuttaa myös laajempiin rakentamiseen. Suuntana paikallisessa politiikassa näyttää yleisesti olevan se, että taloudelliset seikat hallitsevat kaikkea toimintaa. Sosiaali- ja työllisyyspolitiikka alistetaan taloudellisille tavoitteille. Tavallinen toimintamalli tällaisessa kehityksessä on yrityskaupunkistrategia. Yhdyskunta toimii kuin yksityinen yritys, joka pyrkii tuottamaan mahdollisimman hyvää tulosta. Tähän liittyy useimmiten kulutuksen uudelleenorganisointi. Kunta ei enää tuota kaikkia palveluja itse, vaan mahdollistaa ja koordinoi niiden tuottamisen. (Mayer 1995.)

Kaikki politiikat toteutetaan tilassa ja ne kohtaavat toisensa tilassa. Tästä syystä Patsy Healey uskookin fyysisen suunnittelun uuteen tulemiseen. Suunnittelulla on tilaus hallinnan muotona, joka jo on valmiiksi eri poli-

tiikkojen leikkauspisteessä. Alueelliselle ja tilalliselle perspektiiville on kysyntää riittämiin. On vain aktivoitava suunnittelun koordinoiva rooli ja laajennettava sen ymmärrystä pelkistä fyysisistä ulottuvuuksista myös yhdyskuntien sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin näkökulmiin. Suunnittelu välittää Healeyn mukaan kaupunki- ja seudullisen kehityksen dynamiikkaa ja normatiivisia käytäntöjä. (ks. Healey 1997.)

Ekologisen modernisaation näkökulmasta suunnittelulla on jo valmiina normatiivinen horisontti ja normatiiviset käytännöt. Muutospyrkimys on kuulunut suunnittelun ominaisuuksiin jo hyvinvointivaltiollisesta vaiheesta asti. Nyt kyseeseen tulevat uudet sisällöt. Fyysisen suunnittelun kapea-alaisuus on kuitenkin suunnittelun perinteinen rajoite. Sen olisi löydettävä aidot kytkennät taloudelliseen suunnitteluun, muuhun hallintoon ja politiikkojen laatimiseen. (Healey 1997.)

Suunnittelun mahdollisuuksia uudessa tilanteessa tukee se, että suunnitteluprosessit tarjoavat toimintamuodon, jossa osalliset voivat aktiivisesti konstruoida ajattelu-, arvottamis- ja toimintatapojaan. Perinteisen teknokraattisen auktoriteettiaseman sijasta suunnittelijalla on näissä prosesseissa pikemminkin tulkitsijan kuin lainlaatiijan rooli (Bauman 1987). Puhuttaasti instrumentaalisen ja teknisen järjelyn rinnalle suunnitteluun pyritään nyt saamaan myös moraalinen ja emotionaalis-esteettinen järjely. Faktat ja arvot saavat sekoittua. Suunnittelu pystyy toimiessaan yhdistämään abstrakteja systeemeitä ja ihmisten elämismaailmoja.

Tilat abstrakteina esityksinä ja elämän näyttämöinä

Satu Huttusen tutkimalla Joensuun seudulla ekomodernia rationaliteettia on yritetty saattaa käytäntöön lukuisien eri suunnitelmamuotojen – seutukaavan, yhteisen yleiskaavan, rakenneselvitysten ja asuntotuotanto-ohjelmien – avulla. Anne Virtasen tutkimuksessa on kääntein todentumista tarkasteltu Turussa uuden, kestäväen kehityksen yleiskaavan osalta. Molemissa paikoissa abstraktien esitysten välittyminen eleyksi todellisuudeksi on pulmallista. Tapaukset osoittavat, että suunnittelun välitystehtävä kehitysdynamiikan ja normatiivisten käytäntöjen välillä ei ole ongelmaton.

Yhdyskuntarakenteen tiivistäminen ja rationalisoiminen on lähtökohdiana kummassakin tapauksessa. Suunnitelmissa on pyritty tukeutumaan valtakunnan tasolla tehtyihin alue- ja yhdyskuntakehityksen linjanvetoihin. Ei olekaan ihme, että Joensuun tapauksessa virkamiehet toivovat useammassa yhteydessä valtakunnallista auktoriteettia apuun, vakuuttamaan

omaa politiikkaansa tekeviä paikallisyhdyskuntia seudullisen yhteistoiminnan eduista. Turun tapauksessa yleiskaavaan rakennettu vaihtoehtojen avaruus mahdollistaa sen, että tiukinta tulkintaa ei välttämättä ole pakko noudattaa.

Joensuun tapaus osoittaa, että konflikteja voi olla monenlaisia. Erimielisyyttä voi olla keskustelun tavasta, sisältökysymyksistä ja jakokysymyksistä – kysymyksestä kuka saa mitäkin. Joensuussa kukaan ei kiistänyt esitettyjen seudullisten rationaliteettien mielekkyyttä. Kukaan ei ole julki lausutusti hajautuneen ja tuhlailevan yhdyskuntarakenteen kannalla. Jyrkästi eri mieltä oltiin kuitenkin siitä, hyötyykö rationalisoinnista enemmän Joensuun kaupunki vaiko ympäristökunnat. (Huttunen tässä teoksessa.)

Keskustelun tavasta ja sisältökysymyksistä voitiin päästä niinkin pitkälle, että yhteisiä tavoitteita jo kirjattiin suunnitteluasiakirjoihin. Lopulta kuitenkin epäily epätasaisen jaon aikeista palautti keskustelun konfliktin tilaan, ja tavoitteita jopa jouduttiin purkamaan. Ympäristökunnat epäilivät Joensuun hyötyvän yhdyskuntarakenteen rationalisoinnista eniten ja muita kuntia kiirehtiessään jopa väistävän omia velvoitteitaan. Siellä missä väljempi ohjaus näytti säilyttävän ympäristökunnilla paremman aseman kilpailussa veronmaksajista ja työpaikoista, seutukaavan tavoitteita haluttiin madaltaa. Lopulta vain kirjattiin yhteen kuntien omat yleiskaavat.

Yhteinen keskustelu on Joensuun seudulla varmasti itsessään lisännyt resursseja. Tavoitteiden toteutuminen edellyttäisi kuitenkin verkostojen uudelleen organisoitumista. Nyt verkostumista näytti olevan vain joidenkin alemman tason virkamiesten kesken, jotka luonnollisestikaan eivät voi ohittaa eripuraisia poliitikkoja ja johtavia virkamiehiä. Vaikka suunnitelmat tarjosivat ekomoderneja aineksia, suunnitteluprosesseihin ei oltu kiinnitetty suurta huomiota. Tilallisen suunnittelun prosessien tulisi kytkeytyä niihin hallinnan prosesseihin, joissa verkostoja tuotetaan. Verkostot voivat muuttua ja ne voivat olla levinneisyydeltään ja kattavuudeltaan erilaisia. Olennaista on, että sosiaalisen muutoksen käyttövoima on juuri verkostojen mobilisointi.

Tavallista on, että uuden lain mukainen seutukaavoitus on käynnistynyt Suomen maakuntaliitoissa melko jäykästi. Tilallisen sekä taloudellisen ja toiminnallisen suunnittelun yhteen kytkemisessä on ollut paljon organisatorista kitkaa ja uusia käytäntöjä ollaan vasta luomassa. Tähän asti Joensuussakin on edetty siinä järjestyksessä, jossa ekologisen modernisaation eri ulottuvuudet ovat taipuneet sekä seudullisiksi että paikallisiksi kilpailutekijöiksi. Haja-asutuksen kuriin saaminen ei kiinnosta Joensuun kaupunkiseudun ympäristökuntia niin kauan kuin sallivasta suhtautumi-

sesta on selvää hyötyä kilpailussa veronmaksajista. Jätehuollon osalla ollaan valmiimpia yhteistyöhön sillä perusteella, että valtion asettamia kiristyviä ympäristönormeja ei pystytä toteuttamaan ilman yhteistyötä. Seudullista asuntotuotanto-ohjelmaa voitaisiin käyttää ekomodernina instrumenttina jopa taistelussa muuttotappiota vastaan, jos vain suunnittelumamutojen koordinaatio toimisi.

Suunnittelun eri ulottuvuuksien irrallisuus näkyy myös siinä, että Joensuu seudun yhteistyöhankkeissa keskustellaan koko ajan hallinnollisesta yhteistyöstä joko kuntien tai eri hallintotasojen kesken. Ekologisen modernisaation kannalta kyse on rajoituksia ja reunaehtoja asettavasta toiminnasta. Fyysistä infrastruktuuria tarkastellaan seudun aktiivisista talouden kehittämisstrategioista erillään. On selvää, että seudulliseksi kilpailutekijäksi voi tällöin hahmottaa vain jokin infrastruktuurin teknis-taloudellinen rationaliteetti. Yksityisen ja julkisen sektorin keskinäisyhteyden tarkastelu rajoittuu oikeuteen rakentaa. Rakentaminen kaava-alueen ulkopuolelle on seudulla niin tavallista, että tehokkaasta yhteistyöstä ei tälläkään saralla voida puhua

Koko tiiviyskysymyksestä on kaksi erilaista hallinnon tason tulkintaa: kaupunkilainen tiivistämispyrkimys sekä maaseutumainen luonnonläheisyyteen ja väljyyteen liittyvien arvojen korostaminen. Asukkaat vastustavat tiivistämistä niin maalla kuin kaupungissa. Myös kuntien sisäinen erilaistuminen näkyy siinä, että yhden selkeän kannan ottaminen on vaikeaa. Eri kunnan osat ovat kehittyneet eri tahtiin ja perinteiset taajamat uhkaavat osin jäädä kaupungin tuntumaan kiilautuvien uusien asutuskeskittymien jalkoihin. Hajautumista vastaan ei aina pure aktiivinen maapolitiikkakaan. Huolimatta kaavoitettujen tonttien tarjonnasta ne eivät ole 'epärationaalisesti' ajattelevien asukkaiden silmissä kilpailukykyisiä. Kasvu on kohdistunut pääosin olemassa oleviin taajamiin, mutta ei kokonaan. Huttusen haastattelemat henkilöt pitävätkin pahimpana ekologisen modernisaation esteenä ihmisten yleistä arvomaailmaa ja asenteita.

Seudullisessa yhteistyössä ei ole kyetty ylittämään kaupungin ja maa-seudun eturistiriitoja. Seutukunta on tähän liian löyhästi organisoitunut. Kuntien valta ja vastuu eivät ole edenneet tasatahdissa niiden ekologisen modernisaation kapasiteetin kanssa (Huttunen tässä teoksessa). Arvomaailma ja asenteet eivät nykyisissä suunnitteluprosesseissa tule keskusteluun siten, että preferensseistä voitaisiin aidosti neuvotella (Healey 1997).

Postfordistinen kehitys on murtanut perinteistä suunnitteluhierarkiaa vain osittain. Kuten Rannikko toteaa artikkelissaan, hierarkkisella ja kokonaisvaltaisella suunnittelulla on edelleen kannattajansa. Paikallisen ja

globaalin uusi jännite kasvattaa kuitenkin yhdyskuntien itsenäisyyttä ja tukee niiden suoraa horisontaalista verkottumista yli kansallisten rajojen. Valtiovallan ohjaus on toisaalta talouden globalisaation myötä löystynyt, toisaalta se on ympäristökysymyksissä ylikansallisen sääntelyn johdosta tiukentunut. (Mayer 1995, Healey 1997.)

Eurooppa-kehitys tukee seudun roolia ja on omiaan nostamaan seudullisen suunnittelun passiivisesta aktiiviseksi. Suunnitteluhierarkian purkamispaineet johtivat tietyksi ajaksi siihen, että koko yhdyskuntaa koskevat yleiskaavat sivuutettiin. Ne korvattiin osa-yleiskaavoilla, joita laadittiin sinne, missä oli rakentamispaineita. Ekologinen modernisaatio on kuitenkin palauttanut yleiskaavalle avainsuunnitelman roolin, ja Suomen kunnissa on menossa kestävän kehityksen yleiskaavojen kierros.

Anne Virtasen käsittelemässä Turun tapauksessa on havaittavissa selvä ero kahden eri yleiskaavakierroksen välillä. On tapahtunut siirtymä summittaisista eheyttämisen ja selkeyttämisen tavoitteista julkilausuttuun kestävän kehityksen tavoitteeseen. Jo yleiskaava 2010 sisältää ekomodernia piirteitä, mutta keskeiseksi legitimoitiperusteeksi ekologinen ulottuvuus tulee vasta yleiskaava 2020:ssä. Yleiskaava 2020:ssä kestävä kehitys ymmärretään sekä taloudelliseksi että ekologisiksi, joskin näiden keskinäisyhteys jää vielä perinteisen sektorijattelun jalkoihin. Yleiskaava 2010:ssä tiivistäminen ja hajauttaminen esiintyvät rinnan. Tilojen uskäyttöä voidaan pitää ekomodernina, hajauttamista uusille alueille ei. Yleiskaava 2020:ssä tiivistäminen on pääteema.

Yhdyskuntarakenteen tiivistämistä jäsennetään yleiskaava 2020:ssä kolmen vaihtohtoisen kehittämisstrategian avulla. Ensimmäinen perustuu uudiskäyttöön ja täydennysrakentamiseen, toinen nauhamaiseen keskus-akseliin ja kolmas hajautettuun, väljään ekologisuuteen. Täydennysrakentamisvaihtoehto merkitsisi tarvittaessa luopumista taloudellisesta kannattavuudestakin ekologisuuden hyväksi. Vaihtoehto antaisi Turulle konservatiivisen ja sosiaalisen imagon. Toinen, nauhamainen vaihtoehto olisi selvästi kalliimpi, mutta välittäisi dynaamisempaa imagoa. Kolmas, hajautettu vaihtoehto on helppo todistaa epäekologiseksi. (Virtanen tässä teoksessa.) Vaihtoehdot onkin nähtävä ensi sijassa pyrkimyksinä vahvistaa tiivistämisen kannatettavuutta ja siitä luopumisen tarpeellisuutta mahdollisten taloudellisten tekijöiden niin vaatiessa. Vaihtoehdot eivät tarjoa lähtökohtalettamuksiltaan erilaisia mahdollisuuksia, vaan ne tarjoavat vaihtoehtoja ainoastaan eriasteiselle kaupunkirakenteen tiiviydelle.

Yleiskaavoissa ekologinen modernisaatio näyttää teknisenä ja taloudellisenä kysymyksenä. Kysymys siitä, onko tiivistäminen hallinnollisten

rajojen asettama välttämättömyys vai merkitseekö se vapaaehtoista ekologista modernisaatiota, jää avoimeksi. Joka tapauksessa ekologisen modernisaation diskursiivinen esittäminen on askel, joka voidaan tulkita pieneksi ekomoderniksi käänteeksi.

Ekologisen modernisaation toteutuminen edellyttäisi myös sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuuden huomioon ottamista. Koska nämä ulottuvuudet eivät sisälly kaavan laatimisprosessiin, Virtanen on tarkastellut asukkaiden ekologista rationalisoitumista kyselyllä ja haastatteluilla. Asukkaiden liikkumistottumuksia ekologinen ulottuvuus ohjasi vain pieneltä osin. Selvästi tärkeintä oli liikkumisen helppous. Liikkumiseen käytetty aika ja raha vaikuttivat jonkin verran vähemmän. Vasta kun nämä ja eräät muut ei-ekologiset seikat oli tyydytetty, voitiin antaa ekologisen kriteerin vaikuttaa liikkumiseen.

Haastatellut näkivät ekologisen elämän olevan kierrätystä ja jätteiden lajittelua, liikkumisen ympäristöystävällisyyttä, omavaraisuutta ja ympäristön siistinä pitämistä. Oma ja yleinen näkökulma eroteltiin. Hyötyjen ja haittojen punnitseminen ratkaisi toimet, vaikka ympäristökysymyksiin liittyvät normipaineet tunnistettiin. Ekologisuus oli tutkituille turkulaisille ennen muuta diskursiivista todellisuutta. Omat käytännöt olivat selvästi eri taso, jolla toiminta vaihteli paljon.

Asukkaiden odotukset olivat melko teknologiakeskeisiä, koska uusien innovaatioiden odotettiin tekevän ekologisoitumisen helpoksi niin, ettei rutiineja tarvitse mullistavasti muuttaa. Silti nimenomaan diskursiivisella tasolla voidaan puhua asukkaiden uudesta ekologisesta identiteetistä. Suunnittelun teknis-taloudellinen systeemirationaliteetti ei siirry tähän sellaiseenaan. Esimerkiksi kaupunkirakentamisen tehokkuus ei ole sama kuin eletty tehokkuus. Eletyssä tehokkuudessa rakentamisen tehokkuus ja energiansäästöt ovat toissijaisia koettuun luonnonläheisyyteen ja rauhaan nähden. Ehkä on suorastaan niin, että suunnittelun tulisi tarjota ekologiset ratkaisut ainoana mahdollisuutena. (Virtanen tässä teoksessa.)

Diskursiivisena esityksenä Turun yleiskaava on osaltaan luomassa kaupunkilaisten ekologista identiteettiä. Valtuuston tahdonilmauksena se kohdistuu muihin toimijoihin ja keskeisiin vaikuttajaryhmiin. Se on myös monia toimijoita käsittävän valmistelu- ja käsittelyprosessin tulos. Vaikka todellinen kommunikatiivisuus prosessista puuttuukin, kertoo yleiskaava-instrumentin käyttö itsessään pyrkimyksestä vastata kokonaisvaltaisesti spontaanin kehitysdynamiikan paineisiin.

Turun tapauksessa systeemin rationaliteetin ja eletyn ekologisuuden kuilu näyttäytyi tutkimuksen kahden osion valossa vielä ylittämättömältä.

Edistystä oli saavutettu yleiskaavan ekomodernien tavoitteiden asettelun osalta merkittävästi, mutta ihmisten sisäistetty ekologinen identiteetti ja tosiasiallinen käytös olivat etäällä järjestelmän ratiosta. Voidaan puhua kahdenlaisesta tehokkuudesta (effectivity/efficiency) (Healey 1997; Sager 1990). Asetetut tavoitteet voidaan katsoa saavutetuiksi, kun rakentamista sallitaan enää vain hajakeskitetyksi. Samalla ihmisten liikennekäyttäytymisessä ei kuitenkaan välttämättä tapahdu mitään muutosta, vaan saaste-päästöt säilyvät ennallaan. Tavoitteiden ulkoinen toteutuminen ja asenteiden muutos ovat eri asioita.

Turussa kuten Joensuun seudullakin suunnitteluprosessit ovat edelleen ongelma. Suunnitelmien sinänsä moitteeton sisältö ei välity arjen käytännöiksi, kun prosessit eivät välitä arvoja preferensseiksi. Suunnittelun kommunikatiivisuudessa on kyse paljon enemmän kuin periaatteellisesta demokraattisuudesta. (Healey 1997.)

Ekomodernin käänteen edellytykset

Edellä kuvatut tutkimukset eivät esitä joukkoa 'parhaat käytännöt' -tyyppisiä ekologisen modernisaation esimerkkejä. Esimerkiksi Joensuun seutua paljon aktiivisempi seudullinen strategia löytyisi Vaasan seudulta, missä Vaasan eteläisen kaupunginlahden uhkaava umpeenkasvu käynnisti koko joen varren mittaisen yksityisten elinkeinonharjoittajien ja hallinnon yhteisen projektin vesistön ympäristökuormituksen hallitsemiseksi (Heikkuri-Alborzi 1996). Samoin esimerkiksi Kuopion yleiskaavan eheyttämisstrategia menee Turun yleiskaavaa paljon pidemmälle: maankäytön rajoitukset ovat selkeitä ja julkisten ja kevyiden liikennemuotojen tukeminen aktiivista. (Kosonen 1995) Lähiöuudistuksessa vaikkapa Hämeenlinnan kokeilut (Ojanen 1995) kertovat Rantakylää ja Ristinummea suuremmasta suunnittelun kommunikatiivisuudesta.

Kuten alussa jo todettiin, artikkelini lähtökohtana ei ole ensi sijassa ollut ekologisen modernisaation käsitteen työstäminen. Tätä ongelmaa on tarkasteltu tämän teoksen johdantoartikkelissa, ja suomalaisessa ympäristöpoliittisessa keskustelussa sitä ovat tarkastelleet esimerkiksi Massa (1995) ja Jokinen (1995). Väljän tulkinnan tarkoituksena on ollut saada näkyviin yhtäältä, miten valtakunnan politiikkojen lohkoutuneisuus ja yhteensovittamattomastikin erilaiset lähtökohdat voivat tuottaa pirstoutuneen kuvan eri ympäristömyötäisistä otteista. Toisaalta tavoitteena on myös näyttää paikallisena tason ainutkertaiset yhdistelmät. Pinnalta katsoen tarkastellut

tapaukset muodostavat vaihtelevan joukon, varsinaisesta tuotannon ekomodernisaatiosta ympäristökonflikteihin ja kestäväen kehityksen sosiaalisiksi ja kulttuuriseksi ulottuvuudeksi ymmärrettyyn asukkaiden sosialisatioon. Paikallisessa yhteydessään politiikkalohkot voivat kuitenkin kytkeytyä toisiinsa odottamattomalla tavalla, joko kömpelästi yhteen sopien tai luovan strategisesti yhdistettyinä. Syntyy ekologiselta ilmeeltään erilaisia kunta- ja seutukuvia. Toimet itsessään eivät ole yhteismitallisia. Vertailtavissa on sen sijaan se, millaisia edellytyksiä kulloinenkin hallintatapa ekomodernien käänteiden syntymiselle antaa.

Yhtä suurta ekologisen modernisaation ympäristöpoliittista kehystä tuskin voidaan esittääkään. Tuotannon normit noudattavat kansainvälisiä sopimuksia ja markkinoiden vaatimuksia, resurssien hallinta on sektoripolitiikkaa. Uusi maankäyttö- ja suunnittelulaki sekä laki ympäristövaikutusten arvioinnista ohjaavat ympäristönkäyttöä tavoittein, jotka helposti asettuvat ristiriitaan taloudellisemmin painottuvan, strategisen seutu- ja kaupunkipolitiikan kanssa. Hallinnossa yleisenä suuntauksena on alueellistaminen samalla, kun paikallinen ympäristön merkitys korostuu myös tuotannon sfäärissä. Ympäristöä koskeva päätäntä on aina viime kädessä alueellista.

Tutkimustemme keskeisin anti onkin siinä, että niiden avulla voidaan arvioida ekomodernin käänteiden edellytyksiä paikallisella tasolla. Tässä eri tapaustutkimukset tukevat selvästi toisiaan. Kaikissa on ollut lähtökohtana sekä toiminnallisen että diskursiivisen tason tarkastelu. Näiden vuorovaikutus näyttäytyy selvästi ehtona ekologisen modernisaation edistymiselle. Osoitetaan, että ekologista modernisaatiota edistetään konkreettien ekologisten uudistusten ohella myös ympäristöpuhunnalla ja konstruoimalla mahdollisia tulevaisuuden todellisuuksia. Diskurssit voivat rakentua eri toimijoiden esiintuomista erilaisista ympäristökäsityksistä, joko konfliktina tai kommunikaationa (Virtanen tässä teoksessa). Ne voivat olla myös esimerkiksi suunnittelun tuottamia esittämisen tiloja, suunnitelmia, utopiakuvia (Virtanen tässä teoksessa). Yhdyskunnan tuottaminen on sekä materiaalista että diskursiivista.

Varkauden tehtaan uudet, kehittyneemmät, pienempiä päästöjä aiheuttavat teknologiat ovat materiaalisia käytäntöjä (Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa). Betoniset kukkaruukut Ilomantsin ”lentokenttätiellä” ovat sitä myös (Rannikko tässä teoksessa). Liperin luomutuotanto (Hynynen tässä teoksessa), Joensuun seudun rationalisoitu jätehuolto (Huttunen tässä teoksessa), Turun olevan rakennuskannan kierrätys (Virtanen tässä teoksessa) ja ekologisemmat rakennustavat Joensuun ja Vaasan lähiöissä (Hiltunen tässä teoksessa) ovat nekin materiaalisia ekomoderneja käytäntöjä.

Näiden tuottamiseen on kuitenkin tarvittu paljon ympäristöpuhetta. Varkaudessa ja Liperissä paikallislehti avautui merkittäväksi keskustelun foorumiksi perinteisen hallinnollisen areenan rinnalle, samalla kun se tietysti oli itse keskustelua muovaava toimija. Keskustelua käynnistämään tarvittiin Varkaudessa, Ilomantsissa ja Liperissä uudet väestöryhmät. Mukaan liittyi myös keskiluokkaisia arvoja edustava osa vanhoista asukkaista.

Joensuun seudulla on tehty lukuisia erilaisia suunnitelmia välittämään seudun yhteisiä ympäristötavoitteita käytännöiksi. Jo esityksiä laadittaessa on tullut esiin ristiriita hyväksyttävän retoriikan ja sitouttavan suunnitelma-asiakirjan välillä. Jotta ristiriita konstruktioiden ja todellisuuden välillä ei johtaisi epäuskottavuuteen, on suunnitelmia tarkistettaessa jouduttu tinkimään tavoitteista ja määrittelemään ne uudelleen. (Huttunen tässä teoksessa) Turun yleiskaavan yhteydessä Virtanen puhuu kontekstuaalisesta konstruktionismista. Yleiskaavalla voidaan konstruoida tavoitteellinen tulevaisuuden tila, mutta sitä ei voida kuvitella vapaasti, aiemmista suunnitelmista ja yhdyskunnan todellisista mahdollisuuksista riippumattomana. Silti on selvää, että esimerkiksi Joensuun seudulla seututasoisen ajattelun rakentaminen edellyttää diskursseja, joissa tavoitteet on viritetty yli tämänhetkisten poliittisten realiteettien.

Niin paikallisen ympäristöpolitiikan rakentamisessa yleensä kuin erityisten suunnitelmien toteuttamisessa ilmenee kautta linjan systeemin rationaalisuuden ja eletyn ympäristön välinen ristiriita tai jännite. Paikalliseen ympäristöorientaatioon vaikuttavat niin ylipaikalliset ympäristönormit ja kansainvälisten sopimusten kehys kuin eletty paikallisuus (Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa). Ekomoderni rationaliteetti ei välity ongelmitta ekomoderniksi tietoisuudeksi ja käytännöiksi. Ekologinen identiteetti voi olla siten ambivalentti, että ylipaikallisten diskurssien välittämät velvoitteet tiedostetaan, mutta oma käyttäytyminen ratkaistaan mukavuuden ja helppouden nojalla (Virtanen tässä teoksessa). Arvot eivät ole samoja kuin preferenssit. (Healey 1997) On myös havaittavissa selvää vastustusta ylhäältä alaspäin suuntautuvaa sanelua kohtaan (Rannikko, Hynynen, Hiltunen tässä teoksessa).

Hynynen puhuu kovan ja pehmeän infrastruktuurin vuorovaikutuksesta. Instituutioiden rakenteet ja rationaliteetti ovat vuorovaikutuksessa ihmisten arkielämän tason kanssa ja heidän sosiaalisen verkostoitumisensa kurottaa vaikuttamaan instituutioihin. Patsy Healeyä (1997) mukaillen Hynynen toteaa, että vallankäyttäjät ovat viime kädessä ihmiset itse. Ihmiset uusintavat valtastruktuurit omalla toiminnallaan, arjen käytännöissään. Uusien väestöryhmien tulo kuvaan muuttaa ennemmin tai myöhemmin

myös virallisten päätöksentekijöiden koostumusta. Monista toimijoista koostuvissa hankkeissa tarvitaan jo ennalta osapuolten hyväksyntää ja sitoutumista. Ajan myötä kovia infrastruktuureja on mahdollista muuttaa pehmeän infrastruktuurin voimin.

Aktivoidessaan verkostot suunnittelu luo kiinteän sidoksen yhteisön ja fyysisen ympäristön välille. Verkostot asettuvat uudessa tilanteessa päällekkäin ja saattavat muodostaa uuden todellisuuskuvan ja uudenlaisen yhteisen ymmärryksen. (Healey 1997) Joskus diskursiivinen avain kirvoittaa uuden ymmärryksen. Liperin tapauksessa tällainen avain oli luomu, jonka avulla voitiin eri intressit organisoida uudella tavalla ja tasolla. (Hynynen tässä teoksessa.)

Yhdyskuntien ekomoderni kapasiteetti määrittää sen, missä määrin ne kykenevät suuntaamaan uudelleen käytäntöjään (Hynynen; Huttunen tässä teoksessa). Kunnat saattavat olla kapasiteeteiltaan kovin eri tasoilla. Joensuun seudulla paikallinen kapasiteetti on ilmeisen riittämätön seudullisten ja sitä kautta paikallisten etujen oivaltamiseen. Tästä johtuen paikalliset virkamiehet kaipaavat valtion arvovaltaa ja pakottamismahdollisuuksia tuekseen (Huttunen tässä teoksessa). Tämä ei kuitenkaan ratkaise paikallisen tason institutionaalisen kapasiteetin ongelmaa, jonka perustoja on haettava paikallisten intellektuaalisten ja sosiaalisten resurssien mobilisoinnista (Hynynen tässä teoksessa). Tietyt vallan muodostumat voivat tuhjata intellektuaalisia ja sosiaalisia resursseja (Stoker 1995). Verkostuminen on muoto, jolla muutokseen tähtäävä toiminta voidaan tehdä mahdolliseksi. Tällöin eri osapuolten kokemukset, tiedot ja taidot karttuvat verkoston yhteiseksi hyväksi ja voivat siirtyä verkostosta toiseen.

Edellytyksenä ekologiselle modernisaatiolle on se, että paikallis-yhdyskunta on saavuttanut tarpeellisen refleksiivisen modernisaation asteen. Yhdyskunnassa pystytään tarkastelemaan omia toimia kriittiseltä etäisyydeltä ja korjaamaan niitä (Rannikko tässä teoksessa). Sosiaalisesti hyväksyttäviin ekologiisiin uudistuksiin voidaan päästä, jos yhdyskunnalla on hallussaan informoivat kuvaukset materiaalisesta maailmasta ja käsitys omasta ekologisesta tilastaan. Tarvitaan myös tulevaisuuden malleja ja suunnitelmia, symbolisia esityksiä, jotka luovat mahdollisuuksia materiaalisille käytännöille. Virtanen puhuu artikkelissaan tilan esittämisen ja esittämisen tilojen vuorovaikutuksesta.

Tiedon muuttuminen politiikaksi tapahtuu kuitenkin hallinnan kautta. Kortelainen ja Vepsäläinen luonnehtivat hallintatapaa ylipaikallisten normien ja paikallisten käytäntöjen välittäjäksi. Hallinnan laajeneminen hallinnon ulkopuolisiin toimijaryhmiin antaa mahdollisuuden tällaisen

välityksen hakemiseen kahdensuuntaisena. Hallinnan laajeneminen elinkeinoelämään sisältää itsessään sen vaaran, että taloudelliset tekijät nousevat ensisijaisiksi. Hallinnan laajeneminen kansalaisyhteiskuntaan demokratisoi prosesseja ja kasvattaa päätösten sosiaalista kestävyyttä. Verkostot ovat olennaisia kummankin suuntaisessa hallinnan laajenemisessa, mutta kyse on erityyppisistä verkostoista.

Pyrittäessä hallinnon ja elinkeinoelämän yhteiseen hallintaan mukaan otetaan ne, joilla on eniten resursseja ja toimeenpanovaltaa. Kansalaisyhteiskunnan mukaan tuoma panos liittyy keskeisesti intellektuaalisiin ja sosiaalisiin resursseihin. Varkauden imagon luominen ympäristömyötäisenä kaupunkina (Kortelainen & Vepsäläinen tässä teoksessa) on kaupungin ja teollisuuden yhteinen intressi, mutta se ei edellytä samanlaista toimeenpanevaa liittoa kuin Luomu-Liperi (Hynynen tässä teoksessa).

Perinteiseen hallintoon nojaavat lähestymistavat rajoittuvat yleensä reunaehto- ja rajoitusten asettamiseen. Tästä ovat esimerkkinä Joensuun seudun yhteiset suunnitteluhankkeet (Huttunen tässä teoksessa) ja Turun yleiskaava (Virtanen tässä teoksessa). Lähiöuudistuksen todetaan nojaavan liikaa julkiseen hallintoon. Valtakunnallinen lähiöuudistusuohjelma ja kunnan sektoroituneen hallinnon yritys koordinoida paikallista projekteja ovat olemassa, mutta rakentamishankkeissa väistämättömän yksityisen osapuolen sitoutuminen todetaan liian ohueksi (Hiltunen tässä teoksessa). Silloin kun halutaan saada jotakin uutta aikaan ja käyttää valtaa johonkin eikä jonkin yli, tarvitaan avoimempia liittoja. Ilomantsissa uusi tiesuunnitelma sai lopulta taakseen paikallisen elinkeinoelämän (Rannikko tässä teoksessa).

Eri elämän alueiden myöhäismoderni limittyminen toisiinsa ja asettuminen uudenvälisiin keskinäissuhteisiin antaa mahdollisuuden diskurssien dynaamiseen liikkeeseen. Esimerkit osoittavat, että ekologinen voi muuttua taloudelliseksi. Tuotannon kilpailutekijänä ympäristömyötäisyys on taloudellinen valinta. Ekologisesta ei tule heti kulttuurista, kulttuurin inertia on merkittävä. Kuitenkin vasta kulttuurisena ekologinen läpäisee käytännöt. Näyttää siltä, että mitä avoimempi hallintotapa on, sitä merkittävämpiä voivat olla ekomodernit käännteet.

Lähteet

- Bauman, Z. (1987). *Legislators and Interpreters*. Polity Press, Cambridge.
- Cooke, P. (1983). *Theories of Planning and Spatial Development*. Hutchinson, Lontoo.
- Fainstein, S. (1990). *The Changing Worls Economy and Urban Restructuring*. Teoksessa D. Judd. & M. Parkinson: *Leadership and Urban Regeneration*. *Urban Affairs Annual Reviews*, Vol. 37,., Sage, London.
- Fishman, R. (1982). *UrbanUtopias in the 20th Century*. MIT Press, Cambridge.
- Hague, C. (1984) *The Development of Planning Thought*. Hutchinson, Lontoo.
- Hajer, M.A. (1996) *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernisation and the Policy Process*. Clarendon Press, Oxford.
- Harding, A. (1995) *Elite Theory and Growth Machines*. Teoksessa Judge, D., G. Stoker & H. Wolman: *Theories of Urban Politics*. Sage, London
- Healey, P., S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham & A. Madani-Pour (1995). *Managing Cities; The New Urban Context*. Wiley, Chichester.
- Healey, P.(1997). *Collaborative Planning; Shaping Places in Fragmented Societies*. Macmillan, London.
- Heikkuri-Alborzi, S. (1996). *Prosessikuvaus ja haastattelu Vaasan eteläisen kaupunginselän suunnittelusta*.
- Hilpert, T. (1978). *Die funktionelle Stadt, LeCorbusier's Stadtvision – Bedingungen, Motive, Hintergründe*. *Bauwelt Fundamente*. Braunschweig 1978.
- Jokinen, P. (1995). *Moderniuden ympäristösosiologia*. Teoksessa Järviöskö, Timo, Pekka Jokinen & Pertti Rannikko: *Näkökulmia ympäristösosiologiaan*. *Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:33*.
- Judge, D. (1995). *Pluralism*. Teoksessa Judge, D., G. Stoker & H. Wolman: *Theories of Urban Politics*. Sage, London
- Judge D., G. Stoker & H. Wolman (1995). *Theories of Urban Politics*. Sage, London.
- Konttinen, E. (1994). *Kansalaisyhteiskunnan leimahdus Säynätsalossa*. Teoksessa A. Lehtinen & P. Rannikko (toim.) *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kosonen, L. (1995). *Kaupunkirakenne 2005 - Yleiskaavoituksen kehittäminen; Kuopion yleiskaavoitus: suunta lähiökaupungin uudistamiseen, Painatuskeskus, Helsinki*
- Lash , S. (1990). *Sociology of Postmodernism*. Routledge, New York & London.

- Lefebvre, H. (1995 /1974). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Blackwell, Oxford & Cambridge.
- Massa, I. (1995). *Epävarman yhteiskunnan ympäristöpolitiikka*. Teoksessa: Ilmo Massa & Ossi Rahkonen (toim.) *Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio*. Gaudeamus, Helsinki.
- Mayer, M. (1991). *Neue Trends in der Stadtpolitik – eine Herausforderung für die Lokale Politikforschung*. Julkaisussa *Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft 22/1991*. Der Westdeutsche Verlag, Opladen.
- Mayer, M. (1995). *Urban Governance in the Post-Fordist City*. Teoksessa P. Healey, S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham & A. Madani-Pour: *Managing Cities; The New Urban Context*. Wiley, Chichester.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki perusteluineen* (1999). Lakikokoelma. Edita, Helsinki
- Ojanen, K. (1995). *Suunnittelun muutossuunnat. Vaikutusten arviointi Hämeenlinnan asemakaavoituksessa*. Ympäristöministeriö Selvitys 9/1995.
- Painter, J. (1995). *Regulation Theory, Post-Fordism and Urban Politics*. Teoksessa D. Judge, G. Stoker & H. Wolman: *Theories of Urban Politics*. Sage, London
- Prigge, W. (1996). *Urbanität und Intellektualität im 20. Jahrhundert*. Campus, Frankfurt/New York.
- Sager, T. (1990). *Communicate or Calculate*. Nordplan, Tukholma.
- Stoker, G. (1995). *Regime Theory and Urban Politics*. Teoksessa Judge ym. (toim.) *Theories of Urban Politics*. Sage, London.

Kirjoittajat

Mervi Hiltunen

tutkija, Joensuun yliopisto, maantieteen laitos

Satu Huttunen

tutkija, Joensuun yliopisto, maantieteen laitos

Ari Hynynen

tutkija, Joensuun yliopisto/Tampereen teknillinen korkeakoulu

Jarmo Kortelainen

yliassistentti, Joensuun yliopisto, maantieteen laitos

Terttu Pakarinen

professori, Tampereen teknillinen korkeakoulu

Pertti Rannikko

professori, Joensuun yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos

Perttu Vartiainen

rehtori, Joensuun yliopisto

Mia Vepsäläinen

tutkija, Joensuun yliopisto, maantieteen laitos

Anne Virtanen

tutkija, Turun yliopisto, maantieteen laitos